

Latvijas Republikas tiesībsarga 2013.gada ziņojums

Rīga, 2014

Satura rādītājs

Satura rādītājs.....	2
Tekstā lietotie saīsinājumi.....	6
Tiesībsarga ievadvārdi	7
I Bērna tiesības.....	8
1. Bērna tiesības uz izglītību	8
1.1. Tiesības iegūt izglītību bez maksas	8
1.2. Tiesības un iespējas iegūt izglītību atbilstoši savām spējām	12
2. Individuālā preventīvā darba nozīme bērnu tiesību aizsardzībā	17
3. Bērna tiesības uz bezmaksas veselības aprūpi	21
4. Bērna tiesības tikt uzklautam un uzskatu respektēšana	25
5. Bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesības.....	28
5.1. Bērna tiesības uzaugt ģimenē vai ģimeniskā vidē.....	28
5.2. Ārpusģimenes aprūpes bērnu tiesību nodrošināšana un aizbildņu uzraudzība.....	32
5.3. Atbalsts aizbildņiem un audžuģimenēm.....	37
6. Bērnu tiesību nodaļas aktualitātes.....	46
6.1. Statistika un vispārējs pārskats.....	46
6.2. Bērna tiesības uz privātumu un videonovērošana	51
6.3. Bērna tiesības uz privātumu un žurnālistu atbildība	52
6.4. Bērna tiesības uz valsts apmaksātu aizstāvību kriminālprocesā.....	54
6.5. Vecāku domstarpību izšķiršana nodokļa atvieglojumu piemērošanā	56
6.6. Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra bērna tiesību jomā	57
II Pilsoniskās un politiskās tiesības.....	60
1. Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšana.....	60
1.1. Ziņojums par sistēmiskiem trūkumiem valsts sociālās aprūpes centros.....	60
1.2. Problemātika Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma piemērošanā	63
1.3. Tiesību aktu pilnveidošana psihiatrijas jomā	67
1.4. Cilvēktiesību ievērošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās.....	68
1.5. Jaunais rīcībspējas ierobežošanas regulējums	69
2. Privātās dzīves aizsardzības efektivitāte	70
2.1. Personvārdu atveide	70
2.2. Tiesību aktu pilnveidošana videonovērošanas kontekstā	70
3. Ieslodzīto personu tiesību aizsardzība slēgta tipa iestādēs	72

3.1. Uzturēšanās apstākļi.....	72
3.2. Labas pārvaldības principa pārkāpumi.....	74
3.3. Ar brīvības atņemšanu notiesāto individuālā riska izvērtējuma un resocializācijas plāna izstāde	75
3.4. Īslaicīgās satikšanās	78
3.5. Uz mūžu notiesāto problemātika.....	79
3.6. Videonovērošana Daugavgrīvas cietuma dzīvojamās kamerās	80
3.7. Ieslodzīto vardarbība, pašpārvalde un pašnāvība ieslodzījuma vietās	81
3.8. Ieslodzīto personu pieeja tiesai	82
3.9. Informācijas pieejamība	83
3.10. Ieslodzīto personu veselības aprūpe.....	84
4. Personu tiesību aizsardzības garantijas saskarsmē ar policiju.....	86
5. Pirmstiesas kriminālprocesa uzraudzība	87
6. Tiesības uz brīvību	89
7. Personas izdošana ārvalstīm.....	91
8. Aizturēto ārzemnieku un patvēruma meklētāju tiesiskais statuss un aizsardzība	92
8.1. Integrācija un sociālā aizsardzība.....	92
8.2. Ārzemnieku piespiedu atgriešanas procesa uzraudzība	94
8.3. Medicīniskā aprūpe patvēruma meklētāju izmitināšanas centrā „Mucenieki”	96
9. Ārzemnieku tiesības.....	97
10. Tiesības uz taisnīgu tiesu.....	100
10.1. Tiesas pieejamība	101
10.2. Tiesības uz taisnīgu tiesu sodu reformas kontekstā.....	103
10.3. Tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā	105
10.4. Tiesas sēžu nenozīmēšana.....	106
10.5. Tiesas sprieduma pilna teksta sastādīšanas termiņa pagarināšana.....	107
10.6. Tiesības būt informētam par tiesas sēdi un pieņemtajiem nolēmumiem	109
10.7. Tiesībsarga viedokļi Satversmes tiesai	109
11. Pulcēšanās un biedrošanās brīvība	114
11.1. Aizliegums robežsargiem apvienoties arodbiedrībās	114
11.2. Pulcēšanās brīvība	115
12. Vēlēšanu tiesības.....	116
12.1. Pašvaldību vēlēšanu novērošana	116
12.2. Apcietināto tiesības piedalīties pašvaldību vēlēšanās	116
13. Cilvēktirdzniecības aktuālie jautājumi	117
13.1. Izvirzītās prioritātes 2014.gadam	119

III Sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības	120
1. Tiesības uz sociālo nodrošinājumu.....	120
1.1. Cilvēktiesību principu ievērošana sociālās apdrošināšanas sistēmā.....	120
1.2. Strīdīgie grozījumi likumā „Par valsts pensijām”	122
1.3. Trūkumi sociālo palīdzību reglamentējošo normu piemērošanā	123
2. Tiesības uz mājokli.....	125
2.1. Ievešana nekustamā īpašuma valdījumā	125
2.2. Pašvaldību palīdzība mājokļa jautājumos	126
2.3. Daudzdzīvokļu māju apsaimniekošanas problēmjaudājumi	133
3. Tiesības uz veselību	135
3.1. Par veselības aprūpes finansēšanas modeļa maiņu.....	136
4. Tiesības uz darbu un taisnīgu darba samaksu.....	143
4.1. Par minimālo darba algu	143
4.2. Zvērināta tiesu izpildītāja tiesības uz taisnīgu darba samaksu	147
4.3. Tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos	148
5. Tiesības uz īpašumu	151
5.1. Īpašnieku un īrnieku tiesību samērošana piespiedu nomas attiecībās	151
5.2. Par kreditora interešu aizsardzību uzņēmuma maksātnespējas procesā, ja pastāv strīds par tiesībām.....	152
5.3. Par transportlīdzekļa īpašnieka īpašuma tiesību ierobežojumu	153
5.4. Personas ar daļēju rīcībspēju tiesības uz īpašumu.....	154
5.5. Par transportlīdzekļu riteņu bloķētājiem	155
5.6. Par kapitāla pieauguma nodokļa iekasēšanu no ienākuma, kas gūts, pārdodot nekustamo īpašumu.....	156
5.7. Konfiscētas mantas glabāšanas izdevumu segšanas pienākums	156
6. Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē	157
6.1. Traucējošu trokšņu un smaku ietekme	157
6.2. Kodīgu dūmu kaitīgums.....	159
6.3. Vides pieejamības aspekti	160
7. Labas pārvaldības principa ievērošana.....	161
7.1. Sabiedrības informēšanas sekmēšana par tās tiesībām un labas pārvaldības principu	161
7.2. Personas pamattiesību veicināšana	162
7.3. Atbildes nesniegšana vispār vai noteiktā termiņā.....	163
7.4. Iestādes lēmuma un atbildes pamatotība.....	163
7.5. Valsts pārvaldes iestādes darbības efektivitāte	168

IV Tiesiskā vienlīdzība, diskriminācijas aizliegums.....	177
1. Mazākumtautību tiesības uz izglītību.....	177
1.1. Romu segregācija Ventspils vakara vidusskolā.....	177
1.2. Monitorings izglītības iestādēs, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas	177
1.3. Monitoringa ietvaros konstatētais	179
1.4. Priekšlikumi monitoringā konstatēto trūkumu novēršanai	180
2. Diskriminācijas un tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumi	181
2.1. Diskriminācija uz dzimuma pamata darba tiesiskajā attiecībās	181
2.2. Jauno vecāku diskriminācija pieejai precēm un pakalpojumiem	182
2.3. Personu ar invaliditāti tiesību ievērošana.....	183
V Tiesībsarga biroja informācija.....	187
1. Finanšu resursi un iestādes darbības rezultāti	187
Valsts budžeta finansējums un tā izlietojums 2013.gadā (latos)	187
Informācija par Tiesībsarga biroja darbības rezultatīvo rādītāju izpildi 2013.gadā	189
2. Personāla sastāvs.....	190
3. Komunikācija ar sabiedrību	191
4. Tiesībsarga biroja sniegtie atzinumi Satversmes tiesai	193
Statistika par Tiesībsarga biroja darbu 2013.gadā.....	197

Tekstā lietotie saīsinājumi

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija

APL – Administratīvā procesa likums

CL - Civillikums

CPL – Civilprocesa likums

ECPAK – Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija

ECT – Eiropas Cilvēktiesību tiesa

ES – Eiropas Savienība

KL – Krimināllikums

KPL – Kriminālprocesa likums

LAPK – Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss

MK – Ministru kabinets

NVA – Nodrošinājuma valsts aģentūras

NVO – Nevalstiskās organizācijas

PMLP – Pilsonības un migrāciju lietu pārvalde

PVN – Pievienotās vērtības nodoklis

Satversme – Latvijas Republikas Satversme

VI – Veselības inspekcija

VID – Valsts ieņēmumu dienests

VM – Veselības ministrija

VSAC – Valsts sociālās aprūpes centrs

Tiesībsarga ievadvārdi

Godātais lasītāj!

Atskatoties uz 2013.gada notikumiem, kas attiecināmi uz tiesībsarga institūta kompetences jomām – cilvēktiesības un laba pārvaldība, kopumā tos varētu raksturot ar vārdiem: nepietiekama solidaritāte un mijiedarbība.

Vairākas 2013.gada Tiesībsarga biroja aktivitātes skārušas sabiedrības solidaritāti, sākot ar bez vecāku gādības palikušu bērnu tiesībām uzaugt ģimenē, cilvēku ar garīga rakstura traucējumiem tiesībām dzīvot sabiedrībā un beidzot ar ikviena tiesībām saņemt taisnīgu atlīdzību par darbu un nebūt nekādi diskriminētam.

Šajā ziņojumā ietvertie piemēri gan norāda uz līdz šim vēl nepietiekami attīstīto sabiedrības solidaritāti jeb nespēju iestāties arī par to sabiedrības grupu tiesībām, pie kurām paši tobrīd nepiederam. Tomēr traģiskie novembra notikumi Zolitūdē parādīja, ka sabiedrība var būt arī vienota un savstarpēji atbalstoša. Ceru, ka ne tikai traģiskos brīžos varam solidarizēties un sniegt atbalstu.

Līdzīgi kā ikviens solis no tūkstoš jūdžu ceļa nav tikai pārdesmit centimetri soļa platumā, bet gan mazs sasniegums no lielā mērķa, tā arī ikviens uzlabojums cilvēktiesību un labas pārvaldības jomā gan pozitīvi ietekmē konkrēto gadījumu, gan labvēlīgi mijiedarbojas citos procesos. Piemēram, nodrošinot taisnīgu atalgojumu par katra darbu, netiktu vis sagrauta ekonomika, kā to cenšas mums iegalvot, bet gan mazinātos sociālā nevienlīdzība, uzlabotos cilvēku labklājība. Savukārt tas ne vien stimulētu ekonomiku, bet arī vairotu cilvēku ticību valstij un motivētu atgriezties emigrējušos tautiešus. Tādēļ nav pieņemami, ka uz ierosinājumiem novērst identificētās cilvēktiesību un labas pārvaldības problēmas, augstas valsts amatpersonas atbild: „Tas nav iespējams, jo budžeta ietvaros nav naudas.” Vienlaikus Satversmē ne ar vienu vārdu – īpaši, ja runājam par astoto nodaļu, kas veltīta pamattiesībām, – nav teikts, ka šī valsts dibināta budžeta ietvaros.

Cilvēktiesības nav ekskluzīva lieta, bet gan pamats cilvēka labklājībai, attīstībai un iespējai būt laimīgam, tādējādi sekmējot ne vien savu, bet arī valsts attīstību.

Ar patiesu cieņu,
tiesībsargs Juris Jansons

I Bērna tiesības

1. Bērna tiesības uz izglītību

1.1. Tiesības iegūt izglītību bez maksas

No bērnu tiesību jomā izvirzītajām prioritātēm 2013.gadā pastiprināta uzmanība tika pievērsta tēmai, kas attiecas uz visiem, ne tikai sociāli mazaizsargātiem, bērniem – izglītības pieejamība bez maksas.

Saskaņā ar Tiesībsarga likumu tiesībsarga funkcija ir veicināt privātpersonas cilvēktiesību aizsardzību un jautājumos, kas saistīti ar cilvēktiesību ievērošanu, atklāt trūkumus tiesību aktos un to piemērošanā, kā arī veicināt šo trūkumu novēršanu. Pildot šo funkciju, 2011.gada jūnijā tiesībsargs sāka darbu pie Satversmes 112.pantā valsts garantēto tiesību bez maksas iegūt izglītību satura izpētes. Tādējādi:

- 1) tika izveidota konsultatīvā padome par izglītības pieejamību,
- 2) vecāki tika aicināti ziņot par gadījumiem, kad skola likusi iegādāties mācību līdzekļus,
- 3) visām 119 Latvijas pašvaldībām tika pieprasīta informācija par izglītības iestāžu budžeta veidošanu un veikti citi pasākumi situācijas izpētei.

Apkopojot iegūto informāciju un analizējot normatīvo regulējumu, tika konstatēts, ka tiesības iegūt izglītību bez maksas netiek nodrošinātas pilnā apmērā un faktiskā situācija nenodrošina vienādas tiesības un iespējas iegūt izglītību, kā to paredz normatīvie akti.

Ja tiesībsargs, pildot savas funkcijas, konstatē, ka tiesību akti paredz mācību līdzekļu nodrošināšanu par valsts un pašvaldības līdzekļiem, bet prakse liecina, ka tos pērk vecāki, turklāt ne pēc savas izvēles, bet gan piespiedu kārtā, viņa pienākums ir veicināt, lai prettiesiskā prakse tiktu mainīta. Šim nolūkam:

1. 2012.gada 23.maijā tiesībsargs sniedza ziņojumu Saeimas Izglītības, kultūras un zinātnes komisijai par tiesību iegūt pamata un vispārējo vidējo izglītību bez maksas nodrošināšanu pašvaldības dibinātajās izglītības iestādēs. Ziņojums tika iesniegts arī Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai, Ministru prezidentam, izglītības un zinātnes ministram.

2. 2012.gada jūnijā attiecīgais ziņojums tika nosūtīts visām Latvijas skolām, vienlaikus aicinot mainīt prettiesisko praksi.

3. 2013.gada janvārī tika nosūtītas vēstules visām 119 pašvaldībām, aicinot 2013.gada budžetā piešķirt finansējumu izglītības iestādēm tādā apmērā, lai tās pilnībā nodrošinātu izglītības programmu īstenošanai nepieciešamos mācību līdzekļus. Pašvaldību atbildes uz šo aicinājumu krasi atšķīrās – bija tādas, kas patiesi piešķīra finansējumu mācību līdzekļiem, tomēr liela daļa pašvaldību atbildēja noraidoši, uzsverot: kad normatīvie akti skaidri noteiks, kas jāfinansē, tad arī lemsim.

4. 2013.gada 20.maijā tiesībsargs nosūtīja Valsts kontrolei vēstuli par tiesību aktu ievērošanu izglītības jomā. Valsts kontroles atbildes vēstulē tika norādīts, ka tā jau 2007.gadā veica likumības revīziju „Vispārējās izglītības sistēmas realizācija atbilstīgi izvirzītajiem mērķiem”, kuras rezultātā tika konstatēti būtiski trūkumi visās revīzijā pārbaudītajās jomās, tai skaitā vispārējās izglītības finansējuma jomā, un atsevišķu ieteikumu ieviešana vēl turpinās¹.

Tomēr sekoja aktīva tiesībsarga iesaistīšanās normatīvo aktu grozījumu izstrādē, līdz 2013.gada 7.augustā stājās spēkā grozījumi Izglītības likumā, skaidri nosakot, kas jāpērk vecākiem, proti, vienīgi individuālie mācību piederumi: kancelejas piederumi, apģērbs un apavi, atsevišķu mācību priekšmetu (sports, mājturība un tehnoloģijas u.c.) obligātā satura apguvei nepieciešamais specifiskais apģērbs, apavi un higiēnas piederumi un materiāli, kurus izmantojot mācību procesā skolēns rada priekšmetu vai produktu savām vajadzībām. To noteic Izglītības likuma 58.panta trešā daļa un 1.panta 12⁴ punkta „k” apakšpunkts. Savukārt mācību satura apguvei nepieciešamie mācību līdzekļi ir jāpērk skolai par valsts un pašvaldības līdzekļiem.

Pēc jaunā regulējuma spēkā stāšanās tiesībsargs skolām nosūtīja vēstuli ar skaidrojumu par mācību līdzekļu iegādi. Ņemot vērā, ka viena no tiesībsarga funkcijām ir veicināt labas pārvaldības principa ievērošanu valsts pārvaldē, tiesībsargs aicināja skolas pirms mācību gada sākuma informēt izglītojamo vecākus, ka, sākot ar 2013./2014. mācību gadu, skola nodrošinās visus izglītības programmu īstenošanai nepieciešamos mācību līdzekļus, tostarp darba burtnīcas. Vienlaikus tiesībsargs atgādināja, ka izglītības iestādes padome ir tiesīga lemt vienīgi par to, kādus individuālos mācību piederumus nodrošina izglītojamo vecāki, piemēram, par ikdienas un svētku apģērbu. Padome nav tiesīga lemt par mācību līdzekļiem, kas

¹ Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/valsts-kontroles-atbilde-par-trukumiem-visparejas-izglitibas-joma>

nepieciešami izglītības satura apguvei un kuru nodrošināšana ir valsts un pašvaldības kompetencē.

Papildināts skaidrojums par mācību līdzekļu iegādi tika ievietots Tiesībsarga biroja mājaslapā tīmeklī.²

Lai noskaidrotu, kā jaunais regulējums tiek ievērots praksē, sabiedrība tika aicināta ziņot par gadījumiem, kad skola joprojām likusi vecākiem iegādāties mācību līdzekļus.

2013.gada augustā un septembrī Tiesībsarga birojā vērsās 226 personas, lai saņemtu konsultāciju par jauno regulējumu vai informētu par iespējamiem bērna tiesību iegūt izglītību bez maksas pārkāpumiem. Lielākā daļa iesniegumu bija par mācību līdzekļu nodrošinājumu skolās, mazāk – par pirmsskolas izglītības iestādēm. Pārsvārā tika saņemti vispārīga rakstura jautājumi, nenorādot konkrētu izglītības iestādi. Vecāki un paši izglītojamie vēlējās zināt par savām tiesībām konkrētajā situācijā, kā pareizi rīkoties un vai izglītības iestādes rīcība ir tiesiska. Piemēram:

- Vai jaunais regulējums attiecas arī uz pirmsskolas izglītības iestādēm (bērnudārziem)?
- Vai jaunais regulējums attiecas arī uz pašvaldības deleģētajām grupām privātajās pirmsskolas iestādēs?
- Vai vecāki drīkst paši nopirkt darba burtnīcas?
- Ko darīt, ja uzdevumus no darba burtnīcas skolēnam liek pārrakstīt?
- Ko darīt – pirkt vai nepirkt darba burtnīcas, ja daļai bērnu tās ir iegādājušies vecāki?
- Vai skola drīkst iekasēt naudu par skolēna dienasgrāmatu?

Tika konstatēti arī gadījumi, kad pedagogs bez direktora ziņas licis iegādāties darba burtnīcas. Daudzos gadījumos konstatētas skolas un vecāku komunikācijas problēmas, piemēram, vecāki uztvēruši informāciju saasināti, skola informējusi vecākus ar bērnu starpniecību vai nav sniegusi izsmeļošu informāciju, kā rezultātā radušies pārpratumi, kas līdz ar tiesībsarga iesaistīšanos novērsti.

Galvenā problēma attiecībā uz pirmsskolas izglītību – vecākiem izsniegtajos mācību līdzekļu sarakstos ir gan individuālie mācību piederumi, kas jāpērk pašiem, gan mācību līdzekļi izglītības satura apgūšanai, kas jāpagādā izglītības iestādei.

² Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/papildinats-skaidrojums-par-macibu-lidzeklu-iegadi>

Ikvienā gadījumā tika konstatēts, ka saraksts ir jāprecizē atbilstoši Izglītības likuma grozījumiem.

Galvenā problēma attiecībā uz pamatizglītību un vidējo izglītību – lielā daļā Latvijas pašvaldību (Saulkrastu novads, Saldus novads, Rēzekne, Krāslavas novads u.c.), sākoties 2013./2014.mācību gadam, izglītības iestādēm nebija pietiekama finansējuma, lai iegādātos nepieciešamos mācību līdzekļus. Izglītības iestādes bija nonākušas tādā situācijā, ka valsts un pašvaldības piešķirtais finansējums nesedza programmas izmaksas, bet prasīt finansējumu vecākiem neļauj normatīvie akti.

Līdzīga situācija bija visās pašvaldībās, kurās tās piešķirtais finansējums bija nesamērīgi mazs (līdz desmit latiem vienam izglītojamam). Piemēram, Krāslavas novada dome, veidojot pašvaldības budžetu 2013.gadam, mācību līdzekļiem bija piešķīrusi finansējumu 6,29 latu apmērā vienam izglītojamam.

Valsts ir piešķīrusi mērķdotāciju mācību līdzekļiem Ls 8,26 apmērā: mācību literatūras (grāmatu) iegādei – Ls 6,26 un mācību grāmatām pielīdzināto darba burtnīcu iegādei – aptuveni divus latus vienam izglītojamam. To summējot ar Krāslavas novada domes piešķirto finansējumu, sanāca aptuveni Ls 14,55 mācību gadā vienam izglītojamam, bet izglītības programmas īstenošanai nepieciešamie mācību līdzekļi vienam izglītojamam izmaksā aptuveni 40,00 latus mācību gadā.

Krāslavas novada izglītības iestādēm nebija pietiekamu finanšu līdzekļu mācību līdzekļu iegādei, lai nodrošinātu izglītojamo tiesības iegūt izglītību bez maksas. Krāslavas novada dome šim mērķim piešķir papildu finansējumu – kopumā tas ir 21,29 lati vienam izglītojamam, sākot no piecu gadu vecuma, kas līdz ar valsts mērķdotāciju veidoja aptuveni 30 latus. Situācija novadā ir atrisināta.

Papildu finansējums mācību līdzekļu iegādei tika piešķirts arī Saulkrastu, Saldus un Madonas novados, Rīgā, Liepājā, Jūrmalā un citās pašvaldībās. Tomēr secināms, ka situācija valstī attiecībā uz mācību līdzekļu nodrošinājumu ir ļoti atšķirīga – ir pašvaldības, kuras piešķirušas līdzekļus Ls 40,00 – 50,00 apmērā vienam izglītojamam³, un ir pašvaldības, kuru piešķirtā summa joprojām nepārsniedz 10 latus. Tādēļ ir pašvaldības, kas pilnībā nodrošina un jau pagājušajā mācību gadā nodrošināja visu mācību procesam nepieciešamo, tostarp darba burtnīcas, un ir pašvaldības, kurās skolām nav pietiekama finansējuma mācību līdzekļu iegādei. Katrā ziņā mācību līdzekļu iegādes jautājumu nedrīkst pārliecināt uz vecāku atbildību.

³ Piemēram, Jaunpils, Ciblas, Olaines, Jelgavas un citos novados.

1.2. Tiesības un iespējas iegūt izglītību atbilstoši savām spējām

2013.gadā tika aktualizēts jautājums par bērnu ar īpašām vajadzībām tiesībām iegūt viņu veselības stāvoklim, attīstības līmenim un spējām atbilstošu izglītību. Tiesībsarga birojā tika saņemti iesniegumi, kuros norādīts uz vairākiem apstākļiem, kas ierobežo bērnu ar īpašām vajadzībām tiesības iegūt izglītību.

Proti, pašvaldības nav ieinteresētas licencēt speciālās izglītības programmas vispārējās izglītības iestādēs, tādēļ vecākiem ir grūti izvēlēties bērna vajadzībām atbilstošu izglītības iestādi⁴. Ja dzīvesvietas tuvumā tādas nav, bērni visbiežāk tiek vesti uz internātskolu, kur paliek līdz brīvlaikam, jo pašvaldības nespēj vai nevēlas nodrošināt transportu šādu izglītojamo nokļūšanai izglītības iestādē un mājās. Savukārt gadījumos, kad bērnam, lai aizbrauktu no mājas uz skolu, transports ir nodrošināts, ceļā jāpavada daudz laika, un rezultātā tas nelabvēlīgi ietekmē spējas koncentrēties mācībām.

Pamatojoties uz šiem iesniegumiem, tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu un veica situācijas izpēti saistībā ar speciālās izglītības programmu pieejamību valstī.

Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 110.pantā noteikts, ka valsts aizsargā bērnu tiesības un īpaši palīdz bērniem invalīdiem. Pievienojoties Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) Konvencijai par bērna tiesībām, Latvija apņēmas nodrošināt bērniem, kam ir garīgi un fiziski traucējumi, tiesības uz pilnvērtīgu un cienīgu dzīvi apstākļos, kas garantē viņu pašcieņu, palīdz uzturēt ticību saviem spēkiem un atvieglo iespēju aktīvi piedalīties sabiedrības dzīvē. Konvencijas 23.panta 3.punktā īpaši uzsvērta nepieciešamība īstenot bērna tiesības uz izglītību ar vienādām iespējām.

Savukārt ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām, kas Latvijā stājās spēkā 2010.gada 31.martā, 24.pants paredz, ka personas ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem var piekļūt iekļaujošai, kvalitatīvai un brīvai pamata un vidējai izglītībai savā dzīvesvietā. Saskaņā ar minēto dokumentu dalībvalstīm ir jānodrošina saprātīgi pielāgojumi atbilstoši individuālajām vajadzībām un jāpanāk, lai personas ar invaliditāti vispārējās izglītības sistēmā saņem nepieciešamo atbalstu pienācīgai izglītības iegūšanai.

⁴ Kopš 2013.gada sākuma termins „speciālās izglītības iestāde” oficiāli vairs netiek lietots, un tas aizstāts ar terminu „vispārējās izglītības iestāde, kura īsteno speciālās izglītības programmu”. Ņemot vērā, ka gadījumā, ja izglītības iestāde īsteno tikai speciālās izglītības programmas, būtībā tā ir speciālās izglītības iestāde, ziņojumā tiks lietots arī šis termins.

Vairāki nacionālie tiesību akti⁵ nosaka bērna ar speciālajām vajadzībām tiesības iegūt kvalitatīvu pamata un vispārējo vidējo izglītību atbilstoši savām fiziskajām un garīgajām spējām un vēlmēm. Šo tiesību nodrošināšanai Latvijā ir izveidota valsts un pašvaldību līmeņa sistēma, lai bērni saņemtu savām vajadzībām atbilstošu izglītību speciālās izglītības iestādē vai vispārējā izglītības iestādē, kas iekļauj bērnus ar speciālajām vajadzībām.

Izglītības likuma 17.panta pirmajā daļā ir noteikts pašvaldības pienākums nodrošināt bērnam iespēju iegūt pirmsskolas izglītību un pamatizglītību dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē. Interpretējot šo normu kopsakarā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 11.panta pirmo daļu un diskriminācijas aizlieguma principu, secināms, ka arī bērnam ar speciālajām vajadzībām ir tiesības iegūt izglītību dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē.

Turpretim faktiskā situācija liecina, ka Latvijā no 61 speciālās izglītības iestādes 40 skolas īsteno speciālās izglītības programmas bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem, bet 21 skola – bērniem ar citiem funkcionālajiem traucējumiem, piemēram, tādiem kā redzes, dzirdes, fiziskās attīstības traucējumi, somatiskās saslimšanas, mācīšanās, valodas un garīgās veselības traucējumi. Turklāt speciālo skolu izvietojums ir nevienmērīgs.

Speciālās skolas bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir izvietotas 36 no 119 Latvijas pašvaldībām. Pretēja situācija ir attiecībā uz speciālajām izglītības iestādēm bērniem ar citiem funkcionālo traucējumu veidiem. Rīga ir vienīgā pašvaldība, kas var nodrošināt pieprasījumu gandrīz pēc visām speciālās izglītības programmām. Rīgā atrodas valstī vienīgā speciālā skola izglītojamiem ar redzes traucējumiem, kā arī viena no divām speciālajām skolām, kas īsteno programmu izglītojamiem ar dzirdes traucējumiem. No minētā secināms, ka lielai daļai bērnu ar speciālajām vajadzībām speciālās izglītības programmas nav pieejamas savas dzīvesvietas tuvumā. Par to liecina arī fakts, ka no 61 speciālās izglītības iestādes tikai sešas ir dienas skolas, bet 55 – internātskolas.⁶

⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 11., 54.pants; Izglītības likuma 3¹.pants; Vispārējās izglītības likums u.c.

⁶ Pētījums „Bērnu ar speciālajām vajadzībām izglītības finansēšana un pārvaldība Latvijā”. Izglītības iniciatīvu centrs, 2013, 21.–22.lpp.

Pieejams:http://www.iic.lv/lv/projekti/lppif_petijums_2013_bernu_ar_specialajam_vajadzibam_izglitiba_finansesana_un_parvaldiba_latvija.pdf

Lai arī vairākas speciālās izglītības iestādes skolēniem nodrošina iespēju izmantot internātu jeb nakšņošanu, tiesībsarga ieskatā, tā var būt alternatīva situācijās, kad vecāki, piemēram, strādājot maiņu darbu, nevar to savienot ar bērna aprūpi. Situācijā, kad vecākiem nav šķēršļu savienot darbu ar ģimenes dzīvi, nakšņošana iestādē nav bērna interesēs, jo ikvienam bērnam ir tiesības augt ģimenē.

Lai speciālajās izglītības iestādēs izglītojamiem būtu pieejama kvalitatīva izglītība, tajās jābūt atbilstošam nodrošinājumam un kvalificētam personālam. Šīs prasības nosaka Ministru kabineta (turpmāk – MK) 2000.gada 4.aprīļa noteikumi Nr.135 „Noteikumi par kvalificētā personāla skaitu un nepieciešamo aprīkojumu vispārējās bērnu aprūpes un audzināšanas iestādēs”. Saskaņā ar šo noteikumu 5.pielikumu speciālās izglītības iestādēs izglītojamiem ir iespēja atbilstoši savām vajadzībām saņemt nepieciešamo pedagoģiskā un aprūpes personāla atbalstu, tostarp atbalstu pārvietošanās un pašaprūpes veikšanai izglītības iestādē.

Kvalificēta personāla un aprīkojuma nodrošinājumu iestādē ietekmē speciālās izglītības iestāžu materiāltehniskais nodrošinājums, izglītojamo skaits un viņu individuālās vajadzības, kā arī vadības izpratne par šiem jautājumiem. Tāpat to var ietekmēt iestādei piešķirtais finansējums.

Saskaņā ar MK 2010.gada 31.augusta noteikumu Nr.825 „Speciālās izglītības iestāžu, vispārējās izglītības iestāžu speciālās izglītības klašu (grupu) un internātskolu finansēšanas kārtība” 2. un 3.punktu no valsts budžeta tiek piešķirtas mērķdotācijas speciālās izglītības iestāžu un speciālās izglītības programmu, kas tiek īstenotas vispārējās izglītības iestādēs, pedagogu darba samaksai.

Savukārt dotācijas izglītības iestāžu uzturēšanas izdevumiem, pamatojoties uz audzēkņu skaitu, no valsts budžeta piešķir speciālajām pirmsskolas iestādēm, speciālajām internātskolām un Izglītības iestāžu reģistrā reģistrētajiem attīstības un rehabilitācijas centriem. Pārējo izglītības iestāžu uzturēšana, kas īsteno speciālās izglītības programmas, tostarp speciālo dienas skolu uzturēšana, ir pašvaldības pienākums.

Tiesībsargs ir saņēmis informāciju no Izglītības un zinātnes ministrijas, ka valsts finansējums izglītības iestāžu uzturēšanas izdevumiem speciālajām pirmsskolas iestādēm, speciālajām internātskolām un Izglītības iestāžu reģistrā reģistrētajiem attīstības un rehabilitācijas centriem pēdējos gados ievērojami ticis samazināts un pašlaik tiek nodrošināts tikai 77% apmērā no noteikumos paredzētā.

Saskaņā ar tiesībsarga rīcībā esošo informāciju nepietiekama valsts finansējuma dēļ atsevišķos gadījumos speciālās izglītības iestādes ir spiestas taupīt uz citu izdevumu rēķina, piemēram, samazināt mācību līdzekļu iegādi, atteikties no ekskursijām, taupīt uz siltumu u.tml. Savukārt tas negatīvi ietekmē mācību procesa norisi un bērnu tiesības iegūt kvalitatīvu izglītību.

Saskaņā ar Izglītības un zinātnes ministrijas sniegto informāciju 2012./2013.mācību gada sākumā speciālās izglītības iestādēs bija 6 102 izglītojamo, savukārt mācības pēc speciālās izglītības programmas vispārējās izglītības iestādēs tika nodrošinātas 4 058 izglītojamiem. Tātad 41% no kopējā izglītojamo ar speciālajām vajadzībām skaita izglītības iespēja tika nodrošināta, iekļaujot izglītojamus vispārējās izglītības iestādēs.

Vispārējās izglītības likuma 53.pants paredz, ka jebkura vispārējās pamatzglītības un vispārējās vidējās izglītības iestāde ir tiesīga licencēt speciālās izglītības programmu, ja tai ir atbilstošs nodrošinājums un kvalificēts personāls izglītojamo ar speciālajām vajadzībām izglītības nodrošināšanai. Tomēr praksē vispārējās izglītības iestādēs netiek darīts viss iespējamais, lai bērnam ar īpašām vajadzībām radītu iespējas un apstākļus iegūt viņa veselībai, attīstības līmenim un spējām atbilstošu izglītību, tādējādi sagatavojot dzīvei un integrācijai sabiedrībā.

Rezumējot minēto, jāsecina, ka pašvaldības vispārējās izglītības iestādēs nepietiekami aktīvi licencē speciālās izglītības programmas, par iemeslu minot riskus, kas saistīti ar pašu pienākumu un spējām nodrošināt atbilstošus materiāli tehniskos apstākļus un kvalitatīvu personālu iestādē. Līdz ar to ievērojamam skaitam bērnu ar speciālajām vajadzībām netiek nodrošināta iespēja mācīties dzīvesvietai tuvākajā vispārējās izglītības iestādē, kas iekļauj bērnus ar speciālajām vajadzībām.

Jau ilgu laiku iekļaujošās izglītības attīstība ir viena no valsts prioritātēm izglītības jomā.⁷ Tādēļ valstij būtu jādara viss iespējamais, lai motivētu pašvaldības attīstīt iekļaujošo izglītību. Saskaņā ar Izglītības un zinātnes ministrijas sniegto informāciju ministrija un tās padotības iestādes regulāri sniedz konsultācijas, metodiskos ieteikumus, organizē seminārus, sanāksmes, konferences un citus izglītojošus pasākumus, lai informētu izglītības nozares speciālistus, vecākus un citas personas par mācību procesa organizāciju izglītojamiem ar dažādām speciālajām

⁷ Izglītības attīstības pamatnostādnes 2007.–2013.gadam, apstiprinātas ar Ministru kabineta 2006.gada 27.septembra rīkojumu Nr.742.

vajadzībām, iekļaujošās izglītības aktualitātēm un citiem ar speciālo izglītību saistītajiem jautājumiem. Izglītības un zinātnes ministrijā darbojas arī iekļaujošās izglītības darba grupa, kas izstrādā priekšlikumus par izglītojamo ar speciālajām vajadzībām integrēšanu vispārējās izglītības iestādēs. Vairāki darba grupas priekšlikumi tika iekļauti Izglītības un zinātnes ministrijas vispārējās izglītības Reformu īstenošanas rīcības plānā⁸.

Situācijas izpētes rezultātā tiesībsargs secināja, ka šobrīd atbalsts izglītības iegūšanai bērniem ar speciālajām vajadzībām valstī ir nevienmērīgs. Vairākās pašvaldībās viņu vajadzībām nav pieejama kvalitatīva izglītība un atbalsts nepieciešamajā apjomā. Visas pašvaldības nav spējīgas nodrošināt bērna tiesības iegūt izglītību atbilstoši savām speciālajām vajadzībām bērna dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē. Savukārt speciālo internātskolu izmantošana var nelabvēlīgi ietekmēt bērna emocionālo un fizisko attīstību, jo katram ir tiesības uzaugt ģimenē.

Lai arī tiesību akti nosaka bērna ar speciālajām vajadzībām tiesības iegūt kvalitatīvu izglītību atbilstoši savām fiziskajām un garīgajām spējām dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē, kā arī tiesības saņemt no valsts īpašu palīdzību un atbalstu savu tiesību īstenošanā, faktiskā situācija liecina, ka šo izglītojamo tiesības uz izglītību netiek nodrošinātas pilnā apjomā.

Tiesībsarga ieskatā, lai efektīvāk nodrošinātu speciālās izglītības pieejamību, esošā prakse ir jāmaina, nepieciešamības gadījumā īstenojot reformas speciālās izglītības sistēmā. Jau šobrīd valstī tiek veikti pasākumi, lai veicinātu bērnu ar speciālajām vajadzībām tiesības uz vienādu iespēju pamata iegūt kvalitatīvu izglītību, taču ir jāatzīst, ka, lai panāktu situācijas vēlamās izmaiņas, ir nepieciešama valsts un pašvaldību griba un aktīvāka iesaistīšanās šī jautājuma risināšanā.

Lai arī saskaņā ar Tiesībsarga stratēģiju 2011.–2013.gadam speciālā izglītība nebija noteikta kā tiesībsarga darbības prioritāte attiecīgajam laika periodam, atzīstot šī jautājuma nozīmīgumu, Tiesībsarga biroja darbinieki, tiekoties ar pašvaldību amatpersonām pašvaldību monitoringa laikā, vērsa īpašu uzmanību uz pasākumiem, kas izriet no pašvaldību pienākuma nodrošināt speciālās izglītības pieejamību saviem iedzīvotājiem.

⁸ Pieejams:

http://izm.izm.gov.lv/upload_file/memorands/Reformu_istenosanas_ricibas_plans_03.07..pdf

2. Individuālā preventīvā darba nozīme bērnu tiesību aizsardzībā

Tiesībsarga birojs ik gadu saņem iesniegumus par bērnu sociāli nepieņemamu uzvedību, tostarp savstarpēju vardarbību izglītības iestādēs. Arī par notikumu Jaunjelgavā, kas 2013.gadā satrauca Latvijas sabiedrību, tika izskatīta pārbaudes lieta, kuras mērķis bija izvērtēt valstī izveidotā tiesību aizsardzības mehānisma darbības efektivitāti gadījumā, ja noticis bērnu tiesību uz drošiem apstākļiem izglītības iestādē pārkāpums, un atklāt iespējamus trūkumus tiesību aktos vai to piemērošanā. Atzinums šajā lietā ir publicēts Tiesībsarga biroja mājaslapā⁹.

Pieminētais nebūt nav vienīgais vardarbības gadījums izglītības iestādēs. Pēc Valsts policijas datiem 2012.gadā policija saņēmusi 5 882 iesniegumus par vardarbību skolās. Lai arī normatīvais regulējums šādu situāciju nepieļaušanai un novēršanai ir pietiekams, praksē tas tiek izmantots nepilnīgi. To, kā nodrošināt bērna drošību izglītības iestādē un kā rīkoties, konstatējot apdraudējumu vai reālu vardarbības gadījumu, vajadzētu zināt gan skolas vadībai un pedagogiem, gan vecākiem.

Likums skaidri noteic, ka likumpārkāpumu profilaksi ar bērniem veic pašvaldība sadarbībā ar vecākiem, izglītības iestādēm, Valsts policiju, sabiedriskajām organizācijām un citām iestādēm (Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.pants: pašvaldība uzvedības sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmu izstrādā katram bērnam, kurš izdarījis Krimināllikumā paredzētās prettiesiskās darbības, vairāk nekā divas reizes izdarījis Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā (turpmāk – LAPK) paredzētās prettiesiskās darbības vai veic citas darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības).

Ja uzvedības traucējumi ir konstatēti, bērnam ir nepieciešama speciāla, tieši viņa vajadzībām atbilstoša uzvedības sociālās korekcijas programma, saņemot psiholoģisko un sociālo atbalstu.

Praksē ir divi veidi, kā bērnu ar uzvedības traucējumiem iesaistīt pašvaldības īstenotā uzvedības korekcijas programmā. Pirmais – atzīt, ka bērnam ir uzvedības traucējumi un laikus lūgt pašvaldībai izstrādāt korekcijas programmu. Otrais – virzīt pārkāpuma izskatīšanu pašvaldības administratīvajā komisijā, kas var lemt par

⁹ Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Tiesibsarga%20atzinums%20lieta%20Nr.%202013-88-2A.pdf>

audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanu un noteikt uzvedības ierobežojumus – uzlikt par pienākumu piedalīties uzvedības korekcijas programmā.

Jebkurā gadījumā mērķis ir uzvedības korekcija, nevis bērna sodīšana, jo antisociāla uzvedība ir sekas viņa tiesību uz pilnvērtīgu attīstību pārkāpšanai agrākā bērnībā. Piemērot administratīvo sodu un likt pašam pārvērtēt savu uzvedību – tas ir vienkāršākais risinājums, taču nedod rezultātu, jo sods nepalīdz mainīt uzvedību.

Izglītības iestādes nereti noklusē par vienaudžu vardarbību un nemaz nepieprasa pašvaldībai izstrādāt uzvedības korekcijas programmas, iespējams, baidoties no neslavas skolai, kā arī pašvaldības neizpratnes un pedagogu audzināšanas spēju apšaubīšanas.

Jau 2011.gadā tiesībsargs preventīvo darbu ar bērniem izvirzīja kā vienu no prioritātēm bērnu tiesību jomā¹⁰. Monitoringa vizīšu laikā pašvaldību vadītāji tika aicināti uzlabot preventīvo darbu, bet bērnu tiesību aizsardzības subjekti tika izglītoti par preventīvā darba nozīmīgumu.

2013.gada nogalē tika veikta situācijas atkārtota izpēte, kuras rezultātus prezentēja tiesībsarga ikgadējā konferencē¹¹.

Tātad tiesībsargs konstatēja, ka lielākā daļa pašvaldību ilgstoši pienācīgi nepilda šo likumā noteikto pienākumu, proti, savlaicīgi neizstrādā uzvedības korekcijas programmas bērniem ar antisociālu uzvedību. Savlaicīgi – tad, kad parādās pirmās pazīmes, un parasti tas notiek jau pirmsskolā.

Saskaņā ar 2013.gadā veiktās visu 119 pašvaldību aptaujas rezultātiem četrās pašvaldībās nav noteikta par preventīvo darbu atbildīgā institūcija, līdz ar to preventīvais darbs netiek veikts vispār. Salīdzinot ar 2011.gadu, kad par šo darbu atbildīgais nebija noteikts septiņās pašvaldībās, situācija gan ir nedaudz uzlabojusies. Taču atbildīgās institūcijas noteikšana vien nenozīmē, ka darbs tiek veikts. Piemēram, 18 pašvaldības, kurās ir noteikta atbildīgā institūcija, gada laikā nebija izstrādājušas uzvedības korekcijas programmu nevienam bērnam, 41 pašvaldība bija izstrādājuši vienam līdz trim bērniem, 34 pašvaldības – četriem līdz 9 bērniem. Tātad kopā 93 no 119 Latvijas pašvaldībām 2013.gadā izstrādāja programmas mazāk nekā 10 bērniem, kaut gan pētījumi liecina, ka bērni ar uzvedības traucējumiem ir teju katrā klasē.

¹⁰ Tiesībsarga 2011.gada ziņojums bērnu tiesību jomā, 42.lpp. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Tiesibsarga%20Bernu%20tiesibu%20jomas%20gada%20zinojums_2011.pdf

¹¹ Tiesībsarga 2013.gada konferences materiāli. Pieejami: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/tiesibsarga-2013.gada-konferences-materiali>

**Bērnu skaits, kuriem uzvedības sociālās korekcijas programma
izstrādāta 2013.gadā**

Republikas pilsēta	Bērnu skaits
Daugavpils	4
Jēkabpils	12
Jelgava	32
Jūrmala	0
Liepāja	21
Rēzekne	14
Rīga	46
Valmiera	18
Ventspils	20

Būtiskāks uzlabojums salīdzinājumā ar 2011.gadu ir vērojams attiecībā uz preventīvā darba sākšanas ierosinātāju. 2011.gadā tikai divas pašvaldības norādīja, ka par preventīvo darbu atbildīgā iestāde sākotnējo informāciju par bērniem, kuru ģimenēs pastāv riski bērnu pamatvajadzību nodrošināšanai, iegūst no izglītības, tostarp pirmsskolas izglītības iestādēm (pēc vecāku iniciatīvas preventīvais darbs netika sākts nevienā pašvaldībā). Turpretim 2013.gadā jau 51 pašvaldība norādīja, ka par nepieciešamību izstrādāt uzvedības korekcijas programmu informējusi izglītības iestāde, četras – Izglītības pārvalde. Ņemot vērā, ka Izglītības pārvalde informāciju saņem no izglītības iestādēm, secināms, ka 55 pašvaldībās preventīvais darbs tiek sākts pēc izglītības iestāžu iniciatīvas.

Astoņas pašvaldības norādīja, ka preventīvais darbs tiek sākts pēc vecāku iniciatīvas. Kopumā 13 pašvaldības ir norādījušas, ka par preventīvo darbu atbildīgajai iestādei ziņojuši ģimenes locekļi vai jebkura persona, kas konstatējusi bērna antisociālu uzvedību.¹² Līdz ar to var uzskatīt, ka, salīdzinot ar 2011.gadu, izpratne par preventīvo darbu kā palīdzību bērnam un atbalstu izglītības iestādēm un vecākiem ir attīstījies, taču situācija kopumā būtiski nav uzlabojusies.

¹² Brocēnu, Carnikavas, Durbes, Kandavas, Krimuldas, Krustpils, Kuldīgas, Madonas, Rucavas, Salas, Salaspils, Saulkrastu un Siguldas novadi.

Diemžēl 42 pašvaldībās, tostarp divās republikas pilsētās, uzvedības sociālās korekcijas programma tikusi izstrādāta tikai pēc Valsts policijas iniciatīvas¹³, bet vēl četrās, tostarp vienā republikas pilsētā – pēc Valsts probācijas dienesta, tiesas vai policijas iniciatīvas¹⁴. Tātad kopumā 46 pašvaldībās preventīvais darbs bijis sākts novēloti, tādējādi pārkāpjot bērna tiesības uz pilnvērtīgu attīstību un sabiedrības tiesības uz drošību.

Kā negatīva tendence arī vērojams, ka pārliecinoši lielākajā daļā pašvaldību bērnam, kurš izdarījis LAPK paredzētās prettiesiskās darbības, par pārkāpuma izdarīšanu administratīvā komisija piemēro sodu, nevis audzinoša rakstura piespiedu līdzekli. Izņēmums ir deviņas pašvaldības¹⁵, kurās preventīvais darbs tiek sākts arī pēc Administratīvās komisijas iniciatīvas. Šo faktu apstiprina Valsts policijas statistika – 2012.gada 12 mēnešos pašvaldību administratīvās komisijas par bērnu izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem pieņēma 108 lēmumus par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu, bet pie administratīvās atbildības sauca 9 270 bērnus¹⁶.

Attiecībā uz bērna vecumu, no kāda tiek izstrādātas uzvedības korekcijas programmas, tikai četras pašvaldības norādījušas pirmsskolas vecumu, tostarp divas norādījušas obligātās sagatavošanas vecumu. 18 pašvaldības norādījušas, ka konkrēts vecums nav noteikts, un programmas izstrādā, vadoties pēc nepieciešamības. 12 pašvaldības minējušas, ka programmas izstrādā no 11 gadu vecuma, 14 – no 12 vai 13 gadu vecuma, 16 – no 14 gadu vecuma, 6 – no 15 – 16 gadu vecuma.

Kā galvenās problēmas, kas, pašvaldību ieskatā, ietekmē preventīvā darba efektivitāti, tika minēts resursu trūkums (speciālistu (narkologs, psihologs, sociālais pedagogs) un atkarību ārstēšanas programmu pieejamība; speciālistu ieinteresētība, kompetence; brīvā laika pavadīšanas un nodarbinātības iespējas; sabiedrības negatīvā attieksme un starpinstitūciju vājā sadarbība.

¹³ Aglonas, Aizputes, Alojās, Alsungas, Babītes, Baltinavas, Burtnieku, Cesvaines, Dundagas, Gulbenes, Inčukalna, Jaunjelgavas, Jaunpiebalgas, Jaunpils, Jēkabpils, Kokneses, Ķeguma, Ķekavas, Lielvārdes, Līgatnes, Limbažu, Lubānas, Mālpils, Ozolnieku, Pārgaujas, Pļaviņu, Priekules, Raunas, Ropažu, Rūjienas, Salacgrīvas, Sējas, Stopiņu, Tērvetes, Valkas, Varakļānu, Viesītes, Viļakas, Viļānu, Zilupes novadi, kā arī Jēkabpils un Jūrmala.

¹⁴ Ilūkstes, Priekuļu, Strenču novadi un Daugavpils.

¹⁵ Alūksnes, Cēsu, Engures, Līvānu, Jelgavas, Kocēnu, Ventspils novadi, kā arī Jelgava un Valmiera.

¹⁶ Valsts policijas Pārskats par nepilngadīgo noziedzību, cietušie bērniem, stāvokli ceļu satiksmē un prevencijas jomā 2012.gada 12 mēnešos. Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=305&said=305>

Tiesībsarga ieskatā, pašvaldībām vajadzētu raudzīties uz situāciju ilgtermiņā – ja bērna uzvedību nekorīgēs, pastāv risks, ka tas neizaugs par pilnvērtīgu sabiedrības locekli, nebūs orientēts mācīties, strādāt, pelnīt iztiku, maksāt nodokļus. Vēl ļaunāk – pat kļūs par likumpārkāpēju. Tātad daudz izdevīgāk ir ieguldīt pūles un līdzekļus, lai šādu situāciju nepieļautu. Pieaugušajiem ir jāiemācās atpazīt un profesionāli risināt problēmas, sākot no agras bērnības – pirmsskolas vecuma.

3. Bērna tiesības uz bezmaksas veselības aprūpi

Atbilstoši Tiesībsarga stratēģijai 2011.–2013.gadam viena no prioritātēm bērnu tiesību jomā bija bērnu tiesību uz valsts finansētu veselības aprūpi ievērošana. Ņemot vērā, ka tiesības uz veselības aprūpi ir vienas no cilvēka pamattiesībām, tiesībsargs 2013.gadā sāka darbu pie Satversmes 111.pantā garantēto tiesību uz veselības aprūpi satura izpēti.

Satversmes 111.pants noteic: „Valsts aizsargā cilvēku veselību un garantē ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu.”

Ārstniecības likuma 3.panta otrajā daļā uzsvērts, ka bērna veselības aprūpe ir prioritāra. Savukārt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 12.panta otrā daļa nosaka, ka bērnam ir tiesības uz bezmaksas veselības aprūpi, ko nosaka valsts programma.

Līdz 2013.gada 31.decembrim minētās valsts programmas saturs tika noteikts MK 2006.gada 19.decembra noteikumos Nr.1046 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība”. Sākot ar 2014.gada 1.janvāri, ir piemērojami citi – MK 2013.gada 17.decembra noteikumi Nr.1529 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība”.

ANO Konvencijas par bērna tiesībām (turpmāk – Konvencija) 24.panta otrā daļa paredz, ka dalībvalstis atzīst bērna tiesības izmantot vispilnvērtīgākos veselības aizsardzības sistēmas pakalpojumus, slimību ārstēšanas un veselības atjaunošanas līdzekļus. Dalībvalstis cenšas nodrošināt, lai nevienam bērnam netiktu atņemtas viņa tiesības uz šādu veselības aizsardzības sistēmas pakalpojumu pieejamību.

Konvencija izvirza prasības dalībvalstīm realizēt 24.pantu „maksimāli pieejamo resursu ietvaros un nepieciešamības gadījumā – pat starptautiskās sadarbības ietvaros.” Lai arī Konvencijā nav teikts, ka veselības aprūpe bērniem ir

jānodrošina pilnībā bez maksas, tomēr rokasgrāmatā Konvencijas ieviešanai praksē ir norādīts, ka 24.pants ir jātulko kontekstā ar 6.pantā noteiktajiem principiem par tiesībām uz dzīvību, izdzīvošanu un attīstību maksimālā iespējamā apjomā¹⁷.

Saskaņā ar valsts programmu¹⁸ Latvijā bērniem valsts nodrošina bez maksas šādus veselības aprūpes pakalpojumus:

1. Ģimenes ārsta/pediatra aprūpi.
2. Profilaktiskās apskates.
3. Vakcināciju.
4. Speciālistu konsultācijas.
5. Laboratoriskos izmeklējumus.
6. Zobārstniecību un zobu higiēnu.
7. Rehabilitāciju.
8. Medikamentus.

Lai saņemtu valsts apmaksātus veselības aprūpes pakalpojumus un speciālistu konsultācijas, nepieciešams nosūtījums. Tā saņemšanai vecākiem jāvēršas pie bērna ģimenes ārsta vai pediatra. Pie atsevišķiem speciālistiem, kas noteikti kā tiešās pieejamības speciālisti, nosūtījums nav nepieciešams. Piemēram, pediatru, okulistu, ginekologu, bērnu ķirurgu un zobārstu bērni var apmeklēt bez ģimenes ārsta nosūtījuma.

Būtisks nosacījums, lai bērns saņemtu valsts apmaksātus veselības aprūpes pakalpojumus – ārstam vai ārstniecības iestādei ir jābūt līgumattiecībās ar valsti jeb Nacionālo veselības dienestu (turpmāk – NVD). Ņemot vērā, ka visas ārstniecības personas un iestādes šādus līgumus ar valsti nav noslēgušas, samazinās speciālistu pieejamība, t.i., vecāku iespējas brīvi izvēlēties, pie kura speciālista bērnu vest.

Valsts apmaksā bērniem arī vakcināciju atbilstoši vakcinācijas kalendāram, piemēram, otrajā līdz piektajā dzīves dienā bērnu vakcinē pret tuberkulozi, divu mēnešu vecumā tas saņem kombinētās vakcīnas pret difteriju, stinguma krampjiem, garo klepu, poliomiēlītu, b tipa *Haemophilus influenzae* infekciju un B hepatītu, kā arī pneimokoku vakcīnas pirmās devas. Tāpat valsts apmaksā vakcīnu pret ērcu encefalītu bērniem no viena gada vecuma, ja viņa deklarētā dzīvesvieta ir ērcu

¹⁷ Hodgina R., Ņūvels P. Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmata. UNICEF, 2002, 344.lpp., 652.lpp.

¹⁸ Ārstniecības pakalpojumu veidus un apjomu, kāds tiek apmaksāts no valsts budžeta līdzekļiem, kā arī samaksas kārtību par minētajiem pakalpojumiem nosaka Ministru kabineta 2006.gada 19.decembra noteikumi Nr.1046 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība”.

encefalīta endēmiskajā teritorijā, t.i., teritorijā, kurā saskaņā ar Latvijas Infektoloģijas centra epidemioloģiskās uzraudzības datiem ir visaugstākā saslimstība ar ērcu encefalītu.

Bērniem līdz 18 gadu vecumam valsts apmaksā arī zobārstniecības pakalpojumus un zobu higiēnu, kā arī pirmreizēju konsultāciju pie ortodonta. Taču arī šiem speciālistiem jābūt līgumattiecībās ar valsti.

Tāpat bērniem valsts apmaksā visus neatliekamās palīdzības pakalpojumus, akūto saslimšanu ārstēšanu un plānveida palīdzību, tai skaitā nav jāmaksā par ģimenes ārsta aprūpi un mājas vizītēm, ja pacienta dzīvesvieta ir ģimenes ārsta pamatdarbības teritorijā (teritorijā, kurā ārsts veic savu darbību).

Detalizēta informācija un visi valsts apmaksātie pakalpojumi un ārstniecības iestādes, kā arī speciālisti, kuri ir noslēguši līgumu ar valsti, ir pieejami NVD tīmekļa mājaslapā.¹⁹

Iepazīstoties ar normatīvo regulējumu un pieejamo valsts apmaksāto pakalpojumu klāstu, sākotnēji var rasties priekšstats, ka saistībā ar bērnu veselības aprūpi trūkumi tiesību aktos un to piemērošanā nav konstatējami un bērnu veselības aprūpe patiešām ir valsts prioritāte. Tomēr, analizējot situāciju kopumā, jāsecina, ka bērnu veselības aprūpes jomā ir konstatējami vairāki būtiski trūkumi, piemēram, nepietiekams līgumu skaits ar ārstniecības personām, kuras nodrošina valsts apmaksātās programmas veselības aprūpes pakalpojumus, kā arī valsts noteiktā finansējuma apmērs.

Tas nozīmē, ka valsts apmaksātos veselības aprūpes pakalpojumus ārstniecības iestādes sniedz līgumā ar valsti noteiktā finansējuma (kvotas) ietvaros. Ja pacientu skaits ir lielāks, tos pieraksta uz nākamo mēnesi, un tādējādi veidojas rinda uz pakalpojumu. Savukārt, ja konkrēto pakalpojumu pacients vēlas saņemt ārpus noteiktās rindas jeb ātrāk, tas kļūst par maksas pakalpojumu.

Praksē veidojas situācijas, kad bērniem ir nepieciešama nekavējoša konsultācija pie speciālista, bet ātrākā iespēja to saņemt ir pēc vairākiem mēnešiem. Šādās situācijās vecāki bieži vien izvēlas apmeklēt speciālistu par maksu, kas pēc būtības ir bērna tiesību uz bezmaksas veselības aprūpi pārkāpums, jo vecāku izvēli ir ietekmējusi pakalpojuma nepieejamība.

¹⁹ Pieejams: <http://www.vmnvd.gov.lv>

Garās rindas un kvotas arī ir viens no galvenajiem iemesliem, kādēļ vecāki ir spiesti vest bērnus pie maksas stomatologa, kā arī citiem speciālistiem, kuru apmeklējumu nevar atlikt uz vairākiem mēnešiem, ja konsultācija ir nepieciešama nekavējoties.

Atbilstoši NVD apkopotajai informācijai bērniem rindā pie kardiologa ir jāgaida 76, pie ergoterapeita 87, bet pie rehabilitologa – 90 dienas. Savukārt, lai nokļūtu pie valsts apmaksāta fizioterapeita, jāgaida 120 dienas.²⁰

Visbiežāk vecāki meklē speciālistu palīdzību tad, kad tas jau ir akūti nepieciešams, un atsevišķos gadījumos lieka vilcināšanās var apdraudēt bērna veselību un turpmāku attīstību. Piemēram, kā atzīst mediķi, nekavējoties jāmeklē fizioterapeita palīdzība gadījumos, ja bērnam iestājas pauze motorajā attīstībā (teiksim, bērns ir sācis, bet pārstājis rāpot). Tāpat neatliekama fizioterapija nepieciešama, ja bērnam ir tādas iedzimtas patoloģijas kā šķībais kakls, gūžas displāzija, greizas pēdas, arī pleca nervu (*plexus brahialis*) pinuma bojājums. Tomēr, ja pie valsts apmaksāta fizioterapeita rindā jāgaida 120 dienas, var uzskatīt, ka valsts pilnvērtīgi nenodrošina bezmaksas veselības aprūpi bērniem.

Tātad viens no būtiskākajiem trūkumiem bērnu veselības aprūpē ir nepietiekamais finansējums. Saskaņā ar NVD sniegto informāciju veselības aprūpes pakalpojumu nodrošināšanai paredzētie valsts budžeta līdzekļi tiek plānoti sadalījumā pa pakalpojumu programmām, atsevišķi nenodalot dažādas pacientu grupas, tajā skaitā atsevišķi netiek izdalīti arī bērni. Sekundārajā ambulatorajā veselības aprūpē par atsevišķu pakalpojumu programmu bērniem var uzskatīt, piemēram, okulista profilaktisko apskati, jo šis pakalpojums tiek nodrošināts tikai bērniem.

Arī zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācijai paredzētie valsts budžeta līdzekļi tiek plānoti vispārējā kārtībā atbilstoši ar noteiktām diagnozēm slimīgojošo pacientu skaitam, bet nenodalot atsevišķas pacientu grupas, piemēram, bērnus, grūtnieces u.c.

Saskaņā ar NVD sniegto informāciju veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanai paredzēto valsts budžeta līdzekļu apjoma plānošana ārstniecības iestādēm tiek veikta, pamatojoties uz ārstniecības iestāžu sniegto informāciju, turklāt līdzekļu

²⁰ Pieejams: <http://www.vmnvd.gov.lv/lv/469-veselibas-aprupes-pakalpojumi/gaidisanas-rindas-planveida-arstniecibai-ambulatoras-iestades>

apjomu var koriģēt, ņemot vērā kārtējā gada valsts budžetā veselības aprūpes pakalpojumu apmaksai pieejamos finanšu līdzekļus²¹.

Minētā kārtība, tiesībsarga ieskatā, būtu jāpārvērtē, jo bērni Ārstniecības likumā ir noteikti kā viena no prioritārām pacientu grupām, līdz ar to, plānojot veselības aprūpes jomas budžetu, primāri būtu nodrošināms pilns pakalpojumu klāsts tieši prioritārajiem pacientiem.

4. Bērna tiesības tikt uzklaušītam un uzskatu respektēšana

Saskaņā ar ANO Konvencijas par bērna tiesībām 12.pantu valsts garantē bērnam, kas ir spējīgs formulēt pats savus uzskatus, tiesības tos brīvi paust visos jautājumos, kas skar bērnu, turklāt šiem uzskatiem tiek veltīta pienācīga uzmanība atbilstoši viņa vecumam un briedumam. Šai nolūkā bērnam tiek nodrošināta iespēja tikt uzklaušītam jebkādos ar viņu saistītos tiesu vai administratīvajos procesos – tieši, ar pārstāvja vai attiecīgas institūcijas starpniecību nacionālās likumdošanas paredzētajā kārtībā.

ANO Konvencijas par bērna tiesībām 12.pantā ir ietverts fundamentāli svarīgs vispārējs princips, viens no konvencijas pamatprincipiem – bērna viedokļa respektēšana.

Arī atbilstoši Eiropas Padomes Konvencijas par bērnu tiesību piemērošanu 3.pantam bērnam, kuru attiecīgās valsts likumi uzskata par tādu, kuram ir pietiekama izpratne, saistībā ar tiesas procesu ir tiesības tikt uzklaušītam un izteikt savu viedokli, bet atbilstoši 6.panta „c” punktam tiesa pienācīgi ņem vērā bērna izteikto viedokli.

Minētās tiesību normas nav vērtējamas kā prasība vai obligāts pienākums bērnam izteikt savu viedokli par konkrēto jautājumu. Rokasgrāmatā par minētās konvencijas ieviešanu praksē ir norādīts, ka šajā kontekstā nodrošināt bērnam iespēju nozīmē – piedāvāt iespēju tikt uzklaušītam. Bērnam ir tiesības piedalīties lēmuma pieņemšanas procesā, kas skar viņa dzīvi, kā arī ietekmēt pieņemtos lēmumus attiecībā uz viņu.²²

²¹ Nacionālā veselības dienesta 2013.gada 31.oktobra vēstule Nr.04.1-22/9595.

²² Hodgina R., Nūvels P. Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmata. UNICEF, 2002, 162.lpp., 652. lpp.

Bērna uzskatu respektēšana nozīmē aktīvu pienākumu uzklaut viņa viedokli un uztvert to nopietni. Izlemjot, cik lielu nozīmi piešķirt bērna viedoklim noteiktā lietā, jāņem vērā divi kritēriji – vecums un briedums. Bērna vecums gan nav izšķirošais kritērijs, jo Konvencijas 12.pants nenosaka vecuma kritēriju bērnu līdzdalībai lēmumu pieņemšanā.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 20.panta otro daļu bērnam tiek dota iespēja tikt uzklautam jebkādās ar viņu saistītās iztiesāšanas vai administratīvās procedūrās tieši, ar sava likumiskā pārstāvja vai attiecīgas institūcijas starpniecību. Tā paša likuma 27.panta ceturtās daļas 2.punkts nosaka, ka „izvēloties ārpusģimenes aprūpes veidu, vērā ņemams arī bērna viedoklis”.

Nacionālajā regulējumā nav tiešā veidā noteikts, ka bērna uzskatiem tiek veltīta pienācīga uzmanība un viņa viedoklis ir vērā ņemams ikvienā jautājumā, kas to skar, kā tas noteikts ANO Konvencijas par bērna tiesībām 12.pantā.

Interpretējot tikai gramatiski Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteikto regulējumu, secināms, ka bērna viedoklis ir uzklauts jebkurā ar viņu saistītā lietā, bet ņemams vērā tikai vienā jautājumā – izvēloties ārpusģimenes aprūpes veidu. Tomēr gramatiskā iztulkošanas metode ir tikai pirmā no vairākām, un nav pareizi vadīties vienīgi pēc tiesību normas vārdiskās jēgas. (*Sk. Satversmes tiesas 2005.gada 22.aprīļa lēmuma par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr.2004-25-03 6.punktu*). Tā kā bērna viedokļa noskaidrošana, bet neņemšana vērā ir pretrunā ANO Konvencijas par bērna tiesībām 12.pantam, secināms, ka bērna viedoklis ir būtisks un to nedrīkst atstāt bez ievēribas nevienā gadījumā, sevišķi, kad tas skar viņa dzīves būtiskus aspektus.

Minētais atbilst arī administratīvo tiesu praksē nostiprinātai atziņai, ka „noteikti ņemams vērā bērna viedoklis atbilstoši bērna vecumam un brieduma pakāpei. Ja bērns ir nobrieduša pusaudža vecumā, viņa viedoklim jābūt noteicošajam. Ja tiesa izlemj pretēji bērna viedoklim, tiesai tas īpaši ir jāmotivē”²³.

Tiesībsargs vairāku pārbaudes lietu ietvaros ir konstatējis, ka bērna viedoklis tiek uzklauts, formāli ievērojot Bērnu tiesību aizsardzības likuma 20.panta otrās daļas prasības – bāriņtiesas darbinieki to noskaidro, atspoguļo lēmumā, bet neņem vērā (lemj pretēji bērna viedoklim), lēmumā to nekādi neargumentējot.

²³ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008.gada 23.septembra spriedums lietā Nr.A42527807, SKA-457/2008, [12].

Piemēram, pārbaudes lietā Nr.2013-115-23D bāriņtiesa pieņēma lēmumu par aizbildnības atcelšanu trim bērniem un pagaidu aizbildnes atlaišanu no šo pienākumu pildīšanas. Lēmumā norādīts bērnu viedoklis, kurā meitenes lūdza iespēju palikt bijušās aizbildnes ģimenē un norāda, ka nevēlas dzīvot bāreņu namā. Tomēr bāriņtiesa pieņēma lēmumu par bērnu ievietošanu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā. Arī šajā lēmumā bija atspoguļots bērnu viedoklis, bet to neņēma vērā.

Vēlāk ārpusģimenes aprūpes iestādē veiktās bērnu psiholoģiskās izpētes atzinumā bija secināts, ka meiteņu emocionālais stāvoklis ir vērtējams kā nestabils, jo aizbildnes ģimenē viņas ir jutušās labi, tikušas mīlētas un aprūpētas. Meitenes sāpīgi pārdzīvoja šķiršanos no ģimenes un dzīvesvietas maiņu. Bērni ar nepacietību gaidīja dienu, kad varēs doties atpakaļ pie aizbildnes, jo vēl bijusi tāda cerība.

Pēc bērnu ievietošanas bāreņu namā viņu uzvedība krasi mainījās uz negatīvo pusi. Viena no māsām kļuva agresīva gan pret saviem vienaudžiem, gan pret darbiniekiem, kā arī pret sevi. Regulāri pārkāpusi iekšējās kārtības noteikumus, bijusi rupja un nesavaldīga. Izteikti agresīva uzvedība parādījās brīžos, kad meitene saņēma aizliegumu sazināties ar bijušo aizbildni.

Līdzīgu situāciju tiesībsargs konstatēja pārbaudes lietā Nr.2013-130-23B. Aizdomās par vardarbību ģimenē bāriņtiesa pieņēma lēmumu par bērnu izņemšanu no ģimenes. Rehabilitācijas laikā veiktajā psiholoģiskajā izpētē tika konstatēta abu vecāku emocionāla un arī tēva fiziska vardarbība pret bērniem – neklausīšanas gadījumā vecāki likuši stāvēt kaktā, tēvs ar roku iepēris. Vienlaikus konstatēta bērnu emocionālā piesaiste vecākiem. Bērni aktīvi pauduši ne vien vēlmi atgriezties pie vecākiem, bet arī trauksmi un bailes par iespējamo neatgriešanos mājās un ievietošanu institūcijā. Bērni puda prieku par tikšanos ar vecākiem un ilgas pēc mājām. Atzinumā ieteikts ņemt vērā bērnu viedokli par atgriešanos ģimenē.

Arī pirmajā piemērā minētās meitenes rakstīja vairākus iesniegumus, kuros lūdza atļaut piedalīties tiesas sēdē un izteica vēlēšanos atgriezties mājās. Minētais bērnu lūgums tika atstāts bez ievērības, turklāt nevienā lēmumā vai citā dokumentā nebija analizēts, kādēļ tas būtu ignorējams. Uz meiteņu iesniegumiem netika sniegtas arī rakstiskas atbildes, kas liecina, ka bērns netiek uzvertts kā pilnvērtīgs tiesību subjekts, kuram ir tādas pašas tiesības saņemt atbildi uz iesniegumu kā pilngadīgai personai.

ANO Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanai praksē rokasgrāmatā ir uzsvērts, ka bērnu var izsaukt liecināt arī tiesā, piemēram, aizbildnības jautājumos, ja ir īpaši iemesli to darīt un ir acīmredzams, ka bērns no tā necietīs.²⁴ Tiesībsarga rīcībā ir informācija par retiem gadījumiem, kad Latvijā tiesa būtu vēlējusies noskaidrot bērna viedokli klātienē – tiesas procesā. Visbiežāk bērna viedoklis tiek noskaidrots ar bāriņtiesas starpniecību. Bērnu neaicina uz tiesu arī tad, ja viņš personīgi ir izteicis tiesai šādu vēlmi un izskatāmais jautājums būtiski ietekmēs viņa turpmāko dzīvi.

Prakse liecina, ka bērniem tiek dota iespēja ar bāriņtiesas starpniecību tikt uzklautiem ar viņiem saistītos tiesu vai administratīvajos procesos, taču šiem uzskatiem netiek veltīta pienācīga uzmanība, līdz ar to viņiem nav reālu iespēju ietekmēt attiecībā uz pašiem pieņemtos lēmumus. Tādējādi Konvencijas 12.pantā noteiktās bērna līdzdalības tiesības netiek pilnībā nodrošinātas.

Konstatējot nepamatotu bērna viedokļa ignorēšanu, tiesībsargs ir sniedzis rekomendācijas atbildīgajām iestādēm pievērst bērna viedoklim pienācīgu vērību.

5. Bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesības

5.1. Bērna tiesības uzaugt ģimenē vai ģimeniskā vidē

Bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību nodrošināšana valstī ilgstoši ir ļoti aktuāla problēma. Saskaņā ar statistikas datiem²⁵ 2013.gada 1.janvārī ārpusģimenes aprūpē atradās 8 095 bērni, no tiem 1 889 aprūpe tika nodrošināta bērnu aprūpes iestādē. Tā ir viena no bērnu grupām, kurai atbilstoši tiesībsarga stratēģijā 2011.–2013.gadam noteiktajām prioritātēm tika pievērsta īpaša uzmanība, jo šo bērnu tiesību nodrošinājums un efektīva aizsardzība lielā mērā ir atkarīga no viņu likumisko pārstāvju (aizbildņu) un bāriņtiesas rīcības un pieņemtajiem lēmumiem.

Līdztekus Tiesībsarga likumā noteiktajiem uzdevumiem bērnu tiesību aizsardzības veicināšanā, arī 2013.gadā tiesībsargs turpināja strādāt pie jautājuma, kas saistīts ar bērna tiesībām uzaugt ģimenē, bet, ja tas nav iespējams, saņemt aprūpi ģimeniskā vidē – pie aizbildņa vai audžuģimenē, nodrošināšanu.

²⁴ Hodgina R., Ņūvels P. Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmata. UNICEF, 2002, 165. lpp., 652. lpp.

²⁵ Pārskata par bāriņtiesu darbu 2012.gadā kopsavilkums.

Pieejams: <http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/statistika/?doc=3204&page>

Lai pēc iespējas striktāk noteiktu bāriņtiesas pienākumu nodrošināt bērna tiesības uz aprūpi ģimeniskā vidē, tiesībsargs piedalījās Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas darba sēdēs un veicināja attiecīgu grozījumu pieņemšanu Bērnu tiesību aizsardzības likumā. Grozījumi papildina 27.pantu ar 3.¹daļu šādā redakcijā: „*Ārpusģimenes aprūpi bērnu aprūpes iestādē nodrošina, ja aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē nav piemērota konkrētam bērnam. Bērnu aprūpes iestādē bērns atrodas līdz brīdim, kad viņam tiek nodrošināta piemērota aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē.*”²⁶

Minētie grozījumi tika pieņemti tiesībsarga piedāvātajā redakcijā, kas izstrādāta, ņemot vērā ANO Bērna tiesību komitejas sniegtās rekomendācijas Latvijai.

Ja līdz šim bāriņtiesām savu lēmumu par bērna ievietošanu aprūpes iestādē bija iespējams pamatot, piemēram, ar nespēju atrast aizbildni vai audžuģimeni, tad pašlaik tiesiskais regulējums precīzi noteic, ka ārpusģimenes aprūpe bērnu aprūpes iestādē nodrošināma tikai tad, ja aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimenē nav piemērota konkrētam bērnam. Bāriņtiesām ir pienākums primāri nodrošināt bērna tiesības saņemt aprūpi ģimeniskā vidē – iespēju augt pie aizbildņa vai audžuģimenē. Grozījumi paredz arī bāriņtiesu pienākumu regulāri pārskatīt lēmumus, ar kuriem bērni tiek ievietoti aprūpes iestādē, aktīvi meklējot institucionālajai aprūpei alternatīvus ārpusģimenes aprūpes veidus.

Tāpat kā iepriekšējos gados, arī 2013.gadā ievērojams iesniegumu skaits tika saņemts par bērna tiesībām netikt šķirtam no saviem vecākiem bez tiesiska pamata. Šādi iesniegumi saņemti no visiem Latvijas reģioniem, un to saturs bieži vien bija līdzīgs – ar bāriņtiesas lēmumu bērns šķirts no ģimenes, un vecāki ilgstoši nevarēja atjaunot pārtrauktās aizgādības tiesības. Vairākos gadījumos bērna izņemšana no ģimenes notika, bāriņtiesai izmantojot Bāriņtiesu likuma 23.pantā noteiktās tiesības pieņemt vienpersonisku lēmumu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem gadījumā, kad tika konstatēts, ka bērns atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos, kā arī tad, ja bērna turpmākā atrašanās ģimenē var apdraudēt viņa pilnvērtīgu attīstību. Bāriņtiesu praksē novērotā tendence uz vienpersoniska lēmuma pamata lemt par bērna šķiršanu no ģimenes gan sabiedrībā, gan profesionālu vidū izraisīja diskusijas par bāriņtiesu kompetenci un pilnvarām.

²⁶ Grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā, kas pieņemti 2013.gada 30.maijā, bet stājās spēkā 2013.gada 4.jūlijā.

Tiesībsargs uzskata, ka bāriņtiesas amatpersonas pilnvarām vienpersoniski pieņemt lēmumu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem un bērna izņemšanu no vecāku, aizbildņa ģimenes vai audžuģimenes ir jābūt saglabātam, jo vienpersonisks lēmums ir vērsts uz to, lai nekavējoties novērstu bērna atrašanos veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos vai apdraudējumu viņa pilnvērtīgai attīstībai. Atšķirībā no vispārējā kārtībā (koleģiāli) pieņemta lēmuma, šāds lēmums tiek pieņemts uz ierobežotas informācijas pamata nolūkā primāri pasargāt bērnu no iespējamā apdraudējuma vai vardarbības riska. Vienpersoniska lēmuma darbība ir ierobežota laikā, un nākamajās 15 dienās bāriņtiesai jebkurā gadījumā ir pienākums objektīvi un pilnīgi noskaidrot apstākļus par turpmāku vecāka iespēju īstenot bērna aizgādību.

Vienlaikus ir jāņem vērā, ka saskaņā ar Satversmi valstij un pašvaldībai ir pienākums aizsargāt un atbalstīt ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Bērnu tiesību aizsardzības likumā skaidri noteikts valsts un pašvaldības pienākums sniegt ģimenei atbalstu un palīdzību bērna audzināšanā un izglītošanā, darba un dzīvokļa meklējumos. Ja ģimenē netiek nodrošināta bērna attīstībai labvēlīga vide, pašvaldībai ir pienākums palīdzēt ģimenei, nodrošinot psihologa, sociālā pedagoga vai cita speciālista konsultāciju, piemeklējot bērnam atbalsta ģimeni vai uzticības personu, kura palīdz noregulēt bērna un vecāku savstarpējās attiecības.²⁷

Tātad valsts un pašvaldības primārais pienākums ir censties novērst trūkumus, kas apdraud bērnu attīstību, labklājību un drošību ģimenē, meklējot alternatīvus risinājumus, nevis šķirt bērnus no ģimenes. Tam jābūt tikai kā galējam līdzeklim, ja nav iespējams novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus, viņam paliekot vecāku aprūpē, jo bērna vislabākās intereses ir būt kopā ar saviem vecākiem. To nosaka arī Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta otrā daļa: „[...] bērns šķirams no ģimenes, ja nav iespējams novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus, viņam paliekot ģimenē”.

Bāriņtiesas lēmums par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu, neapšaubāmi, ierobežo personas pamattiesības uz ģimenes dzīves neaizskaramību, tādēļ, lai iejaukšanās ģimenes dzīvē būtu pamatota, bāriņtiesai ikvienā gadījumā, pirms pieņemt vienpersonisku lēmumu par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem un bērna šķiršanu no ģimenes, ir jāveic pamattiesību ierobežojuma samērīguma

²⁷ Satversmes 110.pants, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26.pants.

izvērtējums. Tātad jāizvērtē visi apstākļi, vai apdraudējumu nav iespējams novērst, bērnam paliekot ģimenē, t.i., vai mērķi nav iespējams sasniegt ar mazāk ierobežojošiem līdzekļiem. Arī Satversmes tiesa ir secinājusi, ka tajos gadījumos, kad iestādei ir jāizdod obligātais administratīvais akts, katrā konkrētā gadījumā ir jāņem vērā samērīguma princips, it sevišķi gadījumos, kad ar valsts pārvaldes rīcību tiek ierobežotas personas pamattiesības.²⁸

Bāriņtiesas lēmums par bērna šķiršanu no ģimenes kā galējais bērnu tiesību un tiesisko interešu aizsardzības mehānisms ir pieļaujams tikai tādā gadījumā, ja, rūpīgi izvērtējot, tiek konstatēts, ka nav iespējams novērst bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļus, viņam paliekot ģimenē.

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) praksē ir nostiprināta atziņa: lai piemērotu šādu līdzekli, ir jākonstatē nenovēršamas briesmas. Lietās, kurās briesmas ir acīmredzamas, tas nav nepieciešams. Tomēr, ja ir iespējams uzklaut vecākus un apspriest šo līdzekļu nepieciešamību, ārkārtēji pasākumi nav nepieciešami, it īpaši, ja šīs briesmas pastāvēja ilgstoši²⁹.

Atsevišķās pārbaudes lietās, kas tika ierosinātas, lai izvērtētu bāriņtiesas rīcību, tiesībsargs secināja, ka bāriņtiesa, pirms pieņemt vienpersonisku lēmumu par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem un bērna šķiršanu no ģimenes, samērīguma izvērtējumu nebija veikusi. Līdz ar to procedūra un veids, kā bāriņtiesa ir reaģējusi uz informāciju par bērna tiesību iespējamiem pārkāpumiem ģimenē un nepieciešamību sniegt palīdzību vecākiem bērna audzināšanā, tika atzīts kā bērna vislabākajām interesēm neatbilstošs.

Jautājums, kas saistīts ar bāriņtiesas rīcības izvērtējumu, pieņemot vienpersonisku lēmumu, tika aktualizēts arī Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācijas organizētajā konferencē „Vecāku bezatbildība. Bērna šķiršana no ģimenes”, kurā ar prezentāciju par šo problemātiku uzstājās Tiesībsarga biroja pārstāvis. Tāpat šis jautājums kontekstā ar tiesībsarga identificētajām problēmām sociālajā darbā ar ģimeni tika apspriests tiesībsarga ikgadējā konferencē.

²⁸ Satversmes tiesas 2007.gada 28.februāra lēmums lietā Nr.2006-41-01, 11.punkts.

²⁹ *Haase v. Germany*. [2004] ECHR 11057/02, para. 99.

5.2. Ārpusģimenes aprūpes bērnu tiesību nodrošināšana un aizbildņu uzraudzība

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 32.pantu ārpusģimenes aprūpes laikā bērnam ir tiesības uz tādiem apstākļiem, kas viņam spēj radīt aizsargātības sajūtu, nodrošināt apstākļus attīstībai un labklājībai, atbalstīt centienus būt patstāvīgam.

Bērna aizbildnim, audžuģimenei, bērnu aprūpes iestādei ir pienākums rūpēties par bērnu, ievērojot viņa tiesības un vislabākās intereses. Ņemot vērā, ka ārpusģimenes aprūpē bieži nonāk bērni no nelabvēlīgām ģimenēm, kurās pienācīgi nav nodrošināta aprūpe, arī bērni ar veselības un attīstības, uzvedības problēmām, bērni, kuri cietuši no vardarbības, aprūpei un palīdzībai jābūt atbilstošai un vērstai uz to, lai iespējami pilnīgi apmierinātu bērna vajadzības. Tāpat ir svarīgi, lai ārpusģimenes aprūpes laikā bērns un vecāki turpinātu uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus. Savukārt aizbildnim, audžuģimenei un bērnu aprūpes iestādei ir pienākums veicināt bērna un vecāku saskarsmi un ģimenes atkalapvienošanos.

Tomēr praksē jākonstatē, ka ne vienmēr ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzēju – aizbildņa, audžuģimenes, bērnu aprūpes iestādes – rīcība ir vērsta uz bērna vislabāko interešu nodrošināšanu. Ir sastopami gadījumi, kad aizbildnis, audžuģimene, ārpusģimenes aprūpes iestāde klaji nepilda likumā noteiktos pienākumus, kas izriet no bērna aprūpes, uzraudzības un interešu pārstāvēšanas, bet situācijās, kad saskaras ar grūtībām, informācijas vai izpratnes trūkumu, kā risināt problēmu, nemeklē attiecīgu palīdzību.

Piemēram, pārbaudes lietā Nr.2013-75-23D tiesībsargs konstatēja, ka tā vietā, lai vērstos pašvaldībā un lūgtu izstrādāt bērnam, kuram ir uzvedības problēmas, uzvedības sociālās korekcijas programmu un aktīvi iesaistītos šīs programmas īstenošanā, aizbildnis – bērnu aprūpes iestādes vadītājs – pieņēma lēmumu radikāli mainīt bērna dzīves vidi, izvēloties internātskolu Balvu novadā, lai gan bērna dzīvesvieta bija Ventspils novadā.

Saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 35.panta otro daļu bērnu aprūpes iestādes vadītājs ir atzīstams par nepilngadīgā, kurš ievietots bērnu aprūpes iestādē, aizbildni. Civillikuma (turpmāk – CL) 255.pants noteic, ka aizbildnim sevišķi jāgādā par sava aizbilstamā audzināšanu ar tādu pašu rūpību, ar kādu apzinīgi vecāki gādātu par savu bērnu audzināšanu. Savukārt, lai nodrošinātu bērna tiesību un tiesisko interešu

aizsardzību attiecībā ar bērna aizbildni, bāriņtiesai ir jāveic pastāvīga aizbildnības uzraudzība.

Lai gan konkrētajā lietā bērnu aprūpes iestādes vadītāja lēmums par skolas maiņu tika pieņemts ar bāriņtiesas atļauju, tiesībsarga ieskatā, minētais risinājums nebija bērna interesēm atbilstošs, jo izglītības iestādes maiņa nevar aizstāt preventīvo darbu ar bērnu, kuram nepieciešama uzvedības korekcija.

Šajā pārbaudes lietā tika konstatēti vēl vairāki pārkāpumi: bērna tiesību uz attīstību pārkāpums, pašvaldībai ilgstoši neveicot preventīvo darbu ar bērnu (bērna uzvedības korekciju); bērna tiesību iegūt izglītību dzīvesvietai tuvākajā izglītības iestādē pārkāpums; kā arī bērna tiesību uz ģimenes un privātās dzīves neaizskaramību pārkāpums, jo, nodrošinot izglītības iegūšanu internātskolā, kas atrodas nesamērīgi tālu no dzīvesvietas, bērnam tika radīti šķēršļi uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar vecākiem, radniekiem, uzticības personām un draugiem.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – ECPAK) 8.pants aizsargā tiesības veidot un attīstīt attiecības ar citām personām. ECT, izskatot lietas par šīs konvencijas 8.panta iespējamu pārkāpumu, ir atzinusi, ka gados jaunam cilvēkam, kuram nav savas ģimenes, sociālo saišu ar citām personām un sabiedrību, kurā viņš dzīvo, saglabāšana ir būtisks privātās dzīves elements.³⁰

Ir nepieņemama un prettiesiska ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma sniedzēja rīcība nereaģēt uz situācijām, kurās tiek apdraudētas bērna tiesības. Šāda aizbildņa – bērnu aprūpes iestādes vadītāja bezdarbība tika konstatēta, izskatot pārbaudes lietu Nr.2013-130-23B. Atbilstoši pārbaudes lietas materiāliem bērnu aprūpes iestādē bērnam pēc kritiena no šūpolēm un tā rezultātā gūtas rokas traumas diennakti netika sniegta nepieciešamā medicīniskā palīdzība – bērns visu nakti pavadīja, mokoties sāpēs, un lūgums izsaukt neatliekamo medicīnisko palīdzību nav ticis izpildīts. Ārstniecības iestādē bērnu nogādāja viņa vecāki, kur tam konstatēja paaugstinātu ķermeņa temperatūru (38,2°C) un rokas abu kaulu lūzumus. Lai gan saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72.panta pirmo daļu bērnu aprūpes iestādes vadītājs un darbinieki ir atbildīgi par bērna veselības un dzīvības aizsardzību, par to, lai bērns būtu drošībā, lai viņam tiktu sniegti kvalificēti pakalpojumi un ievērotas citas viņa tiesības, konkrētajā gadījumā bērnu aprūpes iestādes darbinieku rīcība, nenogādājot bērnu ārstniecības iestādē, radīja apdraudējumu viņa veselībai un tiesību uz atbilstošu

³⁰ *Maslov v. Austria*. [2008] ECHR 1638/03, para 63.

aprūpi pārkāpumu. Minētajā lietā arī tika konstatēts, ka aprūpes iestādē bērns, iespējams, ilgstoši cieta no vienaudžu emocionālās un fiziskās vardarbības, bet iestādes darbinieki nebija pienācīgi rīkojušies, lai novērstu vardarbību.

Par bērna interesēm neatbilstošu uzskatāma arī tāda rīcība, kad pēc informācijas saņemšanas par to, ka bērns lieto veselībai kaitīgas vielas, nekas netiek darīts, lai viņam palīdzētu, motivētu mainīt kaitīgos ieradumus un pasargātu no apdraudējuma veselībai un drošībai.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 48. un 49.pantā ir noteikts, ka bērns nedrīkst smēķēt, lietot alkoholiskus dzērienus, narkotiskās, psihotropās, toksiskās un citas apreibinošas vielas. Bērns ir aizsargājams no smēķēšanas, alkoholisko dzērienu, narkotisko, psihotropo, toksisko un citu tādu apreibinošu vielu lietošanas. Līdz ar to gadījumos, kad kļūst zināms, ka bērns lieto neatļautas un veselībai kaitīgas vielas, aizbildnim, audžuģimenei, bērnu aprūpes iestādei ir ne vien jāveic pārrunas ar viņu, bet arī jāmeklē speciālista – psihologa, narkologa u.c. palīdzība.

Šādos gadījumos sadarbībā ar pašvaldību ieteicams arī izvērtēt nepieciešamību izstrādāt bērnam uzvedības sociālās korekcijas programmu, kuras ietvaros var paredzēt pienākumu apmeklēt psihologu, narkologu, jo prakse liecina, ka veselībai kaitīgu vielu iespaidā uzvedība bieži pasliktinās un var novest pie prettiesiskām darbībām.

Konkrētajā gadījumā, kas minēts iepriekš, bērnu aprūpes iestādes vadītājs, saņemot informāciju, ka bērns lieto neatļautas un veselībai kaitīgas vielas, uz vairākiem mēnešiem tam noteica tiesību ierobežojumu rīkoties ar personīgo naudu, lai nepieļautu, ka tā tiek iztērēta alkohola un citu apreibinošo vielu iegādei. Lai gan konkrētajā situācijā, ņemot vērā iemeslus, kādēļ tika ierobežotas bērna tiesības rīkoties ar personīgo naudu, tika atzīts, ka šādu tiesību ierobežojumu varēja noteikt, jo tas bija nepieciešams, lai aizsargātu bērnu no veselībai kaitīgu vielu lietošanas, taču, izvērtējot noteiktā tiesību ierobežojuma samērīgumu, tiesībsargs secināja, ka tas nebija samērīgs, jo mērķi varēja sasniegt ar mazāk ierobežojošiem līdzekļiem, piemēram, bērns varēja izlietot naudu, veicot pirkumus kopā ar audzinātāju.

Jāņem vērā, ka personīgā nauda bērnam nodrošina iespēju ne tikai apmierināt savas personiskās vajadzības, bet arī palīdz iemācīties ar to rīkoties, plānot izlietojumu un iepirkšanos. To īpaši svarīgi ir iemācīt bērnam, kurš atrodas ārpusģimenes aprūpē, tādējādi veicinot viņa sagatavošanu patstāvīgas dzīves

uzsākšanai pēc pilngadības sasniegšanas. Ņemot vērā minēto, tiesībsarga ieskatā, ierobežojums bērnam rīkoties ar personīgo naudu konkrētajā gadījumā bija noteikts nepamatoti.

Līdzīgi kā iepriekšējos gados, pārskata periodā personas vērsās Tiesībsarga birojā arī jautājumā par bērna un viņa vecāku saskarsmes tiesību nodrošināšanu laikā, kad bērns atrodas ārpusģimenes aprūpē. Tika konstatēts, ka visbiežāk iemesli, kādēļ vecāki nevar īstenot saskarsmi ar saviem bērniem, ir attālums starp vietu, kur bērns saņem ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu, un vecāku dzīvesvietu, kā arī aizbildņa vai audžuģimenes nevēlēšanās nodrošināt bērnam saskarsmi ar vecākiem un pat negatīvu noskaņošanu pret tiem.

Bērna un vecāku tiesības uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus nosaka Civillikums. Minētā likuma 181.panta otrajā daļā īpaši uzsvērts, ka šīs tiesības jānodrošina arī tad, ja bērns šķirts no viena vai abiem vecākiem. Savukārt ārpusģimenes aprūpē esošā bērna tiesības tikt ar vecākiem nosaka Bērnu tiesību aizsardzības likuma 33.panta pirmās daļas 1.punkts. Šā likuma 44.panta otrā daļa arī paredz, ka audžuģimenei, aizbildnim un bērnu aprūpes iestādei ir pienākums informēt vecākus par bērna attīstību un veicināt ģimenes saišu atjaunošanos.

Bāriņtiesu likuma 39.panta otrā daļa nosaka, ka bāriņtiesai ir jāseko, lai aizbildnis, audžuģimene vai ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcija veicinātu bērna un vecāku saskarsmi. Ņemot vērā minēto, bāriņtiesai, nodrošinot bērnam ārpusģimenes aprūpi, ir jāņem vērā ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniedzēja atrašanās vieta, jo liels attālums starp vietu, kur bērns saņem ārpusģimenes aprūpes pakalpojumus, un vecāku dzīvesvietu var apgrūtināt saskarsmes tiesību īstenošanu un neveicināt ģimenes atkalapvienošanos. Bāriņtiesai jāvērtē aizbildņa vai audžuģimenes rīcība arī gadījumos, kad ir saņemta informācija par bērna negatīvu noskaņošanu pret vecākiem un šķēršļu radīšanu vecākiem uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar bērnu, jo šāda aizbildņa vai audžuģimenes rīcība ir pretrunā ar ārpusģimenes aprūpes galveno mērķi – turpmāku ģimenes atkalapvienošanos.

Atbilstoši CL aizbildnis aizstāj bērnam vecākus, tādēļ tam ir pienākums pienācīgi rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās. CL 269.pantā ir noteikts, ka aizbildnim jāpārvalda aizbilstamā

manta ar tādu pašu rūpību un apzinību, ar kādu viņš kā labs saimnieks pārvalda savas paša lietas.

Saskaņā ar CL 331.pantu bāriņtiesai ir pienākums uzraudzīt aizbildņa rīcību un darīt visu, ko prasa nepilngadīgā intereses. Līdz ar to bāriņtiesai ir pienākums pārbaudīt, vai aizbildnis pārvalda bērna mantu atbilstoši viņa interesēm un normatīvo aktu prasībām. Ja bērnam pieder dzīvoklis, aizbildnim un bāriņtiesai ir pienākums rūpēties par to, lai nepasliktinātos šīs mantas stāvoklis, tā tiktu saglabāta bērna īpašumā un lai par dzīvokli būtu segti visi nepieciešamie maksājumi. Ja bāriņtiesa konstatē, ka aizbildnis nepilda savus pienākumus un bērna tiesības un intereses, atrodoties aizbildņa aprūpē, tiek apdraudētas, tai ir jāveic Bāriņtiesu likuma 32.pantā minētie pasākumi. Proti, konstatējot kļūdas aizbildņa iesniegtajā norēķinā vai bērna interesēm neizdevīgu aizbildņa darbību, bāriņtiesai ir pienākums: 1) dot aizbildnim attiecīgus norādījumus; 2) lemt par aizbildņa atstādināšanu; 3) lemt par aizbildņa atcelšanu. Tāpat bāriņtiesa ir pilnvarota pret aizbildni celt tiesā prasību par aizbildņa rīcības rezultātā aizbilstamajam nodarīto zaudējumu piedziņu.

Praksē joprojām ir sastopami gadījumi, kad aizbildnis pienācīgi nepārvalda bērna mantu, kā rezultātā viņa mantiskajām interesēm tiek radīts kaitējums. Savukārt bāriņtiesa, kurai ir pienākums aizstāvēt bērna tiesības un intereses viņa attiecībās ar aizbildni, uzraudzību pār aizbildņa rīcību veic pavirši. Šāda situācija tika konstatēta, izskatot pārbaudes lietu Nr.2013-58-23D.

Tiesībsarga birojā vērsās bērna māte, informējot, ka bērna aizbildne ir uzkrājusi lielu maksājumu parādu meitas dzīvoklim. Lai segtu šo parādu, aizbildne lūdza bāriņtiesas atļauju pārdot bērnam piederošo dzīvokli un nopirkt citu, ko bāriņtiesa arī ļāvusi. Māte norādīja, ka aizbildne šādas darbības ar bāriņtiesas piekrišanu veic atkārtoti. Tādā pat veidā pret mazāku platību aizbildne ir samainījusi arī iepriekšējo bērna dzīvokli. Līdz ar to pastāvēja risks nākotnē, ka aizbildnes rīcības, kas saistīta ar vairākkārtēju dzīvokļu maiņu, rezultātā bērns var palikt bez sava īpašuma.

Bāriņtiesai bija zināma informācija par dzīvokļa parādu kopš 2009.gada, kad tas jau pārsniedza 660 latus. 2013.gada martā parāds bija pieaudzis līdz 2 105,93 latiem. Bāriņtiesa uzskatīja, ka parāda par dzīvokli izveidošanos ietekmēja ģimenes nepietiekamie ienākumi, jo aizbildne bezdarba un sava veselības stāvokļa dēļ ilgstoši nestrādāja algotu darbu, kā arī bērns bieži slimoja, tādēļ viņa ārstēšanai bija

nepieciešami medikamenti un labs uzturs. Bāriņtiesa informēja, ka aizbildne vairākkārt bija vērsusies sociālajā dienestā pēc palīdzības, bet tā tika atteikta. Līdz ar to bāriņtiesa aizbildnes rīcībā ļaunprātību vai nolaidību nav konstatējusi.

Izvērtējot bāriņtiesas un sociālā dienesta sniegto informāciju, pārbaudes lietā tiesībsargs secināja, ka bāriņtiesas veiktā uzraudzība pār aizbildnes rīcību situācijas risinājuma meklēšanā tomēr bija nepietiekama. Tā rezultātā parāds dzīvoklim turpināja pieaugt, un tas radīja kaitējumu aizbilstamā mantiskajām interesēm. Bāriņtiesa nebija uztvērusi kritiski aizbildnes sniegto informāciju par to, ka sociālā palīdzība ģimenei vairākkārt atteikta, un nav pārbaudījusi minēto informāciju, pieprasot no aizbildnes vai sociālā dienesta ticamus pierādījumus.

No faktiskajiem apstākļiem bija secināms, ka aizbildne nebija vērsusies sociālajā dienestā ar iesniegumu, kurā viņa lūgtu palīdzēt atmaksāt izveidojušos parādu dzīvoklim, tādēļ sociālajā dienestā minētās palīdzības piešķiršanas iespēja vispār netika vērtēta. Tiesībsargs kritiski vērtēja bāriņtiesas secinājumu par to, ka aizbildne aktīvi iesaistījusi problēmas risināšanā, tostarp sadarbojusies ar sociālo dienestu, jo no lietas materiāliem izrietēja, ka aizbildne 2010.gadā un laikā no 2011.gada 1.decembra līdz 2013.gada 14.janvārim sociālajā dienestā pēc sociālās palīdzības nav vērsusies. Līdz ar to secināms, ka bāriņtiesa savus pienākumus aizbildnības uzraudzībā veikusi tikai daļēji, situāciju ar dzīvokļa parādu vērtējusi, pamatā balstoties uz aizbildnes sniegto informāciju, un nav izmantojusi iespēju sadarboties ar pašvaldības sociālo dienestu, lai objektīvi noskaidrotu visus būtiskos apstākļus un faktus par ģimenes maksātspēju un iespēju risināt jautājumu par parāda atmaksu pašvaldības sociālajā dienestā. Vispusīgas un objektīvas informācijas trūkums par visiem apstākļiem ietekmēja bāriņtiesas rīcību atbilstoši situācijai lemt par turpmāku bērna mantisko tiesību un interešu aizsardzību iespējami labākajā veidā.

Konstatējot bērna tiesību pārkāpumus, tiesībsargs sniedza rekomendācijas savos atzinumos konkrētām bāriņtiesām, aicinot veikt nepieciešamās darbības bērna tiesību un interešu nodrošināšanā.

5.3. Atbalsts aizbildņiem un audžuģimenēm

Lai mainītu situāciju attiecībā uz lielo bērnu skaitu aprūpes iestādēs, ir jābūt pieejamiem alternatīvas ārpusģimenes aprūpes pakalpojumiem. Savukārt alternatīvas aprūpes pakalpojumu (t.i., ģimeniskas aprūpes pakalpojumu sniedzēju – audžuģimeņu

un aizbildņu) pieejamības veicināšanai valstī jābūt izveidotai atbilstoši atbalsta sistēmai. Tai ir jāietver iespēja audžuģimenēm un aizbildņiem saņemt kvalitatīvu apmācību un pilnveidot iegūtās zināšanas par bērna aprūpi, jābūt iespējai saņemt bezmaksas psiholoģisko palīdzību, kā arī nodrošināt pietiekamam finansējumam, kas ļautu segt ar bērna uzturēšanu saistītos izdevumus. Audžuģimenēm un aizbildņiem jāsaņem atbilstoša atbildība par bērna aprūpes pienākumu pildīšanu un sociālās garantijas.

Jau 2011.gadā, aplūkojot iespējamās problēmas, kas kavē bērnu tiesību saņemt aprūpi pie aizbildņa vai audžuģimenē nodrošināšanu, tiesībsargs secināja, ka tās ir saistītas ar nepietiekamu audžuģimeņu un aizbildņu skaitu, ko ietekmē valsts un pašvaldību nepietiekamais atbalsts. Valdība un Saeima tika informēta par nepieciešamību pārskatīt valsts maksātās atlīdzības par aizbildņa un audžuģimenes pienākumu pildīšanu apmēru un palielināt pabalsta bērna uzturam minimālo apmēru, pielāgojot to faktiskajiem izdevumiem, kā arī pilnveidot normatīvo regulējumu par sociālo garantiju nodrošināšanu aizbildņiem un audžuģimenēm.

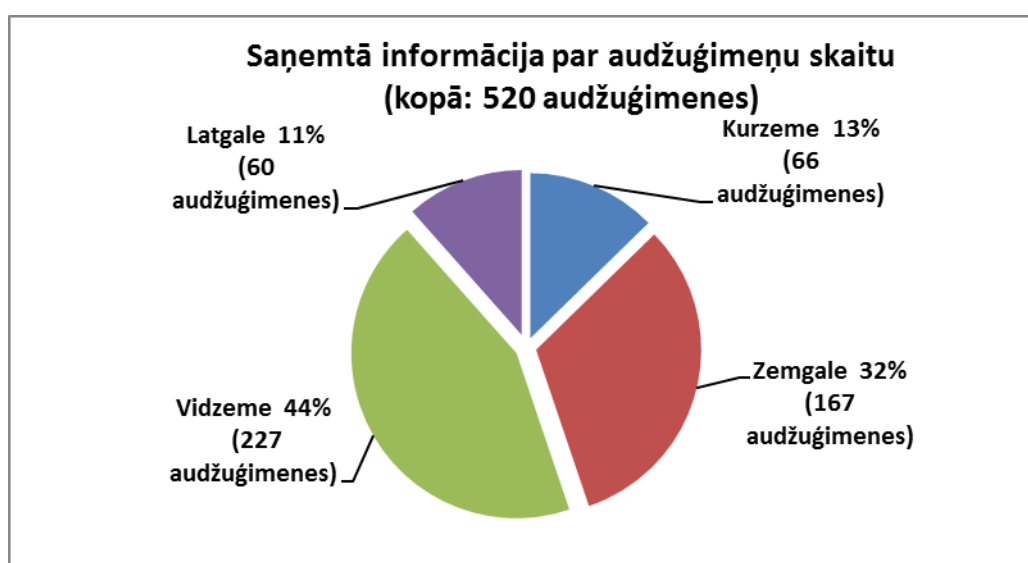
Tiesībsargs turpina saņemt iesniegumus no aizbildņiem, kuros bieži norādīts uz nepietiekamu ģimenes materiālo nodrošinājumu, kas ietekmē aizbildņa spēju nodrošināt atbilstošu bērna aprūpi (ēdiena, apģērba, veselības aprūpes nodrošināšanu, izglītošanu). Visbiežāk grūtības sagādā izmaksas par bērna veselības aprūpes pakalpojumiem, ko valsts neapmaksā vai apmaksā daļēji (piemēram, ortodontiskā ārstēšana, redzes korekcija). Ja veselības un attīstības dēļ bērnam nepieciešama īpaša aprūpe, izmaksas pieaug.

Lai arī gadījumos, kad personai trūkst materiālo resursu savu pamatvajadzību apmierināšanai, tai ir tiesības saņemt pašvaldības palīdzību, praksē sociālās palīdzības saņemšanas iespējas pašvaldībās nereti ir ierobežotas. Aizbildnis pretēji CL 258.pantā noteiktajam, ka aizbildnim nav pienākuma aizbilstamo uzturēt uz sava rēķina, ir spiests uzturēt bērnu par saviem līdzekļiem, tā rezultātā pasliktinot savus materiālos apstākļus.

Lai veicinātu attiecīgu grozījumu pieņemšanu un palielinātu valsts finansiālā atbalsta apmēru aizbildņiem un audžuģimenēm, 2013.gadā tiesībsargs piedalījās Saeimas Sociālo un darba lietu komisijas sēdēs, kurās tika skatīts šis jautājums.

Ņemot vērā, ka daļu pabalstu audžuģimenēm izmaksā pašvaldības, audžuģimeņu materiālā situācija un vajadzības dažādos Latvijas reģionos būtiski atšķiras.

Lai apzinātu situāciju par audžuģimenēm un izveidotu vidējās audžuģimenes „portretu”, Tiesībsarga birojs 2013.gada jūnijā veica Latvijas bāriņtiesu aptauju. Tiesībsarga lūgums piedalīties aptaujā un sniegt aktuālu informāciju par audžuģimenēm līdz 2013.gada 1.jūnijam bija nosūtīts visām 146 Latvijas bāriņtiesām. Uz aptaujas jautājumiem atbildēja 123 bāriņtiesas. Kopā tika sniegta informācija par 520 audžuģimenēm.

Aptaujas mērķis bija noskaidrot gan audžuģimeņu skaitu katrā pašvaldībā un Latvijas novadā, gan personu, kurām piešķirts audžuģimenes statuss, vecumu, izglītību, ienākumu gūšanas veidu, dzīvesvietu un pašvaldības maksātās atlīdzības par audžuģimenes pienākumu pildīšanu un pabalsta bērna uzturam apmēru.

Aptaujas rezultāti liecina, ka gandrīz pusei (45%) no visām audžuģimenēm šis statuss piešķirts vienai personai. Pārējos 55% audžuģimenes statuss piešķirts laulātajiem.

Apkopojot informāciju par audžuģimeņu dzīvesvietu, tika konstatēts, ka aptuveni 63% audžuģimeņu dzīvo ārpus pilsētas un 37% ir pilsētnieki. Tāds pats sadalījums ir attiecībā uz mājokļa veidu – 63% audžuģimeņu dzīvo privātmājās un 37% – dzīvokļos.

Visvairāk audžuģimeņu dzīvo Kandavas novada administratīvajā teritorijā – 75, Rīgā – 52, Tukuma novadā – 30 audžuģimenes.

Saskaņā ar tiesisko regulējumu³¹ uz audžuģimenes statusa piešķiršanu ir tiesības pretendēt laulātajiem (personai), ja vismaz viens no viņiem (persona) ir vecumā no 25 līdz 60 gadiem. Izņēmuma kārtā, ja tas ir bērna interesēs, uz audžuģimenes statusa piešķiršanu var pretendēt laulātie (persona), kas neatbilst minētajam vecumam. Dati liecina, ka pārsvarā audžuģimenes pienākumus pilda personas, kuru vidējais vecums ir 41 – 50 gadi. Šīs personas veido 38,27% no kopējā audžuģimeņu skaita. Otrajā vietā – 36,7 % – ir personas vecumā no 51 – 60 gadiem.

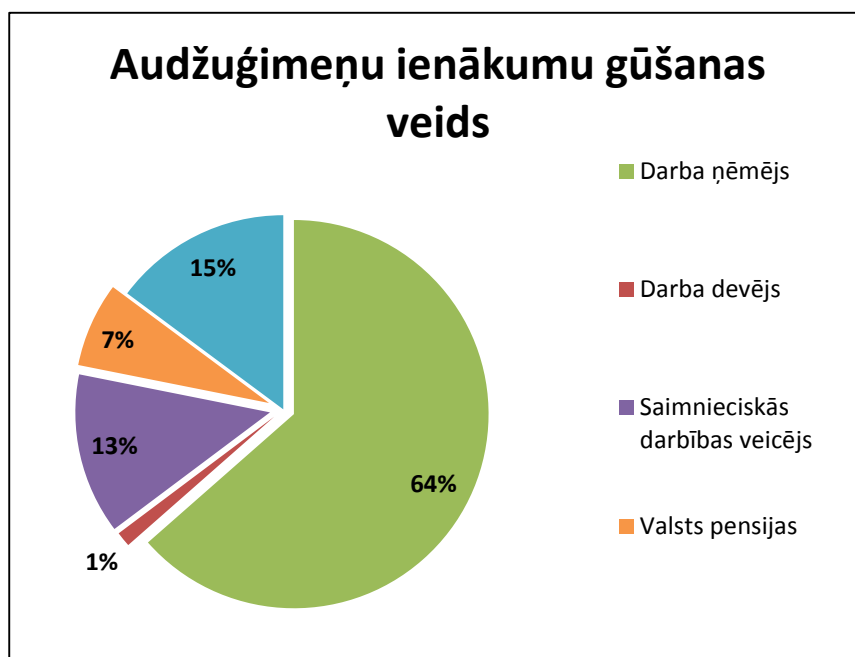
Atbilstoši aptaujā iegūtajiem datiem personu, kurām piešķirts audžuģimenes statuss, vecums bija:

- jaunākas par 30 gadiem – 1%;
- 31-40 gadi – 17,55%;
- 41-50 gadi – 38,27%;
- 51-60 gadi – 36,7%;
- vecāka par 61 gadu – 6,48%.

Tāpat dati parāda, ka audžuģimenes pienākumus biežāk uzņemas pildīt personas ar vidējo un augstāko izglītību, attiecīgi 51,63% un 28,01%, bet visretāk ar pamatizglītību – 3,58% gadījumū.

Saņemtās atbildes par audžuģimenes ienākumu gūšanas veidu (neskaitot valsts un pašvaldības sociālos pabalstus) liecina, ka 64% no visām 520 audžuģimenēm strādā algotu darbu un ir darba ņēmēji. Saimniecisko darbību veic 13% audžuģimeņu un tikai 7% ir valsts pensijas saņēmēji. 15% audžuģimeņu ienākumus negūst no algota darba vai valsts pensijām, un to vidū ir zemnieku saimniecības īpašnieki, mājsaimnieces, bezdarbnieki u.c.

³¹ Ministru kabineta 2006.gada 19.decembra noteikumi Nr.1036 „Audžuģimenes noteikumi”, 11.punkts.

Atbilstoši Valsts sociālo pabalstu likumam un MK 2009.gada 22.decembra noteikumu Nr.1549 „Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par audžuģimenes pienākumu pildīšanu” 2.punktam valsts maksātā atlīdzība par audžuģimenes pienākumu pildīšanu neatkarīgi no tajā ievietoto bērnu skaita 2013.gadā bija 80 latu mēnesī. Pabalstus bērna uzturam, apģērba un mīkstā inventāra iegādei audžuģimenei izmaksā pašvaldība.

Pašvaldības pabalsts bērna uzturam nedrīkst būt mazāks par MK noteikto minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam³², kas 2013.gadā bija 50 latu mēnesī bērnam līdz 7 gadu vecumam un 60 latu mēnesī bērnam vecumā no 7 līdz 18 gadiem.

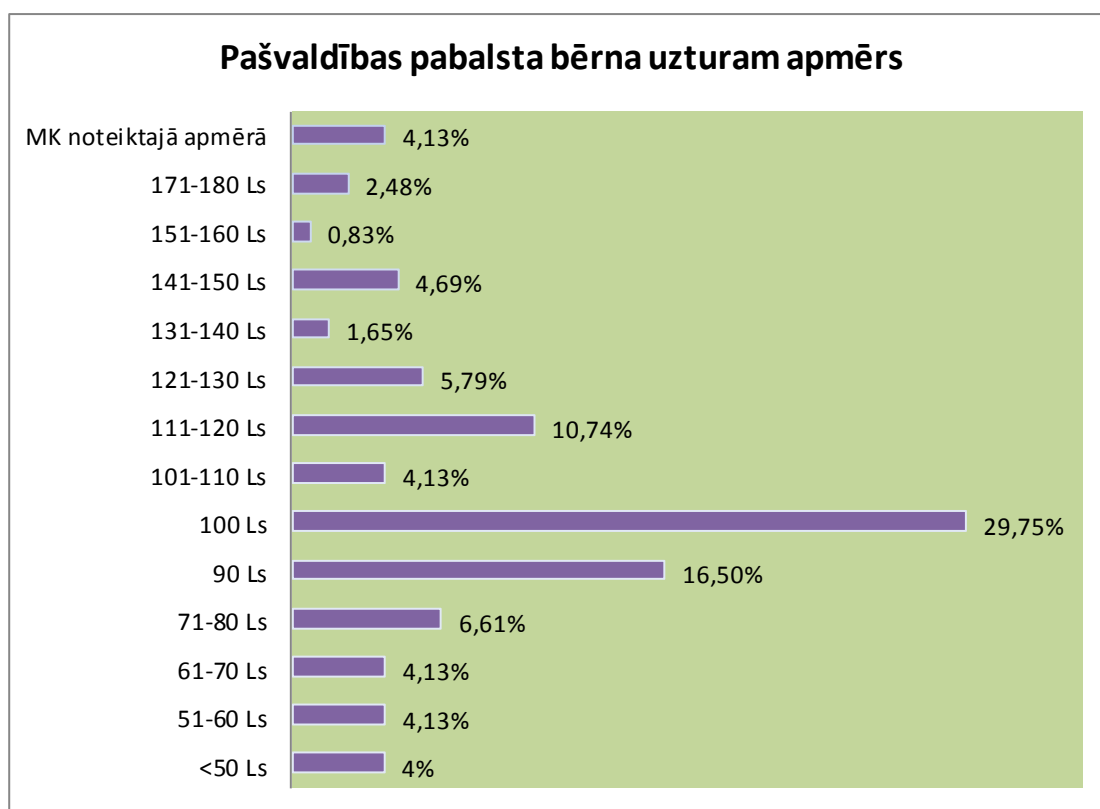
Saskaņā ar aptaujas rezultātiem lielākā daļa pašvaldību pabalstu bērna uzturam nodrošina lielākā apmērā. Tādējādi pabalstu vislielākajā apmērā – 180 latus mēnesī – maksāja Liepājas pilsētas pašvaldība, Iecavas novada un Olaines novada pašvaldība.

29,75% saņemto atbilžu norāda, ka pašvaldības pabalsta apmērs bērna uzturam ir 100 latu mēnesī, savukārt pabalstu 90 latu apmērā maksā 16,5% pašvaldību. Vairākas pašvaldības pabalsta bērna uzturam apmēru noteica procentuālā likmē, to piesaistot valstī noteiktajai minimālajai algai. Tādējādi, pieaugot MK noteiktajai minimālajai darba algai, vienlaikus pieaug pabalsta apmērs.

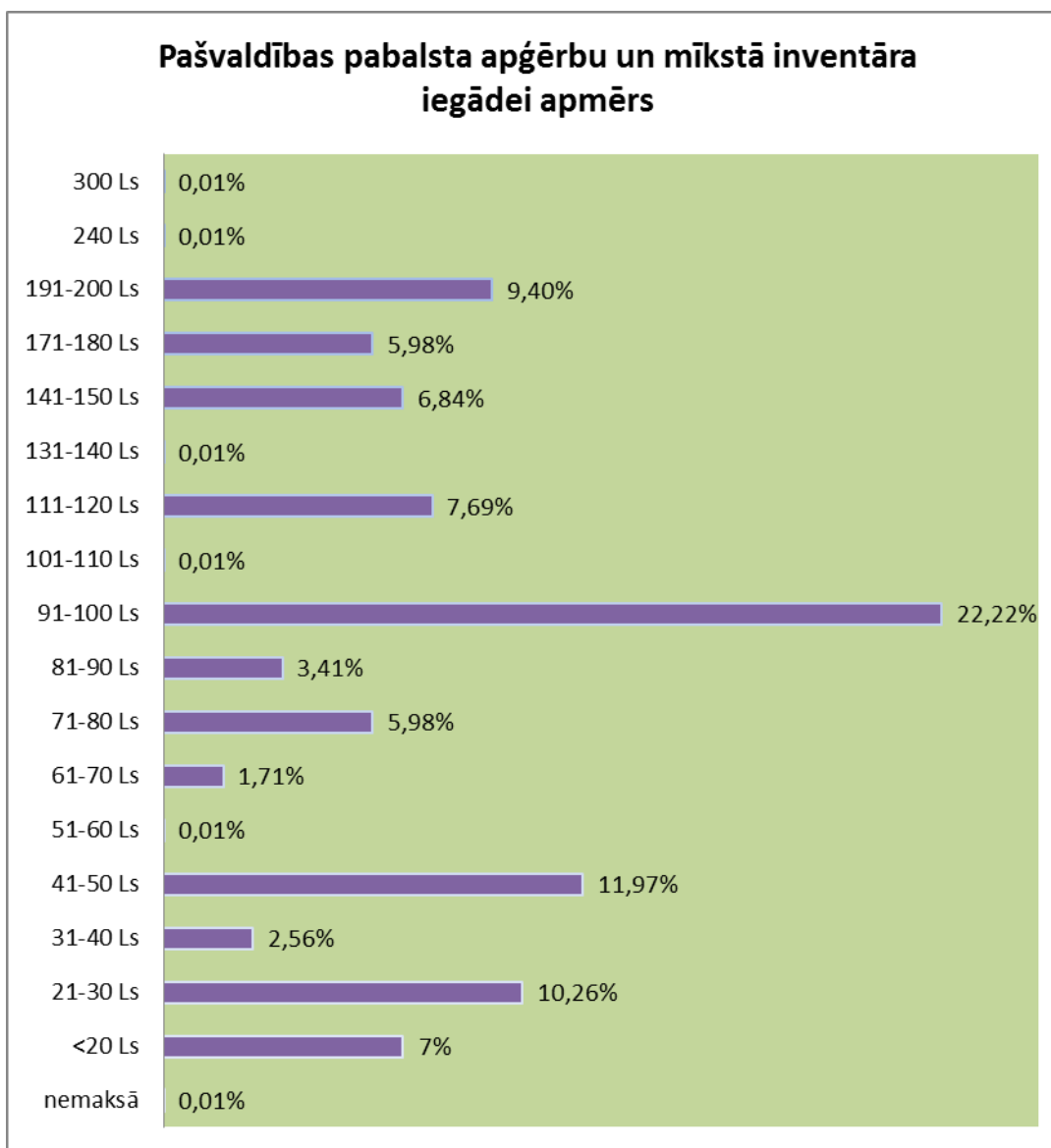
³² Ministru kabineta 2006.gada 19.decembra noteikumi Nr.1036 „Audžuģimenes noteikumi”, 43.1.apakšpunkts.

Aptuveni četri procenti jeb piecas pašvaldības pabalstu izmaksāja MK noteiktajā minimālajā apmērā. Tikpat pašvaldību izmaksāja pabalstu 50 latu apmērā vai vēl mazāk. Tādējādi saskaņā ar saņemto informāciju 2013.gadā pabalstu bērnu uzturam 50 latu apmērā izmaksāja Kārsavas, Ropažu un Vārkavas novadu pašvaldības.

Savukārt Balvu novada pašvaldība nodrošināja pabalsta izmaksu tikai 45 latu apmērā, bet Naukšēnu novadā šis pabalsts bija vien 30 latu mēnesī, un tas neatbilst MK noteikumu prasībām.

Arī dati par pašvaldības maksātā pabalsta apmēru apgērba un mīkstā inventāra iegādei ir ļoti atšķirīgi – šā pabalsta apmērs svārstījās no pieciem līdz pat 300 latiem. Turklāt vairākas pašvaldības to izmaksā vienreiz, ievietojot bērnu audžugimēnē, bet vienlaikus ir tādas pašvaldības, kuras pabalstu maksā regulāri, katru mēnesi vai ceturksni.

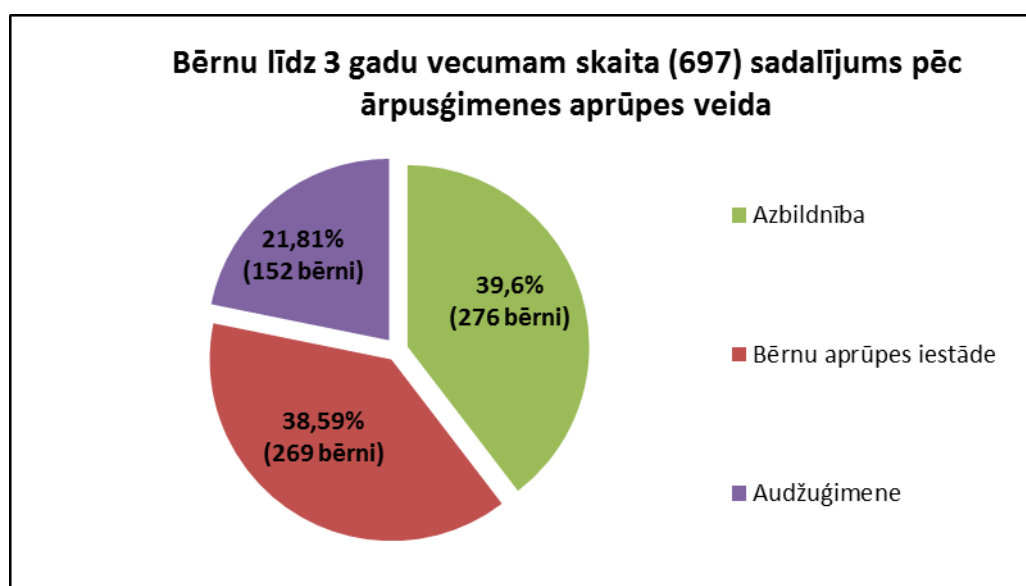
Apkopojot rezultātus, tiesībsargs secināja, ka audžuģimenēm izmaksāto pabalstu apmērs ir zems un pat nepietiekams bērna vajadzību nodrošināšanai, tikai atsevišķos gadījumos – aptuveni 20% – pašvaldības nodrošina nepieciešamo finansējumu.

Aptaujā arī tika konstatēts, ka vairākas pašvaldības savos saistošajos noteikumos vispār nav paredzējušas pabalstus audžuģimenēm bērna uzturam, apgērbu un mīkstā inventāra iegādei. Bāriņtiesas informēja, ka šādu pabalstu noteikšana nav nepieciešama, jo pašvaldībā nav nevienas audžuģimenes. Vienlaikus dati liecina: tas, ka pašvaldībā nav nevienas audžuģimenes, nenozīmē, ka tur nav pieprasījuma pēc

minētā ārpusģimenes aprūpes veida. To apstiprina bāriņtiesu sniegtā informācija par ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaitu, t.sk. bērniem, kuri ievietoti aprūpes iestādē.

Bāriņtiesu aptaujā par audžuģimēnēm tika saņemta informācija arī par ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaitu un sadalījumu pa aprūpes veidiem. Apkopojot visas saņemtās atbildes, tika iegūta informācija par 7 606 bērniem, kuri 2013.gada 1.jūnijā atradās ārpusģimenes aprūpē. No kopējā bērnu bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu skaita 60,56% jeb 4 606 bērniem aprūpe tika nodrošināta pie aizbildņa, 24,44% jeb 1 859 bērni aprūpi saņēma iestādē un tikai 15% jeb 1 141 bērniem bāriņtiesa nodrošināja aprūpi audžuģimēnē.

No kopējā bērnu līdz trīs gadu vecumam skaita (697), kuri atradās ārpusģimenes aprūpē un par kuriem tika saņemta informācija no bāriņtiesām, 39,6% jeb 276 bērniem aprūpe tika nodrošināta pie aizbildņa, 38,59% jeb 269 bērni tika ievietoti aprūpes iestādē un tikai 21,81% jeb 152 bērni aprūpi saņēma audžuģimēnē.

Vērtējot datus par ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaitu, secināms, ka audžuģimeņu pakalpojumi nav pietiekami pieejami un tie ieņem pēdējo vietu pēc šī ārpusģimenes aprūpes veida izmantošanas biežuma. Statistikas dati par maziem bērniem liecina, ka joprojām daudz bērnu nonāk institucionālajā aprūpē – vairāk nekā trešdaļa no visiem.

Bērnu tiesību aizsardzības likums nosaka, ka pašvaldība ir viens no bērnu tiesību aizsardzības subjektiem, tai ir pienākums nodrošināt ārpusģimenes aprūpi tiem

bērniem, kuriem uz laiku vai pastāvīgi nav savas ģimenes vai kurus viņu pašu interesēs nedrīkst atstāt ģimenē. No minētā izriet, ka pašvaldībai, lai nodrošinātu ārpusģimenes aprūpē nonākušo bērnu tiesības uzaugt ģimeniskā vidē – saņemt aprūpi pie aizbildņa vai audžuģimenē, jāgādā par minētā aprūpes veida pieejamību bērniem.

Tiesībsarga ieskatā, ir svarīgi, lai pašvaldības būtu ieinteresētas veicināt audžuģimeņu skaita palielināšanos. Šim nolūkam, sperot pirmo soli, pašvaldībai būtu vēlams skaidri noteikt, kādus pabalstus, atvieglojumus vai cita veida palīdzību un kādā apjomā tā sniegs personām, kuras vēlas kļūt par audžuģimeni un uzņemties rūpes par bērniem. Kā labas prakses piemērus var minēt arī tās pašvaldības, kuras papildus obligātajiem pabalstiem audžuģimenēm vēl izmaksā piemaksu pie valsts maksātā pabalsta par audžuģimenes pienākumu pildīšanu. Šāda prakse tiek īstenota, piemēram, Jēkabpilī, Rīgā, Salaspils novada pašvaldībā un citviet.

Līdzīgi kā audžuģimenes, pašvaldības var atbalstīt arī aizbildņus, jo valsts finansējuma trūkuma dēļ minētā grupa, salīdzinot ar audžuģimenēm, atrodas vēl nelabvēlīgākā situācijā. Ņemot vērā, ka ar aizbildnību saistītos izdevumus pilnībā sedz no valsts budžeta³³, praksē konstatējams, ka pašvaldības nereti norobežojas no nepieciešamības noteikt papildu palīdzību aizbildņiem. Atsevišķos gadījumos pat vērojams izpratnes trūkums par pašvaldības pienākumu atbalstīt un īpaši palīdzēt ģimenei, kuras aizbildnībā ir bērni.

Piemērām, pārbaudes lietā Nr.2013-116-18AA tika konstatēts, ka pašvaldība formāli vadījās pēc tiesību normām, lemjot par atteikumu reģistrēt aizbildni un viņas aizbildnībā esošos trīs mazbērnus pašvaldības palīdzības saņemšanai dzīvokļa jautājuma risināšanā, atteikumu pamatojot ar to, ka aizbildnes ģimene nav daudz bērnu ģimene, jo aizbildnes dabiskā aizgādībā nav trīs bērnu.

Bērnu māte bija mirusi, tādēļ par viņu aizbildni tika iecelta vecmāte, ar kuru bērni kopā dzīvoja vēl pirms viņu nodošanas ārpusģimenes aprūpē. Saskaņā ar pašvaldības saistošajiem noteikumiem tiesības reģistrēties palīdzības saņemšanai dzīvojamās telpas īrēšanai pirmām kārtām tika noteiktas maznodrošinātām personām, kuru dabiskā aizgādībā ir trīs (vai vairāk) bērni un kuras ir nepietiekami lielu dzīvokli. Aizbildne vairākkārt bija vērsusies pašvaldībā, informējot, ka viņas četru cilvēku ģimene lieto vienistabas dzīvokli, kas atrodas sliktā tehniskā un sanitārā stāvoklī, bez ērtībām un ir nepietiekami liels iemītnieku skaitam. Ģimene tika atzīta

³³ Valsts sociālo pabalstu likums, 3.pants.

par trūcīgu, aizbildnei tika noteikta invaliditāte, tādēļ viņas iespējas patstāvīgi risināt mājokļa jautājumu bija ierobežotas.

Ņemot vērā faktiskās situācijas apstākļus, tiesībsargs secināja, ka ar pašvaldības saistošajos noteikumos ietvertu regulējumu, uz kura pamata tā atteica reģistrēt aizbildnes ģimeni palīdzības saņemšanai dzīvokļa jautājuma risināšanā, aizbildnes ģimenē esošie bērni savās tiesībās tika nostādīti nelabvēlīgākā situācijā, nekā viņi būtu bijuši, savai mātei dzīvai esot. Aizbildnes mazbērnu - tāpat kā viņu mātes - dzīvesvieta vienmēr ir bijusi aizbildnes īrētajā pašvaldības dzīvoklī, tādēļ, ja bērnu māte nebūtu mirusi, bērni būtu viņas dabiskā aizgādībā, un ģimene tiktu reģistrēta palīdzības saņemšanai dzīvojamās telpas izīrēšanai. Konkrētajā gadījumā pašvaldībai, vērtējot individuālos apstākļus, bija jāņem vērā, ka bērniem arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanas saglabāsies tiesības lietot minēto dzīvokli. Tiesībsargs aicināja pašvaldību atkārtoti izvērtēt jautājumu par ģimenes reģistrāciju palīdzības saņemšanai dzīvokļa jautājuma risināšanā. Pašvaldība jautājuma izskatīšanu atlika līdz attiecīgu grozījumu pieņemšanai saistošajos noteikumos, kas paredz regulēt līdzīgas situācijas.

Vēl praksē konstatēts, ka, salīdzinot ar bērnu uzturēšanās izmaksām aprūpes iestādē vai audžuģimenē, aprūpe pie aizbildņa tomēr vismazāk ietekmē pašvaldības budžetu. Tādēļ, lai pilnvērtīgi nodrošinātu bērnu tiesības uz atbilstošiem apstākļiem un aprūpi aizbildņa ģimenē, tiesībsarga ieskatā, pašvaldību interesēs būtu vairāk pievērst uzmanību atbalstam aizbildņiem, sniedzot tiem nepieciešamo psiholoģisko, sociālo, finansiālo u.c. palīdzību. Savukārt laikus nesniegta palīdzība atsevišķos gadījumos var pat sadārdzināt pašvaldības izdevumus nākotnē attiecībā uz minētajām personām un bērniem, kā arī atstāt negatīvas sekas uz pašvaldības budžetu kopumā.

Tiesībsargs arī turpmāk sekos līdzi jautājumam, kas saistīts ar nepieciešamā atbalsta sniegšanu audžuģimenēm un aizbildņiem, lai pēc iespējas ātrāk panāktu tā sakārtošanu un situācijas uzlabošanu.

6. Bērnu tiesību nodaļas aktualitātes

6.1. Statistika un vispārējs pārskats

Latvijā nav izveidots atsevišķs bērnu tiesībsarga jeb ombuda amats un institūcija tā darbības nodrošināšanai. Tādējādi tiesībsargs vienlaikus veic arī

tiesībsarga funkciju bērnu tiesību jautājumos. Tiesībsarga birojā ir izveidota Bērnu tiesību nodaļa, un tās juristi strādā vienīgi ar bērna tiesību jautājumiem.

Attiecīgi 2013.gadā Tiesībsarga birojā saņemts 1 131 iesniegums par bērna tiesību jautājumiem, tostarp par iespējamajiem pārkāpumiem. No kopskaita 173 bija rakstveida iesniegumi un 958 – mutvārdu un elektroniski, kas nav parakstīti ar drošu elektronisku parakstu. 2013.gadā apstākļu noskaidrošanai, izskatot privātpersonu iesniegumus, ierosinātas 37 pārbaudes lietas.

2012.gadā kopējais iesniegumu skaits bija 665, no tiem 139 rakstveida un 526 mutvārdu un elektroniski. Līdz ar to salīdzinājumā ar 2012.gadu iesniegumu skaits ir pieaudzis par 466 vai par 70,1%.

Saistībā ar tiesībsarga aktivitātēm bezmaksas izglītības tēmas aktualizēšanā un 2013.gada grozījumiem Izglītības likumā ievērojami pieaudzis iesniegumu skaits par bērna tiesībām iegūt pamatizglītību bez maksas. Par šo tēmu saņemti 254 iesniegumi. Otrs lielākais iesniegumu skaits – 163 – saņemts par bērna tiesībām uzaugt ģimenē (piemēram, par saskarsmes tiesību īstenošanu, par tiesībām netikt šķirtam no vecākiem bez pamatota iemesla, aizgādības tiesību atjaunošanu u.tml.).

Vēl 61 gadījumā personas vērsušās Tiesībsarga birojā par bērna tiesībām iegūt pirmsskolas izglītību bez maksas, tikpat iesniegumu saņemts par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību jautājumiem. 55 iesniegumi saņemti par uzturlīdzekļu piedziņu bērnam (piemēram, par uzturlīdzekļu piedziņu, ja laulība nav šķirta, tiesībām lūgt tiesu pieņemt pagaidu lēmumu, uzturlīdzekļu apmēru un tā grozīšanu, sprieduma izpildi u.tml.).

Salīdzinot iesniegumu statistiku ar iepriekšējiem gadiem, joprojām aktuālas ir tādas tēmas kā bērna tiesības uzaugt ģimenē (94 iesniegumi 2012.gadā, 163 – 2013.) un bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesības (8 iesniegumi 2010.gadā, 29 – 2011., 45 – 2012. un 61 – 2013.). Nedaudz samazinājies iesniegumu skaits uzturlīdzekļu piedziņas jautājumos (no 73 iesniegumiem 2012.gadā uz 55 – 2013.). Savukārt iesniegumu skaits par ģimeņu ar bērniem tiesībām uz pašvaldības sociālo palīdzību palicis aptuveni iepriekšējā gada līmenī (38 – 2012.gadā, 32 – 2013.). Tiesa, personas biežāk lūgušas sniegt informāciju, kā rīkoties konkrētā tiesiskā situācijā (96 iesniegumi 2010.gadā, 42 – 2011., 19 – 2012. un 47 – pārskata periodā).

2013.gadā tiesībsargs turpināja 2012.gadā sāktās monitoringa vizītes Latvijas pašvaldībās. Biroja Bērnu tiesību nodaļas darbinieki piedalījās visās pašvaldību

monitoringa vizītēs, kuru laikā tika pievērsta uzmanība bērnu tiesību nodrošināšanas jautājumiem un sniegtas rekomendācijas situācijas uzlabošanai. Īpaša uzmanība pašvaldību monitoringa laikā tika pievērsta speciālās izglītības programmu pieejamībai, individuālajam preventīvajam darbam ar bērniem³⁴, sociālajam darbam ar riska ģimenēm, pašvaldību noteiktajiem atbalsta pasākumiem aizbildņiem un audžuģimenēm, kā arī audziņoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai pašvaldību administratīvo komisiju darbā.

Pašvaldību monitoringa vizīšu laikā tika konstatēti vairāki pozitīvi piemēri, piemēram, Jēkabpils pašvaldība papildus noteikusi atlīdzību par audžuģimenes pienākumu pildīšanu. Atlīdzības apmērs par vienu bērnu ir 100 latu mēnesī, par katru nākamo audžuģimenē ievietoto bērnu – papildus vēl 50 latu mēnesī.

Konstatējot bērna tiesību vai labas pārvaldības principa pārkāpumu, iestādēm tika sniegtas tiesībsarga rekomendācijas. Piemēram, izglītības iestādēm tika sniegti ieteikumi iekšējās kārtības noteikumu pilnveidošanai attiecībā uz mācību līdzekļu lietošanas kārtības noteikšanu; sociālajam dienestam – par vecāku tiesībām iepazīties ar visiem materiāliem, kas attiecas uz bērnu, jo vecāki nav trešās personas attiecībā pret savu bērnu; slimnīcai – par bērnam adresētās korespondences uzglabāšanu slēgtā veidā un nodošanu likumā minētiem subjektiem; pašvaldībām – par neefektīvu sociālo darbu ar ģimenēm ar bērniem un speciālistu pieejamību, bāriņtiesai – par aizbildņu uzraudzību u.c.

Tāpat 2013.gadā tiesībsargs sniedza viedokli vairākos sabiedrībai nozīmīgos jautājumos, visbiežāk – par jaunā regulējuma piemērošanu attiecībā uz mācību līdzekļu iegādi un par tiesisko regulējumu vardarbības mazināšanai skolā.

2013.gadā Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti piedalījās vairāku normatīvo aktu un to grozījumu izstrādē, piemēram, iesniedza priekšlikumus Izglītības likuma grozījumiem bērnu tiesību uz vienlīdzīgu pieeju pirmsskolas izglītībai nodrošināšanai³⁵.

Ņemot vērā, ka Izglītības likumā ietvertais regulējums par tiesībām iegūt izglītību bez maksas vienādi attiecas kā uz pamatizglītību un vidējo izglītību, tā arī uz

³⁴ Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta otro daļu pašvaldība profilakses lietu iekārto un uzvedības sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmu izstrādā katram bērnam, kurš izdarījis prettiesiskas darbības vai darbības, kas var novest pie prettiesiskas darbības.

³⁵ Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/vestules/Tiesibsarga%20vestule_PII_finansesana_30.05.2013.pdf

pirmsskolas izglītību, tiesībsarga ieskatā, pirmsskolas izglītība pilnā apmērā jāfinansē no valsts vai pašvaldības budžeta. Ja pašvaldība pati nespēj bērnam nodrošināt vietu pašvaldības dibinātā pirmsskolas izglītības iestādē, tai šis pakalpojums ir jānodrošina, pārņemot no privātā pakalpojumu sniedzēja. Vecākiem par pirmsskolas izglītību nav jāmaksā, ja vien viņi pēc savas brīvas gribas nav izvēlējušies privāto pirmsskolas izglītības iestādi.

Tiesībsargs strikti atbalsta principu – valsts vai pašvaldības pilnā apmērā finansēta pirmsskolas izglītība. Diemžēl tiesībsarga rekomendācija attiecībā uz pirmsskolas izglītības finansēšanu netika ieviesta, bet gan tika noteikts, ka pašvaldība privātam pakalpojuma sniedzējam sedz izmaksas tādā apmērā, kas atbilst vidējām izmaksām attiecīgās pašvaldības izglītības iestādēs.

Tāpat netika ieviests tiesībsarga priekšlikums likumprojektam „Grozījumi Civilprocesa likumā” (Nr.331/Lp11), proti, veikt grozījumus 594.pantā, nosakot, ka parādniekam saglabājami uz katru apgādībā esošo nepilngadīgo bērnu līdzekļi MK noteikto minimālo uzturlīdzekļu apmērā (50 vai 60 lati – atkarībā no bērna vecuma). Tika noteikts, ka uz katru apgādībā esošo nepilngadīgo bērnu saglabājami līdzekļi valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā (Ls 45,00).

Tomēr pēc tiesībsarga iniciatīvas tika veikti grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā, lai uzlabotu bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību nodrošināšanu, kā arī noteikts regulējums vecāku domstarpību izšķiršanai nodokļa atvieglojumu piemērošanā.

2013.gadā tiesībsargs aktīvi sekmēja sabiedrības informētību par bērna tiesībām un šo tiesību aizsardzības mehānismiem, īpašu uzmanību pievēršot jautājumam par bērnu drošību izglītības iestādēs. Tika organizēti semināri sociālajiem pedagogiem, klašu audzinātājiem, sociālo zinību pedagogiem, skolu direktoriem un citiem bērnu tiesību aizsardzības subjektiem. Tāpat Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti piedalījās vairākās publiskās diskusijās, piemēram, Latvijas Izglītības un zinātnes darbinieku arodbiedrības un laikraksta „Izglītība un Kultūra” rīkotajā diskusijā „Pedagoga loma vardarbības mazināšanā skolā”.

Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti piedalījās arī vairākās starpiestāžu sanāsmēs un diskusijās. Piemēram, Valsts policijas Kurzemes reģiona pārvaldes rīkotajā diskusijā „Liepājas bērnu nama audzēkņu uzvedības problēmas un to

risināšanas iespējas” un Rīgas domes Drošības, kārtības un korupcijas novēršanas jautājumu komitejas sēdē par izglītojamo drošību izglītības iestādēs.

2013.gadā Tiesībsarga birojs vēl sadarbojās ar Rīgas Stradiņa universitātes Juridisko fakultāti, nodrošinot studentiem iespēju padziļināti apgūt bērnu tiesību jautājumus.

Savukārt starptautiskās sadarbības ietvaros 2013.gada 21.–22.martā tiesībsargs rīkoja ikgadējo Baltijas valstu bērnu ombudu semināru, kura laikā ombudu institūcijas iepazīstināja ar sava darba aktualitātēm un apmainījās pieredzē par tādām tēmām kā sociālais darbs ar ģimeni un saskarsmes tiesību īstenošanas problēmu aspekti. Semināra noslēgumā tiesībsargs prezentēja aktuālu tēmu, kas skar bērna tiesības un publisko telpu, – sadarbībā ar Latvijas Žurnālistu asociāciju izstrādātās profesionālās ētikas vadlīnijas žurnālistiem „Kā medijos runāt ar un par bērniem?”³⁶

2013.gada 19.–21.augustā Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti piedalījās Ziemeļvalstu un Baltijas valstu bērnu ombudu seminārā Jivaskilā (*Jyvaskyla*), Somijā. Semināra tēma bija saistīta ar bērna tiesībām neciest no vardarbības ģimenē saistībā ar miesas sodu pielietošanu jeb pēršanu. Tika konstatēts, ka neatkarīgi no valsts labklājības līmeņa un likumā noteikta aizlieguma ģimenē pērt bērnus visās Ziemeļvalstīs un Baltijas valstīs praksē joprojām bērnu pēršana ir izplatīta audzināšanas metode. Tādēļ Ziemeļvalstu un Baltijas valstu bērnu ombudi parakstīja kopīgu paziņojumu, mudinot savu valstu valdības aizliegt un novērst bērnu fizisku sodīšanu ģimenē³⁷.

2013.gada 25.–27.septembrī tiesībsargs piedalījās Eiropas Bērnu ombudu tīkla (ENOC) ikgadējā 17.konferencē un Ģenerālajā asamblejā Briselē, Beļģijā. Konference bija veltīta vairākām tēmām, tostarp bērnu tiesībām starptautiskās migrācijas kontekstā, bērnu tiesībām uz atpūtu, piedalīšanos spēlēs un izpriecu pasākumos, kā arī kultūras dzīvē un nodarbošanos ar mākslu. Konferences otrajā dienā tika prezentētas tādas tēmas kā „Eiropas Cilvēktiesību konvencija un bērnu tiesības uz pārvietošanos”, „Bērni bez pavadības, no vecākiem šķirti bērni un bērni netipiskā migrācijas situācijā”, „Ieteikumi par vislabāko interešu noteikšanu no

³⁶ Semināra materiāli pieejami: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/materials-from-the-annual-workshop-for-baltic-countries-ombudsmans-on-children-rights>

³⁷ Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/cilvektiesibas/bernu-tiesibas/bernu-drosiba-izglitibas-iestade-tiesiskais-regulejums/ziemelvalstu-un-baltijas-valstu-bernu-ombudi-mudina-savas-valdibas-aizliegt-un-noverst-bernu-fizisku-sodisanu-gimenes>

vecākiem šķirtajiem migrantu bērniem”. Pēdējā konferences diena bija veltīta ENOC ikgadējām aktivitātēm, atskaitēm un citiem formālajiem jautājumiem.³⁸

2013.gada 3.–5.oktobrī tiesībsargs piedalījās Moldovas Cilvēktiesību centra rīkotajā starptautiskajā bērnu tiesību konferencē Kišiņevā, Moldovā. Konference bija veltīta bērnu tiesībām augt ģimeniskā vidē. Īpaši tika akcentēts bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesiskais regulējums, institucionālā un alternatīvā bērnu aprūpe, kā arī nacionālā un starptautiskā adopcija. Tiesībsargs konferencē uzstājās ar tematiski atbilstošu referātu „Bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību aizsardzības institucionālie mehānismi Latvijā”.

Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti ENOC sadarbības ietvaros vairākkārt sniedza informāciju Eiropas valstu bērnu ombudiem, piemēram, par ārpusģimenes aprūpes sistēmu Latvijā un ārpusģimenes aprūpē iesaistīto speciālistu profesionālo kvalifikāciju (Malta); par pārtikas nekaitīguma prasībām skolu ēdnīcām (Francija) u.c.; tikās ar Norvēģijas nevalstiskās organizācijas „Save the children” pārstāvjiem, kā arī ar Zviedrijas Pasaules Bērņības fonda pārstāvi. Tikšanās laikā tika pārrunātas bērnu tiesību jomas aktualitātes, kā arī viesu delegācija prezentēja savus aktuālākos projektus ielu bērnu resocializācijā un ģimeņu stiprināšanā.

Starptautiskās sadarbības ietvaros tika sniegts Latvijas situācijas izklāsts par bērnu tiesībām un iespējām īstenot saskarsmi ar māti vai tēvu, kurš atrodas ieslodzījumā, un to publicēja speciālā laikraksta izdevumā „Justice for Children of Prisoners”.³⁹ Ņemot vērā, ka neatkarīgi no atrašanās ieslodzījumā persona turpina būt tēvs vai māte saviem bērniem un Latvijā bērniem ir apgrūtinātas iespējas tikties ar vecākiem, kuri atrodas ieslodzījumā, tiesībsargs pievērsīsies ieslodzīto personu bērnu tiesību uz saskarsmi ar vecākiem veicināšanai.

6.2. Bērna tiesības uz privātumu un videonovērošana

Tiesībsarga birojā regulāri tiek saņemti iesniegumi par videonovērošanu no dažādām personu grupām un iestādēm, tajā skaitā no izglītības iestādēm. Tā kā videonovērošana saistīta ar personas datu apstrādi, tā skar personas tiesības uz privāto dzīvi.

³⁸ Konferences programma pieejama:

http://crin.org/docs/FileManager/enoc/2013_ENOC_Annual_Conference_-_Final_programme.pdf

³⁹ Pieejams:

<http://childrenofprisoners.eu/wpcontent/uploads/2013/12/PrisonsAcrossEuropeNewsletter.pdf>

2013.gadā tiesībsargs aktualizēja jautājumu par videonovērošanas veikšanu publiskās un daļēji publiskās vietās, uzsākot profesionāļu diskusiju par konkrētās sfēras normatīvo aktu pilnveidošanu, tostarp arī attiecībā uz skolēniem un izglītības iestāžu darbiniekiem. Tika secināts, ka tiesiskais regulējums ir pilnveidojams.

Pašlaik daudzās skolās tiek uzstādītas videokameras nolūkā nodrošināt kārtību un drošību. Tieši paša bērna drošība ir vienīgais leģitīmais mērķis bērnu videonovērošanai atsevišķās skolas telpās, kurās iespējama to savstarpējā vardarbība.

Vērtējot izglītības iestāžu vēlmi veikt videonovērošanu mācību telpās ar mērķi nodrošināt nepieciešamo izglītības kvalitātes līmeni, tiesībsargs ir norādījis, ka šo mērķi ir iespējams sasniegt ar mazāk ierobežojošiem līdzekļiem. Veicot videonovērošanu skolās, ir jāievēro proporcionalitātes princips, nosakot, ka tiek novēroti tikai nepieciešamie objekti, izslēdzot videonovērošanas sistēmu izvietošanu telpās, kur jāpieļauj personu privātums, kā arī mācību telpās.

2013.gada nogalē tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā, aicinot novērst trūkumus tiesiskajā regulējumā, proti, paredzēt videonovērošanas normatīvo regulējumu speciālajos normatīvajos aktos attiecībā uz izglītības iestādēm, kā arī citām personu grupām.

6.3. Bērna tiesības uz privātumu un žurnālistu atbildība

2013.gadā, izskatot pārbaudes lietas bērnu tiesību jomā, tiesībsargs ir konstatējis trūkumus tiesiskajā regulējumā attiecībā uz žurnālistu atbildību par aizliegtas informācijas par bērnu publiskošanu.

Likuma „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 7.panta sestā un astotā daļa noteic aizliegumu publicēt ziņas par personu veselības stāvokli bez viņu piekrišanas; publicēt informāciju, kas ļauj identificēt prettiesiskas darbības dēļ cietuša bērna, nepilngadīga likumpārkāpēja vai liecinieka personu, ja nav saņemta Bērnu tiesību aizsardzības likumā minēto personu un iestāžu piekrišana.

Pārbaudes lietā Nr.2013-88-2A⁴⁰ tika konstatēts, ka aizliegtās informācijas atspoguļojums plašsaziņas līdzekļos ļāva sabiedrībai identificēt gan cietušo bērnu, gan iespējamo likumpārkāpēju, bet pārbaudes lietā Nr.2013-57-5D – bērna privātās dzīves aspektus. Atklāta pieejamība šāda veida informācijai nākotnē var nelabvēlīgi ietekmēt

⁴⁰ Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/files/content/Tiesibsarga%20atzinums%20lieta%20Nr.%202013-88-2A.pdf>

šo bērnu labklājību, pasliktināt viņu psiholoģisko un fizisko stāvokli, kā arī radīt jaunus vardarbības riskus.

Medijiem ir pienākums informēt sabiedrību par tai būtiskiem jautājumiem, tajā skaitā par bērnu drošību izglītības iestādēs, bērnu savstarpēju vardarbību un pašvaldības institūciju rīcības pamatotību, un šādas informācijas ierobežošana demokrātiskā sabiedrībā nav pieļaujama. Taču, publiskojot šādu informāciju, ir jāņem vērā arī iesaistīto personu tiesības un likumiskās intereses.

Tādēļ valstij ir pienākums radīt atbilstošu tiesisko regulējumu personas privātās dzīves aizsardzībai. Noteikumiem un līdzekļiem ir jābūt tādiem, kas efektīvi aizsargātu personas pret jebkuru nelikumīgu iejaukšanos privātajā dzīvē.⁴¹

Likuma „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem” 28.pants paredz tiesību aizsardzības mehānismu – iespēju civiltiesiskā kārtībā piedzīt atlīdzību par kaitējumu, arī morālo, kas nodarīts bērnam, publicējot ziņas un informāciju, kuru publikācija aizliegta ar likumu. Taču šis tiesību aizsardzības mehānisms nav pietiekami efektīvs, jo tiesības prasīt atlīdzību civiltiesiskā kārtībā ir privātpersonu izvēle. Tādēļ gadījumā, ja cietusī persona šīs tiesības neizmanto, žurnālistam nav nekādas atbildības, līdz ar to pastāv arī lielāka aizliegtās informācijas par bērnu publiskošanas recidīva iespējamība.

Ņemot vērā minēto, Labklājības ministrijai tika lūgts viedoklis par spēkā esošā tiesiskā regulējuma pilnveidošanu, nosakot administratīvo atbildību žurnālistiem par normatīvajos aktos aizliegtas informācijas un ziņu izplatīšanu.

Labklājības ministrija atbildē norādīja, ka Saeimā tiek izskatīti grozījumi likumā „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”, kas paredz paplašināt nepublicējamās informācijas apjomu (grozījumi stājās spēkā 2014.gada 10.janvārī), un likumprojekta darba grupa nav konstatējusi nepieciešamību noteikt žurnālistu administratīvo atbildību. Tādējādi par samērīgu risinājumu tiek uzskatīta plašsaziņas līdzekļos strādājošo, kā arī topošo žurnālistu izglītojošā darba pilnveidošana bērnu tiesību aizsardzības jomā, kā arī kompetento iestāžu tiesisko instrumentu efektīva izmantošana, lai sauktu pie atbildības personas, kuras ir pārkāpušas bērnu tiesību aizsardzības regulējumu.

Lai uzlabotu mediju satura kvalitāti, kā arī samazinātu un laikus novērstu iespējamās sekas, ko bērna dzīvē varētu radīt mediju sniegtās informācijas

⁴¹ CCPR, General Comment No 16, HRI/GEN/1/Rev.9 (Vol I) para 9.

publicēšana un tās publiska pieejamība īstermiņā un ilgtermiņā, 2012.gadā tiesībsarga un Latvijas Žurnālistu asociācijas sadarbības ietvaros tika sagatavotas vadlīnijas “Kā medijos runāt ar un par bērniem?”⁴². Tādējādi ir sperti soļi, lai veicinātu mediju izglītošanu, kā arī izpratnes veidošanu par bērnu tiesību aizsardzības jautājumiem.

Ņemot vērā, ka izglītojoši pasākumi vien pietiekami efektīvi nenovērš bērna tiesību uz privātumu pārkāpumus un esošo tiesību aizsardzības mehānismu nevar uzskatīt par efektīvu, tiesībsargs turpinās trūkumu novēršanu tiesiskajā regulējumā attiecībā uz žurnālistu atbildību.

6.4. Bērna tiesības uz valsts apmaksātu aizstāvību kriminālprocesā

2013.gadā, izskatot kādu pārbaudes lietu, tika konstatēti iespējami trūkumi tiesiskajā regulējumā attiecībā uz valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības samaksas segšanu bērnam kriminālprocesā obligātās aizstāvības gadījumā.

Atbilstoši Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL) 83.panta pirmās daļas 1.punktam aizstāvja piedalīšanās kriminālprocesā ir obligāta, ja tiesības uz aizstāvību ir nepilngadīgai personai. Saskaņā ar šā likuma 85.panta pirmo daļu tiesības uz atbrīvošanu no samaksas par aizstāvja palīdzību, kas tādā gadījumā tiek segta no valsts līdzekļiem, ir personai, kuras mantiskais stāvoklis izslēdz iespēju samaksu par aizstāvja palīdzību nodrošināt no saviem līdzekļiem (1.punkts), un personai, kura kriminālprocesā, kad aizstāvja piedalīšanās ir obligāta, nav vēlējusies aizstāvi (2.punkts).

Pārbaudes lietā Nr.2013-53-4K tika konstatēts, ka kriminālprocesā bērnam bija nodrošināta aizstāvja obligātā piedalīšanās. Valsts nodrošināto juridisko palīdzību sniedza zvērināts advokāts. Saskaņā ar tiesas informāciju zvērināts advokāts kā nepilngadīgas personas aizstāvis nebija tiesai iesniedzis pierādījumus par trūcīgas ģimenes statusu nepilngadīgās personas ģimenei un nebija lūdzis atbrīvot no advokāta darba samaksas piedziņas. Līdz ar to tiesa no nepilngadīgās personas par labu valstij piedzina procesuālos izdevumus par advokāta darba atlīdzību. Savukārt no tiesas vēstules izriet: ja tiesas rīcībā, izskatot krimināllietu, būtu pierādījumi par to, ka nepilngadīgās personas ģimenei ir noteikts trūcīgās ģimenes statuss, tiesa par

⁴² Vadlīnijas mediju profesionāļiem „Kā medijos runāt ar un par bērniem?”, 2012. Pieejamas: <http://www.tiesibsargs.lv/petijumi-un-publikacijas/petijumi>

procesuālo izdevumu piedziņu par advokāta darba atlīdzību būtu lēmusi, ievērojot KPL 85.panta pirmās daļas 1.punkta prasības (atbrīvotu no samaksas).

Savukārt pārbaudes lietā Nr.2013-53-4K, izvērtējot tiesisko regulējumu un faktisko situāciju, tika konstatēts, ka aizstāvis nenoskaidroja un nesniedza tiesai ziņas par bērna ģimenes mantisko stāvokli, kā arī neizskaidroja bērnam un tā likumiskajam pārstāvim KPL 85.pantā ietverto regulējumu. Līdz ar to bērns neizmantoja šajā normā ietvertās tiesības uz atbrīvošanu no samaksas par aizstāvja palīdzību. Turklāt KPL neuzliek tiesai pienākumu pēc savas iniciatīvas noskaidrot personas mantisko stāvokli un izskaidrot KPL 85.panta pirmās daļas 2.punkta regulējumu. Tādējādi no bērna par labu valstij tika piedzīti procesuālie izdevumi par advokāta darba atlīdzību, kaut gan bērna ģimenei normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā bija noteikts trūcīgas ģimenes statuss, un līdz ar to bērnam bija tiesības uz atbrīvošanu no samaksas par aizstāvja palīdzību.

Ņemot vērā minēto, zvērinātam advokātam tika lūgts sniegt viedokli par izlīgumu konkrētajā gadījumā – iespēju atlīdzināt trūcīgas ģimenes bērnam mantiskos zaudējumus 76 latu apmērā. Zvērināts advokāts izvairījās atbildēt, tādējādi tika lūgts Latvijas Zvērinātu advokātu padomei izvērtēt tā rīcību. Diemžēl Zvērinātu advokātu padome pauda bažas par tiesībsarga nostāju jeb secinājumu, ka tieši advokāta rīcības rezultātā bērnam nodarīts mantisks kaitējums.

Saskaņā ar ANO Konvencijas par bērna tiesībām 40.panta otrās daļas b) punkta ii) apakšpunktu dalībvalstīm ir jānodrošina, lai katram bērnam, kurš, kā tiek uzskatīts, pārkāpis kriminālo likumdošanu vai apsūdzēts tās pārkāpšanā, būtu nekavējoša tiesiskā un cita nepieciešamā palīdzība savas aizstāvības sagatavošanā un realizēšanā. Šajā sakarā ANO Bērnu tiesību komiteja ir norādījusi, ka bērnam obligāti ir jānodrošina tiesiskā un cita nepieciešamā palīdzība, sagatavojot un realizējot viņa tiesības uz aizstāvību. Aizstāvja piedalīšanās nav nepieciešama visos gadījumos, bet tai ir jābūt atbilstošai (lietderīgai). Valstij ir rīcības brīvība noteikt, kā būtu realizējamas tiesības uz aizstāvību, bet tām ir jābūt realizējamām bez maksas.⁴³

Turklāt ECT praksē ir nostiprināta nostāja, ka obligāti ir vērtējams attiecīgās personas sociālais un personiskais stāvoklis, spēja efektīvi piedalīties tiesvedības procesā. Pretējā gadījumā tiek pārkāptas viņas tiesības uz taisnīgu tiesu.

⁴³ General Comment No.10 of the Committee on the Rights of the Child CRC/C/GC/10 – Children's Rights in Juvenile Justice. (2007), para.49.

Bērns sava īpašā sociālā stāvokļa dēļ nespēj efektīvi piedalīties tiesvedības procesā, tādēļ KPL bērniem, kuriem ir tiesības uz aizstāvību, noteikta aizstāvja obligāta piedalīšanās. Taču likumā nav paredzēts, ka šīs tiesības ir realizējamas bez maksas.

Attiecībā uz bērniem nav noteikts arī speciāls regulējums tiesību uz atbrīvošanu no samaksas par aizstāvja palīdzību īstenošanai. KPL 85.pantā ietverts vispārīgs regulējums, kas attiecas uz visām personām jeb vienāds regulējums gan pieaugušajiem, gan bērniem.

Nemot vērā, ka bērnam kā fiziski un intelektuāli vēl nenobriedušam indivīdam ir vajadzīga speciāla aizsardzība, tai skaitā pienācīga tiesiskā aizsardzība, kā arī konstatējot, ka valstī izveidotais mehānisms, kas paredz atbrīvot bērnus no samaksas par aizstāvja palīdzību, pamatojoties uz viņa mantisko stāvokli, nedarbojas pietiekami efektīvi, tiesībsargs vērsīsies Tieslietu ministrijā ar lūgumu izvērtēt KPL regulējuma maiņu, nosakot nepilngadīgām personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, tiesības visos gadījumos saņemt juridisko palīdzību bez maksas, to sedzot no valsts budžeta līdzekļiem.

6.5. Vecāku domstarpību izšķiršana nodokļa atvieglojumu piemērošanā

Pārskata periodā vairāki vecāki vērsās Tiesībsarga birojā ar lūgumu sniegt informāciju par tiesisko regulējumu vecāku domstarpību par nodokļa atvieglojumu piemērošanu izšķiršanai. Tika ierosināta pārbaudes lieta par iespējamām trūkumiem tiesību aktos attiecībā uz iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumu piemērošanu par apgādībā esošu bērnu.

Nemot vērā, ka valsts politika ir vērsta uz neapliekamā minimuma par apgādībā esošām personām paaugstināšanu un līdz ar to nodokļa atvieglojuma nozīmīgums pieaug, pieaug arī vecāku domstarpību rašanās iespējamība par nodokļa atvieglojuma piemērošanu. Īpaši aktuāls šis jautājums ir gadījumos, kad vecāki dzīvo šķirti un pastāv abu vecāku kopīga aizgādība.

Saskaņā ar likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 13.panta pirmās daļas 1.punktu par nepilngadīga bērna uzturēšanu nodokļa atvieglojumi ir paredzēti vienam no apgādniekiem. Tā paša panta 3.¹ un 3.²punktā ir noteikti gadījumi, kad atvieglojumu piemēro konkrēti noteiktam vienam no abiem vecākiem:

„3.¹ Atvieglojumu par tāda nepilngadīga bērna uzturēšanu, par kuru tiek veiktas uzturlīdzekļu izmaksas no Uzturlīdzekļu garantiju fonda, piemēro tam nodokļa maksātājam, kuram Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācija izmaksā uzturlīdzekļus par šo bērnu.

3.² Atvieglojumu par nepilngadīga bērna uzturēšanu piemēro tam nodokļa maksātājam, kuram uz vecāku vienošanās vai tiesas nolēmuma pamata ir nodibināta viena vecāka atsevišķa aizgādība.”

Pārējos gadījumos, kad uzturlīdzekļu izmaksa netiek veikta no Uzturlīdzekļu garantiju fonda vai bērns nav viena no vecākiem atsevišķā aizgādībā, atvieglojumu piemēro saskaņā ar vecāku vienošanos.

Ņemot vērā, ka domstarpības par nodokļa atvieglojuma piemērošanu izriet no aizgādības tiesībām (nodokli piemēro par apgādībā esošu bērnu, savukārt pienākums gādāt par bērna uzturēšanu izriet no aizgādības tiesībām), tiesībsarga ieskatā, vecāku domstarpības minētajā jautājumā izšķiramas saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 19.panta otro daļu: „Bāriņtiesa izšķir vecāku domstarpības bērna aprūpes un aizgādības jautājumos (izņemot domstarpības par bērna dzīvesvietas noteikšanu) un, ja nepieciešams, pieņem lēmumu”.

Bāriņtiesas lēmums par nodokļa atvieglojuma piemērošanu pēc attiecīgu grozījumu izdarīšanas likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 13.pantā būtu par pamatu atvieglojumu piemērošanai.

Tiesībsargs veicināja attiecīgu grozījumu pieņemšanu likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”. Grozījumi papildina 13.panta 3.² daļu ar teikumu šādā redakcijā: „Ja vecāki kopīgi īsteno aizgādību un savstarpēji nevar vienoties par to, kuram no viņiem pienākas atvieglojums par apgādībā esošu personu, atvieglojumu par apgādībā esošu personu piemēro tam nodokļu maksātājam – vecākam, kurš norādīts bāriņtiesas lēmuma par vecāku domstarpību izšķiršanu rezolutīvajā daļā.”⁴⁴

6.6. Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra bērna tiesību jomā

2013.gadā pētījuma ietvaros visaptveroši tika veikta pieejamās ECT prakses analīze bērnu tiesību jomā. Kopumā tika izpētīti 42 ECT nolēmumi lietās par tiesībām uz dzīvību, spīdzināšanas aizliegumu, verdzības un piespiedu darba aizliegumu,

⁴⁴ Grozījumi likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”, pieņemti 2013.gada 6.novembrī, bet stājās spēkā 2014.gada 1.janvārī.

tiesībām uz brīvību un drošību, lietas taisnīgu izskatīšanu, privāto un ģimenes dzīvi, efektīvu aizsardzības nodrošinājumu, izglītību, kā arī diskriminācijas aizliegumu. Par katru ECT nolēmumu tika sastādīts kopsavilkums, kas uzskatāmi ir noformēts tabulā⁴⁵.

Analizējot ECT nolēmumus, tika likts uzsvars uz lietas faktiskajiem apstākļiem, būtiskākajiem tiesas novērtējumiem un secinājumiem, kā arī tās praksē izveidotiem principiem.

Lielākā daļa izpētīto ECT nolēmumu – 26 – ir par tiesībām uz privāto un ģimenes dzīvi. Pētot lietas, kurās ir iespējami ECPAK 8.panta pārkāpumi, tika skatīti tādi ANO Konvencijā par bērna tiesībām ietvertie principi un tiesības kā bērna tiesību prioritāte, saskarsmes tiesības, tiesības uz ģimenes atkalapvienošanos, patvaļīgas vai nelikumīgas iejaukšanās bērnu tiesību realizēšanā uz personisko dzīvi aizliegums, kā arī aizsardzība no visa veida vardarbības un tiesības uz pienācīgu dzīves līmeni.

Visvairāk lietu, kas ir saistītas ar tiesībām uz privāto un ģimenes dzīvi, ir par bērnu un vecāku saskarsmes tiesībām un viņu tiesībām uz ģimenes atkalapvienošanos. Izskatot šo lietu kategoriju, ECT vairākkārt ir atzinusi, ka tikai ārkārtas situācijas ļauj pilnīgi pārtraukt saskarsmi starp bērnu un vecākiem un iejaukšanās var tikt attaisnota, ja ir pamatota ar sevišķi svarīgiem apstākļiem, kuru mērķis ir bērna vislabāko interešu aizsardzība.

Ikvienam bērnam ir tiesības uz to, ka par viņu rūpējas vecāki. Ja bērns ir ievietots ārpusģimenes aprūpē, tas nenozīmē, ka ģimenes attiecības ir neatgriezeniski izbeigtas. Parasti bērna ievietošanai ārpusģimenes aprūpē ir jābūt pagaidu raksturam, kas jāpārtrauc uzreiz, kad to pieļauj apstākļi. Kamēr bērns ir ievietots ārpusģimenes aprūpē, jādara viss nepieciešamais, kas veicina ģimenes atkalapvienošanos.

Pirms bērnu izņemšanas no ģimenes, valstij ir pienākums uzmanīgi izvērtēt iespēju piemērot alternatīvus līdzekļus un to ietekmi uz vecākiem un bērniem.

Vecāku un bērnu savstarpējā klātbūtne ir būtisks ģimenes dzīves elements. Savukārt, ja vecākiem un bērniem nav nodrošināta iespēja satikties, tas negatīvi ietekmē viņu attiecības un neveicina ģimenes atkalapvienošanos.

ECT praksē konstatēti iemesli, kuri paši par sevi neattaisno tāda līdzekļa piemērošanu kā bērna šķiršana no bioloģiskiem vecākiem. Piemēram, ja bērns var tikt ievietots viņa attīstībai labvēlīgākā vidē; vienam no bērna vecākiem ir garīgā vai

⁴⁵ Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/content/ECT_prakse_bernu_tiesibu_joma_2013.pdf

intelektuālā rakstura traucējumi; ģimene piedzīvo ekonomiskās un sociālās grūtības, bet alternatīvie palīdzības līdzekļi netika sniegti; sadarbības trūkums no vecāku puses; ilgu laika periodu ģimenē pastāvēja briesmas, bet ir iespējams uz klausīt vecākus un apspriest alternatīvo līdzekļu nepieciešamību.

Svarīgi, lai bērna šķiršana no ģimenes tiktu balstīta gan uz būtiskiem, gan pietiekamiem iemesliem; pamatota ar neatkarīgu ekspertu atzinumiem; būtu uz klausīts bērna viedoklis; pirms bērna izņemšanas grūtībās nonākušai ģimenei tiktu sniegta finansiāla un sociāla palīdzība.

Daudzās lietās ECT balstās uz iepriekš minētajām atziņām, kas liecina par tās viennozīmīgu nostāju jautājumos, kas ir saistīti ar bērnu un vecāku saskarsmes tiesībām un tiesībām uz ģimenes dzīvi.

II Pilsoniskās un politiskās tiesības

Pilsonisko un politisko tiesību nodaļā (turpmāk – PPTN) 2013.gadā kopā tika saņemti 1 524 iesniegumi. Līdzīgi kā iepriekšējos gados, lielākais iesniegumu skaits ir saņemts no ieslodzītām personām par dažādām ar soda izpildi saistītām tēmām. Īpaša uzmanība 2013.gadā tika veltīta personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšanai.

1. Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšana

1.1. Ziņojums par sistēmiskiem trūkumiem valsts sociālās aprūpes centros

2013.gada februārī Saeimai un Labklājības ministrijai tika nosūtīts ziņojums⁴⁶ par sistēmiskiem trūkumiem valsts sociālās aprūpes centros (turpmāk – VSAC), kurā ietverti secinājumi par vairāku gadu garumā konstatēto, kā arī ieteikumi trūkumu novēršanai.

Kā būtiskākais tika norādīts sabiedrībā balstītu jeb alternatīvo sociālās aprūpes pakalpojumu trūkums, kuru nepieciešamību nozares ministrija dažādos politikas plānošanas dokumentos iekļāvusi jau kopš 1997.gada. Tolaik kā vieni no svarīgākajiem virzieniem, lai nodrošinātu sociālās aprūpes pakalpojumu attīstību, tika noteikta finansēšanas princips „nauda seko klientam” ieviešana un sociālās palīdzības pakalpojumu nodošana pašvaldībām. Tomēr joprojām VSAC tiek finansēti vienīgi no valsts budžeta, nav ieviesti iepriekš minētie finansēšanas principi un alternatīvie sociālās aprūpes pakalpojumi ir ļoti mazattīstīti.

Pašlaik Latvijā sociālo pakalpojumu nodrošinājums neatbilst personu ar garīga rakstura traucējumiem vajadzībām, sabiedrībā balstītie alternatīvie pakalpojumi ir pieejami nelielam interesentu skaitam. Rezultātā daudzos gadījumos personas ar garīga rakstura traucējumiem ir spiestas izvēlēties aprūpi ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas iestādēs.

⁴⁶ Tiesībsarga ziņojums par Valsts sociālās aprūpes centriem pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/files/zinojums_par_vsac_-_kopsavilkums_gala.pdf

Daudzi VSAC klienti vēlētos un arī spētu dzīvot sabiedrībā, ja viņiem būtu nodrošināts atbalsts dzīvesvietā. Tomēr vairums apmeklēto VSAC ir paplašinājušies, un deinstitucionalizācijas centieni ir bijuši ierobežoti vai arī nav bijis vispār.

Attiecībā uz apstākļiem, kādos atrodas VSAC iemītnieki, tika sniegtas šādas būtiskākās rekomendācijas:

- Nodrošināt klientiem nepieciešamos apstākļus, lai tie varētu saturīgi pavadīt laiku, kā arī iespēju atbilstoši katra funkcionālajam stāvoklim apgūt nepieciešamās sadzīves un pašaprūpes iemaņas, nodrošināt aktivitātes, ņemot vērā viņu prasmes un spējas.
- Nodrošināt VSAC dzīvojošajiem klientiem lielāku dzīvojamo platību, kā arī katrā istabā izmitināt iespējami maz klientu.
- Nodrošināt VSAC ierīkoto izolācijas telpu atbilstību visām nepieciešamajām higiēnas prasībām, tai skaitā paredzot klientiem tualetes pieejamību jebkurā brīdī.

Saistībā ar tiesību uz brīvību ierobežojumu tika ieteikts:

- Pārskatīt to personu statusu, kuras VSAC iestājās, būdamas rīcībnespējīgas, un kuru vietā piekrišanu pakalpojumu saņemšanai ir sniedzis aizgādnieks.
- VSAC līgumus ar klientiem sastādīt vienkāršākā valodā, izvairoties no sarežģītas juridiskās terminoloģijas, vai arī kā pielikumu līgumam pievienot tā „tulkojumu” klientiem vieglāk saprotamākā valodas izteiksmē.
- Mainīt praksi, kad klientiem tiek ierobežota un pat liegta brīvība īslaicīgi atstāt VSAC teritoriju. Gadījumos, ja pastāv objektīvi iemesli liegt klientiem šādu brīvību, būtu nepieciešams pārskatīt VSAC klientu tiesisko statusu.

Pieaicinot kvalificētu psihiatri L.Jorenu, pārbaudes vizīšu ietvaros tika vērtēta arī veselības aprūpes pieejamība VSAC klientiem un tās kvalitāte. Konstatēts, ka liela daļa klientu saņem ievērojamas zāļu devas, bieži sastopama vienlaicīga daudzu medikamentu lietošana, turklāt vairumā gadījumu alternatīvas aprūpes metodes tiek aizstātas ar medikamentiem.

Tādējādi klienti vienlaikus saņem vairākus medikamentus un lielās devās. Daudziem klientiem, kas saņem šādas medikamentu kombinācijas, tās nav atbilstošas noteikto traucējumu ārstēšanas vadlīnijām.

Tāpat tika secināts, ka daudzos gadījumos medikamenti tiek nozīmēti, lai kontrolētu VSAC klientu uzvedību. Tika konstatēts, ka vajadzību pēc šādiem līdzekļiem lielā mērā varētu samazināt, ja VSAC piedāvātu klientiem viņu vajadzībām atbilstošas nodarbības un aprūpi. Tas nozīmē, ka pašreiz VSAC klienti daudzos gadījumos saņem tik lielu zāļu devu un tiek izolēti tikai tāpēc, ka trūkst mērķtiecīgu nodarbību un pilnvērtīga rehabilitācijas procesa.

Tiesībsarga ziņojumā norādīts, ka vairākiem klientiem, kas mēdz zāles nenorīt un noslēpt, medikamenti tomēr tiek „iemānīti” – šķīdinātā veidā. Šāda prakse liecina, ka vairāki klienti saņem ārstniecību pret savu gribu, un tas ir pretlikumīgi. Tikai ar tiesas lēmumu var veikt ārstniecību bez personas piekrišanas un arī – vienīgi psihoneiroloģiskajā slimnīcā.

Ņemot vērā minētos faktus, tiesībsargs ieteica nodrošināt, lai no klientiem, cik iespējams, tiktu saņemta informācija piekrišana ārstniecības procesam, kas viņiem tiek piedāvāta, saņemot pakalpojumus VSAC.

Tāpat ir jānodrošina, lai klientiem, kuriem tiek piemērota regulāra ārstēšana, tiktu sastādīti individuāli ārstēšanas plāni. Turklāt jāpārskata arī VSAC statuss, jo faktiski tajos atrodas liels skaits klientu ar garīgās veselības traucējumiem, un praksē VSAC lielā mērā jau nodarbojas ar veselības aprūpes pakalpojumu nodrošināšanu. Būtu arī jānodrošina atsevišķa slimības vēstures dokumentācijas ieviešana katram klientam.

Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumu uzturēšanās ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā tiek nodrošināta personai, kura vecuma vai veselības stāvokļa dēļ nespēj sevi aprūpēt. Attiecīgi likums sniedz šādu sociālās rehabilitācijas definīciju: „*Sociālās rehabilitācijas pakalpojums ir pasākumu kopums, kas vērsts uz sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu vai uzlabošanu, lai nodrošinātu sociālā statusa atgūšanu un iekļaušanos sabiedrībā*”.

Konstatēts, ka VSAC darbiniekiem nereti ir tāda izpratne, ka institūcijās sniegtās sociālās rehabilitācijas mērķis nav klientu sagatavošana dzīvei sabiedrībā, bet gan vienīgi sociālā aprūpe, kas nav vērsta uz šo cilvēku nonākšanu atpakaļ sabiedrībā.

Labklājības ministrija pēc saņemtā tiesībsarga ziņojuma atzina, ka daļu no konstatētajiem trūkumiem iespējams novērst dažu mēnešu laikā, tomēr būtiskiem uzlabojumiem ir nepieciešams ilgāks laiks un finanšu ieguldījumi, kā arī

nepieciešama sistēmiska Labklājības un Veselības ministrijas (turpmāk – VM) sadarbība un valdības atbalsts kopumā.

Tiesībsarga biroja darbinieki arī šogad turpināja vizītes VSAC, lai konstatētu, vai tiek ņemtas vērā izteiktās rekomendācijas, secinot, ka pēc ziņojuma atsevišķos jautājumos situācija ir uzlabojusies. Piemēram, klientiem, kuri lieto zāles „Leponexs”, tiek veiktas asins analīzes.

Reaģējot uz tiesībsarga ziņojumā norādītajiem pārkāpumiem VSAC veselības aprūpes jomā, labklājības ministre 2013.gada 28.februārī iesniegumā Veselības inspekcijai (turpmāk – VI) lūdza pārbaudīt VSAC, lai noskaidrotu, vai ārstniecības personas pamatoti ir noteikušas ārstniecības kursu VSAC klientiem un regulāri ir sekojušas pacientu veselības stāvokļa izmaiņām, attiecīgi koriģējušas zāļu lietošanu, vai, nozīmējot ārstniecības kursu, nav vērojamas ķīmiskās ierobežošanas pazīmes.

VI eksperti gandrīz katrā no apmeklētajām filiālēm konstatēja virkni pārkāpumu, taču nolēma atteikt uzsākt administratīvā pārkāpuma lietvedību. Lai pārbaudītu, vai šāda rīcība nav pretrunā ar valsts pienākumu nodrošināt efektīvi veiktu veselības aprūpes kontroli, Tiesībsarga biroja darbinieki veica pārbaudes atsevišķos VSAC, kurus bija apmeklējusi arī VI ekspertu komisija. Īpašu uzmanību pievērta tieši psihiatru darbam, kā rezultātā atkārtoti konstatēja virkni pārkāpumu šo speciālistu darbībā, un par to atsevišķā ziņojumā tika informēta VM un VI, lūdzot izvērtēt konkrētu psihiatru rīcības tiesiskumu un sniegto pakalpojumu kvalitāti.

No tiesībām uz veselību izriet valsts pienākums veikt pasākumus, kas nepieciešami cilvēka veselības aizsardzībai, tostarp nodrošināt, ka valstī tiek efektīvi veikta veselības aprūpes kvalitātes kontrole.

Apzinoties, ka liela daļa VSAC klientu veselības stāvokļa dēļ nespēj aizsargāt savas tiesības, tiesībsargs uzskata, ka atbildīgajām amatpersonām, kuru rīcībā nonāk informācija par ārstniecības personu neprofesionālu rīcību, nekavējoties jāreaģē, jo tikai tādā veidā varēs izskaust ārstniecības personu bezatbildīgo rīcību un pasargāt mazaizsargātās personas no cilvēktiesību pārkāpumiem.

1.2. Problemātika Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma piemērošanā

2012.gada 22.decembrī spēkā stājās grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 28.panta trešajā daļā, kas nosaka: „Šā panta otrajā daļā

minētajos gadījumos lēmumu par pakalpojuma sniegšanas pārtraukšanu pieņem attiecīgās institūcijas vadītājs, informējot par to pašvaldību, kuras administratīvajā teritorijā persona dzīvojusi pirms iestāšanās institūcijā. Ja nav noskaidrojama administratīvā teritorija, kurā persona dzīvojusi pirms iestāšanās institūcijā, tiek informēta pašvaldība, kuras administratīvajā teritorijā ir personas pēdējā konstatējamā atrašanās vieta. Pašvaldībai ir pienākums nodrošināt attiecīgajai personai izmitināšanu, ja šai personai nav iespējams likumā noteiktajā kārtībā iemītināties agrāk aizņemtajā dzīvojamā telpā”.

Arī tiesībsargs veicināja tādu grozījumu pieņemšanu, kas normatīvajos aktos paredz obligātu kritēriju – pašvaldības pienākumu nodrošināt personai dzīvesvietu situācijās, kad persona lūdz pārtraukt valsts nodrošināto ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju pakalpojumu. To mērķis bija novērst iespējamus cilvēktiesību pārkāpumus, kas saistīti ar personas tiesību uz brīvību nepamatotiem ierobežojumiem, papildus norādot, ka ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 19.pants nosaka: „Šīs konvencijas dalībvalstis atzīst, ka visām personām ar invaliditāti ir vienlīdzīgas tiesības dzīvot sabiedrībā ar tādu pašu izvēles brīvību kā citiem cilvēkiem, un veic efektīvus un atbilstošus pasākumus, lai atvieglotu personām ar invaliditāti šo tiesību izmantošanu un pilnīgu iekļaušanos un līdzdalību sabiedrības dzīvē, tostarp nodrošinot, ka personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem ir iespējas izvēlēties dzīvesvietu un to, kur un ar ko tās dzīvo, un ka tām neliek dzīvot kādos noteiktos apstākļos.”

2013.gada pavasarī tiesībsargs saņēma informāciju, ka attiecībā uz vairākiem valsts sociālo aprūpes institūciju klientiem ir tikuši pieņemti lēmumi par ilgstošā sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas pakalpojuma pārtraukšanu, pienācīgā kārtā par to neinformējot pašvaldību un nesniedzot tai informāciju par to, kādi pakalpojumi konkrētajam klientam būtu nodrošināmi dzīvesvietā. Turklāt klienti ir tikuši nogādāti pašvaldībā, nesaņemot atbildi, ka dzīvesvieta viņiem tiek nodrošināta.

Ievērojot to, ka šādi fakti no cilvēktiesību aspekta ir vērtējami kā satraucoši, tiesībsargs nekavējoties lūdza Labklājības ministriju:

1) apzināt visus gadījumus (sākot ar 2013.gada 1.janvāri), kad VSAC un to filiāļu klienti ir izteikuši vēlmi dzīvot sabiedrībā un kāda ir bijusi centru tālāka rīcība (vai ir veikts klienta vajadzību un nepieciešamo pakalpojumu izvērtējums),

kāda ir bijusi sadarbība ar pašvaldībām un kur klients ir nonācis (vai viņam ir nodrošināts mājoklis, vai ticis ievietots pašvaldības aprūpes institūcijā u.c.);

2) izvērtēt, vai visos gadījumos ir ievērota 2008.gada 21.aprīļa MK noteikumos Nr.288 „Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības saņemšanas kārtība” noteiktā kārtība, kādā personai pārtraucama/izbeidzama ilgstošas sociālās aprūpes pakalpojuma sniegšana;

3) veikt atbilstošus preventīvus pasākumus, lai, lemjot jautājumu par ilgstošā sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas pakalpojuma pārtraukšanu klientiem, tiktu ievērotas viņu tiesības un intereses.

Papildu tiesībsargs vērsa Labklājības ministrijas uzmanību uz to, ka Eiropas Padomes cilvēktiesību komisārs savā 2012.gada 13.marta ziņojumā „Par personu ar invaliditāti tiesībām uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā” ir norādījis, ka „*arī tad, ja personai ar invaliditāti tiek izvēlēta dzīvesvieta, kura fiziski atrodas sabiedrībā, ir jāņem vērā dažādi citi faktori: gan mājokļa fiziskais lielums un struktūra, gan arī iespējas izvēlēties, pakalpojumu sniedzēju nodrošinātā kvalitāte un attieksme, reālā sociālās vides pieejamība un atbalsta un piekļuves atbilstība.*”⁴⁷ To, cik lielā mērā persona tiek iekļauta sabiedrībā un kāda ir tās līdzdalības pakāpe, nosaka ne vien ar dzīvesvietu saistīti pakalpojumi, bet arī veids, kādā tiek sniegti visi citi ar tiesībām dzīvot sabiedrībā saistīti pakalpojumi.”⁴⁸

Jau iepriekšējos ziņojumos Eiropas Padomes cilvēktiesību komisārs ir brīdinājis, ka nav atļauti nekādi pasākumi, kas varētu pārtraukt personas rehabilitāciju vai apdraudēt šīs personas veselību vai tiesībspēju.⁴⁹

Labklājības ministrija apzināja klientu skaitu, kuri laikā no 2013.gada 1.janvāra līdz 2013.gada 20.maijam bija vērsušies ar iesniegumu par vēlmi uzsākt patstāvīgu dzīvi, un tiesībsargam norādīja uz vairākiem būtiskiem aspektiem, kas apgrūtina minēto tiesību nodrošināšanu.

Kā galvenā problēma tika minēta tas, ka personas, kuras izstājas no ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas, likumā „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” nav noteiktas kā iedzīvotāju grupa, kas būtu nodrošināma ar pašvaldības dzīvojamo platību neatliekami vai pirmām kārtām. Nav noteikts konkrēts

⁴⁷ Eiropas Padomes cilvēktiesību komisāra 2012.gada 13.marta ziņojums „Personu ar invaliditāti tiesības uz neatkarīgu dzīvi un iekļaušanu sabiedrībā”, 1.3.5.punkts.

⁴⁸ Turpat, 3.2.2.punkts.

⁴⁹ Hammarbergs T. Recommendation of the Commissioner for Human Rights on the implementation of the right to housing. 30.06.2009., COomm DH (2009)5.

termiņš, kādā pašvaldībai ir jānodrošina persona ar dzīvojamo platību. Ņemot vērā, ka personas tiesības atgriezties savā pašvaldībā (tiesības izvēlēties dzīvesvietu) nevar tik ierobežotas, tika norādīts, ka iespējas realizēt šīs tiesības ir atkarīgas no konkrētas pašvaldības ekonomiskā stāvokļa, infrastruktūras un budžeta.

Lai risinātu vienu no šīm problēmām, tiesībsargs 2013.gada jūlijā vērsās Saeimas Valsts pārvaldes un pašvaldību lietu komisijā ar priekšlikumu veikt grozījumus likumā „Par palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā” un likumā „Par sociālajiem dzīvokļiem un sociālajām dzīvojamām mājām”, lai neierobežotu to personu ar invaliditāti tiesības dzīvot sabiedrībā, kuras pārtrauc saņemt ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas pakalpojumu.

Savukārt, lai objektīvi analizētu iespējamos riskus un sniegtu priekšlikumus, tiesībsargs papildus analizēja 15 klientu situācijas, kuri bija pārtraukuši ilgstošā sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas pakalpojuma saņemšanu un atgriezās dzīvei sabiedrībā.

Apkopotā informācija viennozīmīgi norādīja uz to, ka informācijas apmaiņa starp VSAC un pašvaldību atbildīgajām institūcijām ir vairāk nekā nepietiekama, lai nodrošinātu klientam ar smagiem garīga rakstura traucējumiem pakalpojumu pēctecību pašvaldībā. Atsevišķos gadījumos informācija pašvaldībai vispār netika sniegta. Tika konstatēts, ka vairākos gadījumos, lai arī pašvaldības bija sniegušas noraidošas atbildes par dzīvojamās platības nodrošināšanu, personas bez iepriekšēja brīdinājuma tika nogādātas pašvaldībā.

Pašvaldību rīcība identificētajās situācijās bijusi atšķirīga – atsevišķas pašvaldības darījušas visu iespējamo, lai nodrošinātu personu ar pajumti un sniegtu nepieciešamo atbalstu, bet atsevišķos gadījumos personām tika piedāvāti tikai patversmes pakalpojumi.

Tiesībsargs norādīja, ka attiecībā uz personām ar smagiem garīga rakstura traucējumiem, kuras vēlas izstāties no VSAC uz personīgā iesnieguma pamata, atbilstoši Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 28.panta otrās daļas 3.punktam automātiska pakalpojuma pārtraukšana, pilnvērtīgi nesadarbojoties ar pašvaldību atbildīgajām iestādēm, nav atbalstāma, kā arī šāda prakse nav cilvēktiesībām atbilstoša.

Atbilstoši Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām VSAC klienti ir pieskaitāmi mazaizsargāto personu grupai, un valsts kopumā ir atbildīga par šo

personu tiesību nodrošināšanu un ievērošanu, tām sākot patstāvīgu dzīvi sabiedrībā. Konvencijas 19.pantā nostiprinātās tiesības uz patstāvīgu dzīvesveidu un iekļaušanu sabiedrībā balstās uz trim galvenajiem kritērijiem: izvēle, pieejami atbalsta pakalpojumi un tāda pati sociālo pakalpojumu un objektu pieejamība un atbilstība, kāda ir citiem sabiedrības locekļiem.

Tiesībsargs norādīja, ka pastāvošā prakse neatbilst Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta piektajā daļā nostiprinātajam labas pārvaldības principam, kas sevī ietver atklātību pret privātpersonu un sabiedrību, datu aizsardzību, taisnīgu procedūru īstenošanu saprātīgā laikā un citus noteikumus, kuru mērķis ir panākt, lai valsts pārvalde ievērotu privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses.

Savus secinājumus ar aicinājumu izstrādāt konkrētas vadlīnijas vai grozīt un precizēt normatīvo regulējumu tiesībsargs nosūtīja Labklājības ministrijai. Papildus tiesībsargs lūdza pārbaudīt atsevišķus gadījumus, kad personas pēc pakalpojuma pārtraukšanas aprūpes institūcijā tika nogādātas pašvaldībā, bet, nesaņēmušas nepieciešamo atbalstu, vēlāk tika atrastas mirušas. Tiesībsargs arī 2014.gadā turpinās sekot identificēto problēmu piedāvātajiem risinājumiem.

1.3. Tiesību aktu pilnveidošana psihiatrijas jomā

Ņemot vērā to, ka iepriekšējos gados Veselības ministrija (turpmāk – VM) izvairījās risināt jautājumu saistībā ar normatīvā regulējuma trūkumiem psihiatrijas jomā, 2013.gada 12.martā tiesībsargs vērsās pie Ministru prezidenta. Vēstulē Ministru prezidentam tika norādīts, ka ilgstoši viena no problēmām garīgās veselības jomā ir nesakārtotā normatīvā bāze. Lai arī pēdējo gadu laikā atsevišķas lietas ir uzlabotas, piemēram, izdarot grozījumus Ārstniecības likumā, kas attiecas uz personas piespiedu ievietošanu psihoneiroloģiskajā slimnīcā, tomēr daudzas lietas joprojām nav noregulētas, tādējādi radot cilvēktiesību pārkāpumus. Piemēram, psihoneiroloģiskajās slimnīcās, kur notiek piespiedu ārstēšana, tiek lietoti vairāki piespiedu līdzekļi un arī ierobežotas personu tiesības uz privāto dzīvi, tomēr normatīvā regulējuma tam faktiski nav – ierobežojumus nosaka iestādes iekšējās kārtības noteikumi.

Atbildot uz Tiesībsarga vēstuli, Ministru prezidents norādīja uz VM izstrādātajām pamatnostādnēm "Iedzīvotāju garīgās veselības uzlabošana 2009.–2014.gadā", kurās tika arī plānota viena aktivitāte saistībā ar normatīvā regulējuma

izstrādi. Proti, 2014.gada otrajā ceturksnī ir paredzēts izvērtēt Psihiatriskās palīdzības likumprojekta izstrādes nepieciešamību.

Tiesībsarga ieskatā, nav pieņemami noteikt tik nesamērīgi ilgu termiņu šādam izvērtējumam, ņemot vērā, ka piespiedu ārstēšanā psihoneiroloģiskajās slimnīcās atrodas daudz cilvēku un attiecībā uz viņiem ik dienu tiek piemēroti cilvēktiesību ierobežojumi. Tātad katru dienu šajās iestādēs notiek cilvēktiesību pārkāpumi, jo nav izstrādāts normatīvais regulējums. Tas ir nepieciešams nekavējoši. Turklāt no minēto pamatnostādņu izpildes plāna apraksta vispār neizriet nolūks patiesi izstrādāt likumprojektu.

Atšķirībā no personām, kuras atrodas piespiedu ārstēšanā, citām personām, kas atrodas slēgta tipa iestādēs, ir noteikts ļoti detalizēts normatīvais regulējums attiecībā uz ierobežojumiem, kuri var tikt piemēroti, atrodoties brīvības atņemšanas iestādē.

Ievērojot normatīvā regulējuma izstrādes neatliekamību, tiesībsargs 2013.gada 5.jūnijā organizēja tikšanos ar VM. Tās laikā tika panākta vienošanās, ka VM divu mēnešu laikā izstrādās sākotnējo variantu likumprojektam, kurā tiktu regulēti jautājumi saistībā ar cilvēktiesību ierobežojumiem psihoneiroloģiskajās slimnīcās. Tā rezultātā tapa likumprojekts „Grozījumi Ārstniecības likumā”, un tiesībsargs 2013.gada novembrī VM arī sniedza konkrētus priekšlikumus izstrādātā projekta pilnveidei.

1.4. Cilvēktiesību ievērošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās

Ņemot vērā šīs tēmas aktualitāti, cilvēktiesību ievērošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās bija arī viena no tiesībsarga ikgadējās konferences tēmām, par kuru diskutēja jomas profesionāļi. Konferences ietvaros Tiesībsarga biroja PPTN vadītāja vietniece G.Bruņeniece plašākai sabiedrībai prezentēja Tiesībsarga biroja pētījumu „Pacientu cilvēktiesības, atrodoties psihoneiroloģiskajā slimnīcā⁵⁰”; Latvijas psihiatru asociācijas prezidents E.Tērauds referēja par psihiatra lomu stacionārās ārstēšanas procesā; savukārt resursu centra cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem „Zelda” direktore I.Leimane-Veldmeijere iepazīstināja ar EP Spīdzināšanas novēršanas komitejas ziņojumiem un ECT praksi, izskatot sūdzības par cilvēktiesību ierobežojumiem psihoneiroloģiskajās iestādēs.

⁵⁰ Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/img/content/pacientu_tiesibas_psihiatrijas_slimnica_2012.pdf

Zvērināts advokāts E.Endzelis konferencē analizēja Latvijas psihiatrisko slimnīcu pacientiem pieejamos tiesību aizsardzības mehānismus un to efektivitāti, sniedzot arī savus priekšlikumus situācijas uzlabošanai. Nobeigumā VM parlamentārā sekretāre L.Cipule informēja par izstrādāto likumprojektu, kas paredz būtiskus grozījumus Ārstniecības likumā saistībā ar cilvēktiesību ierobežojumiem psihoneiroloģiskajās slimnīcās.

1.5. Jaunais rīcībspējas ierobežošanas regulējums

2013.gada 1.janvārī beidzot stājās spēkā jaunais rīcībspējas ierobežošanas regulējums, kas, lai arī pilnībā neatbilst cilvēktiesībām, tomēr būtiski uzlabo situāciju šajā jomā. Saskaņā ar jauno regulējumu vairs nevar atņemt rīcībspēju pilnībā un ierobežot personas personiskās nemantiskās tiesības. Savukārt attiecībā uz mantiskiem jautājumiem pastāv dažādi risinājumi:

1. Jebkura persona jebkurā savas dzīves posmā var izsniegt nākotnes pilnvarojumu, paredzot, ka konkrēta persona vai personu grupa nākotnē var pieņemt lēmumu par pilnvaras izdevējam svarīgiem jautājumiem, ja viņš pats nespēs rīkoties vai paust savu gribu veselības traucējumu, tajā skaitā arī garīgu traucējumu dēļ (šie grozījumi stājās spēkā 2013. gada 1.jūnijā).

2. Personai netiek ierobežota rīcībspēja, bet iecelts pagaidu aizgādnis uz termiņu, kas nav ilgāks par diviem gadiem. Šādu risinājumu var piemērot, ja personai ir tāds veselības stāvoklis, ka tā nespēj komunicēt un paust savu gribu, bet ir nepieciešams nodrošināt viņas interešu un tiesību aizsardzību. Šāds risinājums būs iespējams, ja:

- a) tas steidzami nepieciešams personas interesēs;
- b) traucējumi ir pārejoši;
- c) persona ar savu aktīvo darbību nespēj radīt sev kaitējumu.

3. Personai var ierobežot rīcībspēju daļēji un iecelt aizgādni. Rīcībspēju var ierobežot tikai noteiktās jomās, piemēram, par finanšu jautājumiem un tiesībām pārvaldīt savu mantu. Pilnas rīcībspējas ierobežošana vairs nav iespējama.

Ieceļot aizgādni, tiesai ir pienākums sākotnēji noteikt, kādās jomās aizgādnis un aizgādņībā esošā persona rīkojas kopā, un tikai pēc tam, kādās jomās aizgādnis būs tiesīgs rīkoties atsevišķi.

Pati persona var lūgt pārskatīt savu rīcībspēju, turklāt arī likums uzliek par pienākumu rīcībspējas ierobežojumu periodiski pārskatīt.

Tiesībsarga birojs 2013.gadā aktīvi iesaistījās arī apmācību procesā par jauno regulējumu, gan uzstājoties Tieslietu ministrijas rīkotajā konferencē, gan lasot lekcijas Tiesnešu mācību centrā.

2. Privātās dzīves aizsardzības efektivitāte

2.1. Personvārdu atveide

Turpinot ar 2012.gadā veikto pētījumu „Personvārdu rakstība un cilvēktiesības” aizsākto tēmu par personvārdu atveidi saistībā ar personas tiesībām uz privāto un ģimenes dzīvi, 2013.gada decembrī personvārdu atveidei cilvēktiesību kontekstā tika veltīta atsevišķa diskusija tiesībsarga ikgadējās konferences ietvaros. Tēma tika iekļauta konferencē apskatāmo jautājumu lokā, pamatojoties uz apsvērumu, ka 2013.gadā tā joprojām bija aktuāla gan sabiedrībā, gan administratīvās tiesas praksē, gan masu medijos, gan arī Tiesībsarga birojā saņemtajos lūgumos sniegt konsultācijas šajā jautājumā.

Diskusijas dalībnieku vidū bija pārstāvji no Valsts valodas centra un Tieslietu ministrijas Dzimtsarakstu departamenta, kā arī šajā jomā praktizējoši advokāti un 2012.gadā tapušā pētījuma autori.

Diskusijas gaitā galvenais uzsvars tika likts uz personvārda atveidi personu apliecinošajos dokumentos. Kā viena no galvenajām problēmām tika minēta personvārda atveides latīņalfabētiskajā transliterācijā iekļaušana pasēs galvenajā datu lapā un ar to saistītās problēmas gan personas identifikācijā ārvalstīs, gan radniecības apstiprināšanā starp vienas ģimenes locekļiem. Tika uzsvērtas arī personvārda pārveides negatīvā ietekme uz indivīda privāto dzīvi, konkrētāk, uz personas identitāti, piederību ģimenei un dzimtai. Nepieciešamība iekļaut personvārdus valsts valodas sistēmā, kā arī valsts valodas saglabāšana un aizsardzība tika minētas kā galvenie iemesli esošā normatīvā regulējuma saglabāšanai.

Personvārda iekļaušana pasēs otrajā lappusē (datu lapā) oriģinālajā rakstībā, vienlaikus iekļaujot personvārda atveidi latīņalfabētiskajā transliterācijā pasēs trešajā lapā (t.i., faktiski samainot vietām līdzšinējo personvārda oriģinālās rakstības un transliterētās versijas izvietojumu), tika minēta kā risinājums, ko indivīds atzītu par

pieņemamu un kas vienlaikus ļautu ievērot sabiedrības intereses valsts valodas saglabšanā un aizsardzībā.

Diskusijas noslēgumā Valsts valodas centra direktors rosināja Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldi (turpmāk – PMLP) veidot darba grupu, kuras ietvaros apspriest konferencē izskanējušos priekšlikumus, tai skaitā personvārdu atveides sistēmas konkretizēšanai, vienkāršošanai un padarīšanai par individuālu saprotamāku.

2014.gada Tiesībsarga birojs plāno turpināt sekot līdzi un iesaistīties personvārdu atveides jautājumu risināšanā, īpašu uzsvāru liekot uz iespējām izvērtēt personvārda atveides un ar to saistītā cilvēktiesību ierobežojuma nepieciešamību un samērīgumu katrā individuālā gadījumā. Tiesībsarga birojs plāno sazināties ar atbildīgajām institūcijām, tai skaitā Iekšlietu ministriju un PMLP, ar priekšlikumiem rosināt diskusiju institucionālā līmenī ar mērķi pilnveidot normatīvo regulējumu personvārdu atveides jomā.

2.2. Tiesību aktu pilnveidošana videonovērošanas kontekstā

Kā viens izplatītākajiem drošības un kārtības nodrošināšanas veidiem ir kļuvusi videonovērošana. Tomēr, tā kā videonovērošanas rezultātā tiek apstrādāti personas dati, tā ierobežo personas tiesības uz privāto dzīvi.

Aktualizējot 2012.gada pētījumā „Videonovērošana kā personas tiesību uz privāto dzīvi ierobežojums un tā pieļaujamās robežas” iekļautās atziņas, Tiesībsarga birojā 2013.gadā notika diskusija ar Tieslietu ministrijas un Datu valsts inspekcijas pārstāvjiem. Diskusijas mērķis bija uzklaut nozaru ekspertu viedokli par nepieciešamību pilnveidot videonovērošanas tiesisko regulējumu.

Tikšanās laikā Tiesībsarga birojs iepazīstināja ar vairāku ES dalībvalstu likumdošanu un praksi videonovērošanas jomā, kā arī akcentēja iesniegumos saņemtās sūdzības un monitoringa vizītēs konstatēto par videonovērošanu attiecībā uz sociālo aprūpes centru klientiem, psihoneiroloģisko slimnīcu pacientiem, pedagogiem un skolēniem izglītības iestādēs, kā arī ieslodzītajām personām slēgta tipa iestādēs.

Datu valsts inspekcijas direktore S.Plūmiņa īsumā iepazīstināja ar iestādes veiktajām pārbaudēm videonovērošanas jomā un informēja, kādas problēmas ir konstatētas. Savukārt Tieslietu ministrijas pārstāve sniedza savu redzējumu par aktuālo jautājumu un tā iespējamo risinājumu.

Tikšanās laikā puses secināja, ka problēmas ir saistītas ar datu uzglabāšanas ilgumu, informēšanu par videonovērošanu u.c., jo Fizisko personu datu aizsardzības likumā ietvertas tikai vispārīgas normas par personas datu iegūšanu, apstrādi un uzglabāšanu. Tādējādi tiesiskais regulējums videonovērošanas jomā būtu pilnveidojams.

Pēc tikšanās ar Datu valsts inspekcijas un Tieslietu ministrijas pārstāvjiem Tiesībsarga birojs nosūtīja vēstuli Tieslietu ministrijai ar aicinājumu izstrādāt videonovērošanas normatīvo regulējumu speciālajos normatīvajos aktos attiecībā uz personām, kuras atrodas psihoneiroloģiskajās slimnīcās un sociālās aprūpes centros, izglītības iestādēs, kā arī slēgta tipa iestādēs. Šajā regulējumā būtu iekļaujamas tādas prasības kā pienākums informēt par videonovērošanu, iegūto datu glabāšanas termiņš, proporcionalitātes un samērīguma principa ievērošana, un citi personas datu aizsardzības principi.

2014.gadā Tiesībsarga birojs turpinās sekot līdzi šī jautājuma virzībai, iesaistoties tiesiskā regulējuma pilnveidošanas procesā.

3. Ieslodzīto personu tiesību aizsardzība slēgta tipa iestādēs

3.1. Uzturēšanās apstākļi

2013.gadā visvairāk ir saņemti iesniegumi par cilvēktiesībām neatbilstošiem uzturēšanās apstākļiem ieslodzījuma vietās. Šādi iesniegumi ir saņemti no Brasas cietumā, Rīgas Centrālcietumā, Jēkabpils cietumā un Daugavgrīvas cietumā ieslodzītajām personām.

Līdzīgi kā iepriekšējos gados, iesniedzēji izsaka sūdzības par apstākļiem dzīvojamās un karantīnas kamerās, un soda izolatoros, par lielākajiem trūkumiem norādot: pārapsūdzotība, ventilācijas trūkums, nepietiekams dabiskais apgaismojums, formāls sanitāro mezglu norobežojums, antisanitāri higiēniskie apstākļi dušas telpās un tualetēs.

Jāatzīmē, ka uzturēšanas apstākļu uzlabošanai tiesībsargs atbildīgajām iestādēm ir sniedzis rekomendācijas vairākus gadus, tomēr šāda rakstura sūdzības joprojām tiek saņemtas un situācija būtiski neuzlabojas. Interesanta tendence, ka ieslodzītie vērsas pie tiesībsarga ar lūgumu informēt par ieslodzījuma vietu apmeklējumu laikā konstatētajiem cilvēktiesību pārkāpumiem un tiesībsarga atbilde tiek izmantota administratīvajā tiesā kā pierādījums.

Tāpat ieslodzītie ir lūguši veikt pārbaudi konkrētā ieslodzījuma vietā, precīzi norādot uz problemātisko aspektu. Piemēram, 2013.gada pirmajā pusgadā tika saņemti iesniegumi par to, ka Daugavgrīvas cietuma Daugavpils nodaļas dzīvojamās kamerās ir uzstādīta videonovērošana. Ieslodzītie lūdza veikt pārbaudi un sniegt vērtējumu par šādu darbību atbilstību cilvēktiesībām. Vienlaikus iesniegumos ir uzsvērts, ka pēc tam, kad ir iesniegti pieteikumi administratīvajā tiesā par iestādes faktisko rīcību, nenodrošinot cilvēka cieņai atbilstošus ieslodzījuma apstākļus, cietumā tiek sākti kameru uzlabošanas darbi.

2013.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki ir veikuši desmit vizītes ieslodzījuma vietās. Vizīšu mērķis bija pārbaudītu individuālus ieslodzīto personu iesniegumus. Tiesībsarga biroja darbinieki ik gadu izvēlas kādu no ieslodzījuma vietām, kurā tiek īstenota vairāku dienu pārbaude. 2013.gadā šāda vizīte notika Daugavgrīvas cietumā. Tāpat arī tika noslēgta 2012.gadā uzsāktā vairāku dienu pārbaude Brasas cietumā.

Attiecībā uz sadzīves apstākļiem ieslodzījuma vietās tiesībsargs atbildīgajām institūcijām atzinumā par 2013.gada 18.–19.aprīļa vizīti Daugavgrīvas cietumā ir norādījis uz vairākiem trūkumiem. Proti, Grīvas nodaļā lielākajā daļā dzīvojamo kameru ir nepieciešams remonts, jāpievērš uzmanība dabiskajam un mākslīgajam apgaismojumam kamerās, kā arī ventilācijai. Atsevišķās kamerās bija vērojama pārapdzīvotība.

Daugavpils nodaļā pozitīvi ir novērtējami sākie remontdarbi atsevišķās otrā stāva dzīvojamās kamerās. Izremontētās kameras ir gaišās krāsās un labi iekārtotas. Sanitārais mezgls ir norobežots no pārējās telpas. Norobežojums ir pietiekami augsts un nodrošina nepieciešamo privātumu. Savukārt, apskatot atsevišķas cietuma otrā, trešā un ceturtā stāva dzīvojamās kameras (neizremontētās), bija redzams, ka sienas, grīda un griesti ir sliktā stāvoklī. Nolobījies krāsojums, un, līdzīgi kā Grīvas nodaļā, atsevišķām kamerām raksturīga nepārredzamība un pārapdzīvotība. Attiecībā uz karantīnas kamerām atkārtoti⁵¹ tika norādīts, ka ir nepieciešams nodrošināt pietiekamu dabisko apgaismojumu un ventilāciju.

Atzinumā par Brasas cietumā konstatēto būtiskākās rekomendācijas par uzlabojamiem apstākļiem ir saistītas ar dabiskā apgaismojuma trūkumu, nepietiekamu

⁵¹ Šāda rakstura rekomendācijas tiesībsargs atbildīgajām iestādēm ir sniedzis arī iepriekš –2010.gada 17.septembra vēstulē Nr.6-8/758 un 2011.gada 12.oktobra vēstulē Nr.6-8/648.

sanitārā mezgla norobežojumu un ventilāciju kamerās, tāpat ir norādīts uz nepieciešamību pievērst uzmanību ieslodzīto skaitam kamerās.

2013.gadā ir sākta arī vairāku dienu pārbaude Iļģuciema cietumā, kura tiks turpināta 2014.gadā.

3.2. Labas pārvaldības principa pārkāpumi

2013.gadā ir saņemti arī iesniegumi, kuros aktualizēti vairāki labas pārvaldības principa aspekti. Saņemti vairāki iesniegumi, ka cietuma darbinieki nakts apgaitā uzvedas skaļi, lieto necenzētus vārdus un spīdina acīs gaismu. Piemēram, šādi iesniegumi saņemti no Jelgavas un Šķirotavas cietuma.

Līdzīgi kā iepriekšējos gados, pērn ir saņemti iesniegumi par valsts valodas nelietošanu komunikācijā ar ieslodzītajiem, kuriem dzimtā ir valsts valoda. Turklāt ir darbinieki, kuri valsts valodu nepārvalda. Uz šo aspektu tiesībsargs jau 2012.gadā ir norādījis Ieslodzījuma vietu pārvaldei. 2013.gadā tika nosūtīta vēstule Valsts valodas centram par to, ka Daugavgrīvas cietuma darbinieki ar ieslodzītajiem lielākoties sarunājas krievu valodā. Valsts valodas centra pārstāvji apmeklēja Daugavgrīvas cietumu un veica valsts valodas lietojuma pārbaudi Sociālās rehabilitācijas daļas darbiniekiem. Tika konstatēts, ka valsts valodu amata un profesionālo pienākumu veikšanai nepieciešamajā apjomā nelieto divi darbinieki. Papildus informēja, ka viens no valsts valodas nelietošanas problēmu galvenajiem cēloņiem ir tas, ka Daugavpilī, it sevišķi slēgta tipa iestādē, pastāv pilnīga krievu valodas pašpietiekamība, jo vairums darbinieku un ieslodzīto ir krieviski runājošie.

Tāpat ieslodzītie ir izteikuši sūdzības par to, ka viņu iesniegumi dažādām iestādēm tiek pārlasīti vai arī viņi tiek izsaukti pie cietuma darbinieka, kurš lūdz atstāstīt vēstules saturu, vai arī saistībā tieši ar vēstuļu saturu tiek izsaukti uz pārrunām. Ir bijuši gadījumi, kad Tiesībsarga birojā uzsākta pārbaude par konkrētā iesniegumā norādītiem apstākļiem, bet tiek saņemts ieslodzītā iesniegums, ar kuru viņš atsauc iepriekš sūtītos iesniegumus, norādot, ka problēmas esot atrisinātas.

Tāpat ieslodzītie ir norādījuši, ka cietuma darbinieki pēc iepazīšanās ar ieslodzīto iesniegumu saturu citām valsts iestādēm pret viņiem ir piemērojuši represijas un veicinājuši konfliktsituācijas. Šādi iesniegumi saņemti no Jelgavas, Liepājas, Olaines un Jēkabpils cietumiem. Sūdzības par iesniegumu nenosūtīšanu uz

valsts iestādēm saņemtas no ieslodzījuma vietām, kurās ir liels ieslodzīto skaits, piemēram, Rīgas Centrālcietuma un Daugavgrīvas cietuma.

Apmeklējot Daugavgrīvas cietumu, tiesībsargs ir konstatējis, ka iesniegumu aprites sistēma ir sarežģīta un nepārredzama, tādējādi ieteicis veikt pasākumus tās vienkāršošanai un uzlabošanai. Tāpat ir saņemti iesniegumi par to, ka ieslodzītie par cietuma darbinieku rīcību ir vērsušies ar iesniegumiem pie cietuma administrācijas, tomēr atbildes nav sniegtas vai arī līdz administrācijai iesniegumi nemaz nav nonākuši.

Pēdējā gadā ir saņemti vairāki iesniegumi, kuros ieslodzītie lūdz tiesībsarga palīdzību, lai tiktu pārvietoti uz citu ieslodzījuma vietu sakarā ar iespējamo apdraudējumu, vai arī norādot, ka tuvinieki viņu nevar apmeklēt, jo dzīvo pārlietu tālu no konkrētās ieslodzījuma vietās. Ieslodzītie uzskata, ka Ieslodzījuma vietu pārvaldes atbildes ir formālas un faktiski netiek izvērtēti norādītie apstākļi. Vienlaikus ieslodzītie ir uzsvēruši, ka Ieslodzījuma vietu pārvalde pārlietu uzticas konkrētu ieslodzījuma vietu administrācijas pārstāvju slēdzienam un neņem vērā ieslodzītā viedokli.

Piemēram, apcietinātais no Rīgas Centrālcietuma savā iesniegumā norādīja, ka ir vēlējis satikties ar māti, sievu un trīsgadīgo dēlu vienlaikus. Tomēr cietuma darbinieki paskaidrojuši, ka satikšanās laikā apcietinātajai personai ir tiesības uzturēties kopā ar diviem pieaugušajiem un bērnu vecumā līdz vienam gadam. Savukārt 2007.gada 27.novembra MK noteikumu Nr.800 „Izmeklēšanas cietuma iekšējās kārtības noteikumi” 35.punkts paredz, ka *„apcietinātajiem tiek nodrošināta iespēja tikties vienlaikus ar diviem apmeklētājiem”*.

Tiesībsargs šajā sakarā iesniedzējam norādīja, ka atbilstoši labas pārvaldības principam cietuma priekšniekam ir iespēja, vērtējot individuālo gadījumu un konstatējot objektīvus apstākļus, atļaut apcietinātai personai tikties ar diviem pieaugušajiem un mazgadīgu bērnu, tostarp arī vecāku par vienu gadu.

3.3. Ar brīvības atņemšanu notiesāto individuālā riska izvērtējuma un resocializācijas plāna izstāde

Ieslodzījums ir vērtējams pretrunīgi, jo, no vienas puses, tā mērķis ir pasargāt sabiedrību, izolējot ieslodzītos no tās, bet, no otras puses, mērķis ir arī panākt, lai ieslodzītie pēc atgriešanās sabiedrībā neizdarītu atkārtotus noziedzīgus nodarījumus.

Arī starptautiskie cilvēktiesību dokumenti uzsver nepieciešamību pasargāt sabiedrību no atkārtotiem noziegumiem, vienlaikus norādot, ka šo mērķi nevar sasniegt citādi, kā vien nodrošinot ieslodzītajam režīmu, kas virzīts uz pielāgošanu dzīvei sabiedrībā. Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikums Rec (2006) 2 dalībvalstīm par Eiropas cietumu noteikumiem (turpmāk – Eiropas cietumu noteikumi) soda izciešanas režīmu interpretē kā ieslodzīto iesaistīšanu līdzsvarotu pasākumu programmas īstenošanā, ņemot vērā arī viņu sociālās labklājības vajadzības. Šīs vadlīnijas ir iekļautas „Ar brīvības atņemšanas sodu notiesāto resocializācijas koncepcijā” un veido pamatu turpmākai soda izpildes politikas attīstībai Latvijā.

Jau 2012.gada sākumā atbilstoši iepriekš minētajai koncepcijai Latvijas Sodu izpildes kodeksā stājās spēkā grozījumi, kas būtiski maina soda izpildes mērķus, virzienus, uzdevumus un saturu, kā arī izmantojamos līdzekļus šo mērķu sasniegšanai. Grozījumu mērķis bija ieviest resocializācijas mehānismu, tādējādi padarot soda izpildi efektīvāku. Latvijas Sodu izpildes kodeksa 61.⁵pants paredz notiesātā riska un vajadzību izvērtēšanu, kurai jānotiek divu mēnešu laikā pēc notiesātā ievietošanas brīvības atņemšanas iestādē.

Izvērtēšanas laikā ir jānosaka: notiesātā resocializācijas vajadzības, antisociālās uzvedības un atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas riska pakāpe, piemērotākie sociālās uzvedības korekcijas vai sociālās rehabilitācijas līdzekļi un citi pasākumi, kas īstenojami soda izpildes laikā un iekļaujami notiesātā resocializācijas plānā. Saskaņā ar Latvijas Sodu izpildes kodeksa 61.⁶ pantu notiesātā resocializācijas plānā tiek paredzēta personas resocializācijas gaita un tās rezultāti. Atkārtots notiesātā izvērtējums veicams ne retāk kā reizi gadā.

Minēto grozījumu ieviešanas prakses problemātikai Tiesībsarga birojs jau 2012.gadā pievērsa pastiprinātu uzmanību. Tādējādi kā prioritāte 2013.gadā attiecībā uz ieslodzījuma vietām bija noteikta detalizētāka šīs tēmas izpēte. Individuālā riska izvērtējuma un resocializācijas plāna izstrāde tika pētīta Brasas un Daugavgrīvas cietumos.

Pēc divu dienu vizītes – 18., 19.aprīlī – Daugavgrīvas cietumā tapa atzinums, kurā atsevišķa sadaļa ir veltīta ar brīvības atņemšanu notiesāto individuālā riska izvērtējuma un resocializācijas plāna izstrādes jautājumiem.

Atzinumā tika konstatētas būtiskas nepilnības grozījumu ieviešanas procesā, kuras ir attiecināmas uz visām ieslodzījuma vietām:

1. Riska un vajadzību izvērtējumi notiek ļoti lēnu. Piemēram, vizītes dienā Daugavgrīvas cietumā, pamatojoties uz Latvijas Soduzpildes kodeksa Pārejas noteikumiem, resocializācijas plāniem vajadzēja jau būt pilnībā izstrādātiem, tomēr apmeklējuma laikā pilnībā pabeigtas resocializācijas lietas bija tikai 70-80 procentiem notiesāto. Arī citos cietumos – vēl 2013.gada septembrī, oktobrī – resocializācijas plāni nebija sastādīti pilnībā visiem notiesātajiem (piemēram, Ilģuciema un Šķirotavas cietumos).

2. Individuālā riska izvērtējumu un resocializācijas plāna izstrādi veic psihologs, sociālais darbinieks, sociālās rehabilitācijas daļas vecākais inspektors (vienības priekšnieks). Atbilstoši „Ar brīvības atņemšanu sodu notiesāto resocializācijas koncepcijai” resocializācijas personāla un notiesāto proporcija ir ļoti būtisks jautājums, kas nosaka resocializācijas efektivitāti. Resocializācijas personāla darba īpatnība ir tāda, ka šis darbs nav veicams kvalitatīvi, ja tiek pārsniegta maksimālā personāla un notiesāto attiecība. Iepazīstoties ar situāciju Daugavgrīvas cietumā, ir secināms, ka pašreiz tur strādājošo psihologu skaits nav atbilstošs Koncepcijā noteiktajam un kvalitātes prasības attiecībā uz Koncepcijā noteiktajām kompetencēm nav iespējams izpildīt.

3. Pēc sarunām ar cietuma darbiniekiem secināms, ka šobrīd riska un vajadzību izvērtējums notiek formāli un virspusēji. Prasība izstrādāt riska un vajadzību izvērtējumus un resocializācijas plānus ir radījusi papildus pienākumus darbiniekiem. Tomēr darbinieku skaits nav palielinājies, un arī atalgojums ir palicis iepriekšējā līmenī. Arī viennozīmīga secinājuma par ieguvumiem no izvērtējuma ieviešanas darbinieku vidū nebija. Radās iespaids, ka viņi laika trūkuma dēļ galvenokārt cenšas izpildīt „formālās” likuma prasības, lai gan jau ir pagājuši gandrīz divi gadi no grozījumu spēkā stāšanās dienas. Likumā noteiktie jēdzieni, darbības ir jāpiepilda ar saturu, radot izpratni tiešajiem normu piemērotājiem par resocializācijas būtību ieslodzījuma vietās un padarot likumā noteikto uzdevumu izpildi par iespējamu (finansiāli resursi, papildus štata vietas, darbinieku atalgojums).

4. Iepazīstoties ar veiktajiem riska un vajadzību izvērtējumiem, tika secināti vairāki problemātiskie aspekti novērtējumu veidlapās. Novērtējumi pamatā tiek veikti punktu un burtu vērtējumu skalā. Apraksts ir minimāls vai nav vispār. Līdz

ar to secināms, ka atsevišķos jautājumos ir jāseko pietiekamam aprakstam par notiesātā izvērtējumu, lai speciālistam, kas strādās ar konkrētajiem notiesātajiem, piemēram, pēc pieciem gadiem, būtu skaidrs, ko iepriekšējais darbinieks ir secinājis, veicot sākotnējo notiesātā novērtēšanu.

5. Pēc iepazīšanās ar veiktajiem riska un vajadzību izvērtējumiem, būtisks aspekts minams sadarbības trūkums starp resocializācijas darbiniekiem (psihologu, vecāko inspektoru, sociālo darbinieku), proti, katrs no šiem speciālistiem izvērtējuma anketā aizpilda savu sadaļu. Labākais rezultāts ir sasniedzams visiem vērtēšanā iesaistītajiem darbiniekiem diskusiju formā pārrunājot konkrētam notiesātajam konstatētos problemātiskos aspektus, tādējādi rodot visoptimālāko risinājumu darbam ar katru notiesāto.

Par konstatēto problemātiku attiecībā uz individuālā riska izvērtējumu un resocializācijas plāna izstrādi tiesībsargs norādīja Tieslietu ministrijai, Ieslodzījuma vietu pārvaldei un Daugavgrīvas cietumam. Saņemtās atbildes liecina, ka atbildīgās institūcijas pilnībā atzīst individuālā riska izvērtējuma un resocializācijas plāna izstrādes problemātiku ieslodzījuma vietās. Proti, Ieslodzījuma vietu pārvalde veica Daugavgrīvas cietuma Sociālās rehabilitācijas daļas darba monitoringu, kura laikā tika konstatēts, ka riska izvērtējumi pārsvarā ir formāli.

Lai nākotnē novērstu atzinumā norādītos problēmjautājumus, Ieslodzījuma vietu pārvalde plāno turpināt visu ieslodzījuma vietu darbinieku apmācību individuālā riska izvērtējuma sagatavošanā un resocializācijas plāna izstrādē. Tāpat vienu reizi nedēļā (iesaistot dažādus speciālistus) ir plānots veicināt savstarpējo diskusiju par katra notiesātā problemātiskajiem aspektiem, paaugstināt ieslodzījuma vietu personāla pienākumu izpildes kvalitāti, veikt darba optimizāciju un psihologu amata aprakstu pārskatīšanu, kā arī noteikt galvenās prioritātes psihologa darbā un pastiprināti kontrolēt riska izvērtējuma izpildīšanas kvalitāti ar mērķi panākt maksimālu resocializācijas efektu.

Arī 2014.gadā, dodoties pārbaudes vizītēs uz ieslodzījuma vietām, individuālā riska izvērtējumiem un resocializācijas plāniem tiks pievērsta pastiprināta uzmanība.

3.4. Īslaicīgās satikšanās

Joprojām Tiesībsarga birojā tiek saņemti iesniegumi par to, ka īslaicīgās satikšanās notiesātajām personām notiek aiz norobežjošas stikla starpsienas.

Tiesībsargs vairākkārt ir norādījis, ka normatīvais regulējums neparedz īslaicīgo satikšanos laikā stikla norobežojuma starpsienu starp notiesāto un apmeklētāju. Turpretim Ieslodzījuma vietu pārvalde tiesībsargam ir paudusi, ka normatīvie akti neparedz notiesātajām personām īslaicīgo satikšanos laikā fizisku kontaktu ar apmeklētājiem, un tas ir iespējams ilgstošās satikšanās laikā.

Tomēr jānorāda, ka neviens normatīvais akts Ieslodzījuma vietu pārvaldei neparedz tiesības organizēt notiesātajām personām īslaicīgās satikšanās tā, lai netiktu pieļauts fizisks kontakts starp notiesāto un apmeklētāju. Tiesībsargs uzskata, ka, organizējot īslaicīgās tikšanās un izmantojot stikla sienas, Ieslodzījuma vietu pārvalde nepamatoti ierobežo notiesāto tiesības uz privātumu. Šāda prakse ir jāizbeidz, un visas īslaicīgās satikšanās telpas cietumos ir jāaprīko ar paceļamiem stikla norobežojumiem, kurus pēc vajadzības iespējams nolaist.

Ir saprotamas pārvaldes bažas par iespējamiem drošības apdraudējumiem vai neatļautu priekšmetu/vielu nodošanu ieslodzītajiem, tomēr tas nevar būt par iemeslu absolūtam personu tiesību uz privātumu ierobežojumam, jo pastāv vēl citi, personu tiesības mazāk ierobežojoši veidi, kā šo drošību nodrošināt. Piemēram, veicot apmeklētāju pārmeklēšanu vai aktivizējot cietuma drošības daļas darbu.

3.5. Uz mūžu notiesāto problemātika

Arī šajā – 2014. – gadā ir aktualizējušies vairāki aspekti, kas saistīti ar personām, kurām ir piespriests brīvības atņemšanas sods – mūža ieslodzījums. 2013.gada 1.aprīlī Latvijas Soduzpildes kodeksā stājās spēkā grozījumi, kuri paredz, ka ar mūža ieslodzījumu notiesātajām personām speclīdzekļus – rokudzelžus var piemērot, individuāli izvērtējot bīstamību un nepieciešamību. Šādu lēmumu pieņem brīvības atņemšanas iestādes priekšnieka izveidota komisija, kurai ir jāuzklausā arī notiesātā viedoklis.

Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komiteja (turpmāk – Komiteja) pēc vizītēm Latvijā vairākkārt ir atgādinājusi, ka nevar būt nekāda attaisnojuma, uz mūžu notiesātos sistemātiski saslēdzot rokudzelžos, it īpaši, ja tas tiek darīts drošā vidē. Komiteja atkārtoti aicināja Latvijas varas iestādes nekavējoties rīkoties, lai veiktu pienācīgu individuālā riska novērtējumu visiem uz mūžu notiesātajiem un atbilstoši pielāgotu drošības pasākumus (Ziņojums Latvijas valdībai par Eiropas Padomes Komitejas spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda

novēršanai vizīti laikā no 2011.gada 5.septembra līdz 15.septembrim). Kā liecina Tiesībsarga birojā saņemtā informācija, šī norma praksē netiek pilnvērtīgi īstenota. Tādējādi 2014.gadā ir plānots turpināt darbu pie šī jautājuma izpētes.

Tāpat 2013.gadā ir aktualizējies jautājums par uz mūžu notiesāto personu virzību soda progresīvās izpildes ietvaros. Proti, uz mūžu notiesātajiem vīriešiem soda progresīvā izpilde ir iespējama tikai slēgta tipa cietumā, savukārt sievietēm – daļēji slēgtā cietumā. Lai gan šīm personām ir piemērots brīvības atņemšanas sods – mūža ieslodzījums, tomēr likumā ir paredzēta iespēja lūgt nosacītu pirmstermiņa atbrīvošanu. Arī Apžēlošanas likuma 5.panta 3.punkts paredz, ka uz mūžu notiesātie var prasīt apžēlošanu, kad ir izciesti ne mazāk kā 20 gadi no brīvības atņemšanas soda. Tādējādi pastāv iespēja, ka uz mūžu notiesātās personas atgriežas sabiedrībā. Tomēr soda progresīvā izpilde šīm personām nepieļauj iespēju virzīties uz vieglāka režīma cietumu, kurā esošais režīms būtu vairāk pielīdzināms dzīvei ārpusē. Arī šis jautājums padziļināti tiks pētīts 2014.gadā.

3.6. Videonovērošana Daugavgrīvas cietuma dzīvojamās kamerās

2013.gadā tika saņemti iesniegumi, kuros ir izteiktas sūdzības par to, ka ieslodzīto kamerās (personām, kurām nav piemērots mūža ieslodzījums) Daugavgrīvas cietuma Daugavpils nodaļā tiek veikta nepārtraukta videonovērošana. Atzinumā par 2013.gada 18.–19.aprīļa vizīti Daugavgrīvas cietumā, tiesībsargs atkārtoti⁵² jau norādīja: lai gan pastāv vispārīgs normatīvais regulējums, kas pieļauj videonovērošanu, tomēr attiecībā uz notiesātajiem ir nepieciešams speciāls tiesiskais regulējums, it īpaši ņemot vērā to, ka ieslodzīto dzīvojamās kameras pēc būtības nevar tikt uzskatītas par publiskām vietām.

Tiesībsargs norādīja, ka ir precīzi jānosaka, kādās situācijās un cik ilgā laika posmā ir pieļaujams ieslodzīto pakļaut videonovērošanai. Šobrīd ierobežojums, kas izriet no pastāvīgas videonovērošanas, nav atbilstošs likuma kvalitātes kritērijiem. Turklāt tiesībsargs uzsvēra: nav pieļaujams, ka ieslodzītajiem tiek piemēroti pastiprināti drošības pasākumi, ja tam nav objektīva pamata un izvērtējuma, tostarp pats ieslodzītais ar savu uzvedību nav radījis šādu nepieciešamību.

Konkrētajā situācijā tiesībsargs nesaskatīja pamatu ieslodzīto videokontrolei un secināja, ka videonovērošana uzskatāma par nesamērīgu iejaukšanos personas

⁵² 2012.gadā šāda rekomendācija tika sniegta atzinumā par uz mūžu notiesātajiem Daugavgrīvas cietumā.

tiesībās uz privāto dzīvi. Vienlaikus tiesībsargs uzsvēra, ka kopumā videonovērošana kamerās atsevišķās situācijās ir pat atbalstāma, tomēr ir jābūt nopietnam pamatam, kādēļ konkrētai personai ir nepieciešama videokontrole jeb uzraudzība. Piemēram, suicīda mēģinājumi, plānoti vai realizēti uzbrukumi darbiniekiem, citiem ieslodzītajiem u.tml.

3.7. Ieslodzīto vardarbība, pašpārvalde un pašnāvība ieslodzījuma vietās

Tiesībsarga birojā saņemtie iesniegumi un vizīšu laikā gūtā informācija liecina, ka ieslodzījuma vietās pastāv spēcīgi izteikta ieslodzīto pašpārvalde jeb hierarhija. Ieslodzītie, kuri atrodas šīs pašu radītās „hierarhijas” zemākajā līmenī, pastāvīgi tiek pazemoti. Par atteikšanos izpildīt citu notiesāto pavēles, viņi tiek fiziski izmantoti.

Šādi iesniegumi ir saņemti no Jēkabpils, Šķirotavas un Brasas cietumiem. Tāpat šādas kārtības esamību ir apstiprinājuši ieslodzītie sarunu laikā, piemēram, Tiesībsarga biroja darbinieku vizītes ietvaros Šķirotavas cietumā. Vienlaikus ieslodzītie ir uzsvēruši, ka „ieslodzīto pašpārvaldi” atbalsta un dažkārt pat provocē arī cietumu darbinieki.

Ieslodzīto hierarhija ir vardarbību veicinošs apstāklis ieslodzīto vidū, un cietumu amatpersonām ir svarīgi to apzināties. Uz šo problēmu uzmanību ir vēršusi arī Komiteja pēc Latvijas ieslodzījuma vietu apmeklējuma, norādot, ka nekavējoties jāizbeidz pilnvaru deleģēšana ieslodzītajiem.

Arī tiesībsargs vairākkārt ir vēršis uzmanību uz izteikti hierarhisko sistēmu dažādās ieslodzījuma vietās un no tās izrietošās vardarbības. Piemēram, jau 2008.gada atzinumā par vizīti Jēkabpils cietumā un 2011.gada atzinumā par vizīti Šķirotavas un Valmieras cietumā ir norādīts, ka gadījumos, kad ir aizdomas par iespējamu vardarbību pret ieslodzīto, uz Ieslodzījuma vietu pārvaldi gulstas obligāts pienākums veikt izmeklēšanu, un tai ir jābūt efektīvai ar mērķi noskaidrot patiesību un sodīt vainīgās personas.

2013.gadā tiesībsargs atkārtoti nosūtīja vēstuli Ieslodzījuma vietu pārvaldei un Tieslietu ministrijai ar lūgumu nopietni pievērsties šī jautājuma risināšanai. Ieslodzījuma vietu pārvalde atbildē tiesībsargam ir uzsvērusi, ka ieslodzīto izvietošana mazvietīgās kamerās un pastāvīga uzraudzība ir galvenie faktori, lai nepieļautu to savstarpējo vardarbību. Ieslodzījuma vietu pārvaldes ieskatā, problēmu varētu

atrisināt atbilstošu ieslodzījuma vietu izbūve. Tiesa, vienlaikus tiek uzsvērts arī uzraudzības personāla trūkums.

Nešaubīgi, ka Ieslodzījuma vietu pārvaldes argumenti ir vērā ņemami, taču, pēc tiesībsarga domām, pat, ja ieslodzījuma vietas resursi ir ļoti ierobežoti, ar cietuma darbinieku attieksmi var sasniegt vērā ņemamus rezultātus un radīt cilvēktiesībām un labas pārvaldības principam atbilstošu mikroklīmatu cietumā.

2013.gadā tiesībsargs aktualizēja arī jautājumu par suicīda iemesliem ieslodzījuma vietās. Tajās ir virkne faktoru, kas var veicināt ieslodzīto pašnāvības, piemēram, jau minētā savstarpējā hierarhija, darbinieku nevērīgā attieksme.

Valsts uzdevums ir garantēt ieslodzītajām personām drošus sodu izpildes apstākļus. Tiesībsargs Ieslodzījuma vietu pārvaldei vēstulē uzsvēra psihologa dienesta nozīmi pašnāvību prevencijā, vienlaikus norādot, ka psihologa dienestam Latvijas ieslodzījuma vietās nav piešķirta īpaša vērība, līdz ar to nav izslēgts, ka psiholoģiskā palīdzība ieslodzītajām personām netiek arī savlaicīgi nodrošināta.

Ieslodzījuma vietu pārvalde atbildes vēstulē ir atzinusi: lai gan ieslodzītajiem tiek nodrošināta iespēja iesaistīties psiholoģiskās aprūpes pasākumos, tomēr ieslodzījuma vietās strādājošo psihologu skaits ir nepietiekošs. Tādēļ tiek plānoti dažādi pasākumi, kuru īstenošana veicinās psiholoģiskās aprūpes kvalitātes attīstību, kā arī 2014. un 2015.gadā ir paredzēts pakāpeniski palielināt ieslodzījuma vietās strādājošo psihologu skaitu.

3.8. Ieslodzīto personu pieeja tiesai

Tiesībsarga birojā 2013.gadā ir saņemti arī vairāki iesniegumi par pieeju tiesai ieslodzītajām personām, kuras nepārvalda latviešu valodu. Tiesībsargs ir secinājis, ka ieslodzītajām personām, ja tās nepārvalda latviešu valodu un materiālu apsvērumu dēļ nav iespēju lūgt pieteikuma vai sūdzības tulkojumu, pieeja tiesai ārpus kriminālprocesa praktiski ir ierobežota. Arī Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likuma sniegtās iespējas ir ierobežotas. Tādēļ Tiesībsarga birojs vērsās Tieslietu ministrijā ar jautājumu, kādi pasākumi sadarbībā ar Ieslodzījuma vietu pārvaldi tiek veikti, lai atvieglotu ieslodzīto personu pieeju tiesai, kas viņiem liegta valsts valodas nezināšanas dēļ.

Atbildē tika norādīts uz normatīvo regulējumu valsts nodrošinātajai juridiskajai palīdzībai civillietās, administratīvajās un krimināllietās, un pārrobežu

strīdu civillietās. Tāpat tika sniegta informācija par iespējām apgūt valsts valodu pašmācības ceļā un vispārējās izglītības programmu ietvaros.

Tiesībsargs arī turpmāk pievērsīs uzmanību valsts valodas apgūšanas iespējām un efektivitātei ieslodzījuma vietā.

3.9. Informācijas pieejamība

Kopš 2013.gada 1.janvāra atbilstoši Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likumam oficiālā publikācija tiek nodrošināta vienīgi elektroniskā formātā, to publicējot tīmekļa vietnē *www.vestnesis.lv*. Ņemot vērā, ka vairumam ieslodzīto nav pieejas internetam, Tiesībsarga birojs lūdza Ieslodzījuma vietu pārvaldi sniegt viedokli par pieeju ārējiem normatīvajiem aktiem ieslodzījuma vietās.

Tiesībsarga birojā tika saņemta Ieslodzījuma vietu pārvaldes atbilde, no kuras izriet sekojošais: ieslodzītās personas Iesnieguma likuma noteiktajā kārtībā, izsakot motivētu lūgumu, var vērsties pie ieslodzījuma vietas administrācijas ar lūgumu bez maksas iepazīties ar oficiālajā izdevumā publicētajiem ārējiem normatīvajiem aktiem. Ieslodzījuma vietas administrācija nodrošina ieslodzītajam iespēju bez maksas iepazīties ar ārējo normatīvo tiesību aktu, īslaicīgai lietošanai izsniedzot oficiālās publikācijas izdruku vai darbinieku klātbūtnē nodrošinot piekļuvi vietnēm *www.vestnesis.lv* un/vai *www.likumi.lv*.

Ir saņemti iesniegumi par to, ka cietumu grāmatu krātuvēs ilgstoši, pat pusgadu, nav bibliotekāra, un līdz ar to nav iespējas saņemt un nodot grāmatas. Tiesībsarga birojs par šo problēmaspektu ir informējis Ieslodzījumu vietu pārvaldi, kura norādījusi, ka, tās ieskatā, ir dibināma Rīgas Centrālcietuma bibliotēka (Valsts bibliotēka) ar filiālēm citās ieslodzījuma vietās. Ieslodzījuma vietu pārvalde uzskata, ka Valsts bibliotēka ieslodzījuma vietā var tikt dibināta, ja tiks pieņemts konceptuāls lēmums, paredzot atbilstošu finansējumu un kārtību (finansējums nepieciešams bibliotekāra atalgojumam, bibliotēku telpu iekārtojumam, grāmatu fonda atjaunošanai un uzturēšanai). Ieslodzījuma vietu pārvalde ir lūgusi Tieslietu ministriju izskatīt jautājumu par finansējuma piešķiršanu šim mērķim. Tiesībsarga birojs sekos līdzi tā risinājumam.

3.10. Ieslodzīto personu veselības aprūpe

Saistībā ar veselības aprūpi 2013.gadā lielākoties ir saņemti iesniegumi, kuros izteiktas sūdzības par ieslodzījuma vietās saņemto medicīnisko aprūpi, medicīnas darbinieku rīcību (piemēram, nenosūtīt uz dažādām procedūrām un Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu komisiju invaliditātes noteikšanai vai atkārtotas invaliditātes ekspertīzes veikšanai), par medicīnas personāla paviršību, kā rezultātā ir pasliktinājies veselības stāvoklis. Tiesībsargs, saņemot šāda veida iesniegumus, tos pārsūta izskatīšanai pēc būtības Veselības inspekcijai.

Līdzīgi kā citus gadus, aktuāla problēma ieslodzījuma vietās ir stomatoloģiskās palīdzības nepieejamība un zobu ārstēšana. MK 2007.gada 20.marta noteikumu Nr.199 „Noteikumi par apcietināto un notiesāto personu veselības aprūpi izmeklēšanas cietumos un brīvības atņemšanas iestādēs” 2.2.punktā noteikts: *„Ieslodzītie bez maksas saņem neatliekamo stomatoloģisko palīdzību”*. Tādējādi ieslodzītie, līdzīgi kā brīvībā esošās personas, zobus var ārstēt tikai par saviem līdzekļiem. Bez maksas pienākas tikai neatliekamā stomatoloģiskā palīdzība.

Šajā kontekstā ir izdalāmi divi būtiskākie aspekti. Pirmkārt, stomatologa pieejamība akūtos gadījumos. No ieslodzītajiem ir saņemta informācija par to, ka gadījumos, kad ieslodzītais cieš zobu sāpes, stomatologa palīdzība ir jāgaida ilgstoši. Stomatologa nav Brasas un Daugavgrīvas cietumos, un Cēsu Audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem. Līdz 2013.gada 1.oktobrim stomatologa nebija arī Valmieras cietumā.

Šajos gadījumos stomatologa pakalpojumi tiek nodrošināti ārpus cietuma esošajās medicīniskajās iestādēs. Tomēr ir vērojama tendence, ka ieslodzītos nav iespējams uz ārstniecības iestādi nogādāt savlaicīgi. Piemēram, pēc 2013.gada 18.,19.aprīļa vizītes Daugavgrīvas cietumā tiesībsargs secināja, ka uz zobu ekstrakciju apmeklējuma dienā bija pieteikti 45 ieslodzītie, bet nedēļā pie ārsta var nogādāt tikai 6-8 ieslodzītos, tāpēc gaidīšanas laiks rindā ir apmēram mēnesis.

Ieslodzījuma vietās, kurās ir stomatologs, neatliekamā stomatoloģiskās palīdzības sniegšanas prakse ir dažāda. Piemēram, Jēkabpils cietumā palīdzība tiek sniegta trīs līdz piecu darba dienu laikā, Šķirotavas cietumā neatliekamā stomatoloģiskā palīdzība tiek nodrošināta trīs reizes nedēļā, nepieciešamības gadījumā arī biežāk. Jelgavas cietumā neatliekamā palīdzība tiek sniegta pēc

iesnieguma saņemšanas nākamajā stomatologa pieņemšanas dienā, bet Ilģuciema cietumā to nodrošina laikā no vienas stundas līdz trim dienām.

Jāpiebilst, ka, nenodrošinot ieslodzītajam savlaicīgu pieeju stomatologam zobu sāpju gadījumā, var tikt sasniegts tāds ciešanu līmenis, kas var veidot necilvēcīgas izturēšanās aizlieguma pārkāpumu (ECPAK 3.pants).

Otrkārt, zobārstniecības pakalpojumu pieejamība gadījumos, kad ieslodzītajam nav finansiālu iespēju segt ārstniecības izdevumus, bet zobu ārstēšana ir nepieciešama. Savlaicīgi neārstējot zobus, var pasliktināties gan vispārējais veselības, gan arī zobu stāvoklis, kas var novest pie nepieciešamības zobu izraut.

Kā jau iepriekš minēts, normatīvais regulējums neparedz zobu ārstēšanas izdevumus ieslodzītajiem segt no valsts līdzekļiem. Tomēr, tiesībsarga ieskatā, ja ieslodzītajam objektīvi ir nepieciešama stomatoloģiskā palīdzība un pašam nav finanšu līdzekļu, kā arī, ja viņš cietumā netiek nodrošināts ar darbu vai ir darba nespējīgā vecumā, slims, valstij ir jāraugās, lai stomatoloģiskā palīdzība tiktu sniegta atbilstoši personas vajadzībām.

Kopumā izvērtējot saņemtos iesniegumus un vadoties pēc ieslodzījuma vietu Medicīnas daļu apmeklēšanas laikā gūtās informācijas, ir secināms, ka konceptuāli netiek risināts jautājums par medicīnas darbinieku motivēšanu strādāt ieslodzījuma vietās. Tāpat netiek ievērota Eiropas Padomes Spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanas komitejas vizītē Latvijā (laikā no 2004.gada 5.līdz 12.maijam un no 2007.gada 27.novembra līdz 7.decembrim) izteiktā rekomendācija nodrošināt medicīnas darbinieka – vismaz medmāsu – pieejamību ieslodzījuma vietās arī naktīs un nedēļas nogalēs. Īpaši tajās ieslodzījuma vietās, kurās ir atsevišķas kameras slimiem ieslodzītajiem⁵³. Izņēmums ir Ilģuciema cietuma Medicīnas daļas mātes ar bērnu nodaļa. Atbildīgajām iestādēm joprojām ir jādomā par Latvijas Cietumu slimnīcas pilnvērtīgu izmantošanu.

⁵³ Ziņojums Latvijas valdībai "Par Eiropas Padomes Komitejas Spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanas vizīti laika posmā no 2007.gada 27.novembra līdz 7.decembrim". Pieejams: http://www.vvc.gov.lv/advantagecms/LV/tulkojumi/dokumenti.html?folder=%2Fdocs%2FSTA%2FTu%2Fkrojumi_no_anglju_val%2Fzinojumi%2F

4. Personu tiesību aizsardzības garantijas saskarsmē ar policiju

2013.gadā Tiesībsarga birojā tika pabeigtas vairākas pārbaudes, kas ierosinātas 2012.gadā par iespējamo ECPAK 3.panta pārkāpumiem policijas darbinieku darbībā. Saskaņā ar šīs konvencijas 13.pantu valstij ir pienākums izveidot efektīvu aizsardzības mehānismu, ko persona var izmantot tiesību aizskāruma gadījumā. Attiecīgi gadījumos, kad persona ir izmantojusi šī tiesību aizsardzības mehānisma iespējas, Tiesībsarga birojs vērtē tā efektivitāti konkrētajā situācijā.

Vairākos gadījumos, vērtējot Valsts policijā izveidotā tiesību aizsardzības mehānisma darbību, tika konstatēti nopietni trūkumi. Jautājums par sūdzību par iespējamās vardarbības izmeklēšanas kvalitāti Latvijā ir aktualizējies ar vairākiem ECT spriedumiem pret Latviju, kuros ir norādīts uz neefektīvu izmeklēšanu ar vardarbības pielietošanu saistītos gadījumos. Tādejādi tiesībsargs uzskata, ka nekavējoties ir jāreformē pastāvošā sistēma, kas neatbilst cilvēktiesību prasībām, un jānodrošina, ka sūdzības par vardarbības gadījumiem izmeklē neatkarīga iestāde.

Piemēram, Tiesībsarga birojā tika ierosināta pārbaudes lieta Nr.2012-204-2A par policijas darbinieku rīcību un veiktās pārbaudes efektivitāti. Lietas apstākļi ir līdzīgi ECT izskatītajai lietai „Jasinskis pret Latviju”. Policija saņēma informāciju par uz ielas guļošu personu. Ierodoties notikuma vietā un uzskatot, ka persona atrodas alkohola reibumā, policisti viņu nogādāja policijas iecirknī. Vēlāk amatpersonas konstatēja, ka aizturētā veselības stāvoklis ir pasliktinājies. Izsauktā Neatliekamās medicīniskās palīdzības brigāde nogādāja personu slimnīcā, kur tā nomira.

Pārbaudes lietas ietvaros tika konstatēts, ka, veicot dienesta pārbaudi, iestāde nav noskaidrojusi un izvērtējusi miesas bojājumu rašanās apstākļus un laiku. Attiecīgi pastāv iespējamība, ka konstatētie miesas bojājumi varēja rasties, personai atrodoties policijas iecirknī. No cilvēktiesību viedokļa ECPAK 2. un 3.panta iespējamā pārkāpuma gadījumā tiesību aizsardzības mehānisma darbībai izvirzāmās prasības ir maksimāli augstas. Konkrētajā gadījumā, izvērtējot lietas materiālus, tika konstatēts, ka policijas iestādes pārbaude nav veikta ar pienācīgu rūpību un uzskatāma par neefektīvu ECPAK 13.panta kontekstā.

Arī citā pārbaudes lietā – Nr.2013-54-2A – tiesībsargs konstatēja, ka Valsts policijas dienesta pārbaude nav veikta ar pienācīgu rūpību. Proti, aizturētā persona atteicās nodot policijas darbiniekiem savu mobilo telefonu. Policijas darbinieki,

uzskatot, ka personas rīcībā ir administratīvā pārkāpuma – nepakļaušanās policijas darbinieku likumīgajām prasībām – sastāva pazīmes, pielietoja fizisko spēku, kā rezultātā aizturētajai personai tika nodarīti miesas bojājumi. Tomēr attiecīgā iecirkņa amatpersonas, izskatot administratīvās lietas materiālus, aizturētās personas rīcībā nesaskatīja pārkāpuma sastāvu un pieņēma lēmumu par lietvedības izbeigšanu. Savukārt Valsts policijas struktūrvienība, veicot dienesta pārbaudi, nonāca pie pretējiem secinājumiem, bet neveica darbības pretrunu novēršanai. Vienīgi pēc tiesībsarga atzinuma nosūtīšanas atbildīgajām iestādēm minētās pretrunas Valsts policijas struktūrvienību vērtējumos tika novērstas.

Tiesībsarga birojā 2013.gadā tika sākta pārbaudes lieta par iespējamu tiesību uz vārda brīvību pārkāpumu administratīvā pārkāpuma procesa ietvaros. Iesniedzējs B. iesniegumā norādīja, ka vēlēties veikt videoierakstu Valsts policijas iecirkņa telpās brīdī, kad viņam tika sastādīts administratīvā pārkāpuma protokols. Valsts policijas darbinieki šīs darbības likuši pārtraukt, tomēr iesniedzējs turpinājis veikt videoierakstu. Par atteikšanos pārtraukt minētās darbības viņam tika sastādīts administratīvā pārkāpuma protokols par nepakļaušanos policijas darbinieku likumīgajām prasībām. Lēmums tika pārsūdzēts, tomēr tiesa to atstāja negrozītu. Pārbaudes lieta pašlaik ir izskatīšanas stadijā, un tās ietvaros tiks izpētīts, vai, liedzot veikt videoierakstu ar mērķi fiksēt administratīvā pārkāpuma sastādīšanas procesu, nav pārkāptas personas tiesības uz vārda brīvību un vai nav pieļauts labas pārvaldības principa pārkāpums.

Jāpiebilst, ka joprojām tiek saņemti personu iesniegumi par sadzīves apstākļiem Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietās.

5. Pirmstiesas kriminālprocesa uzraudzība

2013.gadā Tiesībsarga birojā saņemti iesniegumi, kuros iesniedzēji izsaka neapmierinātību ar kriminālprocesa gaitu. Vienlīdz bieži ar iesniegumiem vērsušās gan cietušās, gan arī aizdomās turētās, apsūdzētās personas un viņu aizstāvji.

Iesniegumos bieži vien izteiktas sūdzības par procesa virzītāja, kā arī uzraugošā prokurora rīcību un lēmumiem kriminālprocesā pirmstiesas izmeklēšanas laikā. Piemēram, tiek norādīts, ka pirmstiesas izmeklēšanas laikā personām nav

pieejami tulki vai aizstāvji. Iesniegumos tiek arī norādīts uz nekorekti veiktu kratīšanu, dažādu mantu, ieskaitot datortehniku, izņemšanu un ilgstošu neatdošanu.

Vairākos iesniegumos personas norāda uz kriminālprocesā izveidotā tiesību aizsardzības mehānisma neefektivitāti. Proti, informē, ka prokuratūrā neizvērtē personu sūdzības ar pietiekamu rūpību vai arī sniedz formālas atbildes.

Raugoties no cilvēktiesību skatpunkta, valstij ir pienākums izveidot efektīvu tiesību aizsardzības mehānismu. Tomēr KPL 375.panta (ierobežojums iegūt informāciju par pirmstiesas izmeklēšanas norisi) nosacījumi liedz tiesībsargam veikt vispusīgu izveidotā tiesību aizsardzības mehānisma darbības efektivitātes izvērtējumu. Jau 2012.gadā Tiesībsarga birojs vērsās Saeimā ar priekšlikumu veikt nepieciešamos grozījumus KPL, kas paredzētu tiesībsargam iespēju iepazīties ar kriminālprocesa materiāliem arī pirmstiesas izmeklēšanas stadijā. Tomēr minētie grozījumi vēl nav izstrādāti.

Iepazīstoties ar saņemto iesniegumu saturu un tiem pievienotajiem materiāliem, visbiežāk jākonstatē, ka procesa dalībnieki savu tiesību aizsardzībai nemaz nav izmantojuši valstī šim nolūkam radītos tiesību aizsardzības mehānismus, tādējādi to efektivitātes izvērtēšana konkrētajā gadījumā nebūtu iespējama. Savās atbilžu vēstulēs tiesībsargs iesniedzējiem skaidro šo mehānismu būtību un aicina tos izmantot, vai arī saskaņā ar Iesniegumu likumu pārsūta saņemtos iesniegumus pēc kompetences atbildīgajām iestādēm.

Arī 2013.gadā Tiesībsarga birojā tika saņemti personu iesniegumi par policijas lēmumiem atteikt ierosināt kriminālprocesu gadījumos, kad īpašnieks iekļūst personas mājoklī pret viņas gribu vai neievērojot likumā noteikto kārtību. Piemēram, kāda dzīvokļa īpašnieces pārstāvis vairākkārt mēģināja iekļūt izīrētajā dzīvoklī. Vairākkārt tika izsaukta policija, tomēr nesejoja tās efektīva rīcība, un kādā no reizēm īpašnieka pārstāvim īrnieka prombūtnes laikā izdevās iekļūt dzīvoklī un liegt īrniekam tam pieeju. Kriminālprocess par patvarību tika sākts mēnesi pēc pirmā iekļūšanas mēģinājuma.

6. Tiesības uz brīvību

Tiesībsarga birojā tiek saņemti arī personu iesniegumi par kriminālprocesuālajiem lēmumiem, kuri saistīti ar brīvības ierobežošanu. KPL paredz, ka cilvēktiesību uzraudzību kriminālprocesā veic uzraugošā prokuratūra un izmeklēšanas tiesnesis. Vienlaikus tajā ir skaidri noteikta procesa virzītāja lēmuma un rīcības apstrīdēšanas kārtība. Līdz ar to vairumā gadījumu personas tika aicinātas izmantot KPL paredzētās tiesību aizsardzības iespējas.

KPL 375.panta pirmās daļas nosacījumi būtiski ierobežo tiesībsarga iespējas sniegt objektīvu konkrētās situācijas vērtējumu no cilvēktiesību skatpunkta. Atsevišķos gadījumos, kad personas sniegtā informācija bija pietiekama vai procesa virzītājs uzskatīja par iespējamu sniegt tiesībsargam nepieciešamo informāciju, konkrētā situācija tika vērtēta no cilvēktiesību aspekta.

Piemēram, iesniedzējs S.P. iesniegumā norādīja, ka atrodas apcietinājumā bez spēkā esoša tiesas nolēmuma. Iepazīstoties ar faktiskajiem apstākļiem, tika konstatēts, ka iesniedzējam pēc viņa paša iniciatīvas noteikta tiesu psihiatriskā ekspertīze. Kamēr iesniedzējs atradās VSIA „Rīgas Psihiatrijas un narkoloģijas centrs”, arī kriminālprocesa materiāli tika nodoti Psihiatrijas centra rīcībā, līdz ar to tiesai nebija iespējams bez kriminālprocesa materiāliem veikt apcietinājuma periodisko kontroli. Tomēr pēc psihiatriskās ekspertīzes pabeigšanas kriminālprocesa materiāli tika nosūtīti tiesai, kura nekavējoties izvērtēja apcietinājuma turpmākas piemērošanas nepieciešamību. Lai arī apcietinājuma periodiskā kontrole notika, pārkāpjot KPL noteikto divu mēnešu termiņu, pārkāpums netika konstatēts, jo tiesa bija izvērtējusi apcietinājuma turpmākas piemērošanas nepieciešamību bez neattaisnotas vilcināšanās.

2013.gadā tika ierosinātas vairākas pārbaudes lietas par iespējamām tiesību uz brīvību pārkāpumiem. Tā pārbaudes lietas ietvaros tika izskatīts jautājums par iespējamo apcietinājuma maksimālā termiņa pārkāpumu. Tomēr, izvērtējot iegūtos materiālus, tika konstatēts, ka tiesa ir regulāri veikusi drošības līdzekļa – apcietinājuma turpmākās piemērošanas izvērtēšanu un atbilstoši pamatojusi šāda satura lēmumu pieņemšanu.

Turpretim pārbaudes lieta Nr.2013-164-3D tika ierosināta, pamatojoties uz personas iesniegumu par nepamatotu ar brīvības atņemšanu saistīta drošības līdzekļa

piemērošanu, bet pārbaudes lieta Nr.2013-107-3D ierosināta pēc pārstāvja sūdzības par personas turēšanu apcietinājumā, pārsniedzot likumā noteikto maksimāli pieļaujamo termiņu. Abas lietas joprojām atrodas izskatīšanas stadijā.

Savukārt pārbaudes lieta Nr.2013-111-3C tika ierosināta par administratīvā aresta izpildi pēc likumā šim nolūkam noteiktā noilguma. Atzinumā secināts, ka policijas darbinieki veikuši piespriedē administratīvā aresta izpildi četrus mēnešus pēc termiņa, pēc kura saskaņā ar likumu šāds arests vairs nebija izpildāms noilguma dēļ. Par atzinumā secināto tika informēta gan Valsts policijas, gan attiecīgā policijas iecirkņa vadība. Pēc atzinuma nosūtīšanas no Valsts policijas Iekšējās drošības biroja tika saņemta vēstule ar iekšējās pārbaudes rezultātiem, kuros tika atzīts, ka šāda situācija radusies, jo policijas darbinieki nebija savlaicīgi iepazinušies ar jaunākajiem grozījumiem normatīvajos aktos. Lai novērstu līdzīgas situācijas nākotnē, attiecīgā policijas iecirkņa priekšniekam uzdots organizēt darbinieku savlaicīgu informēšanu par izmaiņām normatīvajos aktos.

Tāpat 2013.gadā tika pabeigta apjomīga pārbaudes lieta par iespējamu tiesību uz brīvību pārkāpumu, kas bija ierosināta 2011.gadā. Iesniedzējs K.C. savā iesniegumā norādīja, ka viņam, pasludinot notiesājošu tiesas spriedumu, piemērots apcietinājums, bet pēc apcietinājuma piemērošanas viņš saslimis ar tuberkulozi, līdz ar to atrašanās apcietinājumā nav pieļaujama.

Izvērtējot pārbaudes lietā iegūto informāciju, tiesībsargs secināja: notiesājošā tiesas spriedumā ietvertā motivācija konkrētajā gadījumā neatspoguļoja apcietinājuma piemērošanas nepieciešamību, līdz ar to ir pārkāpta ECPAK 5.panta otrā daļa, kas paredz, ka ikviena arestētā persona ir nekavējoties jāinformē par aizturēšanas iemesliem. Vienlaikus tika konstatēts arī ECPAK 6.panta pārkāpums, nenodrošinot motivēta tiesas sprieduma saņemšanu saprātīgā termiņā – pilns sprieduma teksts iesniedzējam tika izsniegts četrus mēnešus pēc apcietināšanas un saīsinātā sprieduma pasludināšanas dienas. Turklāt pārbaudes lietas ietvaros tika konstatēts arī ECPAK 5.panta ceturtās daļas pārkāpums, jo iesniedzējam netika nodrošināta efektīva apcietinājuma periodiskā kontrole pēc kriminālprocesa nosūtīšanas apelācijas instances tiesai – tika konstatēts, ka pieņemtie lēmumi par apcietinājuma turpināšanu bija formāli un tajos nebija izvērtēti iesniedzēja pieteikumos minētie argumenti. Pārbaudes lietas ietvaros netika konstatēts ECPAK 3.panta pārkāpums.

7. Personas izdošana ārvalstīm

2013.gadā Tiesībsarga birojā tika saņemts D.Čalovska aizstāves, zvērinātas advokātes, iesniegums par iespējamiem būtiskiem cilvēktiesību pārkāpumiem aizstāvamā aizturēšanas un kratīšanas laikā, kā arī par iespējamu ECPAK 3.panta pārkāpumu gadījumā, ja tiks pieņemts lēmums par D.Čalovska izdošanu Amerikas Savienotajām Valstīm (ASV) sakarā ar, iespējams, pastrādātiem kibernoziegumiem ASV jurisdikcijā.

Izpētot saņemto informāciju, tika secināts, ka D.Čalovska izdošanas gadījumā ASV pastāv pamatota iespēja, ka šīs personas izdošanas fakts var radīt tai neatgriezenisku personas pamattiesību pārkāpumu. Līdz ar to vēl pirms pārbaudes lietas pabeigšanas tiesībsargs uzskatīja par nepieciešamu vērst MK uzmanību uz turpmāk minētajiem apsvērumiem. Proti, Satversmes 98.pants ļauj piemērot izņēmumu un izdot Latvijas Republikas pilsoni citai valstij starptautiskajos līgumos paredzētajos gadījumos tikai tad, ja ir pietiekams pamats uzskatīt, ka izdošanas valstī Latvijas Republikas pilsonim tiks nodrošināts ne mazāks cilvēktiesību aizsardzības līmenis, kā tas noteikts Satversmē.

Arī ECT ir noteikusi, ka valstīm ir pienākums neizdot personu, ja pastāv pamatotas šaubas, ka šī persona saņēmējvalstī var tikt pakļauta necilvēcīgai vai pazemojošai rīcībai vai sodam. Līdz ar to valstij ir pienākums izslēgt jebkādas pamatotas šaubas, ka izdodamās personas pamattiesības izdošanas gadījumā varētu tikt pārkāptas. Ja valsts neizpilda šo procesuālo pienākumu, tas var būt pamats ne tikai Satversmes 98.panta pārkāpumam, bet arī var radīt citu Latvijas saistošu starptautisku līgumu, piemēram, ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām un ECPAK pārkāpumu.

Tiesībsarga likuma 13.panta 12.punktā ir noteiktas tiesībsarga tiesības piedalīties ar padomdevēja tiesībām MK sēdēs. Ņemot vērā šīs tiesības, tiesībsargs lūdza Ministru prezidentu, izvērtējot jautājumu par D.Čalovska izdošanu ASV, ņemt vērā iepriekš norādītos apsvērumus (2013.gada 12.aprīļa vēstule Nr.6-4/59).

2013.gada 6.augustā MK pieņēma lēmumu par D.Čalovska izdošanas pieļaujamību. ECT ir pieņemts D.Čalovska pieteikums pret Latviju par iespējamiem ECPAK 3. un 5.panta pārkāpumiem, kā arī ECT ir pieņēmusi pieteikumu, vienlaikus nosakot pagaidu aizsardzību – aizliegumu izdot D.Čalovski ASV.

2013.gada oktobrī D.Čalovskis tika atbrīvots no apcietinājuma, jo ir zudis pamats turpmākai apcietinājuma piemērošanai.

8. Aizturēto ārzemnieku un patvēruma meklētāju tiesiskais statuss un aizsardzība

8.1. Integrācija un sociālā aizsardzība

2012.gada decembrī Tiesībsarga birojs pabeidza pētījumu par personu, kam piešķirts alternatīvais statuss, pieeju sociālajai palīdzībai un sociālajiem pakalpojumiem. Pētījumā, ietverot respondentu lokā personas ar alternatīvo statusu, kuras bauda valsts aizsardzību atšķirīgā laika periodā (no 1-5 gadiem) un kuru spēju integrēties sabiedrībā nosaka dzimums, vecums, ģimenes stāvoklis, izglītības līmenis, svešvalodu zināšanas un izcelsmes valsts kultūras īpatnības, tika iegūti dati, no kuriem secināts: alternatīvo statusu ieguvušajām personām ir konstatējama izteikta nestabilitāte un nedrošība ienākumu, mājokļa un nodarbinātības jomā. Turklāt nav konstatējams, ka valsts ir plānojusi piedāvāt ilgtermiņa integrācijas pasākumus, kuru mērķis būtu ātrāk iekļaut minēto personu grupu darba tirgū un sabiedrībā, tādējādi novēršot viņu atrašanos pastāvīgo sociālās palīdzības pieprasītāju lokā.

Lai aktualizētu pētījuma secinājumos konstatēto, 2013.gada 8.februārī Tiesībsarga birojā tika rīkota apaļā galda diskusija, uz kuru bija aicinātas visas institūcijas, kas ir atbildīgas par personu, kam piešķirts alternatīvais statuss, integrāciju un sociālo aizsardzību. Proti, Iekšlietu ministrija un PMLP, Kultūras ministrija, Labklājības ministrija un Nodarbinātības valsts aģentūra, Rīgas un Ropažu novada pašvaldību pārstāvji, nevalstisko organizāciju „Latvijas Cilvēktiesību centrs”, „Patvērums „Drošā māja”” un Latvijas „Sarkanais krusta” pārstāvji.

Diskusijas ietvaros ministriju pārstāvji apstiprināja, ka pētījums ir identificējis divas nozīmīgas problēmas, kuras var risināt tikai izpildvaras līmenī, nosakot atbildīgo institūciju par starptautisko aizsardzību saņēmušo personu integrāciju un uzstādot mērķi – izveidot valstī pastāvīgi funkcionējošu integrācijas mehānismu, kas ietver tādu pasākumu kopumu kā valsts iekārtas un valsts valodas apguves kursi (līdzīgi kā tas pastāv Skandināvijas valstīs) un integrācijas centra izveidi, kurā darbotos speciāli darbam ar šo personu grupu apmācīti sociālie darbinieki.

Arī pašvaldību pārstāvji uzsvēra nepieciešamību pēc izmaiņām normatīvajā regulējumā un šo personu integrācijas politikā, kā risinājumu piedāvājot valsts finansējuma piešķiršanu kādai no ministrijām un funkciju deleģēšanu NVO starptautisko aizsardzību ieguvušo personu integrācijas un sociālās palīdzības nodrošināšanā, ievērojot individuālu pieeju. Pašvaldības puda gatavību iesaistīties starptautisko aizsardzību saņēmušo personu integrācijā, tomēr norādīja, ka funkcijas deleģēšana bez patstāvīga finansējuma piešķiršanas nav iespējama. Tika norādīts, ka šobrīd pašvaldības nav gatavas bez papildu valsts piešķirtā finansējuma risināt bēgļu un alternatīvo statusu saņēmušo personu integrācijas jautājumus un iesaistīties viņu sadzīves problēmu risināšanā.

NVO pārstāvji atkārtoti vērsa atbildīgo ministriju uzmanību uz kritisko stāvokli, kādā atrodas bēgļi un alternatīvo statusu saņēmušās personas, un norādīja, ka ir piemērots brīdis, lai veiktu nepieciešamās izmaiņas, jo šādu personu skaits valstī pašlaik ir neliels. NVO pārstāvji puda, ka steidzami ir nepieciešams noteikt atbildīgo iestādi par bēgļu un personu ar alternatīvo statusu integrāciju, jo Iekšlietu ministrija lemj tikai par aizsardzības piešķiršanu minētajām personām, bet tālāk bez finansējuma ar šo personu integrāciju jānodarbojas pašvaldībām un NVO. Tika uzsvērts, ka ir izveidojusies situācija, kurā valsts piešķir fizisku aizsardzību personu grupām, bet sekojoša rīcības plāna un vīzijas attiecībā uz šai grupai piederīgo personu integrāciju valstij gan nav.

Pēc diskusijas 2013.gada martā Tiesībsarga birojs nosūtīja vēstuli MK, kurā norādīja, ka valsts pienākums ir pildīt uzņemtās starptautiskās saistības – valstij ir ne tikai jānodrošina bēgļu un alternatīvo statusu saņēmušo personu fiziska aizsardzība, bet arī jāizveido skaidrs un saprotams šīs personas aizsargājošs tiesisks regulējums. Vēstulē valdībai tika norādīts, ka valsts pretēji Direktīvas 2011/95/ES 34.pantam nenodrošina šīm personām piekļuvi tādām valsts izstrādātām, pastāvīgi funkcionējošām integrācijas programmām, ko valsts uzskata par atbilstošām, lai ņemtu vērā šo personu īpašās vajadzības, un nerada priekšnoteikumus, kas garantētu šādu programmu pieejamību.

Ministru kabinetam tika lūgts paust nostāju konkrētajā jautājumā un izvērtēt nepieciešamību nozīmēt atbildīgo iestādi par starptautisko aizsardzību ieguvušo personu integrāciju, kas nepieļautu šo personu sociālo atstumtību.

2013.gada 3.maijā MK sniedza atbildi uz tiesībsarga vēstuli, kurā atzina nepieciešamību izstrādāt valstī pastāvīgi funkcionējošu integrācijas programmu/plānu, ievērojot starptautisko aizsardzību saņēmušo personu īpašās vajadzības. Tomēr vienlaikus MK arī norādīja, ka programmā/plānā atbilstoši Direktīvas 2011/95 preambulas 41.punktam būtu jāvērtē samērīguma aspekts, lai rezultātā šī programma nebūtu labvēlīgāka par to pakalpojumu kopumu, ko Latvija nodrošina saviem valstspiederīgajiem.

Turklāt būtu vērtējams arī pieejamo finanšu līdzekļu aspekts konkrētā mērķa sasniegšanai. Vienlaikus MK secināja, ka pašlaik par atbildīgo iestādi starptautiskās aizsardzības saņēmēju integrācijā ir noteikta Kultūras ministrija, kura koordinē Konsultatīvās padomes trešo valstu pilsoņu integrācijai darbu, tādēļ nav nepieciešamības vēl papildus norīkot citu atbildīgo iestādi.

8.2. Ārzemnieku piespiedu atgriešanas procesa uzraudzība

Kopš 2011.gada 1.jūlija, pamatojoties uz Imigrācijas likuma 50⁷.pantu, tiesībsargam ir nodota ārzemnieku piespiedu atgriešanas procesa uzraudzība. Eiropas atgriešanas fonda 2011.gada projekta ietvaros 2012.gadā Tiesībsarga birojs pabeidza izstrādāt izraidāmo ārzemnieku iztaujāšanas metodoloģiju.

No 2013.gada jūlija, turpinot uzraudzības mehānisma pilnveidi, Eiropas atgriešanās fonda 2013.gada programmā iekļautās aktivitātes „Piespiedu kārtā izraidāmo personu uzraudzības mehānisma izstrāde” ietvaros Tiesībsarga birojs turpināja projekta „Piespiedu kārtā izraidāmo personu uzraudzības mehānisma izstrāde” realizāciju.

Projekta mērķis ir izstrādāt metodoloģiju attiecībā uz novērošanas procesā ietvertajiem uzdevumiem – izraidāmo personu aizturēšanas vietu apsekošana un novērošana faktiskās izraidīšanas laikā. Projekta ietvaros tāpat paredzēts izstrādāt piespiedu izraidīšanai pakļauto aizturēto ārzemnieku izmitināšanas vietu apsekošanas anketas un faktiskās izraidīšanas novērošanas anketas. Lai sasniegtu projekta mērķi, 2013.gadā tika apsektas piespiedu izraidīšanai pakļauto aizturēto ārzemnieku izmitināšanas vietas robežkontroles punktos vai Valsts robežsardzes struktūrvienībās Rīgas lidostā, Rīgas ostas teritorijā, Liepājā, kā arī visas valsts austrumu robežas garumā.

Tiesībsarga biroja darbinieki ir piedalījušies divu faktisko izraidīšanu novērošanā – uz Krievijas Federāciju un faktiskajā izraidīšanā līdz valsts robežai ar Baltkrievijas Republiku. 2014.gadā projekta ietvaros ir plānots turpināt veikt piespiedu atgriešanas procesa uzraudzību, aptaujājot izraidāmos ārzemniekus, kā arī plānots pabeigt izstrādāt un sākt aprobēt aizturēšanas vietu apsekošanas anketu un faktiskās izraidīšanas novērošanas anketu. Tās būs balstītas arī uz secinājumiem, kas gūti no plānotajiem ārvalstu pieredzes apmaiņas braucieniem un ECT judikatūras izpētē konstatētajiem problēmjaudājumiem.

Jānorāda, ka ārpus projekta aktivitātēm Tiesībsarga birojs turpina veikt visu piespiedu kārtā izraidāmo ārzemnieku izraidīšanas uzraudzību, un laikā no 2013.gada 1.janvāra līdz 31.decembrim izpildei saņemti 33 lēmumi par ārzemnieku piespiedu izraidīšanu. Kopumā pērn tika aptaujāti 29 piespiedu atgriešanai pakļautie ārzemnieki.

Jānorāda, ka pēc 2013.gada sākumā Iekšlietu ministrijai nosūtītā ziņojuma Tiesībsarga birojs ir novērojis uzlabojumus Valsts robežsardzes darbā, kura ir mainījusi rīcību attiecībā uz izraidāmo ārzemnieku ilgstošu turēšanu savā struktūrvienībā – pagaidu turēšanas telpās Rīgā, Rūdolfā ielā 5. Ņemot vērā, ka iepriekš minētās telpas nav pārbūvētas un tajās nav veikti būtiski uzlabojumi, Tiesībsarga birojs atkārtoti norāda uz 2013.gadā Iekšlietu ministrijai sastādītajā ziņojumā minētajiem trūkumiem – sūdzībām par ēdināšanas kvalitāti un kvantitāti, ierobežoto pieeju dušai, nepietiekamu apgaismojumu un vēdināšanu, kā arī neatbilstošu platību aizturēšanas standartu ievērošanai. Tiesībsarga birojs atkārtoti norāda uz to, ka piespiedu kārtā izraidāmo ārzemnieku aizturēšanas telpas Rīgā, Rūdolfā ielā 5 nav paredzētas ilgstošai aizturēšanai.

Apsekojot aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centru „Daugavpils”, tika konstatēta nepieciešamība uzlabot privātuma nodrošināšanu medicīniskās apskates laikā, atbilstošu telpu, kurās var ilgstoši ievietot un novērot saslimušas aizturētās personas, neesamība, kā arī apsardzes izsaukšanas pogas trūkums izolatora telpās.

Tāpat tika konstatēts, ka ratiņkrēslā esošām personām ir apgrūtināta nokļūšana ēdināšanas blokā. Turklāt kritiski vērtējama ir personu, kuras pārvietojas ratiņkrēslā, izvietošana ēkas otrajā stāvā, īpaši ņemot vērā apstākli, ka ugunsdrošības prasības liedz darbināt liftus ēkās, kurās ir izcēlies ugunsgrēks. Tāpat aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centra „Daugavpils” darbinieki nespēja centra monitoringa laikā uzrādīt juridiskās palīdzības sniedzēju sarakstu gadījumam, ja aizturētie izraidāmie

ārzemnieki, t.sk. patvēruma meklētāji, apelācijas kārtībā pieprasītu aizstāvja palīdzību.

Visbeidzot, apsekojot Valsts robežsardzes II kategorijas robežkontroles punktu Rīgas tirdzniecības ostā, Tiesībsarga biroja darbinieki konstatēja, ka robežkontroles punktā (RKP) esošajās pagaidu turēšanas telpās nav gultas vai citas gulēšanai piemērotas mēbeles. Pagaidu turēšanas telpās gan bija ievietots galds, uz kura atradās spilvens un gultas veļa. Turklāt tika novērots, ka aizturētajām personām izsniegtā ēdiena apjoms vienai dienai satur paku sausiņu, paku cepumu, sauso buljonu un 0,5 litrus ūdens.

No RKP pieejamā pagaidu turēšanas telpās ievietoto personu reģistrācijas žurnāla izrietēja, ka personas šajās telpās ir tikušas ievietotas uz laiku līdz pat divām diennaktīm. Pēc RKP apsekošanas tiesībsargs nekavējoties nosūtīja vēstuli Valsts robežsardzes priekšniekam, informējot par pagaidu turēšanas telpās novēroto, kā arī rekomendējot aizturētās personas līdz minēto trūkumu novēršanai šajās telpās neievietot.

8.3. Medicīniskā aprūpe patvēruma meklētāju izmitināšanas centrā „Mucenieki”

Pēc patvēruma meklētāja iesnieguma 2013.gadā tika ierosināta pārbaudes lieta Nr.2013-113-2A par nepietiekamu medicīniskās aprūpes nodrošinājumu patvēruma meklētāju izmitināšanas centrā „Mucenieki”, tai skaitā nepietiekamu nodrošināšanu ar pretsāpju līdzekļiem pēc kaulu lūzuma.

Pārbaudes lietas ietvaros Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja „Muceniekus”, kā arī pēc tiesībsarga lūguma tika sniegts Veselības inspekcijas atzinums par iesniedzējam nodrošinātās veselības aprūpes kvalitāti. Šajā atzinumā secināts, ka pārkāpumi iesniedzēja veselības aprūpē nav konstatēti, tai skaitā pretsāpju līdzekļi tika izsniegti iesniedzēja veselības stāvoklim atbilstošā apjomā. Turklāt tika konstatēts, ka iesniedzējs ilgstoši nav sekojis ārsta norādījumiem, kā rezultātā viņa veselības stāvoklis ir ievērojami pasliktinājies.

Tādējādi atzinumā secināts, ka ne „Mucenieku” medicīnas personāla, ne iesniedzēja ārstējošo ārstu rīcībā nav konstatējami pārkāpumi, kas varētu būt izraisījuši iesniedzēja ilgstošu atrašanos stipru sāpju stāvoklī. Līdz ar to netika

konstatēts Satversmes 95.pantā iekļautā necilvēcīgas apiešanās aizlieguma pārkāpums.

9. Ārzemnieku tiesības

2013.gadā kā pozitīvi noslēdzies Tiesībsarga biroja darbs būtu atzīmējama ar izlīgumu beigusies pirmā tiesvedība, kurā tiesībsargs izmantoja Tiesībsarga likuma 13.panta 9.punktā noteiktās tiesības⁵⁴ vērsties indivīda interesēs administratīvajā rajona tiesā ar pieteikumu, ja ir konstatēts tam garantēto tiesību aizskārums.

Šīs tiesvedības priekšvēsturi iezīmē divas pārbaudes lietas, kas Tiesībsarga birojā tika uzsāktas attiecīgi 2010. un 2011.gadā.

Atzinumā pirmajā pārbaudes lietā Tiesībsarga birojs, atsaucoties uz judikatūru, norādīja, ka ikvienam varas nesējam, īstenojot tam deleģētās pilnvaras un pieņemot lēmumus (tostarp arī par pilsonības atņemšanu), jāpārbauda, vai ir ievēroti likumības, lietderības un saprātīguma principi⁵⁵.

Lemjot jautājumu par pilsonības atņemšanu personai, valstij ir jāizvērtē šā līdzekļa proporcionalitāte, ņemot vērā visus lietas apstākļus. Tāpat visā pilsonības atņemšanas procesā ir jāievēro atbilstošas procesuālās garantijas.

Lai iespēju robežās novērstu situāciju, ka persona kļūst par bezvalstnieku, valstij nav obligāti jāatņem pilsonība personām, kuras ir ieguvušas savu pilsonību krāpniecisku darbību rezultātā, sniedzot nepatiesu informāciju vai slēpjot jebkādas atbilstošos faktus. Šajā gadījumā ir jāņem vērā, cik nopietni ir fakti, kā arī citi attiecīgie apstākļi, piemēram, šo personu patiesā un faktiskā saikne ar konkrēto valsti⁵⁶.

Lietā „*Janko Rottmann v. Freistaat Bayern*”⁵⁷ Eiropas Savienības tiesa secināja, ka „[...] dalībvalstu rīcība nav pretrunā ES tiesībām [...], atņemot ES pilsonim pilsonību, kas iegūta naturalizējoties, ja šī pilsonība ir iegūta krāpšanās ceļā

⁵⁴ Tiesībsarga likuma 13.panta 9.punkts: „Pildot šajā likumā noteiktās funkcijas un uzdevumus, tiesībsargam ir tiesības: [...] pabeidzot pārbaudes lietu un konstatējot pārkāpumu, aizstāvēt privātpersonas tiesības un intereses administratīvajā tiesā, ja tas nepieciešams sabiedrības interesēs”.

⁵⁵ Vildbergs H.J., Feldhūne G. Atsauces Satversmei: mācību līdzeklis. Rīga: LU, 2003, 3.,6.lpp.

⁵⁶ Eiropas Padomes Ministru komitejas 1999.gada 15.septembra rekomendācija R (1999) 18 par Ministru Komitejas rekomendāciju dalībvalstīm apatridu skaita samazināšanai. (1999) 18, 1.4/II/C/c.

⁵⁷ ECT 2010.gada 2.marta spriedums lietā Nr.C-135/08 *Janko Rottmann v. Freistaat Bayern*. 56.–58.punkts.

ar nosacījumu, ka lēmumā par pilsonības atņemšanu ir ievērots proporcionalitātes princips”.

Atzinumā Tiesībsarga birojs norādīja, ka personai Latvijas Republikas pilsonība atņemta, neievērojot proporcionalitātes principu un neatbilstoši 1961.gada ANO Konvencijai par bezvalstniecības samazināšanu.

Otrā pārbaudes lieta Tiesībsarga birojā tika ierosināta saistībā ar PMLP, kā arī iekšlietu ministra atteikumu šai pašai personai pēc Latvijas Republikas pilsonības atņemšanas un bezvalstnieka statusa piešķiršanas piešķirt pastāvīgo uzturēšanās atļauju.

PMLP iesniedzējai norādīja, ka saskaņā ar Imigrācijas likuma 23.panta pirmās daļas 27.punktu viņai kā ārzemniecei, kam piešķirts bezvalstnieka statuss Latvijas Republikā, ir tiesības pieprasīt tikai termiņuzturēšanās atļauju uz laiku, kas nepārsniedz piecus gadus.

Iesniedzēja, atsaucoties uz to, ka pieder pie pamatnācijas – latviešiem, ir dzimusi, uzaugusi un izglītojusies Latvijā, viens no viņas vecākiem ir latvietis un Latvijas pilsonis, šeit viņai pieder nekustamais īpašums un vislielākā saikne viņai ir tieši ar Latviju, 2011.gada 4.februārī vērsās pie iekšlietu ministra ar lūgumu piešķirt pastāvīgo uzturēšanās atļauju, jo uzskatīja – ar termiņuzturēšanās atļaujas izsniegšanu viņai tiks nesamērīgi uz ilgāku laiku ierobežotas sociālās tiesības, pieeja veselības aprūpei u.c. tiesības.

2011.gada 25.februārī viņa saņēma atbildi, kas nesaturēja vērtējumu pēc būtības, bet kurā bija norāde, ka iesniegums tiek pārsūtīts izskatīšanai PMLP atbilstoši kompetencei, jo Imigrācijas likuma 24.panta otrā daļa nosaka, ka iekšlietu ministrs piešķir pastāvīgo uzturēšanās atļauju personai tikai neparedzētos gadījumos, ja tas atbilst valsts interesēm. Tāpat jānorāda, ka pārbaudes lietā tika konstatēts: pretēji tam, ka iesniedzēja arī PMLP lūdza piešķirt pastāvīgo uzturēšanās atļauju, PMLP bez lēmuma pieņemšanas iesniedzējai atdeva visus dokumentus un norādīja, ka viņai ir tiesības saņemt tikai termiņuzturēšanās atļauju.

Ja bezvalstniekiem, kuriem ir atņemta Latvijas Republikas pilsonība, ir bijusi tiesiskā saikne tikai ar šo valsti un nav nevienas citas valsts, kas var garantēt aizsardzību vai minimālās sociālās garantijas, neparedzot šīm personām tiesību saņemt pastāvīgo uzturēšanās atļauju, tās nepamatoti tiek nostādītas īpaši nelabvēlīgā situācijā, salīdzinot ar citām personām, kuras atteikšanās rezultātā ir zaudējušas

Latvijas Republikas pilsonību, atrodas citas valsts aizsardzībā un turklāt var saņemt pastāvīgās uzturēšanās atļauju Latvijā.

Atzinumā tika norādīts uz to, ka PMLP kā ikvienai valsts pārvaldes iestādei ir saistoši Satversmes tiesas nolēmumos paustie secinājumi. Kā norādīts Satversmes tiesas 2007.gada 28.februāra lēmumā par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr.2006-41-01, pat apstākļos, kad likums *expressis verbis* neparedz iespēju obligātā administratīvā akta izdošanas gadījumā vērtēt pamattiesību ierobežojuma samērīgumu, iestādei un tiesai saskaņā ar Satversmes 1.pantu tas ir jādara. Pienākums ievērot samērīguma principu saista ne vien likumdevēju, bet arī valsts pārvaldi un tiesu varu. Ne tikai likumdevējam, pieņemot tiesību normas, ir jāizvērtē to atbilstība samērīguma principam, bet arī valsts pārvaldei katrā atsevišķā gadījumā ir jāņem vērā samērīguma princips, it sevišķi, ja ar valsts pārvaldes rīcību tiek ierobežotas personas pamattiesības.

Administratīvā procesa tiesību mērķis ir panākt, lai lēmumu pieņemšanas procesā notiktu gatavojamā lēmuma samērošana ar cilvēktiesībām un galarezultāts – attiecīgais lēmums materiālo administratīvo tiesību jomā – atbilstu cilvēktiesībām⁵⁸. Tātad visi Administratīvā procesa likuma noteikumi un arī Imigrācijas likums jāinterpretē tā, lai gatavojamais valsts pārvaldes lēmums tiktu samērots ar cilvēktiesībām un pieņemtais rezultāts tām atbilstu.

Izvērtējot PMLP sniegtās atbildes, atzinumā tika konstatēts, ka iestāde, izdodot obligāto administratīvo aktu, nav izvērtējusi Imigrācijas likuma normu atbilstību samērīguma principam. Tāpat, atsakoties piešķirt iesniedzējai pastāvīgo uzturēšanās atļauju, pret viņu kā bezvalstnieci, kura ir bijusi Latvijas Republikas pilsoņe, tika konstatēta nevienlīdzīga attieksme un Satversmes 91.panta pārkāpums.

2011.gada 11.jūlijā bezvalstnieces interesēs tiesībsargs iesniedza Administratīvajā rajona tiesā pieteikumu par PMLP 2011. gada 3.jūnija lēmumu Nr. 251 par pastāvīgās uzturēšanās atļaujas izsniegšanas atteikumu. Pieteikumā tika norādīts uz visiem iepriekš minētajiem labas pārvaldības pārkāpumiem un lūgts atcelt lēmumu, pieņemot personai labvēlīgu administratīvo aktu.

⁵⁸ Levits E. Administratīvā procesa likuma 2. panta komentārs. Rakstu krājums administratīvajiem tiesnešiem. Rīga: Publisko tiesību institūts, 2003, 155.lpp.

2013.gada jūlijā Iekšlietu ministrija un PMLP piedāvāja noslēgt izlīgumu administratīvajā tiesvedībā, ko Tiesībsarga birojs un iesniedzēja arī akceptēja. 2013.gada augustā iesniedzējai tika izsniegta pastāvīgā uzturēšanās atļauja.

10. Tiesības uz taisnīgu tiesu

2013.gadā kopumā tiesībsargs saņēma 253 iesniegumus, kas skāra dažādus tiesību uz taisnīgu tiesu aspektus. Salīdzinot ar 2012.gadu, iesniegumu skaits nav būtiski pieaudzis.

Nemot vērā to, ka minēto tiesību tvērums ir ļoti plašs, sākot ar pieeju tiesai nodrošināšanu gan civillietās, gan administratīvajās lietās, gan arī ieskaitot pirmstiesas kriminālprocesa izmeklēšanas stadiju, un beidzot ar tiesu izpildītāju rīcību, nodrošinot sprieduma izpildi, tiks vērsta uzmanība tikai uz tiem aspektiem, kurus personas ir aktualizējušas visbiežāk.

Tātad arī 2013.gadā, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, viena no aktuālajām problēmām, kas izriet no saņemtajiem iesniegumiem, skar personas tiesības uz lietas virzību saprātīgā termiņā. Tādējādi, lai savlaicīgi minēto jautājumu aktualizētu un norādītu uz konkrētām lietām, kurās tika konstatēti pārkāpumi, jau 2013.gada 29.jūnijā tiesībsargs informēja Saeimu, Tieslietu padomi, tieslietu ministru, Augstākās tiesas priekšsēdētāju un Tiesu administrācijas direktoru par pirmajā pusgadā identificētajām problēmām, īpaši aktualizējot tieši jautājumu par saprātīgu termiņu ievērošanu, kā arī ilgstošu tiesas sēžu nenozīmēšanu konkrētās tiesās.

Jāatzīst, ka minētā problemātika tika konstatēta arī 2013.gada otrajā pusē. Tomēr šajā ziņā būtiski atzīmēt, ka grozījumus likumā „Par tiesu varu”, kas stājās spēkā 2013.gada 1.septembrī, tiesībsargs vērtē pozitīvi, jo tie paredz plašākas iespējas rajona (pilsētas) tiesas un apgabaltiesas priekšsēdētājiem efektīvi organizēt lietu izskatīšanu, tostarp kontrolēt lietu virzību saprātīgos termiņos.

Tāpat pozitīvi vērtējami grozījumi, kas attiecas uz tiesas nolēmumu publiskošanu, un tas, neapšaubāmi, veicina tiesu darba „caurspīdīgumu” un efektivitāti. 2014.gadā Tiesībsarga birojs, izvērtējot personu iesniegumus par tiesībām uz taisnīgu tiesu saprātīgā termiņā, pievērsīs īpašu uzmanību tam, vai konkrētie grozījumi ir devuši pozitīvas pārmaiņas.

Tāpat no iesniegumiem izriet arī citi tiesību uz taisnīgu tiesu aspekti, kā, piemēram, pieeja tiesai, juridiskās palīdzības nodrošināšanas kvalitāte un apjoms, uz ko šogad vēršama īpaša uzmanība.

10.1. Tiesas pieejamība

Kā viena no aktualitātēm, uz kuru iepriekš tiesībsargs nav norādījis, bet šogad vērš uzmanību, ir pieeja administratīvajām tiesām un juridiskās palīdzības nepieciešamība.

Neskatoties uz to, ka Administratīvā procesa likumā (turpmāk – APL) ir nostiprināts objektīvās izmeklēšanas princips, Tiesībsarga birojā joprojām vēršas iedzīvotāji, kuri savos iesniegumos un mutvārdu konsultācijās norāda uz grūtībām korekti sastādīt pieteikumu administratīvajai tiesai.

Izstrādājot APL, likumdevējs, atšķirībā no civilprocesa un kriminālprocesa, tajā ietvēra objektīvās izmeklēšanas principu, kam bija jākalpo tādām mērķim kā privātpersonu atbrīvošana no advokāta palīdzības izmantošanas. Objektīvās izmeklēšanas princips uzliek par pienākumu tiesai lietas izskatīšanas gaitā, izprasot nepieciešamos pierādījumus, noskaidrot patiesību un rast taisnīgu rezultātu.

APL 186.pants attiecībā uz pieteikuma formu un saturu neparedz īpašas prasības, kas saistītas ar juridiskās argumentācijas norādīšanu vai citu prasību izpildi, lai aizstāvētu aizskartās intereses tiesā.

Personām, kuras uzskata, ka administratīvā tiesa, izskatot pieteikumu, nav ievērojusi objektīvās izmeklēšanas principu, t.sk. nav pieprasījusi visus pierādījumus, ir ieteikts pārsūdzēt tiesas nolēmumus augstākas instances tiesā. Tomēr jāatzīst, ka netipiskās un sarežģītās lietās, iesniedzējam izklāstot tiesai visus faktus, ir svarīgi nošķirt primārās nozīmes faktus no sekundāriem, bet atsevišķos punktos nepieciešams izcelt juridiskus argumentus, kam ir nozīme strīda taisnīgai izšķiršanai – šādos gadījumos jurista palīdzība maznodrošinātām personām un personām bez pietiekamām juridiskajām zināšanām ir ļoti nepieciešama. Tiesībsarga birojs nav veicis apkopojumu par objektīvās izmeklēšanas principa ietekmi uz taisnīgu lietas izskatīšanu administratīvajās tiesās, tomēr var atsaukties uz „Providus” veiktā

pētījuma secinājumiem, kuros norādīts uz valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības nepieciešamību administratīvajā tiesvedībā⁵⁹.

Ņemot vērā, ka Tiesībsarga birojā ik gadu tiek saņemtas sūdzības arī par valsts nenodrošināto juridisko palīdzību, kas nepieciešama, vēršoties Satversmes tiesā, lietās par morālā kaitējuma atlīdzināšanu, prasībās par goda un cieņas aizskārumu, valsts līmenī tuvākā laikā būtu nopietni jāizvērtē arī iespēja pārskatīt normatīvo regulējumu, kas nosaka valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjomu mazaizsargātajām indivīdu grupām.

Vairākos iesniegumos personas ir vērsušas tiesībsarga uzmanību uz to, ka situācijās, kad tiesas ir pieņēmušas nepamatotus vai kļūdainus spriedumus, personām būtu nodrošināma valsts juridiskā palīdzība prasībās par morālā kaitējuma atlīdzināšanu. Tāpat vairākos iesniegumos personas ir norādījušas uz iespējami nekvalitatīvu vai nepietiekamu juridisko palīdzību.

Vēl arvien Tiesībsarga birojā tiek saņemti iedzīvotāju iesniegumi, kuros personas vērs uz uzmanību uz to, ka valsts nodevas apmērs ir reāls šķērslis, lai realizētu tiesības uz pieeju tiesai. Izskatot vairāku personu iesniegumus, tajā skaitā no ieslodzītajiem saņemtos, līdzīgi kā 2012.gadā, tika secināts, ka šādas situācijas rodas gadījumā, ja persona nav izmantojusi visas iespējas, lai tiesai iesniegtu objektīvu un vispusīgu informāciju par savu materiālo stāvokli, kas varētu būt par pamatu pilnīgai vai daļējai atbrīvošanas no valsts nodevas. Tomēr vienā no gadījumiem tiesībsargs saskatīja pamatu pārbaudes lietas ierosināšanai.

Piemēram, persona savā iesniegumā norādīja: lai arī konkrētās civillietas ietvaros tiesa valsts nodevas apmēru samazināja līdz 1000 latiem, persona ar saviem ienākumiem – 280 latu mēnesī – nespēj samaksāt arī samazināto valsts nodevu. Savukārt personas lūgumu sadalīt maksājumu vairākās daļās, nomaksājot to ilgākā termiņā, tiesa noraidīja, jo normatīvais regulējums šādu kārtību neparedz. Pārbaudes lietas ietvaros ir pieprasīts atbildīgās ministrijas viedoklis, un līdz ar to gala secinājums, vai šāds normatīvais regulējums, kas neparedz valsts nodevas samaksas sadalīšanu vairākos atsevišķos maksājumos, ir cilvēktiesībām atbilstošs, vēl nav sniegts.

⁵⁹ Valsts kancelejas administrētā projekta „Administratīvā sloga samazināšana un administratīvo procedūru vienkāršošana” aktivitāte Nr. 3. „Administratīvā procesa likuma ieviešanas ietekmes izvērtējums un efektivizēšanas priekšlikumi”. Skat.8-52.lpp. Pieejams: www.mk.gov.lv/file/files/ESfondi/2013/2zinojums_apl_11junijs.pdf

Atsevišķos iesniegumos kā būtisks aspekts, kas var liegt pieeju tiesai, tika norādīta personas nespēja apmaksāt valsts vai pašvaldības institūcijas izsniegtas izziņas saņemšanu (piemēram, valsts arhīva izziņas saņemšana ieslodzītajām personām), kas ir būtiska tiesvedības uzsākšanai. Tomēr konkrēti pārkāpumi šajā aspektā netika konstatēti.

10.2. Tiesības uz taisnīgu tiesu sodu reformas kontekstā

2013.gadā, sākot ar maiju, regulāri tika saņemti ieslodzīto personu iesniegumi, kuros tika lūgts vērtēt, vai 2013. gada 1.aprīlī spēkā stājušies „Grozījumu Krimināllikumā” Pārejas noteikumi (turpmāk – Pārejas noteikumi) neierobežo iesniedzēju tiesības uz taisnīgu tiesu, jo pieņemtais regulējums paredz pārskatīt tikai tos spēkā stājušos tiesas nolēmumus, kuros brīvības atņemšanas ilgums pārsniedz maksimālo brīvības atņemšanas ilgumu pēc grozījumu spēkā stāšanās.

2013.gada 1.aprīlī stājās spēkā likums „Grozījumi Soduzpildes kodeksā”, kurš papildināja Pārejas noteikumus ar 26.punktu šādā redakcijā: *„Soduzpildes iestāde saskaņā ar grozījumiem Krimināllikumā, kuri stājās spēkā 2013.gada 1.aprīlī, mēneša laikā iesniedz tiesai iesniegumu par personas atbrīvošanu no soda izciešanas vai par sprieduma grozīšanu, vai par nosacītas notiesāšanas pārbaudes laika atcelšanu. Kriminālsoda – piespiedu darbs – izpilde līdz iesnieguma izskatīšanai tiesā tiek apturēta”*.

Vienlaikus arī pašiem notiesātajiem bija iespēja rakstiski vērsties pie cietuma administrācijas, ja uzskatīja, ka uz konkrēto gadījumu attieksies pieņemtie grozījumi normatīvajā regulējumā. Šādos gadījumos ieslodzījuma vieta sagatavoja nepieciešamos dokumentus un nosūtīja uz tiesu izvērtēšanai. Ņemot vērā iepriekš minēto, netika konstatēts, ka pieņemtais regulējums liegtu personām pieeju tiesai. Savukārt, pamatojoties uz vienas notiesātas personas iesniegumu, tika ierosināta pārbaudes lieta.

Proti, iesniedzējs lūdza izvērtēt iespējamo cilvēktiesību aizskārumu sprieduma izpildes stadijā, jo Tukuma rajona tiesa un Zemgales apgabaltiesa nebija pareizi izskatījušas soda samazināšanu atbilstoši grozījumiem Krimināllikumā (turpmāk – KL), kas stājās spēkā 2013.gada 1.aprīlī. Pārbaudes lietas ietvaros tika pieprasīts skaidrojums arī no Tieslietu ministrijas.

Saskaņā ar 2012.gada 13.decembra likuma Pārejas noteikumiem brīvības atņemšanas sodus līdz KL attiecīgajā pantā paredzētajam maksimālajam sodam bija jāsamazina personām, kuras līdz attiecīgā likuma spēkā stāšanās dienai bija notiesātas un izcietā brīvības atņemšanas sodu, ja tiesas piespriestais brīvības atņemšanas sods bija lielāks par maksimālo sodu, kas paredzēts KL pantā par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu pēc šā likuma spēkā stāšanās dienas.

Tieslietu ministrija, atbildot uz Tiesībsarga biroja pieprasījumu sniegt viedokli, vai saskaņā ar Pārejas noteikumiem tiesām, izskatot jautājumu par tiesas nolēmuma grozīšanu, ir jāņem vērā ne tikai maksimālais brīvības atņemšanas sods attiecīgajā KL pantā, bet arī attiecīgā panta kvalifikācija, atbildē norādīja: ja notiesāšanas gadījumā „piemērotais brīvības atņemšanas sods ir smagāks par maksimālo soda apmēru, kāds paredzēts par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu pēc likumprojekta spēkā stāšanās dienas, tad piemērotais sods tiks samazināts līdz KL pantā paredzētajam jaunajam maksimālajam sodam, kas paredzēts par šādu noziedzīgo nodarījumu [...]. Saskaņā ar KL grozījumu Pārejas noteikumu 8.punktu nav paredzēts notiesātajai personai no jauna izvērtēt piemēroto sodu, skatot tikai attiecīgā panta attiecīgo daļu. Ir nepieciešams vērtēt noziedzīga nodarījuma dispozīciju, pēc kādas persona tika notiesāta.

Ar grozījumiem no KL ir izslēgta noziedzīgo nodarījumu kvalificējošā pazīme – atkārtotība. Ja persona tika notiesāta par atkārtoti izdarītu noziedzīgu nodarījumu un attiecībā uz viņu nav konstatējamas citas attiecīgajā KL pantā paredzētās noziedzīga nodarījuma kvalificējošās pazīmes (piemēram, personu grupa, liels apmērs, u.c.), tad šādi personai sods pārskatāms atbilstoši noziedzīga nodarījuma pamatsastāvam bez kvalificējošām pazīmēm. [...] KL grozījumu Pārejas noteikumi neparedz iespēju grozīt ar tiesas spriedumu notiesātajai personai noteikto noziedzīgā nodarījuma kvalifikāciju sakarā ar izdarītajiem grozījumiem KL panta dispozīcijā, bet tikai paredz iespēju grozīt noteikto sodu, izvērtējot noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju, kāda personai pienāktos, ja personu tiesātu pēc KL grozījumu spēkā stāšanās.”

Pabeidzot pārbaudes lietu un konstatējot, ka tiesa nepareizi izvērtēja soda pārskatīšanu notiesātajam, personas tiesību aizsardzības nolūkā tika nosūtīts lūgums ģenerālprokuroram iesniegt protestu par konkrēto tiesas nolēmumu.

10.3. Tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā

Ilgstoša problēma, uz ko tiesībsargs pēdējo gadu laikā norāda un kura vēl arvien ir aktuāla, ir lietu izskatīšana saprātīgos termiņos. Galvenokārt iesniegumi tiek saņemti par kriminālprocesu ilgstošu izskatīšanu, bet šāda tendence vērojama arī civillietu iztiesāšanā.

Lielākās problēmas, kas saistītas lietu izskatīšanas termiņiem, izpaužas tieši apelācijas instancē. Vairākos gadījumos tiesībsargs ir konstatējis, ka personām, kuras ir notiesātas ar pirmās instances tiesas spriedumu un turpina atrasties apcietinājumā, jo pārsūdzējušas pirmās instances tiesas spriedumu, apelācijas tiesvedība ilgst gadiem, un dažkārt apcietinājumā pavadītais laiks tuvojas pirmās instances piesprietajam brīvības atņemšanas sodam.

Atsevišķās lietās bija vērojama tendence, ka brīdī, kad apcietinājumā pavadītais laiks tuvojās pirmās instances tiesas spriedumā piesprietajam brīvības atņemšanas gala termiņam, pēdējā pusgadā apelācijas instance nozīmēja pat vairākas tiesas sēdes.

Kā galvenā problēma, kas ietekmē lietas virzību saprātīgā termiņā, vēl arvien jāmin nesamērīgi ilgie nogaides periodi starp tiesas sēdēm, kad lietā nenotiek nekādas darbības. Tiesībsargs uzskata, ka lietu, kur personas atrodas apcietinājumā, izskatīšanas termiņiem ir pievēršama īpaša uzmanība, jo saprātīgu termiņu neievērošana var novest ne tikai pie ECPAK 6.panta pārkāpumiem, bet arī ilgtermiņā pie tiesību uz brīvību (5.pants), privātās dzīves neaizskaramības (8.pants) un citiem nopietniem cilvēktiesību pārkāpumiem. Kārtējo reizi nevar neminēt arī to, ka ECT izskatītajās lietās pret Latviju regulāri tiek konstatēti pārkāpumi attiecībā uz lietu izskatīšanu saprātīgos termiņos.⁶⁰

Tiesībsargs pozitīvi vērtē situāciju, ka atsevišķos gadījumos tiesas, konstatējot, ka krimināllietas iztiesāšanas ietvaros nav ievērotas apsūdzētā tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, pamatoti ir piemērojušas KL 49.¹ panta pirmās daļas 1.punktu. Ņemot vērā ECT atziņu, ka KL 49.¹ panta piemērošana ir uzskatāma par efektīvu tiesību aizsardzības mehānismu tiesību uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā pārkāpuma gadījumā,⁶¹ minētā norma būtu piemērojama biežāk.

⁶⁰ Jaunākās no šīm lietām: ECT 2013.gada 28.maija spriedums lietā „*Sorokins and Sorokina v. Latvia*”, Nr. 45476/04; 2012.gada 2.oktobra spriedums lietā „*Dmitrijevs v. Lettonie*”, Nr.37467/04.

⁶¹ ECT 2012.gada 4.decembra lēmums lietā „*Trūps v Latvia*”, Nr.58497/08, 51.punkts.

Attiecībā uz civillietu izskatīšanu saprātīgā termiņā pieminēšanas vērtā ir lieta, kas sešu gadu laikā nav iztiesāta pat pirmajā tiesu instancē, kas, neapšaubāmi, rada bažas par tās iztiesāšanas kopējo laiku. Minētajā lietā tika konstatēts, ka lietas ilgstoša izskatīšana ir saistīta ar lietas dalībnieku aktīvu rīcību, un tādējādi atbilstoši ECT praksei iesniedzējam tika norādīts, ka valsts nav atbildīga par procesa kavējumiem, kas radušies pušu rīcības rezultātā.⁶²

Tomēr attiecībā uz minēto gadījumu jānorāda, ka saprātīga termiņa neievērošana nevar tikt attaisnota ar to, ka procesa dalībnieki aktīvi izmanto savas procesuālās iespējas, piemēram, iesniedzot blakus sūdzības. Valstij ir pienākums organizēt tiesas procesu tā, ka pat lietas dalībnieku aktīva procesuālo iespēju izmantošana netraucē to novest pie rezultāta saprātīgā laikā.⁶³

10.4. Tiesas sēžu nenozīmēšana

Līdzīgi kā 2012.gadā, arī 2013.gadā birojā saņemti vairāki personu iesniegumi, no kuriem izrietēja, ka tiesas atsevišķos gadījumos ilgstoši nenozīmē tiesas sēdes. Uz šādu problēmu iedzīvotāji ir norādījuši arī mutiskajās konsultācijās. Jānorāda, ka atsevišķos gadījumos tiesas sēdes tika nozīmētas tikai pēc tiesībsarga iejaukšanās, un arī šajos gadījumos tiesas norādīja – tas noticis ārpus kārtas. Tādējādi tika secināts, ka atsevišķās tiesās šāda prakse ir uzskatāma par normu, kaut arī normatīvais regulējums paredz konkrētu kārtību. Pēc tiesībsarga domām, šāda tiesas rīcība pārkāpj tiesiskās noteiktības principu, kā arī neveicina iedzīvotāju uzticamību tiesu sistēmai kopumā.

Papildus tika konstatēts, ka CPL nav noteikts, kādā termiņā tiesai būtu jānozīmē tiesas sēde pēc lietas nodošanas atkārtotai izskatīšanai zemākas instances tiesā. Uz minēto problēmu tika vērsta Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas uzmanība, lūdzot arī izvērtēt nepieciešamību veikt grozījumus normatīvajos aktos un šādus termiņus paredzēt.

Atbildot uz tiesībsarga aicinājumu, Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta uzskatīja, ka minētais jautājums ir diskutējams, norādot, ka priekšrocību piešķiršana atsevišķām lietu kategorijām paildzinātu citu lietu izskatīšanas termiņus. Noteicošais apstāklis saprātīgu termiņu nodrošināšanai, Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas

⁶² ECT 1978.gada 28.jūnija spriedums lietā "*König v.FRG*", Nr.6232/73, 103.punkts.

⁶³ Autoru kolektīvs prof. R.Baloža zinātniskajā redakcijā „LR Satversmes komentāri VII nodaļa. Cilvēka pamattiesības”, Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2011., 124.lpp.

ieskatā, ir ienākošo lietu daudzums, kas nosaka tiesnešu slodzes apmēru. Turklāt tiesneša paaugstinātās slodzes dēļ varētu ciest lietu izskatīšanas kvalitāte.

Ievērojot to, ka šāda rakstura problēmas tika konstatētas tikai atsevišķās tiesās, tiesībsargs aicināja veikt nepieciešamos pasākumus, lai minēto jautājumu sakārtotu.

10.5. Tiesas sprieduma pilna teksta sastādīšanas termiņa pagarināšana

Indivīdam garantēto tiesību uz taisnīgu tiesu aspektā jānorāda uz tādu būtisku problēmu kā pilno tiesas spriedumu sastādīšanas novilcināšana, nepamatoti un dažkārt pat vairākkārt pagarinot to sastādīšanas termiņu.

Pēdējo trīs gadu laikā Tiesībsarga birojā iesniegumi pamatā tiek saņemti no tiesājamām personām un viņu aizstāvjiem, sūdzoties par sprieduma sastādīšanas novilcināšanu krimināllietās, tomēr jāpiebilst, ka līdzīga problēma ir konstatēta arī civillietās.

Atspoguļojot Tiesībsarga biroja paveikto minētās problēmas novēršanā, jāatzīmē, ka 2011.gada beigās birojā vērsās vairākas personas, norādot uz trūkumiem KPL 530.pantā. Tas vēsturiskā redakcija noteica, ka tiesa krimināllietā var sagatavot saīsinātas formas spriedumu, bet pilnu spriedumu – 14 dienu laikā, paziņojot tā pieejamības datumu. Minētā pantā trešā daļa noteica, ka attaisnojošu iemeslu dēļ, ja pilns tiesas nolēmums nav sastādīts noteiktajā laikā, tiesnesis paziņo prokuroram, apsūdzētajam, cietušajam, aizstāvim un pārstāvim, kad tas būs pieejams. Regulējums neparedzēja maksimālo termiņu vai reižu skaitu pilna sprieduma sastādīšanai, kā arī nekonkretizēja attaisnojošo apstākļu uzskaitījumu, kad būtu pieļaujams pagarināt tā sastādīšanu.

2011.gada 8.decembrī Tiesībsarga birojs vērsās Tieslietu ministrijā ar lūgumu izvērtēt konstatēto problēmu un rast iespēju veikt grozījumus normatīvajā regulējumā, jo ilgstoša vilcināšanās ar motivēta tiesas nolēmuma sastādīšanu un izsniegšanu tiesājamajiem potenciāli rada vairākas sekas. Proti, tas:

- var ietekmēt kopējo lietas izskatīšanas termiņu un līdz ar to arī lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā;
- atstāj tiesājamo tiesiskās nenoteiktības stāvoklī, kas nav pieļaujams no tiesību uz taisnīgu tiesu skatpunkta;
- var aizskart apsūdzēto tiesības uz brīvību.

2012.gada martā Tiesībsarga birojā saņēma Tieslietu ministrijas atbildi, kurā bija apstiprināta nepieciešamība veikt grozījumus KPL 510. un 530.pantā. Attiecīgi 2012.gada maijā Saeima pieņēma grozījumus KPL 530.panta trešajā daļā, nosakot, ka tiesas pilna sprieduma sastādīšanas termiņu var pagarināt tikai vienreiz, ja lietas apjoma, juridiskās sarežģītības vai citu objektīvu apstākļu dēļ pilns tiesas nolēmums nav sastādīts noteiktajā laikā.

Minētā redakcija ir uzlabojusi situāciju, lai gan jāatzīmē, ka jebkurā gadījumā panta redakcijā joprojām ir saskatāmi trūkumi. Viens no tiem ir nefiksēts, maksimālais pilnā sprieduma sastādīšanas termiņš. Tiesībsargs arī uz šo aspektu vērsa Saeimas uzmanību, bet priekšlikums tika noraidīts.

Neskatoties uz normatīvā regulējuma grozījumiem, šogad Tiesībsarga birojs turpina saņemt līdzīga rakstura sūdzības. Piemēram, vairākās pārbaudes lietās tiesībsargs konstatēja, ka tiesa nav ievērojusi KPL 530.panta trešajā daļā noteikto kārtību, kas pieļauj pilna tiesas nolēmuma sastādīšanu atlikt tikai vienu reizi. Papildus tam, ka šāda tiesas rīcība pārkāpj procesuālās normas, atzinumā tika norādīts: veids, kādā konkrētajās lietās vairākkārt tika pagarināts pilna nolēmuma pieejamības datums, pārkāpj tiesiskās noteiktības principu un šāda prakse nav savienojama ar ECPAK 6.pantā garantētajām tiesībām uz taisnīgu tiesu.

2013.gadā pilno tiesas spriedumu sastādīšanas novilcināšana tika identificēta ne tikai pirmās, bet arī apelācijas instances tiesās. Piemēram, 2013.gada novembra sākumā birojā tika saņemta zvērināta advokāta sūdzība par Augstākās tiesas rīcību, kura četras reizes atlika pilnā sprieduma sastādīšanu krimināllietā, pamatojot to ar tiesneša noslogotību citos procesos. Saistībā ar šo sūdzību birojā ir ierosināta pārbaudes lieta un Tiesu administrācijai pieprasīta visaptveroša statistikas datu apkopošana par spriedumu sastādīšanas termiņiem visu instanču tiesās nolūkā konstatēt, pirmkārt, vai tiesas joprojām praktizē pilno tiesas spriedumu sastādīšanas pagarināšanu virs 14 dienām, kā tas ir noteikts likumā, otrkārt, uz kādiem termiņiem tiek pagarināta pilno spriedumu sastādīšana.

Nepieciešamības gadījumā plānots iesniegt tieslietu ministram priekšlikumus veikt grozījumus KPL 568.pantā, lai nepieļautu nepamatotu apelācijas instanču pilno spriedumu sastādīšanas kavējumu, kas, neapšaubāmi, paildzina tiesvedības laiku kopumā.

Jānorāda, ka par pilno spriedumu izsniegšanas novilcināšanu civillietās iedzīvotāji pamatā sūdzības ir izteikuši mutisko konsultāciju laikā un, sazinoties ar tiesu kancelejām, tām ir gūts apstiprinājums. Tiesībsargs ir vērsis sabiedrības un atbildīgo institūciju uzmanību uz to, ka tiesu administratīvā darba organizācijas sarežģījumi nedrīkst transformēties individuālam garantēto tiesību uz taisnīgu tiesu aizskārumā.

10.6. Tiesības būt informētam par tiesas sēdi un pieņemtajiem nolēmumiem

2013.gadā vairākos iesniegumos personas norādīja uz iespējamiem tiesas pārkāpumiem, neinformējot personas par tiesvedību un tajā pieņemtajiem nolēmumiem. Šādi iesniegumi ir saņemti gan lietās, kas attiecas uz civiltiesiskajiem strīdiem, gan kriminālprocesa ietvaros, kad tiesa lēmusi par nosacīta soda aizstāšanu ar reālu brīvības atņemšanu, ja persona nepilda tai ar likumu noteiktos nosacīti notiesātas personas pienākumus, kas izriet no Sodū izpildes kodeksa.

Šādos gadījumos, vērtējot iespējamās tiesas pārkāpumus, iesniedzējiem tika norādīts, ka personas tiesības būt klāt tiesas sēdē ietver personas tiesības savlaicīgi un pienācīgi būt informētai par tiesas sēdes norises laiku un vietu un tiesības ierasties uz tiesas sēdi un pilnvērtīgi piedalīties tiesas sēdēs veiktajās procesuālajās darbībās pašai vai ar pārstāvja starpniecību. Tomēr valsts nevar būt atbildīga par to, ka procesa dalībnieks nav izpildījis savu pienākumu – deklarējis dzīvesvietu vai norādījis tiesai citu adresi, kur būtu sasniedzams tiesiskajās attiecībās ar valsti.

Ņemot vērā minēto, nevienā no attiecīgajiem gadījumiem pārkāpumi netika konstatēti. Vienlaikus jāvērs uzmanība uz atsevišķiem gadījumiem, kad no materiāliem varēja secināt – pirmā instance nebija pienācīgā kārtā informējusi iesniedzēju par tiesas sēdes laiku un vietu, bet apelācijas instance pēc apelācijas sūdzības saņemšanas pieļautās kļūdas bija novērsusi.

10.7. Tiesībsarga viedokļi Satversmes tiesai

2013. gadā Tiesībsarga birojs ir sniedzis Satversmes tiesai viedokli vairākās lietās, kas skar personas tiesības uz taisnīgu tiesu.

[1] Satversmes tiesā ir ierosināta lieta Nr.2013-02-01 „Par Civilprocesa likuma 464.¹ panta otrās daļas 2.punkta (Apstrīdētā norma) atbilstību Satversmes 92.panta pirmajam teikumam”.

Apstrīdētā norma noteica, ka senatoru kolēģija var atteikties ierosināt kasācijas tiesvedību, ja nerodas šaubas par apelācijas instances tiesas sprieduma tiesiskumu un izskatāmajai lietai nav nozīmes judikatūras veidošanā. Analizējot minētās normas atbilstību cilvēktiesībām, tiesībsargs sniedza viedokli, ka Apstrīdētā norma pati par sevi nav pretrunā Satversmes 92.pantam.

Tomēr tiesībsargs norādīja uz citu normu, kas rada aizskārumu (bet tā gan nebija apstrīdēta). Proti, Apstrīdētās normas piemērošana kopā ar 464.panta ceturtajā daļā noteikto, ka lēmumu par atteikumu ierosināt kasācijas tiesvedību Senāta rīcības sēdei ir tiesības pieņemt rezolūcijas veidā. Tas nozīmē, ka lēmumā var norādīt vienīgi pieņemšanas laiku un vietu, tiesas nosaukumu un sastāvu, un nolēmumu. Tātad likums ļauj atteikties ierosināt kasācijas tiesvedību, lēmumā nenorādot motivāciju.

[2] Satversmes tiesā tika ierosināta [un 2014. gada sākumā arī pasludināts spriedums, apstrīdēto normu atzīstot par atbilstošu Satversmei] lieta Nr.2013-04-01 „Par Civilprocesa likuma 33.panta trešās daļas 1.punkta (turpmāk – Apstrīdētā norma) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92.pantam”.

Apstrīdētā norma nosaka, ka ar lietas vešanu saistītie izdevumi ir arī izdevumi par advokāta palīdzību. Konstitucionālās sūdzības iesniedzēja – SIA „Gardie Visdari” (turpmāk – iesniedzēja) uzskatīja, ka Apstrīdētā norma aizskar tiesības izvēlēties pārstāvi civilprocesā un pozitīva sprieduma gadījumā saņemt atlīdzinājumu par pārstāvī, kurš nav zvērināts advokāts, veikto samaksu par lietas vešanu tiesā.

Tiesībsargs konstatēja, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmei, turklāt arī norādīja, ka valstij ir leģitīms mērķis panākt, lai personas saņemtu kvalitatīvu juridisko palīdzību. Tādējādi valsts varētu izvirzīt prasību, lai personas pārstāvji – juridiskās palīdzības sniedzēji būtu attiecīgi juridiski kvalificēti. Tomēr kvalitatīvu juridisko palīdzību var sniegt ne tikai advokāti.

Tiesībsargs puda uzskatu, ka ir iespējas, kā samērīgāk un efektīvāk nodrošināt mērķa – kvalitatīvas juridiskās palīdzības sniegšana un saņemšana – sasniegšanu. To varētu panākt, nosakot vienotas prasības un atbildību juridiskās palīdzības sniedzējiem, tai skaitā nepieciešamību reģistrēties kā juridiskās palīdzības sniedzējiem.

Tiesībsargs norādīja, ka nav saprotams, kāpēc valsts daudzu gadu laikā nav noregulējusi juridiskās palīdzības sniedzēju kvalitātes jautājumu normatīvā līmenī. Arī sistēmā, kad tiesības prasīt no otras puses atlīdzību par saņemto juridisko palīdzību ir ierobežotas, juridisko palīdzību valstī daudzos gadījumos sniedz tieši citi juristi, nevis zvērināti advokāti. Citu juristu palīdzību tiesas procesā biežāk izmanto tieši personas ar mazākiem ienākumiem, jo advokātu sniegtā palīdzība ir dārgāka, bet atlīdzību no otras puses par saņemto juridisko palīdzību varēs prasīt tikai pozitīva iznākuma gadījumā, ko advokāta dalība tiesas procesā negarantē.

[3] Tiesībsarga viedoklis ir sniegts arī Satversmes tiesā izskatāmajā lietā Nr.2013-08-01 „Par Civilprocesa likuma 483.panta un 484.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam”.

CPL 483.pants nosaka, ka „*protestu par spēkā stājušos tiesas nolēmumu Senātam var iesniegt ģenerālprokurors vai Ģenerālprokuratūras Personu un valsts tiesību aizsardzības departamenta virsprokurors, ja kopš nolēmuma spēkā stāšanās nav pagājuši vairāk kā 10 gadi*”. Savukārt CPL 484.pants paredz: „*Pamats protesta iesniegšanai par spēkā stājušos tiesas nolēmumu ir būtiski materiālo vai procesuālo tiesību normu pārkāpumi, kas konstatēti lietās, kuras ir izskatītas tikai pirmās instances tiesā, ja tiesas nolēmums nav pārsūdzēts likumā noteiktajā kārtībā no lietas dalībniekiem neatkarīgu iemeslu dēļ vai ar tiesas nolēmumu aizskartas valsts vai pašvaldību iestāžu tiesības vai to personu tiesības, kuras nav bijušas lietas dalībnieki*”.

Kā izriet no Satversmes tiesas atziņām, jēdziens „taisnīga tiesa” sevī ietver tiesiskai valstij atbilstošu procesu, proti, procesu, kas ir ne tikai taisnīgs, bet arī efektīvs. ES Pamattiesību hartas 47.pantā ir noteikts, ka ikvienam, kura ES likumos nodrošinātās tiesības un brīvības ir tikušas pārkāptas, ir tiesības uz efektīvu pārsūdzību tiesā, ievērojot nosacījumus.

Savukārt ECT savā judikatūrā jau ir norādījusi, ka tiesiskā noteiktība paredz ievērot *res judicata* principu⁶⁴, kas nosaka sprieduma galīgumu. Princips nostiprina, ka neviena no pusēm nevar prasīt vēlreiz pārskatīt spēkā stājušos un saistošu spriedumu vienīgi ar mērķi pārskatīt lietu pēc būtības un saņemt jaunu nolēmumu. Augstākas instances tiesas pilnvaras [uzraudzības kārtībā] pārskatīt lietu jārealizē tikai ar mērķi izlabot tiesas kļūdas un novērst netaisnīgumu, bet ne atkārtoti pārskatīt lietu

⁶⁴ ECT 1999.gada 28.oktobra spriedums lietā *Brumărescu v. Romania*, Nr. 28342/95), 62.punkts.

pēc būtības. Pārskatīšana nevar būt slēpta pārsūdzēšanas forma; iespējama divu atšķirīgu viedokļu pastāvēšana par vienu jautājumu nevar būt par pamatu lietas pārskatīšanai. Atkāpes no šī principa pieļaujamas tikai tad, kad tās ir nepieciešamas būtisku un nepārvaramu apstākļu dēļ⁶⁵.

Lietas dalībniekiem piešķirtās tiesības būt informētiem par tiesvedību un iztiesāšanas laiku, kā arī piedalīties lietas iztiesāšanā tiešā veidā var ietekmēt taisnīgu iztiesāšanas rezultātu. Procesuālo tiesību realizēšana sacīkstes formā ir viens no līdzekļiem, kā tiesa, izskatot jebkuru lietu, var noskaidrot objektīvo patiesību, un lietas dalībniekiem garantētā tiesība uz lietas pārskatīšanu apelācijas un kasācijas kārtībā tikai nostiprina kļūdu novēršanu un objektīvās patiesības noskaidrošanu gadījumos, ja pirmās vai apelācijas instances tiesā kāda apstākļa dēļ nav sniegts pareizs vērtējums pierādījumiem, vai arī tiesa nav pareizi tulkojusi vai piemērojusi kādu no normām, ar kuru pamatots nolēmums. Taču praksē nav izslēgti gadījumi, kad personas, kuras tiesas nolēmums tieši skar, nav bijušas pieaicinātas vai informētas par iztiesāšanu un tās rezultātiem – šādas sekas var iestāties gan attiecībā uz lietas dalībniekiem, kuri no viņiem neatkarīgu iemeslu dēļ nav varējuši pārsūdzēt tiesas nolēmumu, gan attiecībā uz trešajām personām un valsts un pašvaldību iestādēm. Šādos gadījumos valstij būtu pienākums radīt efektīvu mehānismu, lai nodrošinātu pamattiesību aizsardzību.

Tiesības uz taisnīgu tiesu nav absolūtas, un tās var tikt ierobežotas, tomēr valstij, nosakot ierobežojumus, būtu svarīgi ievērot, ka ierobežojumam jābūt noteiktam leģitīmā mērķa sasniegšanai, kā arī samērīgam un nepieciešamam demokrātiskā sabiedrībā. Procesuālās vienlīdzības un taisnīguma princips nosaka, ka lietas dalībnieku tiesībām ir jābūt taisnīgi līdzsvarotām, bet rezultātam – taisnīgam. CPL 60.nodaļas regulējums tieši arī garantē šī līdzsvara un taisnīguma iestāšanos, jo paredz aizskarto tiesību aizsardzības mehānisma iedarbināšanu gadījumos, kad: 1) tiesas nolēmums nav pārsūdzēts likumā noteiktajā kārtībā no lietas dalībniekiem neatkarīgu iemeslu dēļ un 2) ar tiesas nolēmumu aizskartas valsts vai pašvaldību iestāžu tiesības vai to personu tiesības, kuras nav bijušas lietas dalībnieki.

Atzinumā Satversmes tiesai tiesībsargs norādīja, ka ierobežojumi, kas noteikti lietas dalībniekiem, pārskatot spēkā stājušos tiesas nolēmumu, ir noteikti ar likumu, un šajā punktā neatbilstību pamattiesību ievērošanai nevar konstatēt. Vērtējot, vai ar

⁶⁵ ECT 2003.gada 24.jūlija spriedums lietā *Ryabykh v. Russia*, Nr.52854/99, 52.punkts.

CPL 60.nodaļas regulējumu noteiktais ierobežojums prāvniekiem ir uzlikts samērīgi un tas ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā, atzinumā tika norādīts uz šādiem apsvērumiem.

Protesta iesniegšana pieļaujama, pastāvot stingri reglamentētiem nosacījumiem:

- tikai par spēkā stājušos pirmās instances nolēmumu, kas nav bijis pakļauts izskatīšanai apelācijas un kasācijas kārtībā. Liegt tiesības pārsūdzēt tiesas spriedumu pieaicinātam un/vai nepieaicinātam lietas dalībniekam var vienīgi tiktāl, ciktāl viņam pārsūdzēšanas tiesības netiek atņemtas pēc būtības. Ja neeksistētu CPL 483.pants, CPL 484.pantā minētajiem subjektiem tiesības pārskatīt tiesas nolēmumu apelācijas un kasācijas kārtībā acīmredzama netaisnīguma gadījumā vispār tiktu liegtas. CPL 60.nodaļas regulējums samērīgi līdzsvaro divus Satversmes 92.panta elementus – procesuālo tiesību vienlīdzību un pieeju tiesai, jo lietas virzīšana atkārtotai izskatīšanai līdzsvaro pušu tiesības realizēt sacīkstes principu un pārsūdzēt netaisnīgu tiesas nolēmumu;

- likumā ir stingri noteikts termiņš – 10 gadi kopš nolēmuma spēkā stāšanās, kas ierobežo prāvnieku, tostarp valsts, pašvaldības vai trešās personas, iespējas celt iebildumus un lūgt nolēmuma atcelšanu.

Neefektīvas un nelietderīgas sūdzības par spēkā stājušos pirmās instances tiesas nolēmumu virzību uz Augstāko tiesu novērš sākotnējā sūdzības izvērtēšana Ģenerālprokuratūrā, kura ne vienmēr iesniedz protestu Augstākajā tiesā un lūdz pirmās instances tiesas sprieduma atcelšanu.

Pilnvaru robežās Ģenerālprokuratūrai būtu jāraugās, lai izpildītos CPL 484.panta prasības, kas ir objektīvi un pamatoti nosacījumi, lai ievērotu tiesas sēdē nepiedalījušos un neaicināto prāvnieku aizskarto tiesību aizsardzību. Turklāt jāatzīmē, ka minētais regulējums ir garants tam, ka tiek ierobežota vairākkārtēja un nepamatota spēkā stājušos spriedumu pārskatīšana, un uz to kā nepieļaujamu mehānismu ir norādījusi arī ECT⁶⁶.

Ņemot vērā iepriekš minētos apsvērumus, Satversmes tiesai tika sniegts atzinums, ka CPL 60.nodaļa – konkrēti 483.un 484.pants – atbilst Satversmes 92.pantam.

⁶⁶ ECT 2002.gada 25.jūlija spriedums lietā *Sovtransavto Holding v. Ukraine*, Nr.48533/99, 77.punkts.

11. Pulcēšanās un biedrošanās brīvība

11.1. Aizliegums robežsargiem apvienoties arodbiedrībās

Satversmes 102., 103. un 108.pants aizsargā personas pulcēšanās un biedrošanās brīvību, kas ir vienas no svarīgākajām indivīda politiskajām tiesībām. 2013.gadā Tiesībsarga birojā aktuāli bija jautājumi, kas saistīti ar personas tiesībām apvienoties arodbiedrībās, kā arī personu grupu tiesībām piedalīties miermīlīgos piketos un demonstrācijās. Šeit būtu izceļams tiesībsarga pieteikums Satversmes tiesā par robežsargiem likumā noteiktā aizlieguma apvienoties arodbiedrībās atbilstību Satversmei, kā arī pārbaudes lieta, kas ierosināta saistībā ar 16.martā notikušajiem gājieniem un piketiem.

2013.gada septembrī Satversmes tiesā tika iesniegts pieteikums par Robežsardzes likuma 49.panta pirmās daļas vārdu „apvienoties arodbiedrībās” atbilstību Satversmes 102.pantam – par tiesībām apvienoties biedrībās – un 108.panta otrajam teikumam, kas noteic valsts aizsardzību arodbiedrību brīvībai.

Robežsardzes likuma 49.panta pirmajā daļā noteikts, ka robežsargiem aizliegts apvienoties arodbiedrībās, organizēt streikus un piedalīties tajos. Nosakot aizliegumu robežsargiem veidot arodbiedrības un tajās darboties, tiek ierobežotas viņu Satversmē noteiktās pamattiesības. Tiesības apvienoties arodbiedrībās garantētas arī vairākos Latvijai saistošajos starptautiskajos dokumentos. Lai arī ECT praksē ir atzīts, ka valstīm ir tiesības likumīgi ierobežot personas, kas ir policijas, bruņoto spēku un valsts pārvaldes sastāvā, šiem ierobežojumiem jābūt precīzi noteiktiem, tiem jākalpo leģitīmam mērķim un jābūt samērīgiem ar leģitīmo mērķi.

Liegums robežsargiem iestāties arodbiedrībās ir tiesību aizliegums, nevis ierobežojums. Absolūts aizliegums robežsargiem apvienoties arodbiedrībās ir galējs līdzeklis, un nav nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā, jo robežsargu apvienošanās arodbiedrībā neapdraud valsts un sabiedrības drošības intereses, kā arī citu cilvēku tiesības un brīvības Latvijā.

Demokrātiskas sabiedrības ieguvums no šī aizlieguma ir lielāks nekā robežsargiem nodarītais zaudējums. Arodbiedrības demokrātiskā valstī ieņem nozīmīgu vietu, jo aizsargā strādājošo ekonomiskās, sociālās un darba intereses, kā arī vārda brīvību. 2013.gada 1.oktobrī Satversmes tiesas 1.kolēģija ierosināja lietu „Par robežsardzes likuma 49.panta pirmās daļas vārdu „apvienoties arodbiedrībās” atbilstību Satversmes 102.pantam un 108.panta otrajam teikumam.”

11.2. Pulcēšanās brīvība

2013.gadā saistībā ar to gad 16.martā pie Brīvības pieminekļa notikušajām demonstrācijām Tiesībsarga birojā tika ierosināta pārbaudes lieta Nr. 2013-83-12.

Pulcēšanās brīvība ir atzīta par vienu no personas pamattiesībām un demokrātiskas sabiedrības vērtībām, kas ir būtisks tiesiskas valsts funkcionēšanas priekšnosacījums. Tā ir cieši saistīta ar vārda brīvību, kas arī pieder pie nozīmīgākajām indivīda politiskajām tiesībām. Turklāt pulcēšanās brīvība aizsargā ne tikai likumā noteiktā kārtībā iepriekš pieteikta miermīlīga gājiena dalībnieku pulcēšanās brīvību, bet arī to personu pulcēšanās brīvību, kas piedalās miermīlīgā piketā, kas ir iecerēts kā protests pret sākotnēji pieteikto gājieni (pretdemonstrācija).

Pārbaudes lietā tika konstatēts, ka divu pretējus viedokļus pārstāvošu grupu miermīlīgas sapulču brīvības realizēšanā normatīvie akti nosaka gan valsts, gan abu iesaistīto pušu tiesības un pienākumus. Pašvaldībai kopā ar pasākuma organizatoriem un policiju ir dotas plašas pilnvaras nodrošināt, lai jau plānošanas procesā tiktu pēc iespējas novērsti abu pušu pulcēšanās brīvības apdraudējumi. Gadījumos, ja neparedzēti apstākļi norises vietā apdraudētu kādu no pasākumiem, plašas pilnvaras rīkoties ir dotas policijai. Turklāt likums un demokrātiskas sabiedrības pamatprincipi prasa, lai abu pasākumu dalībnieki paustu savu viedokli godprātīgi un ar nepieciešamo iecietību pret pretēju viedokli.

Atzinumā tika konstatēts, ka likums jau tobrīd piešķīra pašvaldībai un policijas darbiniekiem plašas tiesības novērst iespējamās nekārtības gan pasākumu saskaņošanas plānošanas procesā, gan norises laikā. Tiesībsargs rekomendēja pašvaldībai pieņemt iekšējo normatīvo aktu, kas „būtu vērsts uz to, lai izskaidrotu Rīgas domes darbiniekiem viņiem likumā piešķirtās tiesības un pienākumus pasākumu saskaņošanas procesā, un tādējādi ļautu izvairīties no turpmākiem gadījumiem, kad traucējumi, ko būtu iespējams atklāt un novērst pasākumu saskaņošanas procesā, nav atbilstīgi identificēti un risināti”.

Turklāt atzinumā tika konstatēts, ka policijas darbiniekiem ir piešķirtas plašas pilnvaras pasākumu norises kontrolē. Gadījumos, kad pasākuma norises laikā tiek lietoti tehniski līdzekļi, kas apdraud sabiedrisko drošību un kārtību, policijas darbiniekiem ir tiesības izteikt brīdinājumu, lūgt pārtraukt šādu ierīču lietošanu vai to pārtraukt pašiem.

2013.gada 11.decembrī stājās spēkā grozījumi likumā „Par sapulcēm, gājieniem un piketiem”, kas precīzē gan pašvaldības pilnvaras noteikt ierobežojumus un novērst traucējumus pasākuma saskaņošanas procesā, gan policijas darbinieku tiesības kontrolēt pasākuma norisi, nosakot ierobežojumus tā norises laikā.

12. Vēlēšanu tiesības

12.1. Pašvaldību vēlēšanu novērošana

2013.gadā Tiesībsarga birojā tika aktualizēti jautājumi, kas saistīti ar dažādu personu grupu tiesībām piedalīties pašvaldību vēlēšanās.

Pašvaldību vēlēšanu dienā – 1.jūnijā Tiesībsarga biroja pārstāvji devās vēlēšanu novērošanas misijās uz sociālās aprūpes centriem un veco ļaužu pansionātiem. Tādējādi tika novērota vēlēšanu norise VSAC „Ilģi”, VSAC „Vidzeme” filiālēs „Ropaži” un „Rūja”, VSAC „Rīga” filiālēs „Ezerkrasti” un „Jugla”, VSAC „Zemgale” filiālē „Kauguri”, SIA „Pansionāts Dzimtene”, pansionātā „Valmiera”, kā arī vēlēšanu iecirkņos Nr.218, Nr.219 un Nr.220 Jūrmalas pilsētā.

Vēlēšanu novērošanas gaitā tika secināts, ka galvenie problemātiskie aspekti vēlēšanu norisē ir saistīti ar informācijas par vēlēšanu norisi kvalitāti un pieejamību, kā arī aizklātības nodrošināšanu balsošanas procesā. Atsevišķos gadījumos VSAC klientiem nebija saprotama vēlēšanu kārtība. Vairākos VSAC un pansionātos konstatētas problēmas aizklātuma nodrošināšanā, īpaši gadījumos, kad personas balso istabās, kuras tiek dalītas ar citiem klientiem.

12.2. Apcietināto tiesības piedalīties pašvaldību vēlēšanās

Pēc vairāku personu iesniegumiem 2013.gadā tika ierosināta pārbaudes lieta Nr. 2013-89-13A par apcietināto personu tiesībām piedalīties pašvaldību vēlēšanās. Pārbaudes lieta uz šī ziņojuma sastādīšanas brīdi vēl atrodas izskatīšanas stadijā.

Visiem iesniedzējiem kriminālprocesa ietvaros uz iesnieguma iesniegšanas brīdi vairāk nekā deviņus mēnešus bija piemērots drošības līdzeklis – apcietinājums. Tādējādi pašvaldību vēlēšanu dienā – 2013.gada 1.jūnijā viņi atradās izmeklēšanas cietumā vai attiecīgi tā nodaļā. Iesniedzēji norādīja, ka viņiem tika liegta iespēja piedalīties pašvaldību vēlēšanās, pamatojoties uz to, ka ziņas par viņiem nebija iekļautas tā vēlēšanu iecirkņa sarakstā, kuras teritorijā atradās izmeklēšanas cietums

vai tā nodaļa. Iesniedzēji norāda, ka ar šo liegumu tika pārkāptas viņu Satversmes 101. un 91.pantā noteiktās tiesības.

Pēc tiesībsarga vēstulēm Tieslietu ministrija 2013.gada 11.oktobrī rīkoja apcietināto personu dalībai pašvaldību vēlēšanās veļtītu starpīnstitūciju sanāksmi, kurā piedalījās arī pārstāvji no Tiesībsarga biroja, Centrālās vēlēšanu komisijas, Ministru kabineta pārstāvja starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās, PMLP un Ieslodzījuma vietu pārvaldes. Sanāksmē tika atzīts, ka šobrīd pastāvošā kārtība attiecībā uz apcietinātajām personām ir nepilnīga, tomēr risinājuma meklēšana tika atlikta uz laiku pēc 2014.gada Eiropas Parlamenta un Saeimas vēlēšanām.

Tiesa, pēc tiesībsarga informācijas pieprasījuma saņemšanas 2014.gada 9.janvārī Tiesībsarga biroja pārstāvji tika aicināti piedalīties Centrālās vēlēšanu komisijas sēdē, kurā tika izskatīta Vēlētāju reģistra likumā noteiktās kārtības, kādā vēlētāji pašvaldību vēlēšanās var veikt vēlēšanu iecirkņa nomaiņu, piemērošana apcietinātajām personām.

Arī 2014.gadā tiesībsargs plāno pievērst pastiprinātu uzmanību vēlēšanu tiesību jautājumiem. Tiesībsarga birojs ir paredzējis savlaicīgi iesaistīties vēlēšanu procesā, vērsot atbildīgo iestāžu uzmanību uz līdzšinējiem problēmaspektiem vēlēšanu norisē, kā arī turpināt piedalīties vēlēšanu novērošanā vēlēšanu dienā. Tāpat pēc pārbaudes lietas pabeigšanas par apcietināto personu tiesībām piedalīties pašvaldību vēlēšanās un, vadoties pēc 2014.gada Eiropas Parlamenta un Saeimas vēlēšanām rastajiem juridiskajiem un tehniskajiem risinājumiem, tiesībsargs aicinās atbildīgās iestādes veikt nepieciešamās izmaiņas normatīvajā regulējumā vai tā praktiskajā piemērošanā, lai nodrošinātu efektīvu apcietināto personu vēlēšanu tiesību realizēšanu.

13. Cilvēktirdzniecības aktuālie jautājumi

2013.gadā tiesībsargs aktīvi iesaistījās jautājumos, kas saistīti ar cilvēku tirdzniecības novēršanu, tai skaitā nodrošinot Tiesībsarga biroja pārstāvja dalību ar Ministru prezidenta rīkojumu izveidotajā darba grupā „Programmas cilvēku tirdzniecības novēršanai 2009.–2013.gadam īstenošanas koordinēšanai”. Tā izveidota ar mērķi koordinēt valsts pārvaldes iestāžu, pašvaldību un nevalstisko organizāciju darbību „Programmas cilvēku tirdzniecības novēršanai 2009.–2013.gadam”

īstenošanā, kā arī nodrošināt operatīvu informācijas apmaiņu un saskaņotu rīcību cilvēku tirdzniecības novēršanā un atbalsta un sociālo pakalpojumu sniegšanā upuriem. Darba grupā tika izstrādāts un apspriests pamatnostādņu projekts „Cilvēku Tirdzniecības novēršanas pamatnostādnes 2014.–2020.gadam”, par kuru savu vērtējumu Iekšlietu ministrijai sniedza arī tiesībsargs.

Vēstulē Iekšlietu ministrijai, plānojot tālākos pasākumus šajā jomā, tiesībsargs uzsvēra nepieciešamību pievērst īpašu uzmanību vienotai valsts pārvaldes darbībai cilvēku tirdzniecības cēloņu novēršanā.

Attiecībā uz preventīvajiem pasākumiem tiesībsargs norādīja, ka informatīvo kampaņu veidošana būtu jāmērķē uz konkrētām riska grupām un jāveic kompleksi ar citiem atbildīgo ministriju pasākumiem, kas vērsti uz sociālās un ekonomiskās nevienlīdzības izskaušanu. Sociālā un ekonomiskā nestabilitāte ir galvenais cēlonis tieši šādu riska grupu sadalei un personu nepieciešamībai iegūt papildu līdzekļus, slēdzot fiktīvas laulības vai meklējot alternatīvus ienākumu avotus ārvalstīs.

Turklāt tiesībsargs uzsvēra nepieciešamību pievērst papildu uzmanību ar cilvēku tirdzniecību saistīto krimināllietu izskatīšanai tiesās saprātīgos termiņos, jo vilcināšanās var kļūt par kavējošu faktoru cilvēku tirdzniecības apkarošanā. Proti, saprātīgu tiesvedības termiņu neievērošanas gadījumā notiesātajām personām tiek piemēroti vieglāki sodi, tādējādi gan mazinot soda preventīvo funkciju izpildi, gan negatīvi ietekmējot kopējo iespaidu par tiesībsargājošo iestāžu spējām efektīvi sodīt vainīgās personas.

Visbeidzot, tiesībsargs aicināja steidzami risināt situāciju, kad cilvēku tirdzniecības upuriem uz sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu ir jāgaida rindā, kā arī pārskatīt iespēju nepieciešamības gadījumā šiem upuriem nodrošināt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus ilgāk par šobrīd paredzētajiem sešiem mēnešiem, galvenokārt vadoties pēc personas reālajām vajadzībām rehabilitācijas procesā. Pamatnostādņu projekts tika apstiprināts ar MK 2014.gada 21.janvāra rīkojumu Nr.29.

Sabiedrības informēšanas nolūkā 2013.gada 18.oktobrī tiesībsargs kopā ar biedrību „Patvērums „Drošā māja”” informēja masu mediju pārstāvjus par aktualitātēm cilvēktirdzniecības jomā. Pasākumā piedalījās arī ASV vēstniecības Latvijā pārstāvji, kā arī pārstāvji no Igaunijas un Lietuvas NVO. Pasākuma ietvaros tiesībsargs informēja par aktivitātēm cilvēku tirdzniecības preventīvajos darbos.

Savukārt NVO pārstāvji iepazīstināja ar precilvēktirdzniecības mēneša kampaņu un tās rezultātiem Latvijā un Igaunijas pieredzi, tendencēm cilvēku tirdzniecības upuru profilu noteikšanā un ierobežošanas problēmām.

13.1. Izvirzītās prioritātes 2014.gadam

1. Ārstniecības likuma pilnveidošana, saistībā ar cilvēktiesību ierobežojumiem atrodoties psihoneiroloģiskajās slimnīcās.
2. VSAC klientu tiesību nodrošināšana un ievērošana, atgriežoties dzīvē sabiedrībā (sekot līdzi Labklājības ministrijas veiktajiem pasākumiem, konstatēto trūkumu novēršanai).
3. Satversmē garantēto tiesību uz atbildību īstenošana nepamatota tiesību aizskāruma gadījumā.
4. Cilvēktiesību ievērošana vēlēšanu procesā.
5. Normatīvā regulējuma pilnveidošana videonovērošanas kontekstā.

III Sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības

1. Tiesības uz sociālo nodrošinājumu

1.1. Cilvēktiesību principu ievērošana sociālās apdrošināšanas sistēmā

Pārskata periodā tiesībsargs aktīvi sekoja līdzi valdības apņēmībai mazināt nabadzību un sociālo atstumtību, aktualizējis jautājumu par tiesībām uz taisnīgu darba samaksu, minimālās darba algas lielumu un tās atbilstību starptautiskajos līgumos noteiktajam. Uzsvērts, ka valdība nedrīkst orientēties vienīgi uz noteiktu ekonomisku mērķu sasniegšanu, aizmirstot par iedzīvotāju sociālo drošību un dzīves kvalitāti.

Ar referātu⁶⁷ par sociālo tiesību nozīmi cilvēktiesību ietvarā un sociāli atbildīgu valsts pārvaldes politiku, uzsverot Eiropas kopējo vērtību telpu, tiesībsargs uzstājās Eiropas Ombudu tīkla 9.nacionālajā seminārā „Laba pārvaldība un cilvēktiesības ekonomiskās taupības apstākļos”, kas norisinājās Dublinā (Īrijā) laikā no 2013.gada 15. līdz 17.septembrim.

Tiesībsargs vērsa uzmanību uz to, ka viens no sociālo tiesību raksturojošiem principiem ir progresīvās attīstības princips. Starptautiskās tiesības uzliek par pienākumu valstij ar maksimāli pieejamiem resursiem un ar atbilstošu līdzekļu palīdzību augošā tempā panākt pēc iespējas pilnīgu sociālo tiesību īstenošanu.

Latvijas tauta, 2003. gadā nobalsojot par iestāšanos ES, izlēma pievienoties ES ne tikai kā ekonomiskai savienībai, īstenojot kopīgu drošības, sadarbības un monetāro politiku, bet arī savienībai, kuras dalībvalstis ir apņēmušās veicināt savu tautu ekonomisko un sociālo attīstību, ievērojot noturīgas attīstības principu.⁶⁸

Līguma par Eiropas Savienību 2.pantā cilvēktiesības ir noteiktas kā vienas no ES pamatvērtībām. Savukārt 3.pantā kā viens no ES mērķiem ir paredzēts veicināt savu tautu labklājību, kā arī apkarot sociālo atstumtību un veicināt sociālo taisnīgumu.

Līgumā par Eiropas Savienības darbību dalībvalstis ir ietvērušas vēlēšanos nodrošināt labklājības pieaugumu saskaņā ar ANO Statūtu principiem. Līguma 9.pantā ietverta apņemšanās, ka, nosakot un īstenojot savu politiku un darbības, ES

⁶⁷ Referāts „Atbildīgas pārvaldības uzturēšana” („*Keeping administrations accountable*”). Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/juris-jansons-piedalas-eiropas-ombudu-tikla-9.-nacionalaja-seminara>

⁶⁸ Līgums par Eiropas Savienību, preambula; Līgums par Eiropas Savienības darbību, preambula. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu>

ņem vērā prasības, kas saistītas ar atbilstīga sociālās aizsardzības līmeņa nodrošināšanu un sociālās atstumtības apkarošanu.⁶⁹

Saskaņā ar Eiropas Savienības Pamattiesību hartu (turpmāk tekstā – Harta) ES atzīst un ievēro vecāku gadagājumu cilvēku tiesības dzīvot cienīgu un neatkarīgu dzīvi un piedalīties sabiedriskajā un kultūras dzīvē. Minētā dokumenta sadaļā „Solidaritāte” noteikts, ka, apkarojot sociālo atstumtību un nabadzību, ES atzīst un ievēro tiesības uz sociālo palīdzību un palīdzību mājokļu jomā, lai saskaņā ar ES un valstu tiesību aktiem un praksi nodrošinātu pienācīgu dzīvi tiem, kam nav pietiekamu līdzekļu.⁷⁰

Kaut arī Hartā noteiktie principi tiešā veidā ir piemērojami tikai ES iestāžu un struktūru rīcībai un dalībvalstu publiskajām iestādēm Harta ir jāpiemēro tikai tad, ja tās īsteno ES tiesību aktus, proti, piemēro ES regulas, lēmumus vai īsteno direktīvas,⁷¹ tomēr, tiesībsarga ieskatā, minētais nenozīmē, ka dalībvalstu publiskās varas iestādes var ignorēt ES mēroga mērķus un pieeju nabadzības izskaušanā un sociālās atstumtības mazināšanā.

Tiesībsargs uzsvēra, ka valdības vēlmei mazināt nabadzību un sociālo atstumtību ir jābūt reālai, ne tikai deklaratīvai. Saprotams, ka ekonomiskās lejupslīdes periodā (2008.– 2010.gads) valstī tika ieviesti taupības pasākumi, tomēr, tiesībsarga ieskatā, tas nedrīkstēja notikt uz mazāk aizsargāto iedzīvotāju grupu: bērnu, personu ar īpašām vajadzībām, senioru, jauno ģimeņu rēķina. Taupības pasākumi nedrīkst skart tādas nozares kā veselības aprūpe, izglītība un sociālā drošība. Būtiski, ka Latvija joprojām citu ES valstu vidū izceļas ar viszemākajiem rādītājiem procentuāli no IKP gan veselības aprūpes, gan sociālā atbalsta pasākumu ziņā.⁷²

Personas tiesību aizsardzības kontekstā ir svarīgi apzināties, ka sociāli ekonomisko tiesību jomā indivīdam nav iespējas saņemt nekādas kompensācijas pretēji tam, kā tas ir pilsonisko un politisko tiesību jomā, kur personai savu tiesību aizsardzībai pastāv iespēja vērsties, piemēram, ECT.

⁶⁹ Turpat.

⁷⁰ Eiropas Savienības Pamattiesību harta, 25., 34.pants. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu>

⁷¹ Eiropas Komisijas 2010.gada ziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un Sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai par ES Pamattiesību Hartas piemērošanu. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu>

⁷² Eurostat, General government expenditure in 2011 – Focus on the functions ‘social protection’ and ‘health’. Pieejams: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-13-009/EN/KS-SF-13-009-EN.PDF

1.2. Strīdīgie grozījumi likumā „Par valsts pensijām”

2013. gadā Tiesībsargs atkārtoti vērsās Saeimā ar aicinājumu izdarīt papildinājumus likumā „Par valsts pensijām”, nosakot personām ar I un II grupas invaliditāti, kuras laikā no 1998.gada 1.janvāra līdz 2002.gada 31.decembrim bijušas obligāti sociāli apdrošināmas, invaliditātes pensijas piešķiršanas gadījumā ņemt vērā šajā periodā uzkrāto apdrošināšanas stāžu. Minētā priekšlikuma mērķis bija novērst sociālā nodrošinājuma tiesību ierobežojumu, kas tika pieļauts pret personām ar I un II grupas invaliditāti invaliditātes pensiju noteikšanā.

Atbilstoši likuma „Par valsts pensijām” 14.panta pirmajai daļai pirms šā likuma 11.pantā noteiktā vecuma sasniegšanas tiesības uz invaliditātes pensiju saskaņā ar šo likumu ir apdrošinātajām personām ar apdrošināšanas stāžu, kas nav mazāks par trim gadiem, ja tās atzītas par invalīdiem, izņemot personas, kuru invaliditātes cēlonis ir nelaimes gadījums darbā vai arodslimība vai kurām vecuma pensija (arī citas valsts vecuma pensija), ja regulā Nr.883/2004 vai Saeimas apstiprinātajos starptautiskajos līgumos nav noteikts citādi, piešķirta pirms minētā vecuma sasniegšanas. Tādējādi tiesību uz invaliditātes pensiju iegūšanai ir nepieciešams, lai vismaz trīs gadus par personu ir veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas invaliditātes gadījumam.

1998.gada 1.janvārī spēkā stājās likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”, kas aizstāja likumu par „Par sociālo nodokli”. Likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu” tika noteikta atšķirīga kārtība, kādā veicamas sociālās apdrošināšanas iemaksas par personām ar I un II grupas invaliditāti.

Minētā likuma 6.panta otrā daļa noteica, ka I un II grupas invalīdi ir pakļauti pensiju apdrošināšanai, maternitātes un slimības apdrošināšanai, kā arī darba negadījumu apdrošināšanai. Šāda kārtība pastāvēja līdz 2003.gada 1.janvārim, kad spēkā stājās grozījumi, kas paredzēja, ka personas ar I un II grupas invaliditāti tiek pakļautas arī invaliditātes apdrošināšanai.

No iepriekš minētā izriet, ka laikā no 1998.gada 1.janvāra līdz 2002.gada 31.decembrim personas ar I un II grupas invaliditāti netika pakļautas invaliditātes apdrošināšanai, kas tām liedz šajā laika periodā nostrādāto laiku ieskaitīt invaliditātes pensijas piešķiršanai nepieciešamajā apdrošināšanas stāžā.

Ar 2003.gada 1.janvāri personas ar I un II grupas invaliditāti ir pakļautas apdrošināšanai invaliditātes gadījumam. Tādējādi likumdevējs ir novērsis trūkumus

normatīvajā regulējumā. Taču pārkāpuma negatīvās sekas attiecībā uz tām personām, kuras šajā laikā posmā strādāja, ir saglabājušās.

Ņemot vērā iepriekš minēto, tiesībsarga ieskatā, lai novērstu iepriekšējā regulējuma negatīvās sekas un atjaunotu sociālo taisnīgumu, ir nepieciešams noteikt, ka minētajā periodā uzkrāto apdrošināšanas stāžu ieskaita invaliditātes pensijas piešķiršanai nepieciešamajā apdrošināšanas stāžā.

Tā kā Labklājības ministrija un atbildīgā Saeimas komisija tiesībsarga virzīto priekšlikumu nav atbalstījušas, tiesībsargs izskata iespēju vērsties Satversmes tiesā.

1.3. Trūkumi sociālo palīdzību reglamentējošo normu piemērošanā

Pārbaudes lietas ietvaros tika vērtēts individuāls gadījums par iespējamu savlaicīgu sociālās palīdzības un atbalsta nesniegšanu, kā rezultātā iestājusies personas nāve.

Pārbaudes lietā tika konstatēts, ka atbilstoši likuma „Par sociālo palīdzību” 3.panta pirmajai daļai personai, kura saviem spēkiem nespēj nodrošināt sevi vai pārvarēt īpašas dzīves grūtības un kura nesaņem ne no viena cita pietiekamu palīdzību, ir tiesības uz personisku un materiālu palīdzību, kas atbilst šīs personas vajadzībām, dod iespēju pašpalīdzībai un veicina iesaistīšanos sabiedrības dzīvē. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 10.panta pirmajā daļā noteikts, ka katrā pašvaldībā jābūt vismaz vienam sociālā darba speciālistam uz katriem tūkstoš iedzīvotājiem.

No minētā tiesiskā regulējuma izriet, ka valstij ir pienākums nodrošināt iedzīvotāju vajadzību profesionālu izvērtēšanu un kvalitatīvu sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības sniegšanu.

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 11.panta 1.punkts noteic, ka pašvaldības sociālā dienesta uzdevums ir veikt sociālo darbu ar personām, ģimenēm un personu grupām. Sociālā darbinieka un karitatīvā sociālā darbinieka profesionālā darbība ir vērsta uz to, lai panāktu un veicinātu indivīda sociālo problēmu praktisku risinājumu un viņa dzīves kvalitātes uzlabošanos, iekļaušanos sabiedrībā, spēju palīdzēt pašam sev.

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 45.panta otrā daļa noteic virkni pienākumu, kurus speciālais un kariatīvais darbinieks veic pēc apstākļu izvērtēšanas.

Proti:

- 1) sniedz personai palīdzību un atbalstu sociālo problēmu risināšanā;
- 2) palīdz personai attīstīt spēju risināt personiskās, starppersonu un sociālās problēmas;
- 3) atbalsta personas attīstības iespējas, kā arī tiesības patstāvīgi pieņemt lēmumus un tos īstenot;
- 4) piesaista sociālekonomiskos resursus un attiecīgos sociālos pakalpojumus personas vai personu grupas sociālo problēmu risināšanai;
- 5) nodrošina informāciju par sociālo pakalpojumu sniedzējiem un veido kontaktus starp sociālo pakalpojumu saņēmējiem un sniedzējiem.

Pārbaudes lietā tika secināts un attiecīgi vērsta pašvaldības sociālā dienesta uzmanība uz to, ka materiālās sociālās palīdzības sniegšana ir tikai viens no sociālā darba aspektiem. Sociālajam dienestam pēc pirmo ziņu saņemšanas par personai nelabvēlīgu sociālo situāciju ir pienākums veikt apsekošanu personas dzīvesvietā, novērtēt un rakstveidā fiksēt būtiskos lietas apstākļus. Pēcāk sociālajam dienestam ir jāpieņem lēmums par sociālā gadījuma turpmāko risināšanu un vadību, nepieciešamības gadījumā iesaistot citus speciālistus, piemēram, psihologu, rodot veidu, kā motivēt personu, lai tā, sadarbojoties ar sociālajiem darbiniekiem, atrastu savām vajadzībām un esošajai situācijai piemērotāko efektīvāko risinājumu. Ļoti nozīmīgs ir tieši sociālo darbinieku darbs ar nemotivētiem klientiem, kas sākotnēji no sociālas palīdzības atsakās.

Reaģējot uz lietā konstatētajiem apstākļiem, sociālais dienests informēja tiesībsargu, ka ar darbiniekiem ir veiktas pārrunas, lai veiktu nepieciešamās darbības personas apsekošanai un apstākļu noskaidrošanai par nepieciešamo palīdzību.

Tiesībsargs, pabeidzot pārbaudes lietu, aicināja sociālo dienestu veikt visus nepieciešamos pasākumus, lai novērstu šādu gadījumu iespējamu atkārtosanos. Tostarp aicināja pilnveidot sociālā dienesta iekšējo normatīvo regulējumu, paredzot kārtību, kādā sociālā dienesta darbinieki reaģē uz informāciju, kas saņemta par personu, kurai, iespējams, nepieciešama sociālā palīdzība, kā arī kārtību, kādā notiek turpmākā sociālā gadījuma risināšana.

2. Tiesības uz mājokli

2.1. Ievešana nekustamā īpašuma valdījumā

Pārskata periodā Tiesībsarga birojā joprojām tika saņemti iesniegumi saistībā ar iespējamu personas patvarīgu izlikšanu no mājokļa vai tās mēģinājumiem, ievēdot nekustamā īpašuma valdījumā tā ieguvēju un vienlaikus vērsties ne vien pret parādnieku, bet arī trešajām personām, kas dzīvo mājoklī. Bieži vien no iesnieguma satura konstatējams ne vien tiesību uz mājokli, bet arī personas mājokļa neaizskaramības un privātās dzīves aizskārums. Valsts policija šādos strīdos neiesaistās, uzskatot tos par privāttiesiskiem, kā arī zvērināti tiesu izpildītāji kā valsts varas pārstāvji pieļauj un nereti pat līdzdarbojas šādās prettiesiskās darbībās.

Tiesībsarga ieskatā, ja dzīvojamo telpu uz tiesiska pamata lieto īrnieks, jaunā īpašnieka ievēšana valdījumā beidzas pie īrnieka īrētā mājokļa durvīm, ja viņš atsakās mājoklī ielaist jauno īpašnieku, kā arī zvērinātu tiesu izpildītāju un citas personas. Pretējā gadījumā tiek pārkāpta īrnieka mājokļa neaizskaramība.

Jēdziens „mājokļa neaizskaramība” nozīmē īrnieka tiesības mājoklī uzturēties netraucēti. Tiesības uz mājokļa neaizskaramību ir nostiprinātas Satversmē, ANO Vispārējās cilvēka tiesību deklarācijas 12.pantā, ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 17.pantā, ECPAK 8.pantā. Pārkāpjot mājokļa neaizskaramību, vainīgā persona saucama pie kriminālatbildības atbilstoši KL 143.pantam (dzīvokļa neaizskaramības pārkāpšana).

Normatīviem aktiem atbilstoši ievēšanai nekustamā īpašuma valdījumā vajadzētu beigties ar jaunā īpašnieka un īrnieka (dzīvokļa turētāja) vienošanos par dzīvojamās telpas īres līguma nosacījumiem. Faktiski tas izriet arī no Tiesu izpildītāju likuma 48.panta: *„Pildot amata pienākumus, zvērināts tiesu izpildītājs atbilstoši veicamajai amata darbībai izskaidro pusēm to tiesības un pienākumus pušu procesuālo tiesību labticīgai īstenošanai.”* Šāda pušu informēšana nav uzskatāma par īres līguma tiesiskuma izvērtēšanu, kas ir tiesas kompetences jautājums.

Jau iepriekš tiesībsargs ir paudis nostāju, ka gan Valsts policijas pārstāvjiem, gan zvērinātiem tiesu izpildītājiem būtu aktīvi jāreaģē un jānovērš personas pamattiesību aizskārums, nepieļaujot jaunā īpašnieka un apsardzes firmu patvaļu.

Tiesībsarga birojā 2013.gada 27.jūnijā tika pārrunāta problemātika saistībā ar ievēšanu nekustamā īpašuma valdījumā, kurā piedalījās tieslietu ministrs, ekonomikas ministrs un Rīgas domes Mājokļu un vides departamenta Īres valdes darbības

nodrošinājuma nodaļas vadītāja. Tikšanās dalībnieki atzina, ka šā brīža situācija un neskaidrais tiesiskais regulējums rada konfrontāciju starp divām fundamentālām cilvēka pamattiesībām – tiesībām uz īpašumu un personas mājokļa neaizskaramību. Tādējādi pastāvošā prakse ir jāmaina.

Tiesībsarga ieskatā, tas bija izdarāms, grozot vairākus normatīvos aktus, tai skaitā likumu „Par dzīvojamo telpu īri”, Civilprocesa likumu un likumu „Par policiju”. Ņemot vērā problēmas risinājuma steidzamību, tiesībsargs izstrādāja konkrētus priekšlikumus tiesību aktu grozījumiem un aicināja virzīt tos Saeimā izskatīšanai 2013.gada rudens sesijā. Piemēram, tika piedāvāts izveidot publiski pieejamu dzīvojamo telpu īres reģistru, kas būtu Zemesgrāmatas vai pašvaldību pārziņā un dotu iespēju gan policijai, gan zvērinātam tiesu izpildītājam, gan jaunajam ieguvējam pārliecināties par īres līguma esamību, vienlaikus aizsargājot īrnieku tiesības uz mājokli un privātās dzīves neaizskaramību.⁷³

Tikšanās laikā tiesībsarga piedāvātie risinājumi tika konceptuāli atbalstīti, kā arī secināts, ka problēmsituācija jārisina nekavējoties, ņemot vērā, ka tā ir sasniegusi ļoti kritisku robežu. Savukārt pēc tikšanās, izvērtējot ministriju sniegtos skaidrojumus, secināms, ka attiecībā uz iespējamo grozījumu izstrādi likumā „Par dzīvojamo telpu īri” parādās ministriju nekonsekvence, vienai otru aicinot izstrādāt grozījumus, bet gala rezultātā mērķi nerasniedzot. Proti, joprojām nav panākts konkrēts risinājums mājokļa īpašnieka un īrnieka tiesību samērošanā. Tāda ministriju rīcība nav atbilstoša Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.panta piektajā daļā norādītajam, ka valsts pārvalde savā darbībā ievēro labas pārvaldības principu.

Tiesībsarga ieskatā, galvenais akcents ir jāliek uz sasniedzamo rezultātu, lai normatīvie akti attaisnotu savu mērķi un panāktu tiesisko skaidrību, kā šī brīža normatīvā regulējuma ietvaros trūkst. Vilcināšanās ir nepieļaujama, turklāt nav skaidrs, kādēļ nav progresa, ja nozares ministrijas ir atzinušas problēmas esamību.

2.2. Pašvaldību palīdzība mājokļa jautājumos

Līdzīgi kā iepriekšējos gados, arī pārskata periodā lielākajā daļā iesniegumu saistībā ar tiesībām uz mājokli personas tiesībsargam ir lūgušas risināt civiltiesiskus

⁷³ Tiesībsargs vienojas ar ekonomikas un tieslietu ministriem par mājokļa īpašnieka un īrnieka tiesību samērošanu. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/arhivs?d=27&m=6&y=2013&p=0>

jautājumus. Liela daļa iesniegumu satur sūdzības par, iesniedzēju ieskatā, apsaimniekotāju izsniegtajos rēķinos nepamatoti iekļautām komunālo maksājumu vai apsaimniekošanas maksas pozīcijām, precīzas informācijas nesniegšanu, par kaimiņu rīcību un tamlīdzīgi.

Tiesībsargs skaidrojis, ka tiešā veidā šādu strīdu izskatīšanā tam nav pamata iejaukties, jo attiecības starp māju iedzīvotājiem un pārvaldnieku (apsaimniekotāju) ir privāttiesiskas – neatkarīgi no tā, kā īpašumā atrodas dzīvojamais fonds. Tāpat iesniedzējiem izskaidrota situācija un sniegtas konsultācijas, kā atbilstoši spēkā esošajiem tiesību aktiem rīkoties konkrētajā situācijā. Tomēr, ja mājas īpašnieks ir pašvaldība vai mājas pārvaldīšanu veic pašvaldības kapitālsabiedrība vai aģentūra, tiesībsargs atsevišķos gadījumos veica pārbaudi, lai konstatētu, vai pašvaldība ir ievērojusi labas pārvaldības principu attiecībā pret iedzīvotājiem un pienācīgi uzraudzījusi savas kapitālsabiedrības darbu.

2.2.1. Pamatpakalpojumu nenodrošināšana

Tiesības uz mājokli nozīmē tiesības dzīvot drošībā, mierā un cieņā. Starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ir noteikts šo tiesību minimālais standarts, kas valstij ir jānodrošina tai pieejamo resursu ietvaros. Tiesības uz mājokli nevar tulkot sašaurināti, ar tām saprotot tikai tiesības uz „jumtu virs galvas”. Tās sevī ietver vairākus aspektus, kas valstij ir jāņem vērā.

Saskaņā ar ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām Vispārējiem komentāriem Nr.4 tiesību uz mājokli minimālo standartu veido arī pakalpojumu pieejamība, piemēram, stabila pieeja ūdensapgādes sistēmām. Valsts un pašvaldības pienākums ir arī atturēties no tādām darbībām, kas ierobežo iespējas katrai personai pašai rūpēties par savas veselības aizsardzību.

Pārskata periodā, izskatot pārbaudes lietu par pamatpakalpojumu nodrošināšanas pienākumu, tika konstatēta prettiesiska ūdensapgādes pakalpojuma pārtraukšana un turpmāka šī pakalpojuma nenodrošināšana minimālo sanitāro normu apmērā, aizskarot ne vien personas tiesības uz mājokli, bet arī veselību.

Pārbaudes lietas ietvaros persona norādījusi, ka 2010.gada septembrī bez brīdinājuma un paskaidrojuma viņas dzīvoklī atslēgta ūdens piegāde. Iesniedzēja problēmas risināšanai vērsusies gan pie mājas apsaimniekotāja SIA „Kārsavas namsaimnieks”, gan pašvaldībā, taču ūdens piegāde nav tikusi atjaunota. Vienlaikus

SIA „Kārsavas namsaimnieks” par saviem pakalpojumiem, kuros, pēc iesniedzējas minētā, ietilpst arī ūdens piegāde viņas dzīvoklī, turpinājusi pieprasīt maksu pilnā apmērā.

Kā iesniedzēja vēlāk noskaidrojusi, ūdens piegāde viņai bija atslēgta parāda dēļ. Taču iesniedzējai nav izdevies noskaidrot, par ko, kam un kādā apmērā parāds bijis. Iesniedzējai mutiski paskaidrots, ka parādu par ūdens piegādi viņai neesot.

Jau ierosinot pārbaudes lietu, tiesībsargs iesniedzēju informēja, ka viņas attiecībām ar SIA „Kārsavas namsaimnieks” ir civiltiesisks raksturs un tiesībsargs tās nevar risināt. Līdz ar to tiesībsargs pārbaudes lietā vērtēja tikai pašvaldības rīcību saistībā ar ūdensapgādes pakalpojuma nenodrošināšanu.

Tiesībsargs uzsvēra, ka saskaņā ar likuma „Par pašvaldībām” 15.panta 1.apakšpunktu viena no pašvaldības autonomām funkcijām ir organizēt iedzīvotājiem komunālos pakalpojumus, tajā skaitā ūdensapgādi – neatkarīgi no tā, kā īpašumā atrodas dzīvojamais fonds.

MK 2001.gada 3.jūlija noteikumos Nr.298 „Kārtība, kādā pārtraucama sabiedrisko pakalpojumu sniegšana” (turpmāk – noteikumi Nr.298) noteikta kārtība, kādā sabiedrisko pakalpojumu sniedzējs var pārtraukt sabiedrisko pakalpojumu sniegšanu tiem lietotājiem, kuri nav samaksājuši par saņemtajiem sabiedriskajiem pakalpojumiem vai nav izpildījuši citas saistības pret sabiedrisko pakalpojumu sniedzēju. noteikumu 26. un 27.punktā noteikts, ka sabiedrisko pakalpojumu sniedzējs var pārtraukt sniegt ūdensapgādes un kanalizācijas pakalpojumus, par to rakstiski brīdinot lietotāju 10 dienas iepriekš, šādos gadījumos:

- lietotājs ar savu darbību vai bezdarbību traucē vai kavē pakalpojuma sniedzēja darbiniekam piekļūt pie ūdensvada vai kanalizācijas ierīcēm, kā arī kontrolierīcēm (piemēram, ūdens skaitītāja);
- lietotājs nesniedz ūdens patēriņa uzskaiti nepieciešamās ziņas;
- lietotājs ir bojājis vai patvaļīgi regulējis kontrolierīces;
- lietotājs neievēro noteikto ūdens lietošanas un notekūdeņu novadīšanas režīmu;
- lietotājs patvaļīgi pievienojis jaunas ūdensapgādes un kanalizācijas sistēmas, kā arī ierīkojis nesaskaņotu pieslēgumu, kas neatbilst hidrauliskajiem vai citiem tehniskajiem parametriem.

Ja lietotājs par saņemtajiem pakalpojumiem nemaksā līgumā noteiktajā termiņā, pakalpojumu sniedzējs ir tiesīgs pārtraukt sniegt ūdensapgādes un kanalizācijas pakalpojumus, par to rakstiski brīdinot lietotāju 30 dienas iepriekš. Atkārtoti lietotājs tiek rakstiski brīdināts trīs darbdienu pirms pakalpojuma pārtraukšanas.

Tāpat noteikumos Nr.298 jeb to 29.punktā ir paredzēts: ja lietotājs – fiziskā persona – nemaksā par dzīvojamās telpās saņemtajiem pakalpojumiem, pakalpojuma sniedzējs var samazināt sniegtā pakalpojuma apjomu līdz Pasaules Veselības organizācijas noteiktajām minimālajām sanitārajām normām – 25 litri ūdens uz vienu personu diennaktī, par to sastādot attiecīgu aktu. Pakalpojuma sniegšana samazinātā apjomā neatbrīvo lietotāju no pienākuma samaksāt par patērēto ūdeni.

Pašvaldība tiesībsargam norādīja, ka SIA „Kārsavas namsaimnieks” nav veikusi nekādas darbības ūdens piegādes pārtraukšanā iesniedzējai, kaut arī viņai bija uzkrāts liels parāds un šāda iespēja, ievērojot normatīvo aktu prasības, tikusi apsvērta. Kārsavas novada pašvaldība norādīja, ka ūdensapgādi iesniedzējas dzīvoklim pārtraukusi viņas kaimiņiene, atvienojot ūdensvada caurules, jo iesniedzējas dzīvoklī divas reizes noplūda ūdens, nodarot kaimiņienei zaudējumus. Pašvaldība vērsa uzmanību, ka ūdensvada demontāžai netika lūgta un nebija dota pašvaldības būvvaldes atļauja.

Tiesībsargs ir norādījis, ka Kārsavas novada pašvaldības pienākums ir nodrošināt savas administratīvās teritorijas būvniecības procesa tiesiskumu un patvaļīgas būvniecības gadījumā nodrošināt šādas būvniecības radīto seku novēršanu. Viens no normatīvajos aktos paredzētajiem risinājumiem – pašvaldības tiesības ar lēmumu uzdot nelikumīgo darbību veicējai atjaunot objektā iepriekšējo stāvokli. Gadījumā, ja šī persona neveic pašvaldības lēmumā par būvniecības radīto seku novēršanu norādītos pasākumus, pašvaldība ir tiesīga šos darbus veikt pati, no atbildīgās personas piedzenot visus ar būvniecības radīto seku novēršanu saistītos izdevumus.

Savukārt attiecībā uz ūdens padeves nodrošināšanu tiesībsargs secināja, ka pašvaldības pienākums organizēt iedzīvotājiem komunālos pakalpojumus nebeidzas ar lēmuma pieņemšanu – uzdot šo funkciju veikt SIA „Kārsavas namsaimnieks”, bet tās pienākums ir arī sekot, vai pilnvarotais uzņēmums tam uzliktos pienākumus pilda pienācīgi. Nav pieļaujama ūdensapgādes pilnīga pārtraukšana, nebrīdinot

pakalpojuma saņēmēju noteikumu Nr.298 norādītajā kārtībā, kā arī nenodrošinot personai turpmāku ūdensapgādes pakalpojumu Pasaules Veselības organizācijas noteikto minimālo sanitāro normu apmērā.

2.2.2. Par pašvaldību palīdzību mājokļa jautājumā personām, kuras izstājas no valsts sociālās aprūpes institūcijas

2012.gada 22.decembrī spēkā stājās grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma (turpmāk tekstā – SPSPL) 28.panta trešajā daļā, kas noteic: *„Šā panta otrajā daļā minētajos gadījumos lēmumu par pakalpojuma sniegšanas pārtraukšanu pieņem attiecīgās institūcijas vadītājs, informējot par to pašvaldību, kuras administratīvajā teritorijā persona dzīvousi pirms iestāšanās institūcijā. Ja nav noskaidrojama administratīvā teritorija, kurā persona dzīvousi pirms iestāšanās institūcijā, tiek informēta pašvaldība, kuras administratīvajā teritorijā ir personas pēdējā konstatējamā atrašanās vieta. Pašvaldībai ir pienākums nodrošināt attiecīgajai personai izmitināšanu, ja šai personai nav iespējams likumā noteiktajā kārtībā iemīnāties agrāk aizņemtajā dzīvojamā telpā”.*

Jau kopš 2006.gada SPSPL 28.pantā ir ietverts regulējums, ka persona ir tiesīga pēc savas izvēles izstāties no VSAC, un šīs tiesības ir izmantojis ievērojams skaits VSAC klientu. Grozītais SPSPL 28.panta trešās daļas regulējums pakalpojuma sniegšanas izbeigšanas gadījumā precīzē ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas vadības pienākumu informēt pašvaldību par personas vēlmi izstāties no institūcijas, kā arī nosaka pašvaldības pienākumu nodrošināt personai izmitināšanu, ja personai nav iespēju atgriezties agrāk aizņemtajā platībā.

Pamatojoties uz Labklājības ministrijas sniegto informāciju, kas iegūta no VSAC, no 2013.gada 1.janvāra līdz 2013.gada maijam ir saņemti 27 personu iesniegumi par vēlmi uzsākt patstāvīgu dzīvi ārpus ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas. No tiem uz 2013.gada 20.maiju:

- 13 personas jeb 48,1% ir izstājušās no institūcijas (no tām: deviņas – uz mājām, divas pārcēlušās uz grupu māju (dzīvokli), viena pārcēlusies uz dzīvi sociālajā mājā, viena ievietota pašvaldības ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā).

- 11 jeb 40,1% personu iesniegumi bija izskatīšanas procesā – nosūtītas vēstules pašvaldībām, kurās tās informētas par pakalpojuma sniegšanas pārtraukšanu

personai, vienlaikus informējot par personai nepieciešamajiem sociālajiem pakalpojumiem. Ir saņemtas atbildes, kurās pašvaldības informē, ka nevar sniegt palīdzību mājokļa jautājuma risināšanā. Minētajām personām nav saglabājusies dzīvesvieta, turklāt tām personām, kuras kopš bērnības ir dzīvojušas ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā, nav ne pieredzes dzīvei ārpus institūcijas, ne tuvinieku, kas varētu sniegt atbalstu, uzsākot patstāvīgu dzīvi. Vienlaikus minētās personas ir atteikušās no piedāvājuma pirms pārcelšanās uz dzīvi pašvaldībā iziet sociālo rehabilitāciju „pusceļa mājā” un tad pārcelties.

- Trīs personas jeb 11% iesniegumus ir atsakušas. Šīm personām piedāvāta iespēja saņemt tā dēvētās pusceļa mājas pakalpojumu, pašlaik turpinās darbs pie klientu motivācijas.

Saskaņā ar VSAC sniegto informāciju visos gadījumos pirms lēmuma pieņemšanas par pakalpojuma izbeigšanu ir veikti pasākumi pašvaldību informēšanai, taču to atsaucība un ieinteresētība sadarboties ir dažāda, visbiežāk – noraidoša.

Tiesībsargs pārskata periodā ir konstatējis, ka attiecībā uz vairākiem valsts sociālo aprūpes institūciju klientiem ir pieņemti lēmumi par ilgstošā sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas pakalpojuma pārtraukšanu, pienācīgā kārtā par to neinformējot pašvaldību un nesniedzot tai informāciju par to, kādi pakalpojumi konkrētajam klientam būtu nodrošināmi dzīvesvietā, kā arī klienti ir tikuši nogādāti pašvaldībā, nesaņemot no tās atbildi, ka dzīvesvieta tiek nodrošināta. Šāda rīcība ļoti nopietni var apdraudēt klientu tiesības un intereses un ir cilvēktiesībām neatbilstoša. Šāda prakse liecina par nepareizu tiesību normu izpratni un piemērošanu.

Tāpat tiesībsargs pievienojas Labklājības ministrijas paustajam viedoklim, ka šobrīd pastāv gan dažādu jomu normatīvo aktu regulējuma neatbilstība vai regulējuma neesamība, gan šī brīža institucionālās sistēmas un iesaistīto institūciju materiālās un cilvēkresursu kapacitātes problēmas, kas samazina jebkura Labklājības ministrijas veikta preventīva pasākuma efektivitāti.

Proti, SPSPL 28.panta trešā daļa 2012.gada 22.decembra redakcijā nosaka pašvaldībām pienākumu nodrošināt izmitināšanu personām, kuras izteikušas vēlēšanos izstāties no VSAC, bet nevienā normatīvajā aktā nav noteikts termiņš, kādā pašvaldībām šis pienākums būtu jāveic. Savukārt kārtību, kādā pašvaldības sniedz saviem iedzīvotājiem palīdzību mājokļa jautājumu risināšanā, regulē likums „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” (turpmāk – PDzJRL) un pašvaldības

saistošie noteikumi, taču šis likums nav saskaņots ar SPSPL 28.pantu. Tādējādi arī pašvaldības nepamatoti sašaurina Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 28.panta trešās daļas interpretāciju, nepamatoti ierobežojot to personu, kuras izstājas no ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijām, tiesības uz dzīvi sabiedrībā.

Saskaņā ar PDzJRL noteikto palīdzības sniegšana, izīrējot dzīvojamo platību tiem iedzīvotājiem, kuri objektīvu apstākļu dēļ nespēj sevi nodrošināt ar dzīvojamo platību brīvā īres tirgū, ir pašvaldības kompetencē. Likums nosaka, kurām personu grupām, kādos gadījumos un kādā kārtībā ir tiesības pretendēt uz pašvaldībai piederošas dzīvojamās platības izīrēšanu.

Personas, kuras izstājas no ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas, PDzJRL nav minētas kā iedzīvotāju grupa, kas būtu nodrošināma ar pašvaldības dzīvojamo platību neatliekami vai primāri. Attiecīgi PDzJRL regulējums dod tiesības pašvaldībām ar saistošo noteikumu palīdzību pašām noteikt tikai tās personu grupas, kuras ar pašvaldības dzīvojamo platību nodrošināmas vispārējā kārtībā.

Būtiski ņemt vērā, ka šīs personas objektīvu iemeslu dēļ nav spējīgas iegūt dzīvojamo platību brīvā īres tirgū un viņu iespējas realizēt tiesības uz patstāvīgu dzīvi ir tieši atkarīgas no pašvaldību vēlmes iekļaut viņas to personu sarakstā, kuras tiesīgas pretendēt uz pašvaldības dzīvojamo platību, un iespējām nodrošināt ar dzīvojamo telpu.

Ievērojot minēto, tiesībsargs 2013.gada jūnijā nosūtīja Ekonomikas ministrijai, Labklājības ministrijai un Saeimas Valsts pārvaldes un pašvaldību lietu komisijai vēstuli ar aicinājumu personas, kuras izstājas no ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijām, noteikt kā personu kategoriju, kurām palīdzība sniedzama primāri, un veikt grozījumus likumā „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā”.

Ņemot vērā minēto, pašvaldībām būtu jāizdara grozījumi arī saistošajos noteikumos, lai neierobežotu personas ar invaliditāti tiesības dzīvot sabiedrībā, kuras izstājas no ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijām, paredzot tiesības pretendēt uz pašvaldības dzīvojamo platību.

2.3. Daudzdzīvokļu māju apsaimniekošanas problēmjautājumi

2.3.1. Kaimiņu parādi

Jau ilgstoši Tiesībsarga birojā tika saņemti iesniegumi ar sūdzībām par namu pārvaldnieku (apsaimniekotāju), sabiedrisko pakalpojumu sniedzēju (ūdensapgādes un siltumapgādes uzņēmumu) prasību dzīvokļu īpašniekiem, kas godprātīgi norēķinājušies par saņemto pakalpojumu, maksāt arī parādā palikušo kaimiņu vai negodprātīga, vai maksātnespējīga pārvaldnieka (mājas apsaimniekotāja) vietā, kas iedzīvotāju līdzekļus ir piesavinājis vai nesaimnieciski iztērējis citiem mērķiem. Neskatoties uz to, ka attiecībā uz pēdējiem būtu uzsākama konkrēta procedūra – maksātnespējas vai kriminālprocess, iedzīvotājiem pakalpojums ir nepieciešams nepārtraukti, un šādos gadījumos nav iespējams gaidīt procesa noslēgumu. Kaimiņu parādu veidošanās iemesli ir dažādi, bet tipiskākie no tiem – godaprāta trūkums, slikta sociālā situācija, dzīvokļa īpašnieka ilgstoša prombūtne, kredītiestādes atsavināts īpašums, fiziskas personas maksātnespējas process un tamlīdzīgi.

Tiesībsarga ieskatā, prakse, kad pakalpojumu sniedzēji izvirza prasību kaimiņam maksāt kaimiņa parādu, savukārt apsaimniekotājs, lai nodrošinātu pakalpojuma nepārtrauktību, ir spiests pakļauties pakalpojumu sniedzēju spiedienam, ir atbilstoša spēkā esošajam regulējumam, taču atzīstama par netaisnīgu, līdz ar to uzskatāma par prettiesisku. Diemžēl iedzīvotāji, lai saņemtu pamatpakalpojumus (ūdens, siltums), dažkārt ir spiesti maksāt kaimiņu parādus.

Šobrīd spēkā esošā normatīvā regulējuma ietvaros daudzdzīvokļu māju iedzīvotājiem būtu jāapzinās, ka tikai paša izpildītas saistības pret pārvaldnieku (apmaksāti rēķini) nenodrošina komunālo pakalpojumu (apkure, ūdensapgāde) nepārtrauktu saņemšanu. Proti, katras dzīvojamās mājas dzīvokļu īpašnieku tiesības un pienākums ir nodrošināt dzīvojamās mājas pārvaldīšanu. Gadījumos, kad dzīvokļu īpašnieki mājas pārvaldīšanu ir pilnvarojuši veikt apsaimniekotājam vai pārvaldniekam, tajā skaitā arī norēķinus ar komunālo pakalpojumu sniedzējiem, bet apsaimniekotājs vai pārvaldnieks to nav darījis godprātīgi, par maksājumu saistību nepildīšanu vai nepienācīgu izpildi attiecībās ar trešajām personām joprojām atbildīgi ir dzīvokļu īpašnieki.

Attiecībā uz gadījumiem, kad personai (parādniekam) dzīvokļa īpašums atsavināts izsoles rezultātā un līdzekļu parāda dzēšanai nav, pret parādnieku vēl ir iespējams vērsties civilprocesuālā kārtībā.

Savukārt dzīvokļa īpašnieka/fiziskas personas maksātspējas gadījumā nozīme ir savstarpēji slēgtajam līgumam (starp apsaimniekotāju un dzīvokļu īpašniekiem), uz kura izvērtējuma balstoties maksātspējas administrators nolems, kurš kreditora prasījums ir atzīstams par pamatotu un kurš nē. Izvērtējot Maksātspējas likuma normas, secināms, ka maksātspējas procesa ietvaros kreditors var nesaņemt pilnu prasījuma apmierinājumu un maksātspējas rezultātā kreditoram var rasties zaudējumi. Situācijā, kad kādā daļā kreditora prasījums paliek nesepts, pēc saistību dzēšanas procedūras pabeigšanas attiecīgais parāds ir dzēšams un nav pieprasāms nevienai citai personai.

Pieņemams, ka pakalpojumu sniedzējs nepieteiks kreditora prasījumu, jo vēlēšies iegūt maksimālu norēķinu par sniegtajiem pakalpojumiem. Savukārt saskaņā ar CL 2307.pantu pilnvarotājam (dzīvojamās mājas īpašniekam) ir izdevumu atlīdzināšanas pienākums, jo no pilnvarnieka (pārvaldnieka) nevar prasīt personisko līdzekļu ziedošanu citas personas mērķu sasniegšanai. Tomēr, tiesībsarga ieskatā, neatgūstamā parāda daļa pakalpojuma sniedzējam būtu jāuzņemas kā kreditora zaudējumi, kas secīgi izriet arī no Maksātspējas likuma.

No iepriekš minētā secināms, ka ir jāstiprina iedzīvotāju maksāšanas disciplīna par komunālajiem un mājas apsaimniekošanas pakalpojumiem. To daļēji var panākt ar pārvaldnieka iniciatīvu un starpniecību, proti, sadarbojoties ar parādnieku, lai nepieļautu lielu parādu uzkrājuma veidošanos, informējot viņu par iespējām mazināt parādu, piemēram, vērstoties sociālajā dienestā dzīvokļa pabalsta saņemšanai.

Jāpiebilst, ka 2013.gada 19.decembrī pieņemtie grozījumi Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likumā turpmāk ļaus dzīvokļu īpašniekiem pašiem izvēlēties – saglabāt esošo kārtību vai izvēlēties tiešos norēķinus ar komunālo pakalpojumu sniedzēju. Vienlaikus tiks radīta arī tiesiskā skaidrība, kurai no pusēm – pakalpojumu sniedzējam vai pārvaldniekam – būs pienākums kontrolēt norēķinus, tai skaitā strādāt ar parādniekiem.

2.3.2. Norēķini par atkritumu apsaimniekošanu

Kā jau minēts iepriekš, tiesībsargs neskata ar māju apsaimniekošanu saistītus strīdus, tomēr, ņemot vērā, ka cilvēktiesību ietvarā ietilpst arī skaidras, precīzas un konkrētas tiesību normas un viena no tiesībsarga funkcijām ir trūkumu atklāšana tiesību aktos un to piemērošanā, kā arī šo trūkumu novēršanas veicināšana

jautājumos, kas saistīti ar cilvēktiesību un labas pārvaldības principa ievērošanu, Tiesībsarga birojs iesaistās kādas problēmsituācijas risināšanā, ja tiek saņemti daudzi iedzīvotāju iesniegumi, kuros pausta neapmierinātība ar spēkā esošo regulējumu.

Ar 2013.gada 1.oktobri spēkā stājās grozījumi MK noteikumos Nr.1013 „Kārtība, kādā dzīvokļa īpašnieks daudzdzīvokļu dzīvojamā mājā norēķinās par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļa īpašuma lietošanu”, mainot līdzšinējo apmaksas kārtību gan par ūdens patēriņa starpības aprēķinu, gan atkritumu izvešanu.

Tiesībsargs neiebilst pret jauno regulējumu, kas attiecas uz ūdens patēriņa starpības aprēķināšanu, bet tas, kas attiecas uz sadzīves atkritumu apsaimniekošanas maksas noteikšanu, gan nav taisnīgs.

Proti, ar šī brīža regulējumu maksu nosaka, ievērojot atsevišķo dzīvokļu īpašumu skaitu, nevis dzīvoklī mītošo (deklarēto) personu skaitu. Objektīvi ir saprotams, ka dzīvoklī, kurā dzīvo viens cilvēks, bet citā – vairāki, saražoto atkritumu daudzums ir atšķirīgs, bet maksa par atkritumu izvešanu visiem vienāda. Tādējādi, tiesībsarga ieskatā, minētie grozījumi ir netaisnīgi pret viena cilvēka mājsaimniecībām. Vadoties pēc saņemto iesniegumu satura, starpība, kas viena cilvēka mājsaimniecībai jāsamaksā saskaņā ar jauno regulējumu, var sasniegt pat līdz 45 eiro gadā. Tādējādi ar jauno regulējumu, iespējams, tiek aizskartas ar Satversmes 105.pantu aizsargātās personas tiesības uz īpašumu, kā arī nav ievērots 91.pantā noteiktais tiesiskās vienlīdzības princips.

Tiesībsargs izskata iespēju lūgt valdībai atcelt personu tiesības aizskarošo tiesību normu, aicinot atkritumu apsaimniekošanas izdevumus noteikt, vadoties pēc dzīvokļa īpašumā faktiski dzīvojošo personu skaita.

3. Tiesības uz veselību

Pārskata periodā tiesībsargs turpinājis darbu pie šīs sociālo un ekonomisko tiesību jomas prioritātes, analizējot saņemtos iesniegumus. Kopskaitā par problēmjautājumiem veselības aprūpes nozarē Tiesībsarga birojā saņemti 25 privātpersonu iesniegumi, pārsvarā par valsts nodrošinātās veselības aprūpes finansējuma trūkumu (17 iesniegumi), par sniegtā veselības aprūpes pakalpojuma kvalitāti un VI darbības efektivitāti – astoņi iesniegumi.

Papildus tam Veselības inspekcijas darbības efektivitāte tiek vērtēta kopsakarā ar tiesībsarga valsts sociālās aprūpes centru monitoringu vizītēs konstatēto.

3.1. Par veselības aprūpes finansēšanas modeļa maiņu

2013.gada 19.martā MK sēdē tika izskatīts VM sagatavotais Konceptijas projekts par veselības aprūpes sistēmas finansēšanas modeli (turpmāk – Konceptija), kura īstenošanu bija plānots sākt 2014.gada 1.janvārī. Jautājuma aktualitāte tika apspriesta arī 2012.gada tiesībsarga ikgadējā konferencē diskusijā „Veselības obligātās apdrošināšanas modeļa plusi un mīnusi”. Jau tobrīd tiesībsargs uzsvēra Satversmē noteikto valsts pienākumu nodrošināt ikvienai personai tiesības uz veselību, katram garantējot veselības aprūpes minimumu.

Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka veselības aprūpes sistēmas finansēšana jāaplūko visas veselības aprūpes sistēmas ietvaros. Jebkurai reformai veselības aprūpē jābūt vērstai uz personas tiesību uz veselību nodrošināšanas līmeņa paaugstināšanu. Saskaņā ar ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komitejas sniegto komentāru Nr.14 tiesības uz veselību ietver šādus savstarpēji saistītus elementus: pieejamība (*availability*), vienlīdzīgas piekļuves iespēja (*accessibility*), atbilstība (*acceptability*) un kvalitāte (*quality*).

Tādēļ tiesībsargs vērsa valdības uzmanību, ka nav pieļaujams: lemjot par veselības aprūpes sistēmas finansēšanas reformu, netiek diskutēts par tās ietekmi uz kādu no iepriekš uzskaitītajiem elementiem, piemēram, uz veselības aprūpes kvalitāti, pieejamību. Konceptijā kā veselības aprūpes budžeta finansēšanas sistēmas maiņas leģitīmais mērķis ir norādīts sociālais taisnīgums un solidaritāte. Savukārt kā sabiedrības ieguvums tiek minēta ienākumu stabilitāte veselības aprūpes budžetā, skaidrāk iezīmēta resursu sadale, iedzīvotāju motivācija veikt maksājumus, nevis sabiedrības tiesību uz veselību nodrošināšanas aspekti. Tāpat nebija vērtējuma, kā pēc reformas īstenošanas uzlabosies, piemēram, pakalpojumu pieejamība un kvalitāte.

Tiesībsargs uzsvēra, ka sabiedrībai ir jāredz būtisks ieguvums no šādas reformas, jo saskaņā ar Konceptiju sistēmas administrēšana prasīs ievērojamus papildus resursus (3-6% līdzšinējo 0,8% vietā).⁷⁴

⁷⁴Saskaņā ar šobrīd pieejamo likumprojekta „Veselības aprūpes finansēšanas likums” anotāciju sistēmas uzturēšanas izmaksas pieaugs vidēji par 10%, III sadaļa.

Saskaņā ar vairākos starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos noteiktajām normām⁷⁵ atsevišķām iedzīvotāju grupām, kas pieder pie mazaizsargātajām grupām, ir nepieciešama īpaša valsts aizsardzība un atbalsts, piemēram, bērniem, personām ar invaliditāti, bēgļiem, personām ar garīga rakstura traucējumiem. Izvērtējot koncepcijas projektā iekļauto personu sarakstu, par kurām maksājumus veiks valsts, tiesībsargs bija identificējis vairākas iedzīvotāju grupas, kuras tur nebija iekļautas.

Papildus tiesībsargs vērta uzmanību uz to, ka valstij, ievērojot labas pārvaldības principu, ir būtiski nodrošināt personas tiesības līdzdarboties veselības aprūpes politikas veidošanā.

Eiropas Pacientu tiesību harta nosaka trīs aktīvus līdzdarbības principus, kas indivīdiem un nevalstiskajām organizācijām sniedz iespēju veicināt pacientu tiesību ievērošanu: 1) tiesības realizēt aktivitātes sabiedrības interesēs; 2) tiesības veikt interešu aizstāvību; 3) tiesības līdzdarboties veselības aprūpes politikas veidošanā.

Tādējādi, lai institūcijas savā darbībā īstenotu labas pārvaldības principu, ir būtiski uz klausīt un ņemt vērā nozares nevalstisko organizāciju pārstāvju viedokļus. Ja nozares pārstāvji, piemēram, Latvijas Ģimenes ārstu asociācija un Latvijas Lauku ģimeņu ārstu asociācija kategoriski iestājas pret koncepcijas ieviešanu, norādot virkni vērā ņemamu risku, ko nesīs šāda reforma, valdībai ir nepieciešami pārliecinoši argumenti, kāpēc šie iebildumi netiek ņemti vērā.

Koncepcijas projektā nebija arī atrodamas norādes uz arodslimību un citu slimību profilaksi, ārstēšanu un to apkarošanu. Rezultātā varētu iestāties bīstamas sekas – Latvijas pacientu vidū strauji progresēs hronisko slimnieku skaits, kuru turpmākais ārstēšanas process valstij izmaksās dubultā, nevis nodrošinās iespēju efektīvi un lietderīgi izmantot veselības aprūpei novirzītos finanšu resursus. Būtiski uzsvērt, ka no pacientu tiesību viedokļa tieši valsts plānotie profilaktiskie pasākumi uzskatāmi par veselīgas sabiedrības un ilgdzīves garantu.

Kopš 2013.gada beigām koncepcija ir ieguvusi likumprojekta formu un mērķtiecīgi turpina savu gaitu. Būtiski, ka likumprojektā ir ietvertas jaunas idejas,

⁷⁵ ANO Bērnu tiesību deklarācija, ANO Konvencija par bērna tiesībām, ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, ANO Garīgi atpalikušo cilvēku tiesību deklarācija u.c.

kādas iepriekš netika vērtētas Konceptijas ietvarā, tādējādi tiesībsargs atkārtoti izteicis savu nostāju par plānoto veselības aprūpes finansēšanas reformu.⁷⁶

Viedoklī tiesībsargs vērsis likumdevēja uzmanību uz reformas mērķi un lietderību. Saskaņā ar likumprojekta sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojumā (turpmāk tekstā – anotācija) noteikto⁷⁷ ar likumprojektu ir plānots iezīmēt noteiktu finansējuma daļu veselības aprūpei iedzīvotāju ienākuma nodoklī (turpmāk – IIN) ar mērķi panākt finansējuma pieaugumu 0,25% apmērā no IKP, līdz tas būs sasniedzis 4,5% no IKP 2020.gadā. Tomēr minētais izriet tikai no anotācijas un nav atrodams pašā likumprojekta tekstā.

Likumprojekta 2.panta „Veselības aprūpes finansējuma avoti un apmērs” tekstā minēta vienīgi norāde uz finansējuma avotu, un nekas neliecina par finansējuma apmēru. Tādējādi nerodas pārlicība, ka reforma sasniegs sākotnēji izvirzīto mērķi. Būtiski, ka šādu mērķi ir iespējams sasniegt, valdībai izpildot politisko apņemšanos. Proti, iepriekšējās valdības Rīcības plānā⁷⁸ bija iekļauta apņemšanās sasniegt šādu finansējuma apmēru jau 2014.gadā.

Tomēr kā būtiskāko iebildumu, norādot uz valsts pienākumu nodrošināt visaptverošu pieejamību veselības aprūpei, tiesībsargs ir minējis to, ka saskaņā ar likumprojektu ārpus valsts finansētās veselības aprūpes paliek personas, kas ir iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksātāji, tikai to ienākumi ir neregulāri vai nelieli. Ar jauno kārtību pieeja valsts finansētiem veselības aprūpes pakalpojumiem, tai skaitā primārai veselības aprūpei, tiks liegta ievērojamam skaitam Latvijas iedzīvotāju.

Saskaņā ar VM datiem 145 tūkstoši iedzīvotāji, kas ir aptuveni 7% no Latvijas iedzīvotāju kopskaita, ir personas darbaspējīgā vecumā, kas nav IIN maksātāji un nav valsts apdrošināmās personas.⁷⁹ Pati ministrija prognozē, ka tikai 5% no minētā

⁷⁶ Tiesībsarga 2014.gada 12.februāra viedoklis par likumprojektu „Veselības aprūpes finansēšanas likums” (dok. Nr.1-8/3). Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/papildinats-tiesibsarga-viedoklis-par-veselibas-aprupes-finansesanas-likumprojektu>

⁷⁷ Likumprojekta „Veselības aprūpes finansēšanas likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums, I sadaļas 1.punkts. Pieejams: [http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/webAll?SearchView&Query=%28\[Title\]=*Vesel%C4%ABbas+apr%C5%ABpes+finans%C4%93%C5%A1anas+likums*%29&SearchMax=0&SearchOrder=4](http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/webAll?SearchView&Query=%28[Title]=*Vesel%C4%ABbas+apr%C5%ABpes+finans%C4%93%C5%A1anas+likums*%29&SearchMax=0&SearchOrder=4) pi

⁷⁸ Valdības Rīcības plāns deklarācijas par Valda Dombrovskā vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai.

Pieejams: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/darbibu-reglamentejosie-dokumenti/ricibas-plans-dv/>

⁷⁹ Likumprojekta „Veselības aprūpes finansēšanas likums” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums. III daļas 6.2.p.

Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/50843B52838DC30CC2257C32004A6798?OpenDocument>

apjoma jeb 7 250 iedzīvotāji pievienosies valsts apdrošināšanas sistēmai, veicot brīvprātīgās iemaksas – 28 eiro mēnesī. Iespējams, ka minētajā grupā ietilpst nelegāli nodarbinātie, neregistrētie bezdarbnieki, kas līdz ar minēto reformu nokārtos savu sociālo statusu, pievienojoties valsts veselības apdrošināšanas sistēmai. Tomēr prognozējams, ka valsts finansētie veselības aprūpes pakalpojumi nebūs pieejami vismaz 100 tūkstošiem Latvijas iedzīvotāju. Īpašu uzmanību piesaista fakts, ka valsts finansētā veselības aprūpe, tai skaitā primārā aprūpe, tiks liegta tiem iedzīvotājiem, kuri ir godprātīgi nodokļu maksātāji, tikai viņu ienākumi atbilstoši Latvijas sociāli ekonomiskajai situācijai ir neregulāri vai nelieli.

Būtiski atzīmēt, ka tā ir iedzīvotāju grupa darbspējīgā vecumā, kas pārskata gada periodā⁸⁰ nespēj gūt ienākumus vismaz 12 valdības noteikto minimālo algu apmērā (jeb 3 840 eiro). Saskaņā ar jauno koncepciju iedzīvotāji ar zemiem ienākumiem būs spiesti no jau tā nelielā ienākuma atlicināt vēl 28 eiro katru mēnesi, lai iegūtu piekļuvi valsts finansētai veselības aprūpei, kas, tiesībsarga ieskatā, nav samērīgi ar esošo sociāli ekonomisko situāciju.

Tādējādi riska grupā ietilpst pašnodarbinātas personas saimnieciskās darbības veicēji ar sezonāla rakstura, zemiem ienākumiem, kuri tomēr no sava nelielā ienākuma veic nodokļu nomaksu. Savā veidā var prognozēt, ka šāda pieeja vairo nelegālo nodarbinātību un izvairīšanos no nodokļu nomaksas, jo personām ar neregulāriem un zemiem ienākumiem izdevīgāk būs tos neuzrādīt, kvalificējoties bezdarbnieka statusam.

Papildus tam likumprojektā konstatējams arī tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumu. Attiecībā uz darba tiesiskajās attiecībās (algotiem darbiniekiem) esošām personām kā vienīgais kritērijs piekļuvei valsts finansētās veselības aprūpei tiek noteikts darba attiecību fakts vismaz 11 kalendārie mēneši (Likumprojekta 12.panta otrā daļa). Attiecīgi netiek prasīts noteikts ieņēmumu apjoms, tādējādi formāli pastāv iespēja, ka personas strādā nepilnu darba slodzi vai pat tikai stundu dienā, un tai veselības aprūpes pakalpojumi ir pieejami.

Minētais pats par sevi neradītu nekādus iebildumus, ja vien tiktu īstenota vienlīdzīga attieksme pret visām nodarbinātām personām, nodokļu maksātājiem. Proti, pašnodarbinātām personām ar sezonāliem, neregulāriem ienākumiem, kuras, iespējams, pārskata periodā gūst pat lielāka apjoma ienākumu, no kura nomaksā IIN,

⁸⁰ Izņemot personas, kas ir darba tiesiskajās attiecībās.

tiek prasīts noteikts ienākuma apmērs (vismaz 3 840 eiro pārskata periodā). Tādējādi arī gadījumos, kad nomaksātais IIN pašnodarbinātai personai ir vienlīdzīgs ar darba tiesiskās attiecībās esošu personu, kura nodarbināta ne mazāk kā 11 kalendāros mēnešus, pašnodarbinātās tiek nostādītas nevienlīdzīgā situācijā un izslēgtas no veselības apdrošināšanas pakalpojumu saņēmēja loka.

Tiesībsarga ieskatā, šādai atšķirīgai attieksmei nav saskatāms objektīvs un saprātīgs pamats, un tā nav atbilstoša Satversmes 91.pantā noteiktajam tiesiskās vienlīdzības principam.

Papildus tam ārpus valsts finansētās veselības aprūpes sistēmas paliek:

1) personas, kas sasniegušas pensijas vecumu, bet kurām nav pietiekama apdrošināšanas stāža pensijas saņemšanai un kuras nesaņem valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu;

2) patvēruma meklētāji;⁸¹

3) personas, kuras saņem vecāku, bērnu kopšanas vai ģimenes valsts pabalstu, un kurām ir vismaz trīs bērni, no kuriem jaunākais ir sasniedzis 7 gadu vecumu, bet vēl nav sācis mācības pamatizglītības iestādē.

Likumprojekta 3.pantā „Valsts finansētie veselības aprūpes pamatpakalpojumi” noteikti tie veselības aprūpes pakalpojumi, kas būs pieejami ikvienam neatkarīgi no nodokļu nomaksas fakta un apjoma. Saprotams, ka ar šo likumprojekta normu valdība piedāvā definēt Satversmes 111.pantā noteikto medicīniskās palīdzības minimumu.⁸²

Tātad kā valsts garantētie pakalpojumi tiek noteikti: 1) neatliekamā medicīniskā palīdzība, 2) plānveida veselības aprūpe pacientiem noteiktu diagnožu vai veselības stāvokļu noteikšanai un ārstēšanai, 3) ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu un medicīnisko ierīču iegādes izdevumu kompensācija.

Vienlaikus minētā panta otrā daļa paredz deleģējumu MK noteikt pamatpakalpojumu apjomu un sniegšanas kārtību, pacientu līdzfinansējuma un iemaksu apmēru. Tiesībsarga ieskatā, ar šādu Likumprojekta redakciju likumdevējs pieļauj pārāk lielu rīcības brīvību valdībai. Saskaņā ar šādu regulējumu pastāv risks, ka neatliekamā medicīniskā palīdzība var tikt „kvotēta”, noteikts pacienta

⁸¹ Saskaņā ar Patvēruma likuma 10.pantu patvēruma meklētājam ir tiesības saņemt neatliekamo medicīnisko palīdzību un primāro veselības aprūpi par valsts līdzekļiem.

⁸² Satversmes 111.pants: „Valsts aizsarga cilvēku veselību un garantē ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu”.

līdzmaksājums, kā rezultātā var tikt apdraudēts Satversmes 111.pantā noteiktais valsts pienākums garantēt ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu. Nav pieļaujams neatliekamās medicīniskās palīdzības apjoma noteikšanu deleģēt MK. Šāda redakcija būtu pretrunā arī Ārstniecības likuma 16.pantam, kas noteic, ka „*ikvienam ir tiesības saņemt neatliekamo medicīnisko palīdzību Ministru kabineta noteiktajā kārtībā*”. Šobrīd likumdevējs ir deleģējis valdībai noteikt tikai neatliekamās medicīniskās palīdzības sniegšanas kārtību, nevis apjomu.

Tāpat nav pieļaujams, ka valsts garantē tikai neatliekamās medicīniskās palīdzības brigādes pakalpojumus un ambulatori sniegtā neatliekamā medicīniskā palīdzība jau ir ierobežota ar noteiktu pacienta līdzmaksājumu. Jau šobrīd MK ir pārkāpis deleģējuma robežas, nosakot, ka par ambulatori sniegtiem neatliekamās medicīniskās palīdzības pakalpojumiem ir maksājama pacienta iemaksa.⁸³

2013.gada nogalē Tiesībsarga biroja kopā ar Tirdzniecības un sabiedriskās domas pētījumu centru „SKDS” veica iedzīvotāju aptauju.⁸⁴ Tās dati uzrādīja, ka par ambulatori sniegto neatliekamo medicīnisko palīdzību respondentiem bijis jāmaksā: līdz 10 latiem – 47%, no 10 līdz 20 latiem – 32% un vairāk nekā 20 lati – 16% aptaujāto.

Turklāt tiesībsarga konsultatīvajā padomē veselības aprūpes jomā darbojošies mediķi ir vērsuši uzmanību, ka norādītajā Likumprojekta punktā nav iekļautas visas diagnozes. Minētais uzskaitījums ir nepilnīgs, pastāv tikpat smagas un dzīvībai bīstamas diagnozes un stāvokļi, kas šajā pantā nav minēti, piemēram, sirds un asinsvadu slimības, kas ir visbiežākais mirstības iemesls Latvijā; smagi reimatoloģiskie, gastroenteroloģiskie pacienti, ģenētisko slimību grupas.

Veselības aprūpes pamatpakalpojumiem principu līmenī, ko ikvienam garantē valsts, ir jābūt skaidri noteiktiem likumā, un likumdevējs nedrīkst konstitucionāla ranga vērtību pilnībā deleģēt MM, skaidri neiezīmējot pakalpojumu apjomu un pieejamību. Ņemot vērā atziņu, ka viena no sabiedrības veselībai svarīgām veselības politikas iezīmēm ir visaptveroša pakalpojumu pieejamība un zemi līdzmaksājumi

⁸³ Ministru kabineta 2013.gada 17.decembra noteikumi Nr.1529 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība”, 23.8. punkts: „No pacienta iemaksas ir atbrīvotas (...) personas, kurām neatliekamo medicīnisko palīdzību sniedz neatliekamās medicīniskās palīdzības brigādes.”

Publicēts: *Latvijas Vēstnesis*, 253 (5059), 30.12.2013. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=263457>

⁸⁴ Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/tiesibsarga-2013.gada-konferences-materiali>

primārā veselības aprūpē,⁸⁵ pēc tiesībsarga domām, pamatpakalpojumu klāstā ir jābūt arī primārai veselības aprūpei.

Tāpat tiesiskai skaidrībai ar likuma spēku jābūt noteiktām arī mazāk aizsargāto iedzīvotāju kategorijām (bērni, trūcīgas personas, personas ar invaliditāti, politiski represētas personas u.c.), kuras valsts ir apņēmusies īpaši aizsargāt. No pacienta iemaksas atbrīvotās kategorijas šobrīd ir noteiktas valdības noteikumos.⁸⁶ Saskaņā ar Likumprojektu valdībai tiek deleģēta pilnīga rīcības brīvība ierobežot mazāk aizsargāto iedzīvotāju kategorijām pieejamo veselības aprūpes pakalpojumu apjomu, noteikt līdzmaksājuma apmēru vai izslēgt tās no „atbrīvoto” kategoriju loka.

Ņemot vērā augsto nabadzības un sociālās atstumtības risku Latvijā⁸⁷,niecīgo sociālās palīdzības apjomu, Likumprojekts un valdības piedāvātā koncepcija nav atzīstama par sociāli taisnīgu un nesamērīgi ierobežo cilvēktiesības. Tā nenodrošina ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu, bet gan vairo bezdarbnieku un pabalstu saņēmēju skaitu, veicinās sociālo atstumtību un pasliktinās Latvijas iedzīvotāju jau tā kritisko veselības stāvokli.

Likumprojekta apspriešanas gaitā konstatēts, ka gandrīz visas nozari pārstāvošās nevalstiskās organizācijas – Latvijas Ģimenes ārstu asociācija, Latvijas Lauku ģimenes ārstu asociācija, Latvijas Slimnīcu biedrība – ir izteikušas kritiku par Likumprojektu un tā tālākas virzības lietderību, norādot, ka, pieņemot likumu piedāvātajā redakcijā, pastāv augsts risks pieaugt „ielaisto” slimību un tam sekojošas invaliditātes rādītājiem, neatliekamās palīdzības izsaukumu skaitam, kas ilgtermiņā sabiedrībai izmaksās daudz vairāk, tādējādi tiesībsargs nav atbalstījis likumprojekta tālāku virzību.

⁸⁵ Starfield B. Primary care: an increasingly important contributor to effectiveness, equity and efficiency of health services. SESPAS report 2012., Gac Sanit. 2012. Doi:10.1016/j.gaceta2011.10.009.

⁸⁶ Ministru kabineta 2013. gada 17.decembra noteikumi Nr.1529 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība”, 23.punkts.

⁸⁷ Nabadzības riskam un sociālajai atstumtībai tiek pakļauti 40% Latvijas iedzīvotāju, Eurostat dati. Pieejams: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_peps03&lang=en Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. Pieejams: www.csb.gov.lv

4. Tiesības uz darbu un taisnīgu darba samaksu

4.1. Par minimālo darba algu

Vērtējot Tiesībsarga birojā saņemto iesniegumu saturu sociālo un ekonomisko tiesību jomā, konstatējams, ka aizvien biežāk pēc palīdzības vai padoma vēršas ne tikai mazāk aizsargāto iedzīvotāju grupas, piemēram, pensionāri, personas ar invaliditāti vai ilgstoši bez darba palikušie, bet arī strādājošie. Pamatā iedzīvotāji uzdod vienu jautājumu: kā Latvijā izdzīvot ar ienākumu no valdības noteiktās minimālās darba algas? Bieži vien šo iedzīvotāju ienākums ir par pāris latiem lielāks, lai tie vairs neatbilstu maznodrošinātas personas statusam, līdz ar to arī sociālā palīdzība no pašvaldības tiek liegta. Turklāt iedzīvotāji norāda, ka situācija, kurā strādājošam, darbspējīgam iedzīvotājam jālūdz palīdzība minimālo ikdienas vajadzību nodrošināšanai, ir bezcerīga, pazemojoša un cilvēka cieņu aizskaroša.

2012.gada nogalē Tiesībsargs nāca klajā ar ziņojumu par nabadzības risku Latvijā,⁸⁸ kurā vērta uzmanību uz sekojošo: neskatoties uz ekonomikas atveseļošanu, ekonomisko spriedzi joprojām izjūt vairāk nekā puse Latvijas iedzīvotāju, Vidzemes un Latgales reģionā pat līdz 77,7% māsaimniecību.⁸⁹ Dati liecina, ka ekonomiskā spriedze māsaimniecībās nemazinās, gluži pretēji – turpina pieaugt. Nabadzības riskam un sociālajai atstumtībai tiek pakļauti 40% Latvijas iedzīvotāju, tostarp 43% bērnu un 33% pensionāru.⁹⁰

Ziņojumā minēts, ka minimālā darba alga Latvijā kopš 2011.gada 1.janvāra ir 200 lati mēnesī. Pēc nodokļu nomaksas iedzīvotāja iztikai paliek 144 lati, tātad summa, kas ir mazāka nekā aprēķinātais nabadzības riska sliekšnis, kas 2011.gadā bija 147 lati⁹¹ mēnesī vienai personai. Tā ir arī krietni mazāka nekā Centrālās statistikas pārvaldes aprēķinātais pilna iztikas minimuma patēriņa grozs vienam iedzīvotājam, kas 2012.gada decembrī bija 177 lati.⁹² Statistikas dati liecina, ka

⁸⁸ Tiesībsarga 2012.gada 30.novembra ziņojums par nabadzības risku Latvijā (dokuments Nr.1-5/298). Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/sakumlapa/tiesibsarga-zinojums-starptautiskajiem-partneriem-par-nabadzibas-risku-latvija>

⁸⁹ Centrālās statistikas pārvalde. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-datubazes-28270.html>

⁹⁰ Eurostat. Pieejams: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_peps03&lang=en; Centrālās statistikas pārvalde. Pieejams: www.csb.gov.lv

⁹¹ Eurostat. Pieejams: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li01&lang=en

⁹² Centrālās statistikas pārvalde. Iztikas minimuma patēriņa preču un pakalpojumu grozs. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/iedzivotaju-ienemumi-galvenie-raditaji-30268.html>

minimālo darba algu vai summu, kas mazāka par to saņem, 193,9 tūkstoši Latvijas iedzīvotāju⁹³, kas ir 27% no visiem darba ņēmējiem.

Satversmes 89.pants noteic, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Tiesības uz taisnīgu darba samaksu, neapšaubāmi, ir atzīstamas par cilvēka pamattiesībām. Minētais ir nostiprināts Satversmes 107.pantā un vairākos Latvijai saistošos starptautiskos līgumos:

1) ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas⁹⁴ 23.panta 3.punktā: *„Katram strādājošam ir tiesības uz taisnīgu un apmierinošu darba algu, kas nodrošina cilvēka cienīgu dzīvi viņam un viņa ģimenei. Nepieciešamības gadījumā tā jāpapildina ar citiem sociālās nodrošināšanas līdzekļiem.”*

2) ANO Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām⁹⁵ 7.pantā: *„Šā pakta dalībvalstis atzīst katra tiesības uz taisnīgiem un labvēlīgiem darba apstākļiem, kas sekmē it īpaši: a) atlīdzību, kas nodrošina visiem strādājošajiem vismaz: i) taisnīgu darba algu un vienādu atlīdzību par līdzvērtīgu darbu bez jebkādas atšķirības, turklāt sievietēm jāgarantē līdzvērtīgi darba apstākļi ar vīriešiem, ar vienādu samaksu par vienādu darbu; ii) apmierinošu eksistenci viņiem pašiem un viņu ģimenēm saskaņā ar šā pakta noteikumiem (..)”.*

No Starptautiskās Darba organizācijas 1970.gada konvencijas Nr.131 ”Par minimālo darba algu”⁹⁶ 3.panta izriet, ka, *„nosakot minimālās algas līmeni, nepieciešams ņemt vērā darbinieku un viņu ģimeņu vajadzības, ievērojot vispārējo algu līmeni valstī, iztikšanai nepieciešamo minimumu, sociālās drošības pabalstus un citu sociālo grupu dzīves līmeni, kā arī ekonomiskos faktoros, tajā skaitā – ekonomikas attīstības rādītājus, darba ražīguma līmeni, kā arī vēlmi nodrošināt augstu nodarbinātības līmeni”.*

No minētajiem cilvēktiesību dokumentiem izriet, ka jēdziens „taisnīga darba samaksa” pamatā ietver divus galvenos elementus: pirmkārt, noteiktu samaksas līmeni, kas nodrošina strādājošiem un to ģimenēm apmierinošu eksistenci (cilvēka cienīgu dzīvi), un, otrkārt, vienlīdzīgu samaksu par līdzvērtīgu darbu.

⁹³ Turpat, tabula DS14. Pieejams: <http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-datubazes-28270.html>

⁹⁴ Latvijas Republika pievienojusies ar 1990. gada 4.maija deklarāciju “Latvijas Republikas Augstākās Padomes deklarācija par Latvijas Republikas pievienošanas starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos”.

⁹⁵ Turpat.

⁹⁶ Latvijas Republika ratificējusi ar 1993.gada 12.janvāra Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmumu “Par Starptautiskās darba organizācijas konvenciju ratifikāciju”.

Kaut arī Latvijas Republika nav ratificējusi Eiropas Sociālās Hartas 4.pantu⁹⁷, tajā nostiprinātie principi ir piemērojami Satversmes 107.panta interpretācijai.⁹⁸ Eiropas Sociālo tiesību komiteja ir izdevusi skaidrojumu, kas piemērojams tiesību uz darba samaksu satura noteikšanai.

Saskaņā ar skaidrojumu minimālās darba samaksas robeža nedrīkst būt mazāka par 60% no vidējās darba samaksas valstī pēc valsts obligāto maksājumu nomaksas. Turklāt šai samaksai jāpārsniedz attiecīgās valsts nabadzības riska sliekšnis.⁹⁹

No Satversmes 107.panta izriet, ka valsts reglamentē darba samaksas noteikšanas pamatprincipus, panākot, ka tā ir atbilstoša darbinieka ieguldītajam darbam. Tādējādi darbiniekam Satversmē tiek garantēta tiesība valstij prasīt, lai tā līdzdarbojas taisnīgas darba samaksas saņemšanā.¹⁰⁰ Attiecīgi valstij ir uzlikts pienākums ne vien noteikt minimālo algu, bet arī noteikt tādu, kas, pirmkārt, ir atbilstoša darbinieka ieguldījumam, otrkārt, ir pietiekama viņa un ģimenes locekļu minimālo vajadzību apmierināšanai. Atskatoties uz iepriekš minētajiem statistikas datiem, pārlicinoši secināms, ka valsts šo pienākumu šobrīd nav izpildījusi.

Tādējādi tiesībsargs arī 2013.gadā vērsa valdības uzmanību uz tās deklarācijā¹⁰¹ noteiktajām prioritātēm turpmākajiem trim gadiem: stabila un ilgtspējīga Latvijas attīstība, veicinot ikviena iedzīvotāja labklājību, mazinot sociālo nevienlīdzību, ar uzdevumu īstenot sociālās palīdzības sistēmas reformu, pakāpeniski pārejot no pasīvās jeb pabalstu sociālās palīdzības sistēmas uz aktīvo jeb klientu motivējošo un savas situācijas uzlabošanā iesaistīto sistēmu, lai ar pieejamajiem resursiem nodrošinātu iespējami lielāku pievienoto vērtību klientiem un sabiedrībai kopumā.

Latvijas Stratēģiskās attīstības plānā 2010.–2013.gadam¹⁰² kā viena no prioritātēm līdztekus ekonomikas izaugsmei bija noteikta „sociālā drošība”, kuras ietvaros kā viens no galvenajiem rīcības virzieniem ir paredzēts nodarbinātība un

⁹⁷ Likums „Par Eiropas Sociālo hartu”, 2.pants.

⁹⁸ Autoru kolektīvs. Latvijas Republikas Satversmes komentāri, VIII nodaļa Cilvēka pamattiesības. Latvijas Vēstnesis, 2011, 510.lpp.

⁹⁹ Turpat, 510.lpp.

¹⁰⁰ Turpat, 519.lpp.

¹⁰¹ Deklarācija par Valda Dombrovska vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību. Pieejama: <http://mk.gov.lv/lv/mk/darbibu-reglamentejosie-dokumenti/valdibasdek/>

¹⁰² Ministru kabineta 2010. gada 9.aprīļa rīkojums Nr.203 "Par Latvijas Stratēģiskās attīstības plānu 2010.–2013.gadam".

sociālais atbalsts ar mērķi līdz 2013.gadam – nepalielināt nabadzības risku (nabadzības riska indekss pēc sociāliem transfertiem 26%).

Koncepcijā par minimālās mēneša darba algas noteikšanu turpmākajiem gadiem¹⁰³ (turpmāk tekstā – Koncepcija) Labklājības ministrija ir vērsusi valdības uzmanību uz to, ka, pamatojoties uz starptautiskajiem līgumiem, Latvijai ir uzlikta zināmas saistības attiecībā uz darba samaksas regulējumu. Tāpēc valstij būtu jāveic viss nepieciešamais, lai pēc iespējas ātrāk pienācīgi izpildītu šīs saistības un minimālās algas apmērs valstī sasniegtu izdzīvošanas līmeni. Kā Koncepcijas mērķis ir minēts uzdevums izvēlēties tādas minimālās mēneša darba algas noteikšanas un pārskatīšanas pamatprincipus, lai normāla darba laika ietvaros tiktu garantēta Latvijas materiālās labklājības līmenim un ekonomiskajai situācijai samērīga minimālā mēneša darba samaksa (vidējais darba algu līmenis, sociālās garantijas, dzīvošanas izmaksas un citi faktori). Turklāt šai algai jābūt sociāli taisnīgai un jānodrošina pēc iespējas augsts nodarbinātības līmenis.

Analizējot iepriekš minētos statistikas datus, tiesībsarga ieskatā, šobrīd valstī noteiktais minimālās algas apmērs nav atbilstošs Koncepcijā ietvertajam mērķim, tas negarantē samērīgus ienākumus un sociāli taisnīgu samaksu, ņemot vērā, ka ar šādu ienākumu līmeni nav iespējams apmierināt strādājošā un tā ģimenes locekļu pamatvajadzības (segt izdevumus par pārtiku, pajumti, komunālajiem maksājumiem), nemaz nerunājot par personas sociālajām vajadzībām.

2011.gadā valdība, apstiprinot Koncepciju, ir izvēlējusies Labklājības ministrijas piedāvāto 1.variantu minimālās algas noteikšanai, proti, minimālā alga netiek piesaistīta konkrētiem makroekonomiskiem un citiem rādītājiem, bet tās iespējamās izmaiņas tiek vērtētas pēc ekonomiskās situācijas valstī un citiem rādītājiem.

Tiesībsarga ieskatā, šāds risinājums, iespējams, bija pieļaujams ekonomiskās krīzes apstākļos. Tomēr, ņemot vērā, ka šobrīd ir vērojama ekonomikas izaugsme un valdības lēmums par minimālās algas apmēru lielā mērā ir politiska izšķiršanās, valdībai nekavējoties ir jāpārskata Koncepcijā ietvertie minimālās algas noteikšanas pamatprincipi. Sociāli taisnīgāks un iedzīvotāju interesēm atbilstošāks ir Labklājības ministrijas piedāvātais, Koncepcijā minētais 3. variants – minimālā alga tiek

¹⁰³ Koncepcija par minimālās mēneša darba algas noteikšanu turpmākajiem gadiem. Apstiprināta ar Ministru kabineta 2011. gada 16.marta rīkojumu Nr.111.

paaugstināta tā, lai piecu gadu pārejas periodā tās neto apmērs sasniedz 100 procentus no Centrālās statistikas pārvaldes aprēķinātā iztikas minimuma patēriņa groza vidējās gada vērtības. Vēl jo vairāk, būtu tikai taisnīgi un samērīgi, ja šāds pārejas periods nepārsniegtu trīs gadus.

Vienlaikus tiesībsargs atzinīgi novērtējis izmaiņas normatīvajos aktos, kas vērstas uz neapliekamā minimuma un atvieglojumu par apgādājamiem palielināšanu.

4.2. Zvērināta tiesu izpildītāja tiesības uz taisnīgu darba samaksu

Pārskata periodā ir sniegts viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr. 2012-22-0103. Lieta ierosināta par Civilprocesa likuma (CPL) 567.panta trešās daļas, ciktāl tā neparedz zvērināta tiesu izpildītāja amata atlīdzības segšanu no valsts budžeta gadījumos, kad piedzinējs ir atbrīvots no sprieduma izpildes izdevumu samaksas, atbilstību Satversmes 107.pantam un MK 2011.gada 30.augusta noteikumu Nr.670 „Noteikumi par izpildu darbību veikšanai nepieciešamo izdevumu apmēru un to maksāšanas kārtību” (Noteikumi Nr.670) 8., 9., 10., 11. un 12.punkta atbilstību Satversmes 64. un 105.pantam.

Tiesībsargs norādījis, ka algota darba veikšana ir būtiskākais kritērijs, pēc kura tiek noteikts, vai persona ir apveltīta ar Satversmes 107.pantā nostiprinātajām tiesībām. Tomēr nav izslēdzama arī atsevišķu pašnodarbināto personu ietveršana Satversmes 107.panta subjektu lokā, jo īpaši tad, ja šīs personas, neraugoties uz savu tiesisko statusu un darba patstāvību, veic noteiktas funkcijas valsts interesēs, to darbību reglamentē likums un tās savā darbībā pielīdzināmas valsts amatpersonām. Tādējādi Satversmes 107.pantā ietvertās pamattiesības ir attiecināmas arī uz tiesu izpildītājiem.

Kaut arī lietās, kurās piedzinējs ir atbrīvots no sprieduma izpildes izdevumu segšanas, attiecīgos izdevumus var piedzīt no parādnieka, tomēr ļoti bieži šādās lietās piedziņa nav iespējama. Turklāt atsevišķos gadījumos tiesiskais regulējums šādu iespēju nemaz neparedz, un tiesu izpildītāji ir spiesti veikt darbu bez atlīdzības. Taisnīgu atlīdzību par tiesu izpildītāju veiktajām amata darbībām var nodrošināt, ne vien paredzot atlīdzību par katru amata darbību, bet arī ar alternatīviem mehānismiem (šķērssubsīdiju princips). Tomēr šādiem līdzekļiem jābūt efektīviem un vienlīdz pieejamiem visiem tiesu izpildītājiem neatkarīgi no prakses vietas. CPL 567.panta

trešajā daļā noteiktajam pamattiesību ierobežojumam nav konstatējams leģitīms mērķis, tādēļ šī norma ir atzīstama par neatbilstošu Satversmes 107.pantam.

Tiesībsargs norādīja, ka Noteikumu Nr.670 8.–12.punktā ietvertā regulējuma mērķis nav pilnībā atlīdzināt tiesu izpildītājiem izpildu darbību veikšanai nepieciešamos izdevumus, bet gan tikai daļēji tos kompensēt. Tādējādi tiek radītas situācijas, kad pārējos ar tiesas sprieduma izpildi saistītos izdevumus tiesu izpildītāji ir spiesti segt no saviem ienākumiem. Šādi tiek aizskartas Satversmes 105.pantā ietvertās pieteikuma iesniedzēju pamattiesības.

Noteikumu Nr.670 8.–12. punkts ir pieņemts nolūkā taupīt valsts budžeta līdzekļus un nodrošināt taisnīgu līdzekļu sadali starp visiem tiesu izpildītājiem. Tomēr, ņemot vērā, ka Noteikumi Nr.670 ir pieņemti 2011.gada 30.augustā, respektīvi, laikā, kad valsts piedzīvoja ekonomisko augšupeju, ir apšaubāms tas, vai šādi apsvērumi var tikt atzīti par pamattiesību ierobežojuma leģitīmu mērķi. Turklāt šādu mērķi būtu iespējams sasniegt, izmantojot citus, saudzīgākus līdzekļus, tostarp nodrošinot, ka tiesu izpildītāji tiek iekļauti to institūciju un amatpersonu lokā, kurām valsts deleģētu funkciju izpildei informācija no valsts nozīmes publiskajiem reģistriem ir pieejama bez maksas. Tādējādi Noteikumu Nr.670 8.–12.punkts atzīstams par neatbilstošu Satversmes 105.pantam.

Tiesībsargs pauda viedokli, ka MK tiesības noteikt ar sprieduma izpildi saistīto izdevumu maksāšanas kārtību primāri vērtējamas kā tiesības noteikt procesuālo kārtību un nevar ietvert materiālās normas, kas ierobežotu pamattiesības. Noteikumu Nr.670 8.–12. punkts pieņemts, pamatojoties uz CPL 567.panta ceturtajā daļā un 620.¹⁰ panta otrajā daļā ietverto deleģējumu. Vērtējot MK pieņemtā akta saturu, secināms, ka tajā ietverts ne vien procesuālais regulējums, bet arī materiālo tiesību normas, kas samazina tiesu izpildītājiem atlīdzināmo izdevumu apmēru. Tādējādi Noteikumi Nr.670 neatbilst CPL ietvertajam deleģējumam un Satversmes 64.pantam.

Satversmes tiesa atzina apstrīdēto normu – CPL 567.panta trešo daļu – par atbilstošu Satversmes 107.pantam, savukārt MK noteikumu Nr.670 attiecīgos punktus par neatbilstošiem Satversmes 64. un 105.pantam.

4.3. Tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos

Tiesībsargs ir sniedzis viedokli Saeimai par likumprojektu „Grozījumi likumā „Par nodokļiem un nodevām””, ar kuru bija paredzēts ieviest jaunu terminu „riskā

persona” un definēt kritērijus, kas ļauj identificēt šādu riska personu, kā arī ieviest procedūru, kā šāds statuss tiek noteikts.

Tiesībsargs atzina, ka kopumā paredzētā sistēma noteikt riska personu loku, kuras vai ar kuru palīdzību tiek „apieta” nodokļu nomaksa valsts budžetā, kā arī tiek noteikti attiecīgajām personām šķēršļi (ierobežojumi) veikt darbības, kas nodara kaitējumu valsts interesēm, ir atbalstāma.

Tiesībsargs norādīja arī turpmāk minētos apsvērumus.

1. Likumprojekts „Grozījumi likumā „Par nodokļiem un nodevām”” paredzēja, ka par riska personu var atzīt personu, kuras deklarētā dzīvesvieta ir naktspatversmē.

Tiesībsarga norādīja, ka tikai tas vien, ka persona dzīvo naktspatversmē, nevar būt šķērslis, lai persona dibinātu, piemēram, mikrouzņēmumu. Svarīgi, lai Valsts ieņēmumu dienesta (turpmāk – VID) rīcībā ir pietiekami pierādījumi tam, ka personai nav nekāda nodoma veikt uzņēmējdarbību. Šāda likumdevēja iniciatīva nonāktu pretrunā Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 15.panta un Satversmes 91. un 106.panta noteikumiem. Lēmumu pieņemšana par liegumu komercdarbībai, ņemot vērā personas dzīvesvietu un sociālo stāvokli, šajā gadījumā atrašanos naktspatversmē, gadījumos, kad nav cita, objektīva pamatojuma, veidotu tiešu diskrimināciju sociālā stāvokļa dēļ. Tiesībsarga atzina, ka prettiesiskas darbības komercsabiedrību dibināšanā ir novēršamas ar citiem, personu tiesību mazāk ierobežojošiem līdzekļiem.

2. Likumprojekta viens no mērķiem bija arī noteikt riska personas definīciju un pienākumu VID uzturēt riska personu reģistru un nodrošināt informācijas par tajā reģistrētajām personām nodošanu Uzņēmumu reģistram. Kritēriji riska personas statusa noteikšanai tika izvēlēti, ņemot vērā VID rīcībā esošus statistikas datus par izmantotajiem paņēmieniem nodokļu izkrāpšanai no valsts budžeta. Mērķis aizsargāt sabiedrības intereses no pretlikumīgas rīcības ir atzīstams par proporcionālu noteiktajiem šķēršļiem, jo persona, kas izvairās no nodokļu nomaksas, ar savu rīcību nodara zaudējumus valsts interesēm, tātad katram valsts iedzīvotājam. Par to likumdevējs paredzējis ne tikai administratīvo, bet arī kriminālatbildību (Krimināllikuma 218.pants).

No minētā tiesībsargs secināja, ka likumprojekta normas neparedz sodu, bet gan noteiktus šķēršļus (ierobežojumus), kas riska personas ierobežos noteiktu laiku

nākotnē veikt darbības, kas ir vērstas ne tikai nodokļu nomaksas pienākuma apzinātu nepildīšanu, bet arī uz nodokļu izkrāpšanas novēršanu.

3. Ar likumprojektu tika paredzēts papildināt likumu „Par nodokļiem un nodevām” ar noteikumu par piecu gadu termiņu riska personas statusa pastāvēšanai un ar to saistīto ierobežojumu noteikšanai.

Tiesībsargs konstatēja, ka paredzētais ierobežojuma termiņš atbilst maksimālajam KL paredzētajam papildsoda – tiesību ierobežošana – termiņam (pieci gadi). Līdz ar to paredzētais termiņa ierobežojums pēc būtības ir pielīdzināms sodam.

Tā kā likumprojekta normās noteiktie ierobežojumi tomēr nav paredzēti kā sods, ierobežojumiem ir jābūt samērotiem ar sodu sankcijām, kas paredzētas LAPK un KL par līdzīga rakstura darbībām.

Nesamērojot minētos ierobežojumus, var rasties situācija, ka administratīvi vai krimināli sodītai personai piemērotam sodam ir mazāk ierobežojošs raksturs nekā personai, kas nav attiecīgi sodīta, bet ir iekļauta risku personu sarakstā. Šāda situācija nav samērīga ar izvirzīto mērķi.

4. Tiesībsargs vērsa uzmanību, ka likumprojekts neparedz pietiekamu tiesisko noteiktību, piemēram, vai pēc personai noteiktā ierobežojuma piecus gadus ieņemt noteiktus amatus komercsabiedrībā var tikt piemērots arī personas tiesības ierobežojošs sods administratīvā pārkāpuma lietas vai kriminālprocesa ietvaros, un otrādi. Minētā neskaidrība radīja šaubas, vai, piemērojot likumprojektos paredzēto regulējumu, netiks pārkāpts ECPAK Septītā protokola 4.panta pirmajā daļā paredzētais dubultās sodīšanas aizlieguma princips.

5. Tiesībsargs arī norādīja, ka likumprojektā paredzētais piecu gadu termiņš ir neviennozīmīgi tulkojams. Proti, nebija skaidrs, vai pieci gadi ir lēmuma pieņemšanai izmantojamās informācijas termiņš, vai arī lēmumā konstatētā fakta tiesisko seku termiņš. Minētā neskaidrība neatbilda tiesiskās noteiktības principam.

6. Likumprojekts arī neparedzēja VID rīcību gadījumos, ja ir beidzies riska personas rīcības ierobežojošais termiņš. Tātad nebija skaidra situācija, vai persona automātiski tiek izslēgta no riska personu reģistra, vai arī par to pēc VID vai personas iniciatīvas tiek pieņemts attiecīgs lēmums. Tiesībsargs vērsa uzmanību uz šāda regulējuma nepieciešamību, lai nodrošinātu tiesiskās noteiktības principu, ka persona var rēķināties ar sekām, kas iestāsies pēc attiecīgo ierobežojumu izbeigšanās.

Rezumējot jānorāda, ka tiesībsargs aicināja precizēt likumprojekta „Grozījumi likumā „Par nodokļiem un nodevām”” 1., 4., 9.panta un likumprojekta „Grozījumi likumā „Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru”” 6.panta redakcijas, ievērojot iepriekš minētos apsvērumus.

5. Tiesības uz īpašumu

5.1. Īpašnieku un īrnieku tiesību samērošana piespiedu nomas attiecībās

Aktualitāti īpašnieku tiesību samērošanā piespiedu nomas attiecībās tiesībsargs uzsvēris jau iepriekšējā pārskata gadā, iekļaujot tēmu arī ikgadējā tiesībsarga konferencē. Tiesībsarga ieskatā, tiesības uz īpašumu tiek ierobežotas gan zemju, gan dzīvokļu īpašniekiem, ierobežojums ir noteikts ar likumu, un tam ir leģitīms mērķis, tomēr taisnīgs līdzsvars dalītā īpašuma attiecībās nav panākts.

2012.gada vasarā valdība nāca klajā ar vairākiem priekšlikumiem. Tie noteica: dzīvojamās ēkas, tajā skaitā daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas nevarēs būvēt uz citai personai piederošas zemes (tādējādi nākotnē tiks izslēgtas piespiedu zemes nomas attiecības starp dzīvojamās mājas dzīvokļa īpašniekiem vai daudzdzīvokļu nama kopīpašniekiem un zemes īpašnieku); nomniekam papildus nomas maksai nav pienākuma kompensēt nekustamā īpašuma nodokli par zemi; iznomātājam Nekustamā īpašuma valsts kadastra informācijas sistēmā jāreģistrē zemes vienības daļa, kura tiks izmantota zemes piespiedu nomas maksas noteikšanas vajadzībām. Tikai tajā gadījumā, ja atlikušo zemes vienības daļu zemes īpašnieks nebūs tiesīgs izmantot citiem mērķiem (piemēram, izveidot autostāvvietu, būvēt jaunas būves u.c.), dzīvokļu un citu dzīvojamo māju, ēku un būvju īpašniekiem būs jānomā arī atlikusī zemes vienības daļa. Gadījumā, ja zemes īpašnieks zemes vienību neizveidos un noteiks zemes piespiedu nomas maksu, to varēs apstrīdēt tiesā.

Tiesībsargs minētos grozījumus atbalstīja, tomēr norādīja, ka šādi situācija ir tikai nedaudz uzlabota, bet ne atrisināta pilnībā. Saeima pirmajā lasījumā ir pieņēmusi likumprojektu „Grozījumi likumā „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās”” (Nr.423/Lp11) un likumprojektu „Grozījumi likumā „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju”” (Nr.421/Lp11), taču šobrīd to virzība izskatīšanai 2.lasījumā ir apturēta, līdz ar to faktiski nekāds uzlabojums tiesiskajā regulējumā nav panākts.

Papildus tam Tieslietu ministrijai bija uzdots izstrādāt normatīvo aktu projektus, kas vērsti uz piespiedu dalītā īpašuma attiecību izbeigšanu. MK bija noteicis, ka normatīvo aktu projekti attiecībā uz pastāvošo dalīto īpašumu tiesisko attiecību izbeigšanu tam iesniedzami līdz 2013.gada 1.jūlijam (MK prot. Nr.54, 34§).

Saskaņā ar Tieslietu ministrijas sniegto informāciju attiecībā uz dalītā īpašuma tiesisko attiecību izbeigšanu Tieslietu ministrijā joprojām turpinās starpinstitūciju darba grupā apspriesto jautājumu un priekšlikumu ietveršana likumprojekta redakcijās, tomēr svarīgākais jautājums ir par likumprojekta finansiālo ietekmi un iespējamu finansiālā atbalsta veidu un apmēru piespiedu dalītā īpašuma tiesisko attiecību izbeigšanā. Tādēļ tiesībsargs secina, ka atbildīgā nozares ministrija ir apzinājusi problēmas esamību, bet tās veiksmīgs atrisinājums ir atkarīgs no politiskās izšķiršanās par valsts atbalsta veidu un apjomu.

5.2. Par kreditora interešu aizsardzību uzņēmuma maksātnespējas procesā, ja pastāv strīds par tiesībām

Pārskatā periodā ir sniegts viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2012-25-01 par 2007.gada 1.novembra Maksātnespējas likuma 138.panta (apstrīdētā norma) atbilstību Satversmes 92. un 105.pantam.

Izšķiramais jautājums bija par to, vai ir iespējams pabeigt bankrota procedūru maksātnespējas procesā (Maksātnespējas likuma 138.pants), kamēr nav pabeigta tiesvedība civillietā šīs maksātnespējas lietas ietvaros.

Tiesībsargs uzskatīja, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 92. un 105.pantam un pieteikuma iesniedzējas pamattiesību aizskārumu radījusi normas piemērošana, nevis pati norma. Maksātnespējas procesa ietvaros tiek nodrošināta tiesas kontrole, un pieteikuma iesniedzēja ir izmantojusi iespēju pārsūdzēt administratora lēmumu un lūgt Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētāju un ģenerālprokuroru iesniegt protestu. Savukārt, vēršoties tiesā vispārējā kārtībā ar identisku prasību atzīt to par nodrošināto kreditoru, pieteikuma iesniedzēja radījusi tiesu sistēmai papildu slodzi – tieši to, ko likumdevējs centies novērst, pieņemot apstrīdēto normu.

Tiesībsargs piekrita pieteikuma iesniedzējas viedoklim, ka tiesības uz īpašumu tiek aizskartas gadījumā, kad vispārējās jurisdikcijas tiesā ir celta prasība par atzīšanu par nodrošināto kreditoru, bet pirms tās izlemšanas tiek izbeigta maksātnespējas

procesa lieta. Tomēr tiesībsargs norādīja, ka minētais aizskārums ir atzīstams par samērīgu, ja ņem vērā aizskārumu, kāds varētu rasties pārējiem kreditoriem un visai uzņēmējdarbības videi. Pēc tiesībsarga domām, samērīgi nebūtu tad, ja likumdevējs būtu paredzējis, ka maksātnespējas process netiek izbeigts, kamēr nav atrisināti visi iespējamie ar parādnieku saistītie strīdi ārpus maksātnespējas procesa. Maksātnespējas procesa mērķis ir visu kreditoru interešu aizsardzība parādnieka ierobežotas maksātnespējas vai maksātnespējas gadījumā.

Satversmes tiesa lietu izbeidza, konstatējot, ka lietā pastāv strīds par apstrīdētās normas piemērošanu konkrētajā maksātnespējas procesā, nevis par pamattiesību aizskārumu, ko radījusi apstrīdētā norma.

5.3. Par transportlīdzekļa īpašnieka īpašuma tiesību ierobežojumu

Pārskatā periodā ir sniegts viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr. 2012-23-01 par LAPK 257.panta pirmās daļas (apstrīdētā norma) atbilstību Satversmes 105.pantam.

Apstrīdētā norma paredzēja: ja trešā persona ir vadījusi citas personas īpašumā esošu transportlīdzekli alkohola vai narkotisku vielu utt. ietekmē, pēc šī fakta konstatēšanas transportlīdzeklis tiek izņemts un nodots glabāšanā Nodrošinājuma valsts aģentūrā, kamēr šī trešā persona nav samaksājusi uzlikto naudas sodu. Pret šādu kārtību iebilda viens no transporta līdzekļa īpašniekiem, uzskatot, ka tiek aizskartas viņa īpašuma tiesības.

Tiesībsargs uzskatīja, ka apstrīdētā norma ierobežo īpašuma tiesības. Transportlīdzeklis ir brīvā civiltiesiskajā apgrozībā iesaistīta kustama lieta, kuru tās īpašnieks ir tiesīgs lietot. Tātad personas tiesības lietot tās īpašumā esošu transportlīdzekli ietilpst Satversmes 105.pantā noteikto pamattiesību saturā. Savukārt apstrīdētā norma paredz, ka šādas tiesības uz noteiktu laiku īpašniekam tiek liegtas.

Tiesībsargs atzina, ka apstrīdētajai normai ir divējāds leģitīms mērķis, proti, sākotnēji novērst sabiedrības drošības apdraudējumu, liedzot alkohola reibumā esošam transportlīdzekļa vadītājam turpināt ceļu, bet vēlāk – nodrošināt naudas soda samaksu. Tāpēc var piekrist, ka apstrīdētās normas leģitīmais mērķis ir aizsargāt citu cilvēku tiesības un sabiedrības drošību.

Atzīstot, ka šāds ierobežojums ir piemērots un var veicināt naudas soda samaksu, tiesībsargs tomēr norādīja, ka minētais ierobežojums nav uzskatāms par samērīgu, it īpaši ņemot vērā, ka apstrīdētā norma tiek piemērota neatkarīgi no tā,

kam – pie administratīvās atbildības sauktajai vai citai personai – pieder transportlīdzeklis. Šāds ierobežojums nav nepieciešams, jo leģitīmā mērķa sasniegšanu var nodrošināt arī ar personas tiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem.

Tiesībsargs vērsis uzmanību, ka ir būtiski nošķirt, vai administratīvo pārkāpumu izdarījusī persona vienlaikus ir arī transportlīdzekļa īpašnieks vai cita persona. Administratīvā atbildība personai var iestāties tikai tad, ja tā ir izdarījusi administratīvo pārkāpumu. Piemērojot apstrīdēto normu gadījumā, kad transportlīdzekļa īpašnieks ir tā pati persona, kura izdarījusi administratīvo pārkāpumu, iestājas administratīvā atbildība un tiek uzlikts sods.

Tiesībsargs piekrita, ka transportlīdzekļa īpašniekam jāērķinās ar iespējamo apdraudējumu, ko transportlīdzeklis var radīt, un pietiekami rūpīgi jāizvēlas vadītājs, kuram to uzticēt. Likumdevējs varētu paredzēt transportlīdzekļa īpašniekam administratīvo atbildību, piemēram, par transportlīdzekļa kā paaugstinātas bīstamības avota nodošanu vadīt tādai personai, kura atrodas alkohola reibumā. Tomēr šāda atbildība transportlīdzekļa īpašniekam normatīvajos aktos nav noteikta.

Brīdī, kad īpašnieks uzzina par transportlīdzekļa izņemšanu un nodošanu glabāšanā, viņam ir tiesības vērsties tiesā un lūgt atzīt par trešo personu konkrētajā administratīvā pārkāpuma lietā, pamatojoties uz to, ka viņa īpašuma tiesības var skart tiesas spriedums. Tāpat arī pašai tiesai ir tiesības pēc savas iniciatīvas atzīt pieteikuma iesniedzēju par trešo personu. Jāpiebilst gan, ka LAPK normas tieši neparedz personai, kura nav konkrētās lietas dalībniece, tiesības izteikt iebildumus pret iestādes administratīvā akta vai tiesneša lēmumā noteiktā soda izpildes nodrošinājumu. Tomēr atbilstoša tiesiskā regulējuma trūkums LAPK nedrīkst būt par šķērslī personas iespējai prasīt, lai tiktu novērsts tās tiesību aizskārums.

Apstrīdētajā normā paredzētās nelabvēlīgās sekas transportlīdzekļa īpašniekam, kurš nav administratīvā pārkāpuma izdarītājs, juridiski nav uzskatāmas par administratīvo sodu, taču pēc būtības ir pielīdzināmas sodam.

Satversmes tiesa atzina, ka apstrīdētā norma nav samērīga, tādējādi tā attiecīgi neatbilst Satversmes 105.pantam.

5.4. Personas ar daļēju rīcībspēju tiesības uz īpašumu

Pārbaudes lietas ietvaros tika skatīts jautājums par to, vai no MK 2010.gada 30.novembra noteikumu Nr.1080 „Transportlīdzekļu reģistrācijas noteikumi”

(turpmāk – MK noteikumi Nr.1080) 16.4.punkta izrietošais aizliegums personai, pār kuru nodibināta aizgādība, reģistrēt īpašumā automašīnu ir cilvēktiesību pārkāpums. Proti, bija noteikts, ka persona, pār kuru nodibināta aizgādība, īpašumā, valdījumā vai turējumā transportlīdzekļus reģistrē un numurētos agregātus īpašumā reģistrē tikai tad, ja tā ir vienīgais transportlīdzekļa vai numurētā agregāta mantinieks.

Tika secināts, ka ar MK noteikumu Nr.1080 16.4.punktu tiek pārkāptas personu ar ierobežotu rīcībspēju tiesības reģistrēt savā īpašumā, valdījumā vai turējumā transportlīdzekļus, jo īstenot šīs tiesības personas ar ierobežotu rīcībspēju var tikai ļoti retos gadījumos.

Tiesībsargs lūdz Satiksmes ministriju novērst atklāto cilvēktiesību pārkāpumu un līdz 2013.gada 15.novembrim veikt grozījumus MK noteikumu Nr.1080 16.4.punktā, svītrojot no tā vārdus „un kura ir vienīgais transportlīdzekļa vai numurētā agregāta mantinieks”.

Pārskata periodā grozījumi MK noteikumos Nr.1080 nav veikti.

5.5. Par transportlīdzekļu riteņu bloķētājiem

Pēc tiesībsarga iniciatīvas ierosinātajā pārbaudes lietā par transportlīdzekļu riteņu bloķēšanas iekārtu izmantošanu gadījumos, kad maksas autostāvvietas lietotājs pienācīgi nav norēķinājies par autostāvvietas lietošanu, tika konstatēts, ka:

1) vairākas pašvaldības savos saistošajos noteikumos nosaka pilnvarotu personu tiesības izmantot transportlīdzekļu riteņu bloķēšanas iekārtas pašvaldības maksas autostāvvietās novietotajiem transportlīdzekļiem;

2) Patērētāju tiesību aizsardzības centrs ir saņēmis un izskatījis vairāku privātpersonu sūdzības par privāto autostāvvietu rīcību, uzliedot transportlīdzekļu riteņu bloķēšanas iekārtu par privātas autostāvvietas lietošanas noteikumu pārkāpumiem.

Atzinumā tiesībsargs secināja, ka transportlīdzekļu riteņu bloķēšanas iekārtu izmantošana ir uzskatāma par nesamērīgu līdzekli likuma „Par autoceļiem” 6.panta 4.¹daļā paredzētā mērķa – satiksmes kārtības un drošības nodrošināšana uz pašvaldības ielām un ceļiem – sasniegšanai, un pats galvenais – šāda kārtība nesamērīgi ierobežo transportlīdzekļa īpašnieka (valdītāja) īpašuma (valdījuma) tiesības. Tika konstatēts, ka transportlīdzekļu riteņu bloķēšanas iekārtas joprojām tiek izmantotas Daugavpilī, līdz ar to pilsētas domei tika rekomendēts veikt grozījumus

saistošajos noteikumos, atsakoties no transportlīdzekļu riteņu bloķēšanas kā maksas autostāvvietu lietošanas kontroles sistēmas.

Attiecībā par privāto autostāvvietu īpašnieku rīcību, uzliekot transportlīdzekļu riteņu bloķēšanas iekārtu par privātas autostāvvietas noteikumu pārkāpumiem, tika konstatēts, ka Latvijā ir izveidota sistēma, kā privātas autostāvvietas īpašnieku nepamatota rīcība ir ierobežojama.

5.6. Par kapitāla pieauguma nodokļa iekasēšanu no ienākuma, kas gūts, pārdodot nekustamo īpašumu

Tiesībsarga birojā tika saņemti vairāku personu iesniegumi par, viņuprāt, nepamatotu pienākumu maksāt kapitāla pieauguma nodokli no ienākuma par nekustamā īpašuma pārdošanu, jo personas šajā īpašumā vienu gadu pēdējo piecu gadu laikā nav varējušas deklarēt savu pastāvīgo dzīvesvietu. Tika konstatēts, ka minētajai situācijai ir dažādi iemesli, piemēram, personai ilgus gadus desmitus ir piederējis dažādā veidā iegūts īpašums – mantots, denacionalizēta vai dāvinājumā saņemta zeme, pašu spēkiem uzbūvēta dārza māja, vasarnīca, kurā nav iespējams deklarēties, vai īpašums, kuru dažādu šķēršļu dēļ nav bijis iespējams ierakstīt zemesgrāmatā un tamlīdzīgi.

Tiesībsargs atzina, ka ir saprotams un likuma grozījumu mērķi sasniedzošs nosacījums par kapitāla pieauguma nodokļa nepiemērošanu tāda īpašuma pārdošanai, kurš bijis personas īpašumā piecus gadus un ilgāk, tomēr atsevišķos gadījumos nosacījums par pastāvīgās dzīvesvietas deklarēšanu rada nevienlīdzīgu un netaisnīgu attieksmi pret nodokļu maksātājiem, vienlaikus nesamērīgi aizskarot to tiesības uz īpašumu.

Tiesībsargs vērsās pie Finanšu ministrijas ar aicinājumu pārskatīt obligāto deklarēšanās prasību un tiesību normas piemērošanā ņemt vērā faktiskos apstākļus kopsakarā ar tiesību normas mērķi.

5.7. Konfiscētas mantas glabāšanas izdevumu segšanas pienākums

Tiesībsargs, izskatot privātpersonas iesniegumu, konstatēja Nodrošinājuma valsts aģentūras (turpmāk – NVA) nepareizu tiesību normu piemērošanu attiecībā uz izdevumu segšanu, kas radušies sakarā ar administratīvā pārkāpuma lietā konfiscētā pārkāpuma priekšmeta vai izdarīšanas rīka (turpmāk – manta) glabāšanu.

No iesnieguma materiāliem izrietēja, ka NVA administratīvi sodītajai personai uzliek pienākumu atlīdzināt konfiscētas mantas glabāšanas izdevumus.

Tiesībsargs secināja, ka NVA nav ņēmusi vērā, ka jautājums par pienākuma uzlikšanu administratīvi sodītajai personai segt izdevumus pēc lēmuma par mantas konfiskāciju spēkā stāšanās (t.i., pēc tā paziņošanas administratīvi sodītajai personai) ir saistīts ar mantas konfiskācijas būtību.

LAPK 28.pants noteic, ka administratīvā pārkāpuma priekšmeta vai izdarīšanas rīka konfiskācija nozīmē tā piespiedu bezatlīdzības nodošanu valsts īpašumā. Tas nozīmē, ka ar lēmuma par izņemtās mantas konfiskāciju spēkā stāšanos izņemtā manta kļūst valstij piekritīga, proti, administratīvi sodītajai personai pēc būtības tiek atņemtas īpašuma un valdījuma tiesības, saglabājot iespēju apstrīdēt attiecīgo lēmumu un uz laiku atlikt konfiskācijas izpildi.

Tā kā ar lēmuma spēkā stāšanās brīdi izņemtā manta kļūst par valstij piekritīgu, persona nevar būt atbildīga par tās glabāšanu.

Pieprasot segt izdevumus – 8 latus dienā – par valstij piekritīgo mantu, persona, kas administratīvi sodīta ar mantas konfiskāciju, par savu pārsūdzības tiesību izmantošanu būtībā tiktu sodīta, ņemot vērā ilglaicīgos tiesvedības procesus.

Tiesībsargs uzskatīja, ka NVA nav tiesīga pieprasīt segt administratīvi sodītajai personai izdevumus par konfiscētas (valstij piekritīgas) mantas glabāšanu, jo šāda rīcība neatbilst ne LAPK mērķiem, ne arī tiesiskuma principam. Ņemot vērā, ka nav izslēgts – NVA līdzīgi rīkojas arī citos gadījumos, tiesībsargs aicināja NVA rūpīgi izvērtēt attiecīgo piemērojamo tiesību normu būtību un mainīt šādu praksi.

6. Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē

Pārskata periodā palielinājies to iesniegumu skaits, kuros personas norādījušas uz traucējošu trokšņu (gan sadzīvisku, gan rūpniecisku) un kaitīgu, traucējošu smaku ietekmi uz iedzīvotāju dzīves apstākļiem.

6.1. Traucējošu trokšņu un smaku ietekme

Kādas pārbaudes lietas ietvaros 2013.gadā tiesībsargs vērtēja personas sūdzību par pārmērīgas akustiskās trokšņošanas problēmu Gulbenes novadā. Tika noskaidrots,

ka LAPK 167. vai 167.¹ pantā paredzētā administratīvā atbildība par trokšņošanu ir neefektīva, savukārt Gulbenes novada pašvaldībā nav ar saistošajiem noteikumiem noteikta īpaša kārtība par trokšņošanas aizliegumu.

Pārbaudes lietas ietvaros tika secināts, ka Latvijā ir izveidots tiesību aizsardzības mehānisms kaitīgu trokšņu novēršanai un šī mehānisma realizācija ir atkarīga no tā piemērošanas katrā konkrētā gadījumā. Taču vienlaikus, atsaucoties uz labo praksi citās pašvaldībās, Gulbenes novada dome tika aicināta grozīt saistošos noteikumus, ieviešot atbildību par sabiedriskā miera traucēšanu. Tiesa, Gulbenes novada dome ir atteikusies ieviest tiesībsarga rekomendācijas.

Citā pārbaudes lietā, izskatot personas iesniegumu, kura sūdzējās par līdzās dzīvojamai mājai esošas kartinga trases radītiem trokšņiem, konstatēts, ka Kandavas novada dome ir veikusi tikai formālas darbības kartinga trases radīto trokšņu mazināšanai (organizējusi vienīgi tikšanos ar iesniedzēju un kartingu trases īpašnieku), kas neveicināja problēmas risinājumu pēc būtības. Šāda pašvaldības rīcība tika atzīta par formālu jautājuma risināšanu, kas ir pretēja labas pārvaldības principam.

Pamatojoties uz minēto, Kandavas novada dome tika aicināta pārskatīt trases ekspluatācijas atbilstību normatīvo aktu prasībām un nepieciešamību uzdot trases īpašniekam veikt skaņas izolēšanas pasākumus.

Tāpat pārbaudes lietas ietvaros 2013.gadā tiesībsargs vērtēja personas sūdzību par Rīgas Brīvdostas teritorijā strādājošo uzņēmumu (operatoru, termināļu) profesionālās darbības rezultātā radīto gaisa piesārņojumu, kas izpaudās paaugstinātā benzola koncentrācijā apkārtējā vidē un smaku traucējumu ietekmi uz iesniedzēja un viņa ģimenes locekļu veselību un nekustamo īpašumu.

Pārbaudes lietas izskatīšanas gaitā problēmsituācija tika daļēji novērsta. Valsts vides dienesta Lielrīgas reģionālās vides pārvaldes rīcības rezultātā 2013.gadā gaisa kvalitāte uzlabojās, proti, vairs netiek konstatēts benzola pieļaujamā robežlieluma pārsniegums, taču nekas nemainījās attiecībā uz smaku traucējošo ietekmi.

Sniedzot atzinumu, tiesībsargs secināja, ka valsts pārvaldes iestāžu sadarbības rezultātā var tikt novērsti tādi problēmsituācijas iemesli kā nepilnīgais normatīvais regulējums attiecībā uz smaku traucējumu kontroli un novēršanu u.c., tomēr ir nepieciešama efektīvāka Valsts vides dienesta Lielrīgas reģionālās vides pārvaldes un Rīgas Brīvdostas pārvaldes sadarbība, veicot attiecīgi vides aizsardzības normatīvo

aktu ievērošanas kontroli un ostas teritorijā strādājošo uzņēmumu vides aizsardzības prasību noteikšanā, to starp gaisa piesārņojuma monitoringa staciju optimālā uzstādīšanā, ievērojot arī operatoru solidāru atbildību kopējā gaisa piesārņojuma līmenī.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs rekomendēja:

1) efektīvi turpināt MK noteikumu projekta, kas aizstātu 2004.gada 27.jūlija noteikumus Nr.626 „Noteikumi par piesārņojošas darbības izraisīto smaku noteikšanas metodēm, kā arī kārtību, kādā ierobežo šo smaku izplatīšanos”, virzību apstiprināšanai, lai efektīvāk novērstu iespējamo smaku ietekmi uz iedzīvotājiem, kā arī labāk konstatētu pārsniegumus un reaģētu uz tiem;

2) pārskatīt un izvērtēt MK 2009. gada 3.novembra noteikumu Nr. 1290 „Noteikumi par gaisa kvalitāti” prasības, nosakot stundas vai dienas pieļaujamo benzola koncentrāciju apkārtējā vidē, saglabājot benzola gada robežlieluma noteikšanai periodu kalendārā gada periodu;

3) izdarīt grozījumus LAPK 58., 59. un 88.⁶ pantā, palielinot paredzētā administratīvā soda apmēru desmitkārtīgi;

4) efektīvi un kompleksi turpināt risināt dzelzceļa stacijas „Mangaļi” un Ezera ielas dzelzceļa pārbrauktuves pilnveidošanu satiksmes optimālai organizācijai iespējamā vides kaitējuma novēršanai.

6.2. Kodīgu dūmu kaitīgums

Aizvadītajā gadā, izskatot personas iesniegumu, tika konstatēts, ka 2012.gada novembrī savu darbību uzsākusi granulu ražotne, kura strādāja cauru diennakti, bez brīvdienām, radot nepārtrauktu troksni un kodīgus dūmus.

Problēmas risināšanā tika iesaistīti atbildīgie dienesti: Valsts vides dienests, Veselības inspekcija, Rīgas dome. Pēc tiesībsarga iesaistīšanās problēmas risināšanā Veselības inspekcija veica pārbaudes un Rīgas pilsētas būvvalde apturēja granulu ražotnes darbību.

Tika konstatēts, ka kompetentās iestādes ir veikušas nepieciešamos pasākumus, lai samazinātu granulu ražotnes radīto trokšņu un vides piesārņojumu. Tāpat tika konstatēts, ka situācija ir uzlabojusies.

Savukārt citas pārbaudes lietas ietvaros tika vērtētas iedzīvotāju sūdzības par ierīkotu dzīvokļa dūmgāzu izvades atveri blakus esošā dzīvokļu īpašuma istabas

logam, kas pastāvīgi pakļāva citu mājokļu iemītniekus zemas kvalitātes gaisa ietekmei.

Tika konstatēts, ka dūmgāzu atvere ir izbūvēta četrus metrus attālumā no iesniedzēju dzīvokļa loga. Minētā dzīvokļa dūmgāzu izvades atveres blakus esošā dzīvokļa istabas logam risinājums ir atbilstošs attiecīgā laikposma normatīvajam regulējumam.

Pārbaudes lietas izskatīšanā netika konstatēti cilvēktiesību vai labas pārvaldības principa pārkāpumi valsts vai pašvaldības iestāžu darbībā. Tika atzīts, ka izveidojusies situācija ir privātpersonu civiltiesisks strīds, kura tieša risināšana neietilpst tiesībsarga pienākumos un uzdevumos.

Tā kā konkrēto īpašumu apsaimnieko pašvaldības kapitālsabiedrība SIA „Rīgas namu pārvaldnieks”, tiesībsargs to aicināja pienācīgi izpildīt Dzīvojamo māju pārvaldīšanas likumā obligāti veicamās darbības un veikt regulāras iekārtu un inženierkomunikāciju vizuālās pārbaudes, par kuru rezultātiem, ja tiek konstatēti pārkāpumi, normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā informēt dzīvokļu īpašnieku kopību, kas var pieņemt nepieciešamos lēmumus, lai risinātu iespējamo problēmsituāciju. Vienlaikus tika norādīts, ka par minēto pienākumu pārvaldniekam ir tiesīgi atgādināt arī paši nama īpašnieki, ja pārvaldnieks veic mājas apsaimniekošanu kā to pilnvarota persona.

6.3. Vides pieejamības aspekti

6.3.1. Satiksmes organizācija, iedzīvotāju piekļuve sabiedriskajam transportam

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs skatīja jautājumu par satiksmes organizāciju Rīgā, Ezera ielas dzelzceļa pārbrauktuvē. Iesniedzēja pauda neapmierinātību saistībā ar VAS „Latvijas dzelzceļš” noteikto kārtību, proti, ka pārbrauktuve darba dienās ir atvērta tikai divas stundas dienā, bet pārējā laikā tā var būt slēgta līdz pat divām stundām, apgalvojot, ka apgrūtinātas pārbrauktuves šķērsošanas dēļ ir ierobežotas viņas un tuvējās apkārtnes iedzīvotāju tiesības izmantot sabiedrisko transportu.

Pārbaudes lietas ietvaros tika secināts, ka konkrētajā gadījumā iesniedzējas tiesības izmantot sabiedrisko transportu nav pārkāptas, taču ir nepieciešams risināt vairākus ar satiksmes organizēšanu saistītus jautājumus. Līdz ar to tiesībsargs aicināja

Rīgas domes Satiksmes departamentu pārskatīt satiksmes organizāciju pie pārbrauktuves, proti:

- 1) rast risinājumu, kas nodrošinātu gājējiem iespēju šķērsot pārbrauktuvi (šķērsot pārbrauktuvi dažādos līmeņos minētās pārbrauktuves atrašanās vietas rajonā);
- 2) izmantojot ceļa zīmes un norādes, savlaicīgi informēt transportlīdzekļu vadītājus par to, ka pārbrauktuve ir slēgta, norādot uz alternatīvām iespējām to apbraukt;
- 3) veikt pārrunas ar VAS „Latvijas dzelzceļš”, lai uzstādītu elektronisku informatīvo zīmi, kas norādītu līdz pārbrauktuves atvēršanai atlikušo laiku;
- 4) pārskatīt horizontālos ceļa apzīmējumus pie pārbrauktuves, lai transportlīdzekļa vadītājam, nepārkāpjot ceļu satiksmes noteikumus, būtu iespējams apgriezties braukšanai pretējā virzienā.

6.3.2. Piekļuve ārstniecības iestādei

Pēc iedzīvotāju iniciatīvas tiesībsargs ir vērtējis jautājumu par slikto ietvju stāvokli līdz „Metalurga” poliklīnikai Liepājā. Personām ar kustību traucējumiem bija apgrūtināta piekļuve šai iestādei.

Pēc tiesībsarga aicinājuma Liepājas pilsētas pašvaldība aktīvi iesaistījās minētās problēmas risināšanā, kā rezultātā ietves posma izbūve, kas nodrošina tiešu piekļuvi AS „Liepājas metalurģ”, tika pabeigta.

7. Labas pārvaldības principa ievērošana

7.1. Sabiedrības informēšanas sekmēšana par tās tiesībām un labas pārvaldības principu

Sabiedrības informēšanas nolūkos tiesībsargs pārskata gada beigās sniedza interviju „Sargājot pārvaldību” izdevumam „Latvijas intereses Eiropas Savienībā”.¹⁰⁴ Konkrētais žurnāla izdevums veltīts labas pārvaldības tematikai.

Intervijā tiesībsargs pauda savu redzējumu par to, kā valsts pārvalde īsteno labas pārvaldības principa ievērošanu praksē, publiskās pārvaldes izpratni par labu pārvaldību, ko iedzīvotāji izprot ar labu pārvaldību. Tāpat tika minētas jomas, kurās nepieciešams pārvaldību uzlabot, tiesībsargs izteicās arī par sabiedrības līdzdalības

¹⁰⁴ Latvijas intereses Eiropas Savienībā. Nr.2013/4.

nepieciešamību un ierēdņu attieksmes maiņu. Īpaši viņš uzsvēra labās prakses popularizēšanas nepieciešamību.

Par godu žurnāla atvēršanas pasākumam Tiesībsarga birojs kopā ar Politologu biedrību organizēja diskusiju "Līdzdalība un iesaistīšanās – laba pārvaldība praksē".

7.2. Personas pamattiesību veicināšana

Pārskata periodā ir sniegts viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2012-18-01 par likuma „Par nodokļiem un nodevām” 33.³ panta pirmās daļas vārdu „ja nodokļu maksātājs piekrīt papildus aprēķinātā nodokļa, nodevas vai cita valsts noteiktā maksājuma apmēram [ieskaitot nokavējuma naudu, kas aprēķināta par nodokļa maksājuma kavējuma periodu no nākamās dienas pēc konkrētā nodokļa maksāšanas termiņa līdz nodokļu revīzijas (audita) uzsākšanas dienai] un 30 dienu laikā no dienas, kad saņemts nodokļu administrācijas lēmums par nodokļu revīzijas (audita) rezultātiem, iemaksā budžetā papildus aprēķināto nodokļa, nodevas vai cita valsts noteiktā maksājuma summu kopā ar soda naudu 15 procentu apmērā no nodokļa pamatparāda” (apstrīdētā norma redakcijā, kas bija spēkā līdz 2011.gada 9.novembrim) atbilstību Satversmes 1.pantam”.

Minētajā lietā tiesībsargs norādīja, ka atbildībai par nodokļu pārkāpumiem ir jābūt atkarīgai no izdarītā pārkāpuma smaguma, nodokļu maksātāja attieksmes pret izdarīto un citiem vērtēšanas apsvērumiem. Taču apstrīdētā norma atbildību par nodokļa pārkāpuma izvērtēšanu pārliet no nodokļu administrācijas uz nodokļu maksātāju, jo neparedz nodokļu administrācijai tiesības variēt ar soda naudas apmēru atkarībā no, piemēram, nodokļu maksātāja attieksmes pret izdarīto. Iespējai piemērot samērīgāku soda naudu nevajadzētu būt saistītai ar nosacījumu par piekrišanu lēmumā noteiktajam. Tiesībsargs uzskatīja, ka apstrīdētajā normā ir saskatāms mēģinājums ierobežot personas iniciatīvu panākt taisnīgu lēmumu un tā nenodrošina nodokļu administrācijai iespēju izvērtēt katru individuālo gadījumu un uzlikt soda naudu tam atbilstošā apmērā. Pēc tiesībsarga domām, apstrīdētās normas mērķis samazināt to gadījumu skaitu, kad valsts pārvaldes lēmumu tiesiskumu un lietderību nākas pārvērtēt, nav tik nozīmīgs, lai to pretstatītu mērķim nodrošināt valsts pārvaldes lēmumu tiesiskumu un piemērotu samērīgu soda naudu.

Satversmes tiesa apstrīdēto normu atzina par neatbilstošu Satversmes 1.pantam.

7.3. Atbildes nesniegšana vispār vai noteiktā termiņā

Saistībā ar valsts pārvaldes iestādes likumā noteiktā termiņā nesniegtām atbildēm tiesībsargs ir sniedzis viedokli, ka, veicot savas funkcijas publiskā sektorā, jebkurai iestādei ir pienākums atbildēt uz personu iesniegumiem, turklāt nevis formāli, bet faktiski un pēc būtības, sniedzot savas kompetences robežās skaidru un precīzu atbildi uz personas izvirzīto jautājumu. Šis pienākums secīgi izriet no Satversmes 104.pantā personai dotajām garantijām. Turklāt atbilde neatkarīgi no tā, vai tā ir informatīva vēstule, vai administratīvs akts, ir sniedzama normatīvajos aktos noteiktā termiņā.

Piemēram, kādas personas iesnieguma izskatīšanas laikā tika secināts, ka personas problēmu tiesībsargs pēc būtības nevar atrisināt, taču vienlaikus tika konstatēts, ka Jūrmalas pilsētas dome privatizācijas procesa ietvaros vairākkārt rupji ir pārkāpusi labas pārvaldības principa noteikumus. Proti, vairāk nekā gadu nav sniegusi atbildes uz personas vairākiem iesniegumiem. Jūrmalas pilsētas dome tika informēta par konstatētajiem pārkāpumiem

Citā lietā tiesībsargs vērsa Valsts darba inspekcijas uzmanību uz to, ka iestādes kapacitātes trūkums un iesniegumu lielais skaits, iespējams, liecina par objektīva rakstura grūtībām iestādei tikt galā ar normatīvo aktu prasībām iesniegumu izskatīšanas jomā, tomēr šie argumenti nekādā gadījumā nevar būt par attaisnojumu termiņa kavējumam. Jāņem vērā, ka iestādes kavēšanās sniegt atbildi vai izdot administratīvo aktu nereti var radīt personai būtiskas nelabvēlīgas tiesiskās sekas, līdz ar to šāda prakse iestādē ir jānovērš. Valsts darba inspekcija tika aicināta pārskatīt iestādē izveidoto mehānismu, ar kuru tiek kontrolēti iesniegumu, administratīvo lietu u.c. dokumentu izskatīšanas termiņi, kā arī veikt pasākumus, kas novērstu līdzīgus pārkāpumus nākotnē.

7.4. Iestādes lēmuma un atbildes pamatotība

Ikkatra lēmuma pieņemšanā ir būtiski izvērtēt un ņemt vērā visus lietas individuālos apstākļus pēc būtības, vadoties pēc piemērojamās tiesību normas jēgas un mērķa, kā arī tiesu judikatūras, tostarp Eiropas Savienības tiesas un Augstākās tiesas Senāta atziņas.

Sniedzot atbildi vai skaidrojumu privātpersonai, ir jāatsaucas uz tiesību normu, kas pamato iestādes viedokli, kā arī nepieciešama loģiski izklāstīta argumentācija par iestādes rīcību, kas balstīta uz pamatotiem un pierādāmiem apsvērumiem.

Tā, piemēram, kādas pārbaudes lietas ietvaros persona lūgusi sniegt skaidrojumu, vai ir pamatota VID prasība slēgt darba līgumu komercsabiedrībai ar valdes locekļiem, ja tie uz bezatlīdzības pilnvarojuma līguma pamata veic ne tikai uzņēmuma operatīvās vadības funkcijas, bet arī citus darbus, piemēram, preču izsniegšanu utt.

Pārbaudes lietā tika noskaidrots: ja VID, veicot nodokļu kontroles pasākumus (tematiskās pārbaudes, nodokļu auditus u.c.), ir konstatējis, ka valdes locekļi, ar kuriem noslēgti bezatlīdzības pilnvarojuma līgumi attiecībā uz valdes pienākumiem, veic vēl citus pienākumus, tiek atzīts, ka valdes loceklis faktiski veic papildu pienākumus, kas pēc ekonomiskās būtības atbilst algota darba pazīmēm. VID uzskata, ka par šādiem papildu pienākumiem ir slēdzams darba līgums un nosakāma atlīdzība, kas ir apliekama ar iedzīvotāju ienākuma nodokli un valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām.

Atzinumā tika vērtēta VID rīcība labas pārvaldības kontekstā, un secināts, ka būtiskākais apstāklis, kas VID šādās lietās ir jānoskaidro, ir tas, vai pastāv darba tiesiskās attiecības starp uzņēmumu un valdes locekli. Šajā sakarā VID ir pienākums, piemērojot nodokļu jomu reglamentējošos normatīvos aktus, rūpīgi izvērtēt ne tikai Darba likuma, Komerclikuma un Civillikuma tiesību normas un to savstarpējo korelāciju, bet arī ievērot Eiropas Savienības tiesas un Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta judikatūras atziņas, saskaņā ar kurām ir jākonstatē šādu kritēriju kopums: noteikta pakalpojuma veikšana; pakalpojuma veikšana noteiktu laika posmu; pakalpojuma veikšana citas personas vadībā (pakļautībā); pakalpojuma veikšana par atlīdzību.

Ja tiek ignorētas Eiropas Savienības tiesas un Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumos norādītās atziņas vai arī, piemērojot noteiktas sankcijas nodokļu maksātājam, netiek konstatēts kāds no minētajiem nosacījumiem, vai kāda nosacījuma iztrūkums netiek saprātīgi pamatots, ir pamats iestādes rīcību atzīt par neatbilstošu labas pārvaldības principam.

Citā lietā personas iesnieguma izskatīšanas ietvaros tika secināts, ka personas problēmu pēc būtības tiesībsargs nevar atrisināt, taču vienlaikus tika konstatēts, ka

Jelgavas novada dome būvniecības procesa ietvaros personai nav sniegusi skaidru un visaptverošu atbildi uz iesniedzējas lūgumiem. Atbildes vēstulē nav norādītas tiesību normas, kas pamatotu pašvaldības viedokli, kā arī nav sniegta loģiski izklāstīta argumentācija par pašvaldības rīcību. Jelgavas novada dome aicināta līdzīgos gadījumos atbildes vēstules pamatot ar konkrētām tiesību normām un loģiski izklāstītiem juridiskiem apsvērumiem.

Arī vēl kādas personas iesnieguma izskatīšanā tika secināts, ka problēmu pēc būtības tiesībsargs nevar atrisināt, taču tika konstatēts sekojošais:

1. VID, nenorādot pamatojumu atbildes vēstulēs, ar kurām personas iesniegumi tiek pieņemti tikai zināšanai, privātpersona daļēji tiek maldināta par iestādes rīcības noteiktību un konsekvenci. Pirmkārt, privātpersona var nesaprast, ko iestāde ir domājusi ar jēdziena „pieņemt zināšanai” saturu. Otrkārt, motivācijas neesamība rada attiecīgās vēstules satura interpretācijas risku, kas secīgi var ietekmēt ne tikai noteiktas tiesiskās sekas, bet arī radīt strīdus. Tiesībsargs norādīja, ka šāda iestādes rīcība neatbilst labas pārvaldības principam, jo tā neveicina privātpersonas tiesiskās intereses. VID tika aicināts līdzīgos gadījumos atbildes vēstules pamatot ar konkrētām tiesību normām un juridiskiem apsvērumiem.

2. Papildus personas iesnieguma ietvaros tiesībsargs deva vērtējumu par valstī esošā mehānisma efektivitāti, ar kuru tiek novērstas situācijas, kad par vienu un to pašu fiziskās personas ienākumu ir samaksāts (vai uzlikts par pienākumu samaksāt) viens un tas pats nodoklis par vienu un to pašu periodu vienlaikus no divām personām.

Saskaņā ar šobrīd pastāvošo sistēmu vienīgais mehānisms šīs situācijas novēršanai ir likumā „Par nodokļiem un nodevām” 16.pantā paredzētās nodokļu maksātāja tiesības atprasīt nodokļa pārmaksu no valsts. Tas nozīmē, ka vienīgi pēc privātpersonas iniciatīvas ir iespējams novērst dubultās aplikšanas novēršanu. Normatīvie akti neparedz noteikumus, kas VID uzliktu pienākumu pēc audita informēt tos nodokļu maksātājus, kuriem ir tiesības uz nodokļu pārmaksas atmaksu. Arī nodokļu maksātājam, kuram audita rezultātā ir uzlikts pienākums nomaksāt nodokļus cita vietā, nav paredzēts pienākums par to informēt attiecīgo nodokļu maksātāju. Tas nozīmē, ka nodokļu maksātājs, kuram ir tiesības uz nodokļu pārmaksas atmaksu, var vispār nezināt par šādām tiesībām.

Tiesībsargs secināja, ka minētais mehānisms nav maksimāli efektīvs. VID, ievērojot labas pārvaldības noteikumus, ka iestādes rīcībai ir jābūt tādai, lai tiktu ievērotas privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses, pēc audita veikšanas būtu jāinformē nodokļu maksātāji, kuri jau ir samaksājuši nodokļus par noteiktu periodu kā pašnodarbinātās personas, par to, ka citam nodokļu maksātājam audita rezultātā ir uzlikts pienākums samaksāt tādus pašus nodokļus kā par darba ņēmējiem noteiktā laika periodā, kas secīgi dod tiesības saskaņā ar likuma „Par nodokļiem un nodevām” 16.pantu atprasīt nodokļa pārmaksu no valsts.

Nepastāvot šādai atgriezeniskajai saitei no VID puses, likumā „Par nodokļiem un nodevām” 16.pantā paredzētās tiesības iesniegumā minētajā situācijā var kļūt par formālām, kas ierobežotu, nevis veicinātu nodokļu maksātāju tiesības.

Lai šādu situāciju nepieļautu, tiesībsargs rekomendēja VID pēc audita nosūtīt nodokļu maksātājam, kam ir tiesības pieprasīt nodokļu pārmaksu, informatīvu vēstuli par attiecīgajām tiesībām.

Tāpat pārskata periodā pie tiesībsarga vairākkārt ir vērsušies nodokļu maksātāji ar sūdzībām par VID īstenoto praksi PVN lietās. Proti, nodokļu maksātāji izteica bažas, ka iestāde PVN auditos veic nodokļa un soda naudas uzrēķinu vai neatmaksā nodokļa pārmaksu, galvenokārt pamatojoties tikai uz darījumu partneru paskaidrojumiem, kuros tiek noliegta darījumu faktiskā esamība. Nodokļu maksātāji vērsa uzmanību, ka VID tendenciozi veic auditus godprātīgiem nodokļu maksātājiem, atstājot nesodītus negodprātīgos vai fiktīvos nodokļu maksātājus, t.sk. darījumu partnerus.

Pārbaudes lietu ietvaros tika identificētas divu veidu problēmas:

1) VID atsevišķos individuālos gadījumos nav vispusīgi vērtējis auditā iegūtos pierādījumus, savus secinājumus balstot galvenokārt tikai uz darījumu partneru sniegtajiem paskaidrojumiem. Tiesībsargs konstatēja, ka šāda vienpusēja pieeja pierādījumu izvērtēšanā neatbilst labas pārvaldības principam, kā arī ierobežo godprātīgu komersantu tiesības nodarboties ar uzņēmējdarbību;

2) VID neveic pietiekami aktīvus preventīvus pasākumus fiktīvo uzņēmumu darbības ierobežošanai. Proti, nav pārliecinoši konstatējams, ka audita laikā, konstatējot iespējamo fiktīvo uzņēmumu, VID veic pasākumus, kas ierobežotu šo fiktīvo uzņēmumu turpmāku darbību.

Par šīm identificētajām problēmām tiesībsargs informēja Finanšu ministriju un VID un aicināja rūpīgi un mērķtiecīgi izvērtēt normatīvo aktu un VID rīcības nepilnības.

Savukārt citas pārbaudes lietas ietvaros pie tiesībsarga vērsās nodokļu maksātājs, informējot, ka VID viņam ir pieprasījis iesniegt papildus deklarāciju par gūtajiem ienākumiem. VID pieprasījums tika pamatots ar to, ka nodokļu maksātāja gada ienākuma deklarācijās uzrādītie izdevumi ģimenes locekļu uzturam neatbilst nodokļu maksātāja iesniegtajā deklarācijā uzrādītajam ienākumu apjomam.

VID iesniedzējam norādīja, ka nodokļi tiks aprēķināti, ņemot par pamatu Centrālās statistikas pārvaldes noteikto pilna iztikas minimuma preču un pakalpojumu groza vērtību, to sareizinot ar iesniedzēja apgādājamo ģimenes locekļu skaitu.

Tiesībsargs konstatēja, ka VID iesniedzēja maksājamo iedzīvotāju ienākuma nodokļa apmēru ir padarījis atkarīgu no apgādājamo skaita ģimenē, viņu uzturam patērēto aprēķinot, vadoties pēc Centrālās Statistikas pārvaldes aprēķinātā iztikas minimuma groza apmēra.

Tiesībsargs secināja, ka VID savā darbībā nav ievērojis likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 22.panta otro un trešo daļu, 2006.gada 19.septembra Ministru kabineta noteikumu Nr.780 „Noteikumi par papildu deklarācijas par ienākumiem, ieņēmumiem, naudas un citiem uzkrājumiem, īpašumiem un to vērtības maiņu veidlapu un kārtību, kādā Valsts ieņēmumu dienests uz aprēķinu pamata nosaka iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksātāja apliekamo ienākumu” 4. un 8.punktu, Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likuma 4.panta pirmo daļu, kā arī ir pārkāpis personas Satversmes 105.pantā garantētās tiesības uz īpašumu un nav ievērojis Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10.pantā noteikto labas pārvaldības principu.

Tiesībsargs ieteica VID savā darbībā stingri vadīties pēc normatīvajiem aktiem un konkrētiem faktiem, nevis aizdomām par iespējamiem nezināmiem un nenoskaidrotiem ienākumiem, izdevumus ikdienas ģimenes patēriņam norādot par iemeslu papildus deklarācijas iesniegšanas pieprasījumam un brīdinājumam, ka tie tiks ņemti par pamatu papildus nodokļa aprēķinam.

7.5. Valsts pārvaldes iestādes darbības efektivitāte

Vērtējot personu iesniegumus, tiesībsargs labas pārvaldības ietvarā 2013.gadā vērtēja arī valsts pārvaldes iestādes darbības efektivitāti. Atsevišķos iesniegumos konstatēts, ka valsts pārvaldes rīcība nav bijusi pietiekami efektīva iedzīvotāju interešu aizsardzībai, proti, rīcība nav bijusi pietiekami skaidra, precīza, savlaicīga jeb tāda, kas būtu uzskatāma par atbilstošu privātpersonas tiesībām un interesēm.

7.5.1. Iestādes pienākums pašai noskaidrot informāciju, kas ir valsts rīcībā

Tiesībsargs ir vērtējis iesniegumu, kurā norādīts, ka personai – vienam no bērna vecākiem, Nacionālajā veselības dienestā (turpmāk – NVD) saņemot Eiropas veselības apdrošināšanas karti (turpmāk – EVAK) bērnam, tika lūgts uzrādīt pasi, kurā ir ieraksts par bērna reģistrāciju, vai bērna dzimšanas apliecību papildus personas apliecībai, ko uzrādīja minētā persona. Personai tika atteikts izsniegt bērna EVAK.

Tiesībsargs atzina, ka nav pamatots NVD prasījums bērna likumiskajam pārstāvim, saņemot EVAK bērnam, uzrādīt bērna dzimšanas apliecību, bet ir obligāta ziņu pārbaude par personu Iedzīvotāju reģistrā.

Tiesībsargs ir aicinājis Veselības ministriju un NVD uzlabot NVD pakalpojumu sniegšanas kvalitāti, kas saistīta ar minētā pakalpojuma pieejamību iedzīvotājiem, izvērtējot NVD funkciju pildīšanai nepieciešamo informācijas daudzumu no Iedzīvotāju reģistra par personu iekļautām ziņām un, pamatojoties uz labas pārvaldības un valsts pārvaldes iestāžu savstarpējās sadarbības pienākuma principu, lūgt Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldi piešķirt NVD kompetencei atbilstošas Iedzīvotāju reģistra lietošanas tiesības.

Par tiesībsarga rekomendāciju NVD ir sniedzis atbildi, informējot, ka šobrīd tiek veiktas (uzsākta procedūra) darbības, lai noslēgtu starpresoru vienošanos ar Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldi par tās izstrādātā un uzturētā datorprogrammas komplekta „Personu datu pārliuks” izmantošanu, ar kuru NVD būs iespēja tiešsaistes datu pārraides režīmā noskaidrot personas likumisko pārstāvi EVAK pieprasījuma gadījumā.

7.5.2. Iestādes darbības iekšējās kontroles neefektivitāte

Pārbaudes lietā, kas ierosināta par savlaicīgi neuzsāktu un novilcinātu nelaimes gadījuma darbā izmeklēšanu, tiesībsargs ir secināja: informāciju par

notikušo nelaiemes gadījumu darbā nesaskaņotas un neveiksmīgas dokumentu aprites organizācijas rezultātā iestādes personāla pārvalde saņēmusi gandrīz trīs mēnešus pēc paša negadījuma. Tas liecina par trūkumiem iestādes iekšējā dokumentu aprītē un labas pārvaldības principa neievērošanu iestādes iekšienē.

7.5.3. Nepietiekama rūpība, darbojoties sabiedrības interesēs

Pārbaudes lietā par nekustamā īpašuma aprobežojumiem tika noskaidrots, ka personai, uzsākot būvniecības procesu, atklājās fakts – nekustamais īpašums ir apgrūtināts ar dažādām inženierkomunikācijām (ūdensvads, sakaru kanalizācija, zemsprieguma elektrolīnija), par ko zemes pirkšanas – pārdošanas brīdī ne pircējs, ne pārdevējs nebija informēts. Šāda informācija nav bijusi reģistrēta zemesgrāmatā un kadastra reģistrā. Arī Liepājas pilsētas būvvalde, apstiprinot plānošanas un arhitektūras uzdevumu, nenorādīja uz iespējamajiem apgrūtinājumiem. Aprobežojumu esamība nekustamajā īpašumā tika konstatēta, izstrādājot topogrāfisko plānu būvprojektam. Sakarā ar konstatētajiem aprobežojumiem personai radušies būtiski šķēršļi veikt būvniecības darbus nekustamajā īpašumā.

Pārbaudes lietā tika secināts, ka kompetentās valsts un pašvaldības iestādes (Valsts zemes dienests, Liepājas pilsētas būvvalde, Liepājas pilsētas dome), pārkāpjot tiesiskuma un labas pārvaldības principa noteikumus, nav pienācīgi veikušas normatīvajos aktos noteiktās prasības attiecībā uz dabā esošu nekustamā īpašuma apgrūtinājumu konstatēšanu un fiksēšanu, un šīs rīcības rezultātā zemesgrāmatā nav reģistrēti attiecīgie apgrūtinājumi.

Secināts, ka personai ir tiesības prasīt atlīdzinājumu no minētajām iestādēm sakarā ar radušos mantisko zaudējumu, personisko vai morālo kaitējumu, kas tai nodarīts ar attiecīgo iestāžu prettiesisko faktisko rīcību.

7.5.4. Neskaidra tiesību normu interpretācija

Tiesībsarga birojā tika saņemts iesniegums par VID prasību personai reģistrēties kā PVN maksātājam, lai gan tā nav saimnieciskās darbības veicēja. Vienlaikus VID iesniedzēju neregistrēja PVN maksātāju reģistrā, norādot, ka tai vispirms jāreģistrējas kā saimnieciskās darbības veicējai.

No VID vēstules izrietēja, ka iesniedzēja vienlaikus gan ir, gan nav saimnieciskās darbības veicēja, kas ir savstarpēji izslēdzošs secinājums. VID ieskatā,

personai ir pienākums reģistrēties kā ar PVN apliekamai personai un maksāt PVN valsts budžetā arī tad, ja tā nav saimnieciskās darbības veicēja likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” izpratnē.

Likuma „Par pievienotās vērtības nodokli” (spēkā līdz 2012.gada 31.decembrim) 1.panta 7.punkta redakcijā, kas stājās spēkā 2009.gada 1.decembrī, bija noteikts, ka ar PVN apliekamā persona ir fiziskā vai juridiskā persona, vai ar līgumu vai norunu saistīta šādu personu grupa, vai šādas grupas pārstāvis, kas veic saimniecisko darbību un ir reģistrēts VID ar pievienotās vērtības nodokli apliekamo personu reģistrā.

Tiesībsargs atzina, ka VID atbildes vēstulēs iesniedzējai, paskaidrojumos tiesībsargam un metodiskajos materiālos ir nepareizi interpretējis likumā „Par pievienotās vērtības nodokli” noteikto, ignorējot šī likuma 1.panta 7. un 26.punktu un 2. panta otro daļu, kas paredz, ka ar PVN apliekamie darījumi ir saimnieciskās darbības ietvaros veiktie darījumi. VID noteicis, ka arī ārpus saimnieciskās darbības veiktie darījumi apliekami ar PVN. No VID teiktā izriet, ka šie darījumi kļūst par saimniecisku darbību, ja tie ir preču piegāde par atlīdzību vai pakalpojumu sniegšana par atlīdzību.

Tādējādi VID nodokļa maksātāju loku ir paplašinājis ar personām, kuras saņem ienākumus arī ārpus saimnieciskās darbības ietvariem, pamatojot ar saimnieciskās darbības pazīmju saskatīšanu. Tā kā likumā nav uzskaitītas tās pazīmes, pēc kurām VID jebkurā darījumā var saskatīt saimniecisko darbību, personai nav iespēju pirms darījuma veikšanas zināt – PVN būs jāmaksā vai nē. Tas nozīmē, ka personai tiek atņemta iespēja plānot savu rīcību un par maksājamo PVN palielināt darījuma summu (piemēram, fiziskai personai piederoša īpašuma pārdošanas un citos darījumos).

Tiesībsargs secināja, ka šāda likumu interpretācija rada arī nevienlīdzību starp personām, kuras nav saimnieciskās darbības veicējas un personām, kuras ir saimnieciskās darbības veicējas saskaņā ar likumu „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli”, jo pēdējām ir tiesības no ienākuma atskaitīt saimnieciskās darbības izdevumus un samaksāto PVN priekšnodokli. Tāda interpretācija rada iespēju ienākumu no jebkura personas darījuma, kas nav saimnieciskā darbība, aplikēt ar PVN.

Kopš 2013.gada 1.janvāra spēkā esošā Pievienotās vērtības nodokļa likuma 3.panta pirmā daļa paredz līdzīgus nosacījumus, kādi bija likumā „Par pievienotās

vērtības nodokli”: „Nodokļa maksātājs ir persona, kura patstāvīgi jebkurā vietā veic jebkuru saimniecisko darbību neatkarīgi no šīs darbības mērķa vai rezultāta.” No tā secināms, ka likumdevējs tādas personas ienākumus, kura neveic saimniecisko darbību, nav vēlējis un nevēlas aplikēt ar PVN, neatkarīgi no ienākumu apjoma, sistemātiskuma 12 mēnešos un citiem VID piemērotajiem kritērijiem.

No minētā tika secināts, ka VID veic likumu normām neatbilstošu un pretrunīgu nodokļu piemērošanas kārtību, nepamatoti plaši interpretējot saimnieciskās darbības jēdzienu, kas norāda uz prettiesiskumu un labas pārvaldības trūkumu VID darbībā. Pārbaudes lietā izskatāmais gadījums norāda uz to, ka VID, izmantojot normatīvo aktu mērķtiecīgas interpretācijas metodi, ir noteicis sev tiesības ne tikai uzlikt par pienākumu personām nomaksāt likumā neparedzētu nodokli, bet arī akceptēt valstī neregistrējamu saimniecisko darbību. No pārbaudes lietā konstatētā izriet nepieciešamība stingrākai nodokļu administrācijas darbības kontrolei ikdienā, neatstājot to vienīgi aizskarto personu un administratīvās tiesas ziņā.

Tiesībsargs rekomendēja Finanšu ministrijai veikt pasākumus atzinumā konstatēto trūkumu VID darbā novēršanai. Atzinums rīcībai un informācijai tika nosūtīts Ģenerālprokuratūras Personu un valsts tiesību aizsardzības departamentam.

7.5.5. Iestādes bezdarbība (valsts pienākums segt izdevumus par valstij piekrītošas bezmantnieka mantas apsaimniekošanu)

Dzīvokļu īpašnieku biedrība (iesniedzējs), kura pārvalda dzīvokļa īpašumu daudzdzīvokļu mājā, vērsās pie tiesībsarga ar lūgumu izskaidrot, kura valsts institūcija ir atbildīga par valstij piekrītoša bezsaimnieka īpašuma apsaimniekošanas un komunālo maksājumu izdevumu segšanu.

Proti, kādā lietā saskaņā ar CL 416.pantu dzīvoklis tika atzīts par valstij piekritīgu mantu, par kuru neviena no atbildīgajām institūcijām – ne Privatizācijas aģentūra, ne Valsts ieņēmumu dienests – nemaksāja dzīvokļa komunālos maksājumus un pārvaldīšanas izdevumus no brīža, kad zvērināts notārs sastādīja aktu par mantojuma lietas izbeigšanu, līdz brīdim, kad dzīvokli savā īpašumā pārņēma vietējā pašvaldība.

Pēc mantojuma atstājēja nāves atklājies mantojums, un zvērināts notārs izsludināja termiņu, kādā ir jāpiesakās mantiniekiem. Ja mantinieku nav vai tie nepiesakās, manta piekrīt valstij.

Līdz 2013.gada 30.jūnijam spēkā bija normatīvais regulējums, kas noteica, ka notārs sūta aktu par mantojuma lietas izbeigšanu uz VID, kas apraksta mantu un ņem to valsts uzskaitē, nosūta dokumentu paketi par bezmantnieka mantu Privatizācijas aģentūrai, kas valstij piekritīgo nekustamo īpašumu piedāvā pašvaldībai pārņemt savā īpašumā. Ja pašvaldība piekrīt, Privatizācija aģentūra gatavo MK rīkojumu par valstij piekritīgā nekustamā īpašuma nodošanu pašvaldībai. MK izdod rīkojumu, uz kura pamata VID nodod bez maksas attiecīgo īpašumu pašvaldībai.

VID norādījis, ka normatīvajos aktos nav noteikts termiņš, kādā VID ir jānodod valstij piekritīgais nekustamais īpašums pašvaldībai. Atzinumā ir konstatēts, ka no brīža, kad īpašums tiek atzīts par valstij piekritīgu, par to apsaimniekošanas un komunālo pakalpojumu izdevumu segšanu, kā ikviens dzīvokļa īpašnieks, ir atbildīga valsts. Līdz ar to norēķināties par minētajiem pakalpojumiem pienākums ir tai institūcijai, kura konkrētajā laika periodā valsts vārdā rīkojās ar valstij piekritīgo īpašumu.

Atzinumā konstatēts, ka saskaņā ar MK Kārtības rulli VID bija jāizpilda Ministru kabineta rīkojums divos mēnešos, kaut faktiski tas tika izdarīts nepilnu septiņu mēnešu laikā. Atzinumā rekomendēts Privatizācijas aģentūrai un VID vienoties par komunālo maksājumu un pārvaldīšanas izdevumu segšanu iesniedzējai, kā arī VID turpmāk ievērot normatīvajos aktos noteiktos termiņus.

7.5.6. Juridiskās obstrukcijas aizlieguma principa pārkāpums

Līdzīgā lietā, kurā konstatēts, ka valstij piekrītošā bezmantnieka manta – dzīvoklis ir apgrūtināts ar kreditoru prasījumiem Privatizācijas aģentūra un Ekonomikas ministrija norādīja, ka normatīvajos aktos nav noteikts rīcības mehānisms to valstij piekritīgo nekustamo īpašumu korroborācijai un atsavināšanai, kas ir apgrūtināti ar kreditoru prasījumiem, un līdz ar to šādus īpašumus nav lietderīgi iekļaut Ministru kabineta rīkojumu projektos. Tādējādi dzīvoklis bija ņemts valsts uzskaitē, bet Privatizācijas aģentūra to nepārņēma valdījumā.

2013.gada 17.janvārī Saeima pieņēma grozījumus Civillikumā, Notariāta likumā, Tiesu izpildītāju likumā, Publiskas mantas atsavināšanas likumā, kas stājās spēkā 2013.gada 1.jūlijā, nododot bezmantnieku mantas pārņemšanas funkciju tiesu izpildītāju kompetencē. Līdz ar to konstatēts, ka šobrīd valsts ir radījusi pietiekamu

mehānismu personu tiesību aizsardzībai, un iesniedzējai tiks atlīdzināti komunālie maksājumi par dzīvokļa īpašumu.

Atzinumā secināts, ka, ievērojot juridiskās obstrukcijas aizlieguma principu, Privatizācijas aģentūra nebija tiesīga nepārņemt dzīvokļa īpašumu valdījumā.

7.5.7. Neskaidra valsts pārvaldes iestādes rīcība, trūkumi informācijas apritē

Tiesībsargs, izskatot pārbaudes lietu, konstatēja, ka Rīgas dome ir bijusi pieaicināta kā atbildētāja divās civillietās attiecībā uz vienu un to pašu īpašumu par īpašuma tiesību atjaunošanu bijušā zemes īpašnieka mantinieciem.

Abās civillietās bija viens un tas pats prasības priekšmets. Rīgas dome nelūdza tiesai katrā no tiesvedībām pieaicināt otru prasītāju kā trešo personu, līdz ar to izveidojās situācija, kad spēkā stājās divi Rīgas apgabaltiesas spriedumi, no kuriem viens bija neizpildāms. Iesniedzējas tiesvedībā Rīgas dome iesniedza apelācijas sūdzību, savukārt otrā – identiskā – nē. Tādējādi pirmais spēkā stājās tiesas spriedums lietā, kurā prasītāja tiesvedību uzsāka vēlāk.

Pārbaudes lietā secināts, ka problēmsituācijas pamatā ir Rīgas domes reģistru nepilnvērtīga sasaiste, kā arī darba organizācijas nepilnības vienas nodaļas ietvaros, proti, Juridiskās pārvaldes Tiesiskās nodaļas vadītājam bija pienākums pārzināt nodaļā veicamos uzdevumu saturu.

7.5.8. Atteikums izsniegt publiskas iestādes izsniegta dokumenta dublikātu

Izvērtējot personas iesniegumu, konstatēts, ka persona nevar izdarīt izmaiņas pašvaldības akceptētā būvprojektā, jo ir zudusi būvatļauja. Savukārt būvatļauju pašvaldības būvvalde nepagarina, jo nav būvatļaujas oriģinālā dokumenta.

Pārbaudes lietā secināts, ka būvvaldei nav tiesību neizsniegt izsniegtas, bet zaudētas būvatļaujas dublikātu, līdz ar to būvvaldes rīcībā ir saskatāms labas pārvaldības principa pārkāpums. Būvvalde, aicinot izsniegt iesniedzējai būvatļaujas dublikātu, precizējusi, ka vēsturiski būvatļauja nav sastādīta kā dokuments, bet noformēta kā spiedogs uz būvprojekta.

7.5.9. Iestādes atteikums vērtēt konkrētus lietas apstākļus

Pārbaudes lietā par iespējamu labas pārvaldības principa pārkāpumu no Patērētāju tiesību aizsardzības centra (turpmāk – PTAC) darbībā, neveicot efektīvu iespējamā patērētāju tiesību pārkāpuma izmeklēšanu un atsakoties izvērtēt ārkārtas apstākļu Regulas Nr.261/2004 izpratnē esamību konkrētajā gadījumā, tika secināts, ka PTAC ir pārkāpis labas pārvaldības principu.

Pirmkārt, tika konstatēts, ka izvērtēšana nav veikta pienācīgi, jo PTAC ir sācis objektīvu apstākļu izmeklēšanu tikai pēc iesniedzēja otrās vēstules, kurā iesniegti papildus pierādījumi, saņemšanas.

Otrkārt, PTAC atteicies pieņemt lēmumu attiecībā uz ārkārtas apstākļu esamību, aicinot personu šajā nolūkā vērsties tiesā. Tiesībsarga ieskatā, PTAC ir jāpieņem lēmums (pat, ja tā pieņemšanai nepieciešama ārkārtas apstākļu esamības izvērtēšana), un šādu lēmumu persona var pārsūdzēt Administratīvā rajona tiesā. Tas būtu daudz efektīvāk pretstatā tam, ka personai strīda par ārkārtas apstākļu esamību gadījumā atbilstoši PTAC norādītajam būtu tūlītēji jāvēršas tiesā civiltiesiskā kārtā.

7.5.10. Iestādes nesavlaicīga rīcība

Pēc privātpersonu sūdzībām tiesībsargs vērtēja jautājumu par Rīgas domes rīcību, nerisīnot situāciju par Bolderājas ielas dzīvojamo māju un piemājas dārzu regulāru applūšanu. Problēmsituācijas iemesls – būvniecības darbu rezultātā aizbērts novadgrāvis.

Pārbaudes lietā tika konstatēts, ka Rīgas domes Būvvalde minēto problēmu nav risinājusi kopš 2010.gada sākuma. Tā ir tikusi atrisināta tikai 2013.gadā. Tiesībsargs atzina, ka šāda vilcināšanas ir nesamērīga.

Tika konstatēts, ka Rīgas domes Būvvalde nav savlaicīgi reaģējusi uz Rīgas domes Mājokļa un vides departamenta lūgumu rīkoties, lai tiktu novērstas patvaļīgās būvniecības sekas zemes gabalos Eduarda Šmita ielā. Kā Rīgas domes Būvvaldes bezdarbības šķērslis tika minēts zemesgabalu īpašnieces nevēlēšanās sadarboties ar Būvvaldi un novadgrāvju uzturēšanas normu nepildīšana.

Tiesībsargs atzina, ka vienas personas rīcība ir ierobežojusi citu zemes īpašnieku tiesības uz īpašumu un labvēlīgu vidi. Savukārt Rīgas domes Mājokļu un vides departamenta un Būvvaldes bezdarbība situācijas risināšanā neatbilst labas

pārvaldības principam, jo minētās struktūrvienības savlaicīgi un pienācīgā kārtā neīstenoja normatīvajos aktos noteiktos pienākumus.

Neskatoties uz minēto, pārbaudes lietā pozitīvi tika novērtēts Rīgas domes sniegtais problēmsituācijas risinājums, veicot novadgrāvju pagaidu sakārtošanu. Tomēr tiesībsargs *obiter dictum* vērsa Rīgas domes uzmanību, ka pašvaldības rīcībai ir jābūt tūlītējai vai vismaz paredzamā nākotnē esošai, nevis pamatotai ar varbūtību un iespējamiem plāniem kaut kad nākotnē rīkoties.

7.5.11. Neefektīva pašvaldības autonomo funkciju izpilde (atkritumu apsaimniekošana)

Pēc vairāku personu sūdzībām tiesībsargs vērtēja 2010.gada 26.augusta Alūksnes novada domes saistošos noteikumu Nr.31/2010 „Par sadzīves atkritumu apsaimniekošanu Alūksnes novadā” prasību par noteiktu minimālo atkritumu normu Alūksnes novada pašvaldības teritorijā.

Proti, saistošo noteikumu 2.4.punkts paredzēja, ka viens cilvēks saražo – 0,36m³ atkritumu gadā (0,03m³ mēnesī). Turklāt atkritumu radītājs, kas saražo vairāk par minimālo normu, nodrošina visu saražoto atkritumu savākšanu un nogādāšanu tiem paredzētajās vietās, kā arī samaksā atkritumu apsaimniekotājam par reāli izvesto atkritumu daudzumu.

Par līgumu par atkritumu apsaimniekošanu nenoslēgšanu saistošo noteikumu 10.punkts paredzēja naudas sodu līdz pat 250 latiem.

Tiesībsargs konstatēja, ka Alūksnes novada normatīvs neparedz kritēriju par viena ģimenes mājas saražoto atkritumu daudzumu. Tādējādi secināja, ka pašvaldības saistošo noteikumu 2.4.punkts: 1) nenodrošina obligātu atkritumu apsaimniekošanu no tiem, kas „saražo” vairāk par minimālo normu, jo viņiem pašiem ir pienākums nodrošināt visu saražoto atkritumu savākšanu un nogādāšanu paredzētajās vietās; 2) no tiem, kas „saražo” mazāk par noteikto normu, iekasē realitātei neatbilstošu paaugstinātu maksu; 3) rada situāciju, kurā apsaimniekotājam nav iespēju noslēgt obligāto līgumu par reālo (mazāku vai lielāku par minimālo noteikto) atkritumu daudzuma apsaimniekošanu; 4) rada situāciju, kurā apsaimniekotājs ar piespiedu kārtā noslēdzamo līgumu palīdzību saņem nodrošinātu samaksu par atkritumu apsaimniekošanu, kas nav atkarīga no izvedamo atkritumu daudzuma, bet gan no iedzīvotāju skaita; 5) ir pretrunā Atkritumu apsaimniekošanas likuma 8.panta pirmās daļas trešajam punktam.

Tiesībsargs atzina, ka Alūksnes novadā bija radīta netaisnīga un nevienlīdzīga attieksme pret iedzīvotājiem, jo no katra tiek iekasēta vienāda atkritumu apsaimniekošanas maksa, neatkarīgi no faktiski saražoto atkritumu daudzuma.

Pēc tiesībsarga atzinuma tika izdarīti grozījumi Saistošajos noteikumos, un trūkumi tajos ir novērsti.

IV Tiesiskā vienlīdzība, diskriminācijas aizliegums

1. Mazākumtautību tiesības uz izglītību

1.1. Romu segregācija Ventspils vakara vidusskolā

2014. gada 28.februārī, veicot monitoringu Ventspils pašvaldībā, tiesībsargs konstatēja, ka Ventspils vakara vidusskolā joprojām darbojas romu etniskās klases, tāpat tika saņemta informācija, ka romu etniskās klases ir izveidotas arī Kuldīgas pamatskolā.

Izpētot situāciju, tiesībsargs secināja, ka romu izglītošana atsevišķās klasēs nav efektīva¹⁰⁵ un rada grūtības romu tautības pārstāvjiem izglītības turpināšanai vidusskolās, augstskolās, kā arī iekļauties darba tirgū. Minēto apliecina arī tiesībsarga izveidotās Romu konsultatīvās padomes pārstāvji: „Fakts, ka romu bērni mācās atsevišķās klasēs no pārējiem bērniem, nav pieļaujams, jo bērni tādējādi tiek iedalīti pēc etniskā principa, līdz ar to nenotiek pilnvērtīga komunikācija, sadarbības veidošana no mazotnes ar citu tautību un kultūru”.

Kuldīgas novada pašvaldība, ņemot vērā tiesībsarga ieteikumus, no 2013.gada septembra nav turpinājusi komplektēt klases romu tautības bērniem.

Ventspils vakara vidusskolā romu bērni tiek nodalīti atsevišķi no pārējiem, neīstenojot attiecīgu romu mazākumtautību programmu. Arī mazākajās klasēs romu bērniem netiek nodrošināta mācību vielas pamatpriekšmetu apguve romu valodā, ar proporcionālu valsts valodas palielinājumu, vienlīdzīgi kā skolās, kuras īsteno mazākumtautību programmu. Konstatētais Ventspilī kļuva par ierosmi plašākam pētījumam par mazākumtautību izglītību.

1.2. Monitorings izglītības iestādēs, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas

Monitorings tika veikts skolās, kas īsteno mazākumtautību programmas, tostarp poļu, ukraiņu, baltkrievu, ebreju. Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja 49

¹⁰⁵ Izglītības iniciatīvu centra 2011.gada pētījumā „Romu tiesības uz izglītību¹⁰⁵”: īstenošanas situācija Latvijā” konstatēts, ka „pēc romu klašu pabeigšanas bērni nav gatavi jaunai sociālai videi, un viņu mācību rezultāti ir zemāki par pārējo bērnu rezultātiem. Turklāt Ventspils vakarā vidusskolā mācības romu bērniem atsevišķās klasēs ir līdz pat septītajai klasei. Tādējādi šie bērni vēl vairāk tiek atdalīti no pārējās sabiedrības un nesaņem līdzvērtīgi kvalitatīvu izglītību”.

skolas, kurās tiek realizētas mazākumtautību izglītības programmas: Rīgā (33), Jūrmalā (2), Jelgavā (2), Rēzeknē (4), Daugavpilī (4), Liepājā (4).

Atbildes uz strukturētās intervijas jautājumiem sniedza 49 izglītības iestāžu vadītāji. Tiesībsarga biroja darbinieki kopumā novēroja 215 mācību stundas (6., 9. un 12.kl.) un uzdeva jautājumus skolotājiem par bilingvālās izglītības kontroli. Atbildes uz anketas jautājumiem sniedza 3 272 skolēni.

Bilingvālās izglītības sistēma, mācību priekšmetu sadalījums mazākumtautību programmās pamatizglītībā pēc viena no pieciem modeļiem ar pakāpenisku mācību priekšmetu valsts valodā palielinājumu, ir saskaņā ar starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem attiecībā uz mazākumtautību izglītību: Starptautisko paktu par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, Starptautisko paktu par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām, ANO Starptautisko konvenciju par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu, ANO Konvenciju pret diskrimināciju izglītībā, ANO Konvenciju par bērna tiesībām, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju, Vispārējo konvenciju par nacionālo minoritāšu aizsardzību.

Ikvienas tautības¹⁰⁶ bērnu vecāki var izvēlēties, uz kuru izglītības iestādi sūtīt bērnu, attiecīgi iepazīstoties ar piedāvāto izglītības programmu saturu. Tādējādi izglītības iestādēs, kas īsteno mācību programmas valsts valodā, un izglītības iestādēs, kas īsteno mazākumtautību programmas ir dažāds etniskais sastāvs. Tomēr ne visām mazākumtautībām ir iespēja skolot bērnu valsts un pašvaldību izglītības iestādē, lai tas mācītos savu valodu un izglītības sākumposmā tajā arī apgūtu mācību saturu. Šāda iespēja ir septiņām mazākumtautībām: krieviem, poļiem, ebrejiem, ukraiņiem, igauņiem, lietuviešiem un baltkrieviem¹⁰⁷.

Tiesībsargs saskata nevienlīdzīgas iespējas tām mazākumtautībām, kurām neviena valsts un pašvaldību izglītības iestāde neīsteno attiecīgu mazākumtautību programmu, kā rezultātā bērniem nav iespēju mācīties un saglabāt savu valodu, kultūru, kā arī sākumskolā apgūt pamatpriekšmetus savā valodā. Īpaši atstumti ir romu tautības pārstāvji, kuri, neskatoties uz tiesībām, izstrādāt un īstenot romu mazākumtautību programmu, to nespēj īstenot, attiecīgas kvalifikācijas pedagogu

¹⁰⁶ Latvijā dzīvo dažādu tautību pārstāvji. Pēc Centrālās statistikas pārvaldes datiem 2013.gada sākumā patstāvīgo iedzīvotāju etniskais sastāvs bija šāds: 61,1% latvieši, 26,2% krievi, 3,5% baltkrievi, 2,3% ukraiņi, 2,2% poļi, 1,3% lietuvieši, 0,3% ebreji, 0,3% romi, 0,1% vācieši un 0,1% igauņi.

¹⁰⁷ Pieejams: <http://www.ikvd.gov.lv/licenceto-izglitibas-programmu-registri.html>

trūkuma dēļ. Nepieciešami īpaši atbalsta pasākumi romu izglītībai, romu valodas un kultūras saglabāšanai.

1.3. Monitoringa ietvaros konstatētais

Monitoringa ietvaros tika novērota cēloņsakarība starp skolas administrācijas un skolotāju nostāju par izglītības kvalitāti, valsts valodas nepieciešamību un bērnu zināšanu līmeni (atbildot uz jautājumu par savu zināšanu pašvērtējumu, skolēnu valsts valodas zināšanu pašvērtējums bija salīdzinoši augstāks šādās mācību iestādēs: Jankas Kupalas Rīgas Baltkrievu pamatskola, Rīgas Igaņu pamatskola, Rēzeknes valsts poļu ģimnāzija, Rīgas Lietuviešu vidusskola).

Kontroli par mācību programmas īstenošanu, tostarp bilingvālās metodikas pielietošanu, veic skolas administrācija, novērojot stundas (stundu hospitācija). No 49 izglītības iestādēm tikai trijās ir bijusi valsts iestāžu kontrole.

Iztaujājot skolotājus, Tiesībsarga biroja darbinieki konstatēja, ka atsevišķi skolotāji nespēj atbildēt valsts valodā tādā formā, kas liecina par jautājuma satura izpratni. Valsts valodas centrs pēc tiesībsarga lūguma veica pārbaudi un konstatēja, ka sešas skolotājas nelieto valsts valodu profesionālo amata pienākumu veikšanai nepieciešamā apjomā. Vienai skolotājai pārbaūžu laikā bija darba nespēja. Papildus Valsts valodas centrs norādīja, ka 2013.gadā pie administratīvās atbildības ir saucis vienu skolas direktoru, vienu direktora vietnieku, 21 skolotāju, 13 pirmsskolas izglītības skolotājas, 31 skolotāju palīdzi, kā arī divas pirmsskolas izglītības iestāžu vadītājas. Pie administratīvās atbildības sauktajām personām ir uzdots uzlabot savas valodas prasmes.

Atsevišķi skolotāji nespēja definēt, kā ir jāīsteno apmācība bilingvāli. Novērots, ka mācību priekšmetu, kas pēc programmas jāvada bilingvāli, skolotājs vada krievu valodā, atsevišķus terminus tulko latviski (Rīgas Pārdaugavas pamatskola, Rīgas Daugavgrīvas 33.vidusskola).

Salīdzinoši nelielā konkrēto no ārpuses un direktoru nevērība pret normatīvo aktu ievērošanu noved pie situācijas, ka skolotāji nezina valsts valodu normatīvajos aktos noteiktajā apmērā un ikdienā, pasniedzot mācību vielu, neievēro normatīvo regulējumu, tostarp attiecībā uz valodu kādā mācību priekmetā ir pasniedzams.

1.4. Priekšlikumi monitoringā konstatēto trūkumu novēršanai

1. Palielināt valsts valodas lietojumu pirmsskolas izglītības iestādēs.
2. Nodrošināt atbilstošas, vienlīdzīgas iespējas visām mazākumtautībām iegūt izglītību mazākumtautību valodā, īpašu uzmanību pievēršot vērsturiski atstumtajai mazākumtautībai – romiem.
3. Skolās, kurās ir dažāds etniskais sastāvs, jāpievērš uzmanība visu mazākumtautību bērnu tiesībām saglabāt savu valodu un kultūru, pēc nepieciešamības īstenojot ne tikai vienu, bet vairākas mazākumtautību programmas.
4. Izglītības sistēmai dažādu tautību pārstāvjiem primāri ir jābūt vērstai uz apvienošanu, nevis nodalīšanu. Attiecīgi pēc iespējas mācot vispārīzglītojošās mācību programmas priekšmetus valsts valodā visiem bērniem vienā klasē, neatkarīgi no tautības. Savukārt konkrētās mazākumtautības mācību priekšmetus, bilingvālos mācību priekšmetus mācot katrai tautībai atsevišķi, vecākajās klasēs arvien vairāk apvienojot bērnus, kas mācījušies mazākumtautību programmas, ar bērniem, kuri mācījušies valsts valodā. Šāda pieeja nodrošinātu praktiskas iespējas dažādu tautību bērniem iepazīt vienu otru, kā arī mazākumtautību bērnu tiesības būt iekļautiem sabiedrībā un vienlaikus saglabāt zināšanas par savas tautas unikalitāti.
5. Izglītības procesa kvalitātes nodrošināšana ir primārais, kam šobrīd pievēršama uzmanība. Lai nodrošinātu normatīvo aktu ievēošana ir palielināma valsts uzraudzība mazākumtautību izglītības iestādēs par valsts valodas lietojumu un izglītības procesa kvalitāti. Izglītības, pedagogu darba kvalitāte pārbaudāma neatkarīgi no tā, cik valodas izglītības darbā tiek izmantotas. Pedagogu zināšanām ne tikai valsts valodā, bet itin visā, kas attiecas uz jaunu, mūsdienīgu izglītošanu, mācību metodiku, ir jābūt tādām, lai pasniegtu mācību priekšmetu atbilstoši visaugstākajiem kritērijiem.
6. Noteikt normatīvajos aktos, ka vidējā izglītība skolēniem, kuri konkrētu laiku, piemēram, piecus vai sešus gadus ir mācījušies Latvijas izglītības sistēmā, ir tikai valsts valodā, saglabājot mācību priekšmetus minoritāšu valodā – minoritāšu valoda, literatūra, kultūra. Valsts valodas zināšanas nepieciešamības izņēmums nosakāms attiecībā pret tiem skolēniem, kuri ir tikko iebraukuši Latvijā un nepazīna valsts valodu. Ieteikums vērsts uz bērnu vislabāko interešu nodrošināšanu iekļauties Latvijas augskolās un darba tirgū un ir saskaņā ar starptautiskajām rekomendācijām minoritāšu izglītības jomā. EDSO Hāgas rekomendācija par

mazākumtautību tiesībām uz izglītību noteic, ka vidusskolās mācību priekšmetu, ko apgūst valsts valodā, īpatsvars pēc iespējas ir jāpalielina. Pētījumi liecina: jo lielāks šis palielinājums, jo labāk bērnam¹⁰⁸.

7. Nepieciešami valsts valodas kursi skolotājiem latviešu valodas prasmju uzlabošanai, tostarp valodas lietojuma uzlabošanai mācību priekšmetā.

2. Diskriminācijas un tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumi

2.1. Diskriminācija uz dzimuma pamata darba tiesiskajā attiecībās

Darba likums paredz tiesisko aizsardzību grūtniecības, periodā, tāpat atgriežoties no bērnu kopšanas atvaļinājuma, tādējādi ieviešot Eiropas Padomes 1992.gada 19.oktobra Direktīvas 92/85/EEK par pasākumu ieviešanu, lai veicinātu drošības un veselības aizsardzības darbā uzlabošanu strādājošām grūtniecēm, sievietēm, kas strādā pēcdzemdību periodā, vai strādājošām sievietēm, kas baro bērnu ar krūti, regulējumu. Tomēr ir saskatāmas problēmas normatīvo aktu praktiskā ievērošanā.

Iedzīvotāji, līdzīgi kā iepriekšējos gados, vērsušies pie tiesībsarga, norādot uz individuāliem gadījumiem, kad darba devējs ir izturējies diskriminējoši grūtniecības dēļ. Atsevišķu pārbaudes lietu rezultāti norāda uz to, ka darba devējiem joprojām nav izpratnes par diskriminācijas aizliegumu pret grūtniecēm.

Piemēram, pārbaudes lietā Nr.2013-4-26H iesniedzēja norādīja uz diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu grūtniecības periodā. Iesniedzēja strādāja par apkopēju, un, uzzinot, ka ir gaidībās, viņa informēja darba devēju, ka nevar turpināt strādāt ar ķīmiskiem, veselībai kaitīgiem tīrīšanas līdzekļiem. Neskatoties uz ārsta norādi, iesniedzējas darba grafikā tāpat tika iekļauts darāmais, ko veselības stāvokļa dēļ viņa nedrīkstēja veikt. Tiesībsargs konstatēja normatīvo aktu pārkāpumus un rekomendēja darba devējam nodrošināt drošus, veselībai nekaitīgus darba apstākļus, īpaši gadījumos, kad personas ir informējušas darba devēju par grūtniecību. Darba devējs gan uzskatīja, ka iesniedzēja tiesībsargam ir sniegusi nepatiesas ziņas un nepiekrita atzinumā norādītajam.

¹⁰⁸ Hāgas rekomendācijas par mazākumtautību tiesībām uz izglītību. OSCE HCNM, 1996, 13.punkts. Pieejams: <http://www.osce.org/hcnm/32180?download=true>

Savukārt pārbaudes lietā Nr.2013-121-26B iesniedzēja norādīja uz diskrimināciju dzimuma dēļ, jo darba devējs pārtrauca darba tiesiskās attiecības ar sievieti pārbaudes laikā pēc tam, kad uzzināja, ka viņa ir stāvoklī. Darba devējs paskaidroja, ka iesniedzēja ir veikusi krāpnieciskas darbības, jo bija zinājusi par savu grūtniecību, uzsākot darba tiesiskās attiecības. Piemērojot apgrieztās pierādīšanas pienākumu, darba devējs nesniedza pietiekamu pamatojumu, ka šajā gadījumā nav noticis diskriminācijas aizlieguma pārkāpumus. Tiesībsargs pārbaudes lietas ietvaros konstatēja, ka darba devējs nebija tiesīgs izbeigt darba tiesiskās attiecības ar grūtnieci, pamatojoties uz Darba likuma 47.panta pirmo daļu, kā arī darba devējs nav rīkojoties atbilstoši, lai darba tiesiskās attiecības varētu tikt pārtrauktas saskaņā ar Darba likuma 101.panta pirmās daļas 1. un 2.punktu.

Papildus tiesībsargs norādīja uz Eiropas Kopienas Tiesas 2001.gada 4.oktobra spriedumu lietā C-109/00, kurā tiesa skaidro, ka atlaišanas aizliegums attiecināms arī uz gadījumiem, kad grūtniece, jau noslēdzot darba līgumu, ir bijusi stāvoklī un apzināti nav paziņojusi par to darba devējam (šis gadījums skar darbinieces, kurām grūtniecība iestājas pirms darba tiesisko attiecību nodibināšanas), tādejādi nepiekrītot darba devēja argumentam par labas ticības principa pārkāpumu, darbiniecei apzināti nepaziņojot par grūtniecību pirms darba tiesisko attiecību nodibināšanas.¹⁰⁹

Līdz ar to tiesībsargs pabeidza pārbaudes lietu ar rekomendāciju, pirmkārt, atjaunot iesniedzēju iepriekšējā amatā ar atbilstošu darba samaksu, bet, otrkārt, izmaksāt viņai vidējo izpeļņu par visu darba piespiedu kavējuma laiku.

2.2. Jauno vecāku diskriminācija pieejai precēm un pakalpojumiem

2013.gadā tika saņemti personu zvani, elektroniskie un rakstveida iesniegumi par diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu, liedzot vienlīdzīgas iespējas iegādāties preces un saņemt pakalpojumus personām, kuras tobrīd ir ar bērnu ratiem.

Piemēram, pārbaudes lietā Nr.2013-158-26B iesniedzēja norādīja, ka 2013.gada 3.septembrī netika ielaista veikalā ar bērnu ratiņiem, ko lieguši veikala darbinieki. Arī citas mātes netika ielaistas veikalā ar bērnu ratiņiem, tā vietā veikalam piedāvājot iespēju savas preces (bērnu apģērbus – apavus) iznest un pielaikot ārpus veikala teritorijas (iesniegumā norādīta liecinieka kontaktinformācija).

¹⁰⁹ Eiropas Kopienas tiesas spriedums lietā C-109/00, *Tele Danmark A/S vs. Marianne Brandt-Nielsen*.

Iesniedzēja norāda, ka ir vērsusies pie veikala vadības, lūdzot skaidrot situāciju, un saņēmusi atbildi, ka jautājums tiks risināts. Attiecīgi pēc divām nedēļām uz veikala durvīm parādījās uzlīme ar liegumu veikalā atrasties ar bērnu ratiņiem.

Iesniedzēja uzskatīja, ka ir tikusi diskriminēta pēc dzimuma (maternitāte). Tiesībsargs uzsāka pārbaudes lietu, vērsās pie veikala pārstāvjiem, tai skaitā, lūdzot nekavējoties no skatloga noņemt uzlīmi, kas norāda uz liegumu veikalā atrasties ar bērnu ratiņiem. Veikala darbinieki informēja, ka tas ir ticis izdarīts.

Par nepieļaujamību diskriminēt vecākus ar maziem bērniem tiesībsargs ir informējis sabiedrību ar plašsaziņas līdzekļu starpniecību¹¹⁰.

2.3. Personu ar invaliditāti tiesību ievērošana

2013.gadā tika turpināts darbs pie ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām ieviešanas uzraudzības (Latvijā tā ir spēkā no 2010.gada 31.marta¹¹¹). Tiesībsargs ar likumu ir noteikts par neatkarīgo pārraugu konvencijas īstenošanā.¹¹²

Ratificējot ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām, Latvijas Republikas Saeima ir paudusi apņemšanos:

- ņemt vērā personu ar invaliditāti cilvēktiesību aizsardzību visās stratēģijās un programmās;
- pieņemt normatīvo regulējumu konvencijā atzīto tiesību īstenošanai;
- grozīt vai atcelt tiesisko regulējumu un praksi, kas rada personu ar invaliditāti diskrimināciju;
- likvidēt diskrimināciju invaliditātes dēļ, ko veic privātpersona, organizācija vai privāts komersants;
- visos lēmumos, kas attiecas uz bērniem ar invaliditāti, ņemt vērā bērna vislabākās intereses;
- mainīt stereotipus, aizspriedumus un negatīvu praksi attiecībā pret personām ar invaliditāti izplatot labās prakses piemērus, veicot sociālās kampaņas;

¹¹⁰ Pieejams: [http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/491218-](http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/491218-vecakiem_nedrikst_liegt_iebraukt_veikalos_ar_bernu_ratiniem)

[vecakiem_nedrikst_liegt_iebraukt_veikalos_ar_bernu_ratiniem](http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/491218-vecakiem_nedrikst_liegt_iebraukt_veikalos_ar_bernu_ratiniem)

¹¹¹ Ārlietu ministrijas 2010.gada 10.marta informācija Nr.41/174-1047 „Par Konvencijas spēkā stāšanos”: „Ārlietu ministrija informē, ka 2010.gada 31.martā Latvijas Republikā stāsies spēkā 2006.gada 13.decembra Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām”. Pieejams:

<http://www.likumi.lv/doc.php?id=206558>

¹¹² Likums „Par Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām”, 2.pants.

- nodrošināt personām ar invaliditāti pieeju fiziskajai videi, transportam, informācijai un sakariem, tostarp informācijas un sakaru tehnoloģijām un sistēmām, un citiem objektiem un pakalpojumiem, kas ir atvērti vai ko sniedz sabiedrībai gan pilsētās, gan lauku rajonos;

- nodrošināt personu ar invaliditāti aizsardzību un drošību riska situācijās, dabas katastrofu gadījumos;

- nodrošināt efektīvu tiesas pieejamību, tostarp nodrošinot procesuālus un vecumam atbilstošus pielāgojumus;

- veikt visus atbilstošos normatīvos, administratīvos, sociālos, izglītojošos un citus pasākumus, lai personas ar invaliditāti gan mājās, gan ārpus tām aizsargātu no visu veidu ekspluatācijas, vardarbības un ļaunprātīgas izmantošanas;

- nodrošināt, ka invaliditātes dēļ personām ar invaliditāti netiek atņemta to spēja iegūt, paturēt un izmantot savus pilsonības dokumentus vai citus personu apliecinošus dokumentus;

- nodrošināt, ka personām ar invaliditāti ir pieejami dažādi mājās un dzīvesvietā sniegtie pakalpojumi un citi sociālā atbalsta pasākumi;

- nodrošināt personām ar invaliditāti kvalitatīvu pārvietošanās palīgīdzekļu, ierīču, atbalsta tehnoloģiju un palīgu un starpnieku pakalpojumu pieejamību, nodrošinot tos par pieejamu cenu; tostarp veicināt jauno tehnoloģiju, informācijas un sakaru tehnoloģiju izstrādi;

- veicināt universālā dizaina iekļaušanu standartos;

- informāciju, kas paredzēta plašai sabiedrībai, savlaicīgi un bez papildu maksas sniedzot personām ar invaliditāti pieejamos formātos un ar tehnoloģijām, kas atbilst dažādiem invaliditātes veidiem (vieglā valoda, palielinātie burti, braila raksts);

- nodrošināt, ka personas ar invaliditāti netiek invaliditātes dēļ izslēgtas no vispārīgās izglītības sistēmas un ka bērni ar invaliditāti netiek invaliditātes dēļ izslēgti no bezmaksas obligātās pamatizglītības vai vidējās izglītības sistēmas;

- nodrošināt, ka personas ar invaliditāti tieši vai ar brīvi izvēlētu pārstāvju starpniecību var efektīvi un pilnvērtīgi piedalīties politiskajā un sabiedriskajā dzīvē vienlīdzīgi ar citiem, tostarp tiesības un iespējas personām ar invaliditāti balsot un tikt ievēlētām.

Neskatoties uz nevalstisko organizāciju un tiesībsarga iebildumiem, 2014.gada 1.janvārī stājās spēkā grozījumi MK 2009.gada 20.janvāra noteikumos Nr.60 "Noteikumi par obligātajām prasībām ārstniecības iestādēm un to struktūrvienībām" (turpmāk – Noteikumi), kas noteic samazinātas prasības ārstniecības iestāžu pieejamības jomā.

Iepriekšējā redakcijā Noteikumu 4.punkts paredzēja: „Ja ārstniecības iestādi izvietoj augstāk par ēkas pirmo stāvu, tajā paredz liftu vai slīdošās slīpnes visu stāvu līmeņos. Katrā ēkas stāvā ir pieejama vismaz viena tualetes telpa personām ar ierobežotām funkcionālām spējām”. Turpretim pēc izmaiņām regulējums paredz, ka veselības centrā, kur tiek sniegti veselības aprūpes pakalpojumi personām ar funkcionāliem traucējumiem, ir pieejama vismaz viena tualetes telpa personām ar funkcionāliem traucējumiem, bet stacionārā ārstniecības iestādē – vismaz viena tualetes telpa personām ar funkcionāliem traucējumiem ir pieejama katrā stāvā, kur tiek sniegts veselības aprūpes pakalpojums personām ar funkcionāliem traucējumiem.

Sadarbībā ar invalīdu un viņu draugu apvienību „Apeiron”, apmeklējot P.Stradiņa Klīniskās universitātes slimnīcu Rīgā, tiesībsargs pārliecinājās, ka praksē regulējums netiek ievērots un personām nav tikušas nodrošinātas pieejamas labierīcības¹¹³. Jāpiebilst, ka minēto grozījumu izstrādē personu ar invaliditāti viedoklis netika ņemts vērā.

Izskatot personu iesniegumus, tiesībsargs konstatēja, ka valsts iestādes nav rīkojušās, lai personas ar invaliditāti saņemtu individuālajām vajadzībām atbilstošus tehniskos palīgīdzekļus. Personas norāda, ka savlaicīgi nav saņēmušas tehniskos palīgīdzekļus vai arī tie nav bijuši piemēroti personu vajadzībām.

Tāpat 2013.gadā Tiesībsarga biroja darbinieki devās novērot veltīšanu norisi sociālās aprūpes centros un konstatēja, ka tajos nav pieejami veltīšanu materiāli personām ar invaliditāti saprotamā veidā, tā sauktajā vieglajā valodā. Tāpat personu apliecinošie dokumenti bieži glabājušies pie aprūpes centra vadības, un atsevišķām personām iespēja balsot tika rasta vienīgi pēc Tiesībsarga biroja darbinieku lūguma.

Savukārt sociālās aprūpes centros personas ar kustību traucējumiem ievietotas augstāk par pirmo stāvu, kur personām pašām nav iespējams brīvi pārvietoties un izkļūt no ēkas (nav liftu, šauri gaiteni). Tiesa, Valmieras pansionāts pēc atkārtota

¹¹³ Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/493725-stradina_slamnica_parkapumi_pret_cilvekiem_ar_kustibu_traucejumiem

tiesībsarga lūguma pārvietoja kādu personu ar invaliditāti uz pirmo stāvu, tādējādi nodrošinot vides pieejamību.

Aizvadītā gada prakse arī liecina, ka nav radītas vienlīdzīgas iespējas personām ar invaliditāti piekļūt publiskām telpām. Nav ierīkotas speciālās stāvvietas, nav pilnveidots arī asistentu pakalpojumu regulējums u.c.

Tāpat konstatēti atsevišķi individuāli tiesību pārkāpumi pieejā precēm un pakalpojumiem invaliditātes dēļ, kas ir saistīti ar darbinieku attieksmi. Piemēram, pārbaudes lietā Nr.2013-10-26H persona ar redzes invaliditāti vēlējas iegādāties mobilo telefonu uz nomaksu, tomēr preču pārdevējs nevēlējās runāt ar personas pavadoni un attiecīgi izskaidrot līguma slēgšanas noteikumus. Persona iepriekš lietoja telekompānijas pakalpojumu un nebija parādu. Tajā pašā dienā personai nebija nekādu problēmu noslēgt līgumu ar citu operatoru, tomēr iesniedzēja uzskatīja, ka šāda attieksme no preču pārdevēja nav pieļaujama, ir aizkaroša un diskriminējoša, jo, neskatoties uz invaliditāti, cilvēks audzina mazus bērnus, strādā un ir sociāli aktīva persona, atsevišķos gadījumos, izmantojot citu personu, asistenta pakalpojumus.

Tiesībsargs, pabeidzot pārbaudes lietu, secināja, ka saskaņā ar Patērētāju tiesību aizsardzības likumā noteiktajiem pārdevēja pienākumiem preču pārdevējam, pakalpojumu sniedzējam ir pienākums piedāvāt precī, pakalpojumu tādā veidā, lai tā ir pieejama ikvienai personai, tostarp personām ar redzes invaliditāti. Tiesībsargs atzina, ka, piemērojot Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 3.¹panta piektajā daļā noteikto apgrieztās pierādīšanas pienākumu un pamatojoties uz iepriekš minētajiem apsvērumiem, atbildētājs, liedzot iesniedzējam pieeju precēm un pakalpojumiem, ir pārkāpis Satversmes 91.pantā un Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 3.¹pantā noteikto atšķirīgas attieksmes aizliegumu.

Tiesībsargs vērsās pie pusēm, mēģinot tās samierināt, taču puses nespēja vienoties par izlīgumu.

V Tiesībsarga biroja informācija

1. Finanšu resursi un iestādes darbības rezultāti

Tiesībsarga biroju finansē no valsts budžeta. Lai gan arī 2013.gadā turpinājās Latvijas ekonomikas izaugsme un bijis iespējams atbalstīt vairākas jomas, piešķirot papildus līdzekļus, Tiesībsarga biroja valsts budžeta finansējums saglabājās 2012.gada apmērā. Pārskata perioda faktiskā izpilde bija 688,8 tūkstoši latu, tai skaitā Eiropas Savienības politiku instrumentu un pārējās ārvalstu finanšu palīdzības līdzfinansēto un finansēto projektu un pasākumu īstenošanai – 10,3 tūkstoši.

Daļu no finanšu resursiem izdevumu segšanai veido ieņēmumi no telpu nomas, un 2013.gadā tie bija 22,8 tūkstoši latu, bet ārvalstu sadarbības partneru finansējums projektu un pasākumu īstenošanai – 8,2 tūkstoši. Tāpat pārskata periodā turpinājās sadarbība ar Frīdriha Eberta fondu, un ar tā finansiālu atbalstu Tiesībsarga birojs veica pētījumu „Cilvēktiesību un veselības aprūpes problemātika”, kā arī Latvijas mediju satura analīzi „Naida runa internetā” pētījuma „Agresivitātes indekss” ietvaros.

2013.gadā Tiesībsarga birojs arī piedalījās Ziemeļvalstu ministru padomes Ziemeļvalstu – Baltijas valsts pārvaldes mobilitātes un sadarbības tīkla programmas projektā „Cilvēktiesību un labas pārvaldības monitorings Dānijā un Islandē”.

Valsts budžeta finansējums un tā izlietojums 2013.gadā (latos)

Nr.p.k.	Finansiālie rādītāji	Iepriekšējā gadā (faktiskā izpilde)	Pārskata gadā	
			apstiprināts likumā	faktiskā izpilde
1.	Finanšu resursi izdevumu segšanai (kopā)	706 542	701 454	688 801
1.1.	dotācijas	669 190	679 254	669 729
1.2.	maksas pakalpojumi un citi pašu ieņēmumi	373 52	22 200	19 072
1.3.	ārvalstu finanšu palīdzība	–	–	–
1.4.	ziedojumi un dāvinājumi	–	–	–

2.	Izdevumi (kopā)	708 364	701 454	688 801
2.1.	uzturēšanas izdevumi (kopā)	678 744	699 784	687 133
2.1.1.	kārtējie izdevumi	676 987	698 013	685 362
2.1.2.	procentu izdevumi	–	–	–
2.1.3.	subsīdijas, dotācijas un sociālie pabalsti	–	–	–
2.1.4.	kārtējie maksājumi Eiropas Kopienas budžetā un starptautiskā sadarbība	1 757	1 771	1 771
2.1.5.	uzturēšanas izdevumu transferti	–	–	–
2.2.	izdevumi kapitālieguldījumiem	29 620	1 670	1 668

2013.gada vidū Tiesībsarga birojs noslēdza vienošanas ar Iekšlietu ministriju par projekta „Piespiedu kārtā izraidāmo personu uzraudzības mehānisma izstrāde” īstenošanu, kas tiek veikts vispārīgās programmas „Solidaritāte un migrācijas plūsmu pārvaldība” Eiropas Atgriešanās fonda ietvaros (kopumā 87,7 tūkstošu latu apmērā). Projekta aktivitātes tiks īstenotas līdz 2015.gada vidum.

2013.gadā Tiesībsarga birojam noteiktais maksimālo amata vietu skaits bija 42, no tām – 10 amata vietas saistītas ar iestādes atbalsta funkcijām, bez kurām nav iespējama pamatfunkciju nodrošināšana – lietvedība, sekretariāts, iestādes darbības saimnieciskā nodrošināšana, īpašuma apsaimniekošana un uzturēšana, finanšu vadība, grāmatvedības uzskaitē, starptautiskā sadarbība un komunikācija.

Joprojām aktuāls ir jautājums par papildu personāla piesaisti, jo ar esošajiem resursiem nav iespējams nodrošināt visu Tiesībsarga birojam noteikto funkciju un uzdevumu izpildi, īpaši biroja pieejamību reģionos.

**Informācija par Tiesībsarga biroja darbības rezultatīvo rādītāju izpildi
2013.gadā**

Rezultatīvais rādītājs	Pārskata perioda plāns	Pārskata perioda plāna izpilde
<i>Darbības rezultāts: informēta sabiedrība un savlaicīgi novērsti pārkāpumi</i>		
Organizētas pārbaudes valsts un pašvaldību institūcijās (slēgtā un daļēji slēgtā tipa iestādēs, bāriņtiesās, izglītības iestādēs u.tml.)	40	83
Organizēti izglītojošie semināri, diskusijas un citi pasākumi	30	23
Dalība citu institūciju organizētajos pasākumos – lekcijas par tiesībsarga kompetences jautājumiem	12	13
Sagatavotas publikācijas medijos	2 000	3 969
<i>Darbības rezultāts: ievērots labas pārvaldības princips</i>		
Sniegti atzinumi Satversmes tiesai	15	15
Sniegti atzinumi valsts institūcijām par tiesību aktu projektiem	45	42
Dalība darba grupās un komisijās	150	105
<i>Darbības rezultāts: palielināta Tiesībsarga efektivitāte un autoritāte</i>		
Saņemti (izskatīti) iesniegumi	2 600	2 563
Sagatavotas atbildes uz iesniegumiem	1 720	2 505
Sagatavoti atteikumi uz iesniegumiem	600	546
Uz iesnieguma pamata ierosinātas pārbaudes lietas	280	161
Sagatavotas atbildes e-pastā uz Tiesībsarga biroja kompetences jautājumiem	500	967
Sniegtas mutvārdu konsultācijas:	4 000	8 115
➤ klātienē	1 400	2 639
➤ telefoniski	2 600	5 476
Pēc tiesībsarga iniciatīvas ierosinātas pārbaudes lietas	25	5

Izvērtējot 2013.gada darbu, secināms, ka Tiesībsarga biroja īstenotā politika un veiktie pasākumi ir devuši rezultātu, jo arvien vairāk personu vēršas birojā pēc palīdzības. Taču vienlaikus vērojama tendence pēc iespējas ātrāk saņemt atbildi, tādēļ aizvien vairāk cilvēku jautājumus biroja juristiem uzdod, izmantojot elektronisko saraksti vai telefoniski, nevis raksta iesniegumu. Piemēram, 2013.gadā ir sniegtas 8 115 mutvārdu konsultācijas, un tas ir par 1 913 konsultācijām vairāk nekā 2012.gadā.

Savukārt pabeigto pārbaudes lietu skaits ir saglabājies iepriekšējā līmenī: 2012.gadā pabeigtas 235 pārbaudes lietas, bet 2013.gadā – 234. Gadījumos, kad personas jautājuma risināšanai nav bijusi nepieciešamība ierosināt pārbaudes lietu, Tiesībsarga birojs sagatavojis izvērstu atbildi uz personas iesniegumu. 2013.gadā sagatavotas 2 505 šādas atbildes, un tas ir par 1 138 atbildēm vairāk nekā 2012.gadā.

Sabiedrības informētība un zināšanas par savām tiesībām sekmētas arī ar publicitātes aktivitātēm un sadarbību ar medijiem. Pārskata gadā medijos bijušas 3 969 publikācijas par tiesībsarga kompetenci aptverošiem jautājumiem, tai skaitā 23 Tiesībsarga biroja sagatavotas preses relīzes.

Lai sekmētu Tiesībsarga biroja pieejamību reģionos un izzinātu reģionos cilvēktiesību un labas pārvaldības principa ievērošanu pašvaldībās, 2012.gadā tika sākts pašvaldību monitorings, kuru ietvaros attiecīgās pašvaldības iedzīvotāji varēja saņemt Tiesībsarga biroja juriskonsultu konsultācijas par cilvēktiesību un labas pārvaldības principa jautājumiem. Pārskata gadā šis darbs turpinājās – veiktas piecas šādas pašvaldību monitoringa vizītes (Jelgavas novads un pilsēta, Ventspils pilsēta, Garkalnes novads, Jēkabpils pilsēta).

2. Personāla sastāvs

Tiesībsarga birojā ir 41 amata vieta, ieskaitot tiesībsargu – 42, un pārskata gadā tās visas bija aizpildītas.

No visiem darbiniekiem 28 ir nodarbināti juridiskajā analīzē un konsultēšanā, 7 – administrēšanas, dokumentu pārvaldības, personāla un finanšu vadības funkcijas nodrošināšanā, 4 – apgādē un apsaimniekošanā, savukārt divi – komunikācijas un starptautiskās sadarbības jautājumos.

Tiesībsarga birojā ir nodarbināts: viens doktors, 27 maģistri, 8 bakalauri, trīs darbinieki ar vidējo profesionālo izglītību un divi, kas vēl studē bakalaura grāda iegūšanai.

Tiesībsarga biroja darbinieku sadalījums atbilstoši vecuma grupām: 7 darbinieki ir 20-30 gadus veci, 23 darbinieki ir vecumā starp 30 un 40 gadiem, vēl 7 darbinieki ir 40-50 gadus veci, bet trīs darbinieku vecums ir robežās starp 50 un 60 gadiem, bet vēl trim ir vairāk nekā 60 gadi. Savukārt kolektīva vidējais vecums ir 38 gadi.

Jāpiebilst, ka Tiesībsarga birojā strādā septiņi vīrieši un 36 sievietes.

3. Komunikācija ar sabiedrību

Īstenojot Tiesībsarga likumā noteikto pienākumu sekmēt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un tiesībsarga lomu, funkcijām un paveikto, Tiesībsarga birojs 2013.gadā aktīvi veidojis komunikāciju ar sabiedrību. Tiesībsargs iesaistījās ne tikai atzinumu skaidrošanā, bet arī daudzkārt paudis viedokli sabiedrībai nozīmīgos procesos, piemēram, pārskatītās Eiropas Sociālās hartas ratifikācijas procesā aicinot ratificēt arī pantus par taisnīgu darba atlīdzību un citus sabiedrības labklājību veicinošus hartas pantus.

Turpinot iepriekš iesākto praksi, arī 2013.gadā aktīvi sekmēta sabiedrības informētība par bērna tiesībām un šo tiesību aizsardzības mehānismiem, īpašu uzmanību pievēršot bērnu drošībai izglītības iestādēs, tāpat organizēti semināri sociālajiem pedagogiem, klašu audzinātājiem, sociālo zinību pedagogiem, skolu direktoriem un citiem bērnu tiesību aizsardzības subjektiem.

Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti piedalījās vairākās publiskās diskusijās, piemēram, Latvijas Izglītības un zinātnes darbinieku arodbiedrības un laikraksta „Izglītība un Kultūra” rīkotajā diskusijā „Pedagoga loma vardarbības mazināšanā skolā”, kā arī starpiestāžu sanāsmēs un diskusijās.

Lai izglītotu skolēnus par bērna tiesībām, 2013.gadā tika izstrādāts informatīvais materiāls „Bērnu tiesību konvencija”, kurā bērniem draudzīgā veidā skaidrota ANO Konvencija par bērna tiesībām. Materiāls pieejams arī elektroniski Tiesībsarga biroja interneta mājaslapas sadaļā „Informatīvie materiāli”.

Tiesībsarga birojs sabiedrības izglītošanas nolūkā sadarbojas ar augstākās izglītības un profesionālās kapacitātes celšanas mācību iestādēm. Pārskata gadā Rīgas Stradiņa universitātes un Alberta koledžas studentiem bija iespēja padziļināti apgūt cilvēktiesību jautājumus.

Tiesībsarga birojs 2013.gadā iesaistījās apmācību procesā par jauno rīcībspējas ierobežošanas regulējumu gan uzstājoties Tieslietu ministrijas rīkotajā konferencē, gan lasot lekcijas Tiesnešu mācību centrā.

Par ikgadēju tradīciju ir kļuvusi arī paša tiesībsarga konferences organizēšana Starptautiskajā cilvēktiesību dienā. 2013.gadā konference norisinājās no 10. līdz 13.decembrim, un tajā tika iekļautas sešas diskusiju tēmas: [1] Bilingvālā izglītība Latvijā un sabiedrības integrācija. Izvērtējums un priekšlikumi; [2] Personas vārdu atveide un cilvēktiesības; [3] Satversmes 111.pants – realitāte vai deklarācija?; [4] Pacientu cilvēktiesības psihoneiroloģiskajā slimnīcā; [5] Individuālā preventīvā darba (uzvedības sociālās korekcijas) nozīme bērnu tiesību aizsardzībā; [6] Efektīvs sociālais darbs ar ģimeni – problēmas un risinājumi. Konferences materiāli un video pieejams Tiesībsarga biroja mājaslapā.

Kopumā 2013.gadā organizēti 23 izglītojošie semināri, diskusijas un citi izglītojošie pasākumi.

Tiesībsarga birojam izveidojusies ilgstoša un veiksmīga sadarbība ar invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeironi”, biedrību „Latvijas Kustība *par neatkarīgu dzīvi*”, biedrību „Patvērums „Drošā māja””, Alternatīvās bērnu aprūpes alianses biedriem un citām organizācijām.

Jāpiebilst, ka 2013.gada 18.oktobrī tika izveidota tiesībsarga konsultatīvā padome veselības aprūpes jomā, lai izvērtētu faktisko situāciju Latvijā – valsts garantētās medicīniskās palīdzības minimuma atbilstību Satversmes 111.pantam, Starptautiskā pakta par sociālajām, ekonomiskajām un kultūras tiesībām 12.pantam (kas noteic, ka šī pakta dalībvalstis atzīst katra cilvēka tiesības sasniegt visaugstāko fiziskās un psihiskās veselības līmeni), Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā un starptautiskajos tiesību aktos noteiktajam.

4. Tiesībsarga biroja sniegtie atzinumi Satversmes tiesai

1.	14.01.2013. Nr.1-6/1	Par viedokli lietā Nr. 2012-18-01 "Par likuma "Par nodokļiem un nodevām" 33.3 panta pirmās daļas vārdu "ja nodokļu maksātājs piekrīt papildus aprēķinātā nodokļa, nodevas vai cita valsts noteiktā maksājuma apmēram [ieskaitot nokavējuma naudu, kas aprēķināta par nodokļa maksājuma kavējuma periodu no nākamās dienas pēc konkrētā nodokļa maksāšanas termiņa līdz nodokļu revīzijas (audita) uzsākšanas dienai] un 30 dienu laikā no dienas, kad saņemts nodokļu administrācijas lēmumus par nodokļu revīzijas (audita) rezultātiem, iemaksā budžetā papildus aprēķināto nodokļa, nodevas vai cita valsts noteiktā maksājuma summu kopā ar soda naudu 15 procentu apmērā no nodokļa pamatparāda" redakcijā, kas bija spēkā līdz 2011.gada 9.novembrim, atbilstību Latvijas Satversmes 1.pantam"	Ieva Dambe
2.	22.02.2013. Nr.1-6/2	Par viedokli lietā Nr. 2012-21-01 "Par 2009.gada 12.marta likuma "Grozījumi Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumā" 5.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91.pantam"	Šarlote Bērziņa
3.	26.02.2013. Nr.1-6/3	Par viedokli lietā Nr.2012-22-0103 „Par Civilprocesa likuma 567.panta trešās daļas, ciktāl tā neparedz zvērināta tiesu izpildītāja amata atlīdzības segšanu no valsts budžeta gadījumos, kad piedzinējs ir atbrīvots no sprieduma izpildes izdevumu samaksas, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 107.pantam un Ministru kabineta 2011.gada 30.augusta noteikumu Nr.670 „Noteikumi par izpildu darbību veikšanai nepieciešamo izdevumu apmēru un to maksāšanas kārtību” 8., 9., 10., 11. un 12.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 64. un 105.pantam”	Monta Tīgere

4.	18.03.2013. Nr.1-6/4	Par viedokli lietā Nr.2012-26-03 "Par Ministru kabineta 2006.gada 31.oktobra noteikumu Nr.899 "Ambulatorajai ārstēšanai paredzēto zāļu un medicīnisko ierīču iegāde izdevumu kompensācijas kārtība" 67. ¹ punkta 3.apakšpunkta (2010.gada 28.decembra redakcijā) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam."	Šarlote Bērziņa, Artūrs Kučs
5.	26.03.2013. Nr.1-6/5	Par viedokli lietā Nr.2012-23-01 "Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 257.panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105.pantam"	Monta Tīgere
6.	08.04.2013. Nr.1-6/6	Par viedokli lietā Nr.2012-22-0103 "Par Civilprocesa likuma 567.panta trešās daļas, ciktāl tā neparedz zvērināta tiesu izpildītāja amata atlīdzības segšanu no valsts budžeta gadījumos, kad piedzinējs ir atbrīvots no sprieduma izpildes izdevumu samaksas, atbilstību LR Satversmes 107.pantam un MK 2011.gada 30.augusta noteikumu Nr.670 8., 9., 10., 11., un 12.punkta atbilstību Satversmes 64.un 15.pantam"	Monta Tīgere
7.	15.04.2013. Nr.1-6/7	Par viedokļa papildināšanu lietā Nr.2012-26-03 "Par MK 2006.gada 31.oktobra noteikumu Nr.899 atbilstību Satversmes 91.panta pirmajam teikumam"	Šarlote Bērziņa
8.	15.04.2013. Nr.1-6/8	Par viedokli lietā Nr.2013-02-01 "Par Civilprocesa likuma 464. ¹ panta otrās daļas 2.punkta atbilstību Satversmes 92.panta pirmajam teikumam"	Gundega Bruņeniece
9.	17.04.2013. Nr.1-6/9	Par viedokli lietā Nr.2012-24-03 "Par Ministru kabineta 2009.gada 7.jūlija noteikumu Nr.733 "Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību profesionālo un amata pienākumu veikšanai, pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai un Eiropas Kopienas pastāvīgā iedzīvotāja statusa iegūšanai un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi" 1.pielikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 101.pantam, kā arī Valsts valodas likuma 6.panta pirmajai daļai un Ministru kabineta iekārtas likuma 31.pantam"	Šarlote Bērziņa

10.	26.04.2013. Nr.1-6/10	Par viedokli lietā Nr.2012-25-01 "Par 2007.gada 1.novembra Maksātspējas likuma 138.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. un 105.pantam"	Elīna Birģele
11.	06.06.2013. Nr.1-6/11	Par viedokli lietā Nr.2013-01-01 "Par Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja amatpersonu izdienas pensiju likuma 3.panta 3.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 109.pantam"	Anete Ilves, Artūrs Kučs
12.	12.06.2013. Nr.1-6/12	Par viedokli lietā Nr.2013-04-01 "Par Civilprocesa likuma 33.panta trešās daļas 1.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.un 92.pantam".	Gundega Bruņeniece
13.	19.07.2013. Nr.1-6/13	Par viedokli lietā Nr.2013-05-01 "Par likuma "Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu" 22.panta pirmās daļas (2012.gada 8.novembra likuma redakcijā, kas stājas spēkā 2015.gada 1.janvārī) un pārejas noteikumu 4.un 5.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 2.pantam"	Ilze Tralmaka
14.	29.07.2013. Nr. 1-6/14	Par viedokli lietā Nr.2013-06-01 "Par likuma "Par tautas nobalsošanu, likumu ierosināšanu un Eiropas pilsoņu iniciatīvu" 23.panta piektās daļas 2.punkta un 32 ¹ .panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.pantam"	Santa Tivaņenkova
15.	26.08.2013. Nr.1-6/15	Par viedokli lietā Nr.2013-08-01 "Par Civilprocesa likuma 483. un 484.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam"	Santa Tivaņenkova
16.	27.08.2013. Nr.1-6/16	Par viedokli lietā Nr.2013-09-01 "Par Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 21.panta otrās daļas vārdu "ja par to paredzētais naudas sods nepārsniedz trīsdesmit latus" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.panta pirmajam teikumam"	Anete Ilves
17.	15.10.2013. Nr.1-6/17	Par viedokli lietā Nr.2013-11-01 "Par Kriminālprocesa likuma 246.panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam"	Daina Lepika, Ilze Tralmaka

18.	26.11.2013 Nr.1-6/18	Par viedokli lietā Nr.2013-12-01 "Par Ceļu satiksmes likuma 43 ² .panta, ciktāl tas skar transportlīdzekļa īpašnieka tiesības administratīvo pārkāpumu lietvedībā, atbilstību Satversmes 92.pantam"	Juris Siļčenko

Statistika par Tiesībsarga biroja darbu 2013.gadā

	Janv.	Febr.	Mar.	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	KOPĀ
Saņemti personu iesniegumi													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	157	157	172	128	125	126	138	114	109	96	99	103	1524
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	76	89	94	75	45	49	49	35	49	60	55	45	721
Bērnu tiesību nodaļa	21	16	15	12	15	9	18	8	11	18	17	13	173
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa	7	10	11	6	8	11	5	13	6	16	7	11	111
Pārējie darbinieki	1	6		7	2	2	2	3	7	1	1	2	34
kopā	262	278	292	228	195	197	212	173	182	191	179	174	2563
Ierosinātas pārbaudes lietas													
Pilsonisko un politisko tiesību joma	2	4	5	6	3	0	3	3	7	3	3	6	45
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	3	6	10	5	7	2	1	5	2	2	5	0	48
Bērnu tiesību joma	5	8	1	5	4	2	4	6	1	0	0	1	37
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa	2	0	3	3	3	2	4	2	0	3	5	4	31
kopā	12	18	19	19	17	6	12	16	10	8	13	11	161
Atteikts ierosināt lietu													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	15	12	12	4	12	6	7	13	2	11	11	6	111
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	19	28	33	35	46	20	25	17	24	22	20	24	313
Bērnu tiesību nodaļa	6	8	8	8	6	8	3	4	1	2	4	9	67
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa	4	5	6	7	2	2	7	2	4	4	8	4	55
Kopā	44	53	59	54	66	36	42	36	31	39	43	43	546

	Janv.	Febr.	Mar.	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	KOPĀ
Atbildes uz iesniegumiem (kas nav atteikumi)													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	154	115	184	148	151	110	132	100	98	120	90	89	1491
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	70	60	51	82	81	74	58	75	46	52	78	63	790
Bērnu tiesību nodaļa	10	4	4	7	12	11	1	8	16	15	15	19	122
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa	4	0	8	4	5	3	2	7	21	12	4	9	79
Pārējie darbinieki	5	2	1	6	0	0	2	1	0	4	2	0	23
kopā	243	181	248	247	249	198	195	191	181	203	189	180	2505
Pabeigtas vai izbeigtas pārbaudes lietas													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	0	2	3	3	5	1	2	3	5	5	5	2	36
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	8	6	6	14	12	13	10	15	8	17	2	4	115
Bērnu tiesību nodaļa	6	4	6	5	4	8	1	3	2	5	6	1	51
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa	0	8	4	3	2	3	6	1	3	1	0	1	32
Kopā	14	20	19	25	23	25	19	22	18	28	13	8	234
Konsultācijas													
Pilsonisko un politisko tiesību nodaļa	27	35	30	23	21	21	28	18	16	32	14	24	289
Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļa	27	39	34	28	33	31	36	18	42	29	27	16	360
Bērnu tiesību nodaļa	12	14	13	15	14	20	13	7	10	20	10	5	153
Tiesiskās vienlīdzības nodaļa	4	2	4	1	5	2	6	15	4	6	2	3	54
Telefonkonsultācijas	528	680	534	437	431	352	420	377	503	464	390	360	5476
Atbildes e-pastā	94	79	64	64	50	105	57	91	117	96	71	79	967
Apmeklētāji bez pieraksta	188	165	217	174	146	105	109	103	124	134	144	174	1783
Kopā	880	1014	896	742	700	636	669	629	816	781	658	661	9082
	Janv.	Febr.	Mar.	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	KOPĀ

Atzinumi													
Valsts institūcijām par tiesību aktu projektiem	4	2	1	1	5	4	4	0	2	3	1	0	27
Satversmes tiesai	1	2	2	2	0	2	2	2	0	1	1	0	15
Kopā	5	4	3	3	5	6	6	2	2	4	2	0	42
Monitoringa vizītes													
Kopā	6	9	5	3	0	0	0	2	1	2	50	5	83